

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ της ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
και του ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Π.Μ.Σ. «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Γιώργος Πιπίνος

A.M. 424M/2004018

Θέμα:

**Η προστασία του περιβάλλοντος ως παράμετρος του
οικοτουρισμού.**

**Ανίχνευση των περιβαλλοντικών στάσεων
και ανάλυση των τάσεων για οικοτουριστική ανάπτυξη στην
Όλυμπο Καρπάθου.**

Επιβλέπουσα:

Πέρσα Ξώκιαλη,

Λέκτορας του ΤΕΠΑΕΣ Πανεπιστημίου Αιγαίου

Μέλη τριμελούς επιτροπής:

Μαρία Καΐλα,

*Καθηγήτρια του ΤΕΠΑΕΣ Πανεπιστημίου Αιγαίου,
Διευθύντρια ΤΜΣ «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση»*

Αναστασία Δημητρίου,

*Επίκουρη καθηγήτρια του ΤΕΕΠΗ
Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης*

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2005

ΡΟΔΟΣ

Γιώργος Πιπίνος

ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ
Μελέτη των στάσεων και αντιλήψεων
των κατοίκων της Β. Καρπάθου

Η προστασία του περιβάλλοντος ως παράμετρος του οικτουρισμού.

*Ανίχνευση των περιβαλλοντικών στάσεων και ανάλυση των τάσεων για
οικουριστική ανάπτυξη στην Όλυμπο Καρπάθου.*

μεταπτυχιακή διατριβή

ΡΟΔΟΣ, 2005

*στην οικογένειά μου
για τις ατέλειωτες ώρες
της απύσας παρουσίας μου*

Ευχαριστίες

Για τις ανάγκες της μεταπτυχιακής μου διπλωματικής εργασίας ήρθα σε επαφή κατά τη διάρκεια των τελευταίων μηνών με πολλά άτομα, τα οποία σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό το καθένα βοήθησαν την προσπάθειά μου. Ορισμένες φορές και μόνο το ότι διέθεταν μέρος από το χρόνο τους για να ακούσουν τις σκέψεις και τους προβληματισμούς μου, λειτουργούσε ενισχυτικά για μένα και γι' αυτό θα ήθελα να τους ευχαριστήσω όλους είτε επώνυμα είτε ανώνυμα.

Εκφράζω τις ευχαριστίες μου για την πολύτιμη παροχή υλικού ή υποστήριξης στο Διευθυντή της ΑΝΔΩ κ. Στέλιο Κούτρη, στην κ. Νικολέττα Χριστοφίλου από τη Βιβλιοθήκη του ΥΠΕΧΩΔΕ, στην κ. Ελένη Σβορώνου και την κ. Μαρίνα Συμβουλίδου από το WWF Ελλάς, και στην κ. Στέλλα Αδαμαντοπούλου και την κ. Φούλα Νιωτή από τη ΜΟm.

Η διενέργεια της έρευνας στη Β. Κάρπαθο σίγουρα δε θα είχε πραγματοποιηθεί με επιτυχία χωρίς τη βοήθεια των γνωστών από πριν, αλλά και των άγνωστων μέχρι πρότινος φίλων της Β. Καρπάθου, στους οποίους καταθέτω την ευγνωμοσύνη μου. Ευχαριστώ τον Πρόεδρο της Κοινότητας Ολύμπου κ. Νίκο Κανάκη, καθώς και όλους τους κατοίκους της Ολύμπου και του Διαφανίου για τη θερμή φιλοξενία και τη συνεργασία τους.

Αισθάνομαι υποχρεωμένος στον κ. Παναγιώτη Γιαβρίμη, Σχολικό Σύμβουλο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Λέσβου, για το χρόνο που αφιέρωσε και την προθυμία του να με στηρίξει στην επεξεργασία των ερευνητικών δεδομένων. Ξεχωριστά νιώθω υπόχρεος απέναντι στον κ. Νίκο Ανδρεαδάκη, Επίκουρο καθηγητή του ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Κρήτης. Τον ευχαριστώ ειλικρινά, γιατί πάντα προσηγής μου παρείχε τη συνδρομή του στη στατιστική ανάλυση των ευρημάτων της έρευνας και, παρόλο που τον ενόχλησα αρκετές φορές, δεν αρνήθηκε ποτέ να λύσει τις απορίες μου ή να μου δώσει τις συμβουλές του.

Τέλος, ευχαριστώ για τις υποδείξεις τους τα μέλη της τριμελούς επιτροπής: την κ. Μαρία Καίλα, Καθηγήτρια του ΤΕΠΑΕΣ Πανεπιστημίου Αιγαίου και Διευθύντρια του ΠΜΣ “Περιβαλλοντική Εκπαίδευση”, την κ. Αναστασία Δημητρίου, Επίκουρη καθηγήτρια του ΤΕΕΠΗ Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, και ιδιαίτερα την επιβλέπουσα κ. Πέρσα Φώκιαλη, Λέκτορα του ΤΕΠΑΕΣ Πανεπιστημίου Αιγαίου για την αρωγή, τη συμπαράσταση και την καταλυτική καθοδήγησή της.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Ευχαριστίες</i>	<i>iii</i>
<i>Περιεχόμενα</i>	<i>iv</i>
<i>Κατάλογος πινάκων</i>	<i>vii</i>
<i>Κατάλογος σχεδιαγραμμάτων</i>	<i>ix</i>
<i>Συντομογραφίες</i>	<i>xi</i>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

1.1. Εισαγωγικά	1
1.2. Πλαίσιο αναφοράς και επικαιρότητα του θέματος	2
1.3. Επιλογή περιοχής μελέτης	4
1.4. Σκοπός και επιμέρους στόχοι	5
1.5. Πρωτοτυπία και χρησιμότητα της μελέτης	6
1.6. Διάρθρωση εργασίας	7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

2.1. Ο οικοτουρισμός ως τμήμα του τουριστικού προϊόντος	9
2.2. Φιλοσοφικό υπόβαθρο και ρίζες του οικοτουρισμού	12
2.3. Εννοιολογικός προσδιορισμός οικοτουρισμού	17
2.3.1. Χαρακτηριστικά του οικοτουρισμού	20
2.4. Πορτρέτο του οικοτουρίστα	22
2.5. Φάσμα του οικοτουρισμού	24
2.6. Το στίγμα του οικοτουρισμού στην αειφόρο ανάπτυξη	26
2.7. Το μοντέλο των τριών διαστάσεων του οικοτουρισμού στα πλαίσια της αειφόρου ανάπτυξης	32
2.8. Η διάσταση της προστασίας του περιβάλλοντος	35
2.8.1. Ιδεολογικά ρεύματα για τη διατήρηση και διαχείριση της φύσης	35
2.8.2. Περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού	37
2.8.3. Οικοτουρισμός και περιβάλλον	41
2.8.3.1. Η έννοια της φέρουσας ικανότητας	43
2.9. Η διάσταση της ενδυνάμωσης της τοπικής κοινότητας	45
2.10. Η διάσταση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης	50
2.10.1. Ιστορική αναδρομή στην περιβαλλοντική εκπαίδευση	50
2.10.2. Υλοποίηση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης	55
2.10.3. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στον οικοτουρισμό	56
2.10.3.1. Περιβαλλοντική διερμηνεία	59
2.11. Κοινωνικοδημογραφικοί παράγοντες στις διαστάσεις του οικοτουρισμού: φύλο και γνώσεις	61

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΗ ΠΕΡΙΟΧΗ Β. ΚΑΡΠΑΘΟΥ ΚΑΙ ΣΑΡΙΑΣ ΩΣ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

3.1. Ο οικουρισμός στην Ελλάδα	65
3.2. Οι ελληνικές περιοχές Natura 2000	69
3.3. Περιοχή οικοανάπτυξης Ολύμπου	72
3.4. Φυσικό περιβάλλον	78
3.4.1. Μορφολογία τόπου	78
3.4.2. Οικότοποι περιοχής	79
3.4.3. Χλωρίδα	81
3.4.4. Πανίδα	82
3.5. Ανθρωπογενές περιβάλλον	84
3.5.1. Κοινωνικοδημογραφικά και πολιτισμικά στοιχεία	84
3.5.2. Στοιχεία υποδομής	88
3.6. Περιβαλλοντική ενημέρωση και ανάδειξη	89
3.7. Συμπέρασμα για την περιοχή μελέτης	92

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1. Βασική υπόθεση και ερευνητικά ερωτήματα	93
4.2. Επιλογή μεθοδολογίας	94
4.3. Συνοπτική περιγραφή της μεθοδολογίας	96
4.4. Μέσο συλλογής δεδομένων	97
4.5. Διαδικασία συλλογής δεδομένων	99
4.6. Δείγμα της έρευνας	100
4.7. Αξιοπιστία και εγκυρότητα του ερευνητικού μέσου	104
4.8. Μέθοδος στατιστικής ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων	106

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1. Περιγραφική στατιστική μεταβλητών	109
5.1.1. Μεταβλητές της ενότητας για την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας	109
5.1.1.1. Συζήτηση των ευρημάτων για την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας	118
5.1.2. Μεταβλητές της ενότητας για την προστασία του περιβάλλοντος	119
5.1.2.1. Συζήτηση των ευρημάτων για την προστασία του περιβάλλοντος	127
5.1.3. Μεταβλητές της ενότητας για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την κατάρτιση	128
5.1.3.1. Συζήτηση των ευρημάτων για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την κατάρτιση	133
5.2. Περιγραφική στατιστική βαθμολόγησης επιλογών	134
5.2.1. Συζήτηση αποτελεσμάτων για την αθροιστική βαθμολογία	139
5.3. Έλεγχος ερευνητικών ερωτημάτων	140
5.3.1. Ανάλυση των ευρημάτων με βάση το φύλο	140

5.3.2.	Ανάλυση των ευρημάτων με βάση το επάγγελμα	143
5.3.3.	Ανάλυση των ευρημάτων με βάση τον τόπο μόνιμης κατοικίας	147
5.3.4.	Ανάλυση των ευρημάτων με βάση το μορφωτικό επίπεδο	150
5.3.5.	Συζήτηση αποτελεσμάτων από τον έλεγχο των ερευνητικών ερωτημάτων	155
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ		
6.1.	Συμπεράσματα από το θεωρητικό πλαίσιο	157
6.1.1.	Θεωρητικά πορίσματα	157
6.1.2.	Συμπεράσματα για την περιοχή μελέτης	159
6.1.3.	Προσφορά του προτεινόμενου θεωρητικού μοντέλου	160
6.2.	Περιορισμοί και δεσμεύσεις των ερευνητικών συμπερασμάτων	161
6.3.	Ερευνητικά συμπεράσματα και προτάσεις	163
6.3.1.	Κεντρικό συμπέρασμα	163
6.3.2.	Συμπεράσματα σε σχέση με τον άξονα της προστασίας του περιβάλλοντος	164
6.3.3.	Συμπεράσματα σε σχέση με τον άξονα της ενδυνάμωσης της τοπικής κοινότητας	165
6.3.4.	Συμπεράσματα σε σχέση με τον άξονα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης	168
6.4.	Επίλογος	169
	<i>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</i>	171
	<i>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ</i>	181
	<i>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ. ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΑΠΟ ΤΗ Β. ΚΑΡΠΑΘΟ ΚΑΙ ΤΗ ΣΑΡΙΑ</i>	187
	<i>ΠΕΡΙΛΗΨΗ - ABSTRACT</i>	199

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 2.1:	Ζήτηση νερού για τον τουρισμό σε χώρες της Μεσογείου	39
Πίνακας 2.2:	Πλαίσιο καθορισμού των επιδράσεων του οικοτουρισμού στις τοπικές κοινότητες	48
Πίνακας 2.3:	Βασικές τάσεις και σταθμοί στην εξέλιξη της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης	51
Πίνακας 3.1:	Τύποι φυσικών οικοτόπων της περιοχής	80
Πίνακας 3.2:	Πληθυσμιακή εξέλιξη Κοινότητας Ολύμπου 1951-2001	85
Πίνακας 3.3:	Ηλικιακή διάρθρωση πληθυσμού στις απογραφές 1991 και 2001	86
Πίνακας 4.1:	Ηλικιακή διάρθρωση και φύλο των ατόμων του δείγματος	101
Πίνακας 4.2:	Κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά των ατόμων του δείγματος	102
Πίνακας 4.3:	Κατανομή των ατόμων του δείγματος στις βαθμίδες εκπαίδευσης αναφορικά με τον τόπο μόνιμης κατοικίας τους	103
Πίνακας 4.4:	Χρόνος διαμονής των ατόμων του δείγματος στη Β. Κάρπαθο	103
Πίνακας 4.5:	Κλίμακα ανάλυσης αξιοπιστίας Άλφα	105
Πίνακας 5.1:	Απόλυτες και σχετικές συχνότητες των απαντήσεων στην πρώτη ενότητα του ερωτηματολογίου για την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας	110
Πίνακας 5.2:	Απόλυτες και σχετικές συχνότητες των απαντήσεων στη δεύτερη ενότητα του ερωτηματολογίου για την προστασία του περιβάλλοντος	120
Πίνακας 5.3:	Απόλυτες και σχετικές συχνότητες των απαντήσεων στην τρίτη ενότητα του ερωτηματολογίου για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την κατάρτιση	128
Πίνακας 5.4:	Μέσες και δεσπόζουσες τιμές της βαθμολογίας των επιλογών σε κάθε ερώτηση	134
Πίνακας 5.5:	Συχνότητες επιλογών ανά κατηγορία βαθμολόγησής τους	135
Πίνακας 5.6:	Συχνότητες συνολικής αθροιστικής βαθμολογίας	137
Πίνακας 5.7:	Συχνότητες ταξινομημένης συνολικής αθροιστικής βαθμολογίας	138
Πίνακας 5.8:	Τιμές αθροιστικής βαθμολογίας στις επιμέρους ενότητες του ερωτηματολογίου	139
Πίνακας 5.9:	Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων τιμών της αθροιστικής βαθμολογίας αναφορικά με το φύλο	141
Πίνακας 5.10:	Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων τιμών της βαθμολογίας στην κάθε ερώτηση αναφορικά με το φύλο	142
Πίνακας 5.11:	Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων τιμών της αθροιστικής βαθμολογίας αναφορικά με το επάγγελμα	144
Πίνακας 5.12:	Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων τιμών της βαθμολογίας στην κάθε ερώτηση αναφορικά με το επάγγελμα	145
Πίνακας 5.13:	Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων τιμών της αθροιστικής βαθμολογίας αναφορικά με τον τόπο μόνιμης κατοικίας	148

Πίνακας 5.14: Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων τιμών της βαθμολογίας στην κάθε ερώτηση αναφορικά με τον τόπο μόνιμης κατοικίας	149
Πίνακας 5.15: Περιγραφική στατιστική της ανάλυσης διακύμανσης αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο και έλεγχος της ομοιογένειας των διακυμάνσεων	151
Πίνακας 5.16: Αποτελέσματα της ανάλυσης διακύμανσης αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο	152
Πίνακας 5.17: Πολλαπλή σύγκριση αποτελεσμάτων της ανάλυσης διακύμανσης με εξαρτημένη μεταβλητή τη βαθμολογία στο σύνολο του ερωτηματολογίου	153
Πίνακας 5.18: Πολλαπλή σύγκριση αποτελεσμάτων της ανάλυσης διακύμανσης με εξαρτημένη μεταβλητή τη βαθμολογία στο τμήμα της ενδυνάμωσης της τοπικής κοινότητας	154
Πίνακας 5.19: Πολλαπλή σύγκριση αποτελεσμάτων της ανάλυσης διακύμανσης με εξαρτημένη μεταβλητή τη βαθμολογία στο τμήμα της προστασίας του περιβάλλοντος	154

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Σχήμα 1.1:	Σύνδεση οικοτουρισμού και βιώσιμης ανάπτυξης	3
Σχήμα 2.1:	Ο εναλλακτικός τουρισμός	10
Σχήμα 2.2:	Ο οικοτουρισμός ως τμήμα της τουριστικής αγοράς	11
Σχήμα 2.3:	Το οικοτουριστικό φάσμα	25
Σχήμα 2.4:	Αειφόρος οικοτουρισμός	31
Σχήμα 2.5:	Τρισδιάστατο μοντέλο οικοτουρισμού	33
Σχήμα 2.6:	Επίδραση του τουρισμού στην πανίδα	40
Σχήμα 2.7:	Το οικοτουριστικό υπόδειγμα	49
Χάρτης 3.1:	Περιοχή Natura 2000 Β. Καρπάθου και Σαρίας	73
Χάρτης 3.2:	Περιοχή οικοανάπτυξης Ολύμπου	77
Γράφημα 4.1:	Κατανομή αντρών και γυναικών του δείγματος σε σχέση με το χρόνο διαμονής τους στη Β. Κάρπαθο	104
Γράφημα 5.1:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α1	111
Γράφημα 5.2:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α2	111
Γράφημα 5.3:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α3	112
Γράφημα 5.4:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α4	113
Γράφημα 5.5:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α5	113
Γράφημα 5.6:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α6	114
Γράφημα 5.7:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α7	115
Γράφημα 5.8:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α8	115
Γράφημα 5.9:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α9	116
Γράφημα 5.10:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α10	117
Γράφημα 5.11:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α11	117
Γράφημα 5.12:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α12	118
Γράφημα 5.13:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Β1	121
Γράφημα 5.14:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Β2	121
Γράφημα 5.15:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Β3	122
Γράφημα 5.16:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Β4	123
Γράφημα 5.17:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Β5	123
Γράφημα 5.18:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Β6	124
Γράφημα 5.19:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Β7	124
Γράφημα 5.20:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Β8	125
Γράφημα 5.21:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Β9	126
Γράφημα 5.22:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Β10	126
Γράφημα 5.23:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Γ1	129
Γράφημα 5.24:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Γ2	130
Γράφημα 5.25:	Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Γ3	130

Γράφημα 5.26: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Γ4	131
Γράφημα 5.27: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Γ5	131
Γράφημα 5.28: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Γ6	132
Γράφημα 5.29: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Γ7	132
Γράφημα 5.30: Γραφική παράσταση ταξινομημένης συνολικής βαθμολογίας	138

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ¹

A. Ελληνόγλωσσες

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΝΔΩ	Αναπτυξιακή Δωδεκανήσου
ΔΣ	Διοικητικό Συμβούλιο
ΕΖΔ ^a	Ειδικές Ζώνες Διατήρησης
ΕΚΠΑΑ	Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης
ΕΟΕ	Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΟΤ	Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού
ΕΣΥΕ	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας
ΖΕΠ ^b	Ζώνες Ειδικής Προστασίας
ΚΥΑ	Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΠΔ	Προεδρικό Διάταγμα
ΠΕ	Περιβαλλοντική Εκπαίδευση
ΠΟΟΛΥ ^c	Περιοχή Οικοανάπτυξης Ολύμπου
ΠΠ	Προστατευόμενη περιοχή
ΣΠΠΕ	Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά της Ελλάδας
ΤΚΣ ^d	Τόπος Κοινοτικής Σημασίας
ΥΑ	Υπουργική Απόφαση
ΥΠΕΧΩΔΕ	Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημόσιων Έργων
ΥΠΤΟΥΡ	Υπουργείο Τουρισμού
ΦΔ	Φορέας Διαχείρισης
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως

B. Ξενόγλωσσες

ACE	Adventure tourism, Cultural tourism, Ecotourism
CBE	Community-Based Ecotourism
IBA	Important Bird Areas
IEEP	International Environmental Education Programme
IUCN ^e	International Union for Conservation of Nature and Natural Resources
LAC	Limits of Acceptable Change
MOm	Λογότυπος από το <i>Monachus monachus</i> της Εταιρείας για τη Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας
NEAT	Nature, Eco- and Adventure Tourism
NUTS	Nomenclature of Territorial Units for Statistics
OEA ^c	Olympos Ecodevelopment Area

---

¹ Τα αρκτικόλεξα που επισημαίνονται με το ίδιο μικρό λατινικό γράμμα παραπέμπουν στον ίδιο φορέα, οργανισμό ή συντομογραφία, με τις χρησιμοποιούμενες στην εργασία ελληνόγλωσσες/ξενόγλωσσες ή/και παλαιότερες/νέότερες ονομασίες τους.

SAC ^a	Special Areas of Conservation
SCI ^d	Sites of Community Importance
SPA ^b	Special Protection Areas
SPSS	Statistical Package for Social Science
TES ^f	The Ecotourism Society
TIES ^f	The International Ecotourism Society
UNCED	United Nations Conference on Environment and Development
UNEP	United Nations Environment Programme
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
VIM	Visitor Impact Management
WCU ^e	World Conservation Union
WTO	World Tourism Organization
WWF	World Wide Fund for Nature

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

1.1. Εισαγωγικά

Ο οικοτουρισμός αποτελεί μια μορφή εναλλακτικού τουρισμού, που είναι συνυφασμένη με τις περιβαλλοντικά και πολιτισμικά ευαίσθητες περιοχές. Μια από τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την επιτυχία ενός οικοτουριστικού μοντέλου είναι η αποδοχή του από τις τοπικές κοινότητες, η οποία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ευαισθητοποίηση των κατοίκων σε θέματα διατήρησης του πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος.

Με την παρούσα εργασία αποπειράται να διερευνηθεί ο βαθμός στον οποίο οι τοπικές κοινωνίες των προστατευόμενων περιοχών έχουν αναπτυγμένες θετικές στάσεις και αντιλήψεις για το περιβάλλον και τον οικοτουρισμό. Ως περιοχή μελέτης επιλέγεται η Β. Κάρπαθος και Σαρία στο ΝΑ άκρο του Αιγαίου, η οποία, όπως θα συζητηθεί σε επόμενες ενότητες, διαθέτει τα απαραίτητα γνωρίσματα και τις προϋποθέσεις για οικοτουριστική ανάπτυξη.

Μετά τη βιβλιογραφική ανασκόπηση του οικοτουρισμού η εργασία εστιάζεται στην εξέταση των χαρακτηριστικών της συγκεκριμένης περιοχής και στη συνέχεια διερευνά τις στάσεις και αντιλήψεις των κατοίκων της σε θέματα περιβάλλοντος και οικοτουρισμού.

Το κύριο συμπέρασμα της μελέτης είναι ότι η τοπική κοινωνία της Β. Καρπάθου παρουσιάζει υψηλό βαθμό ευαισθητοποίησης για το περιβάλλον και είναι έτοιμη να δεχτεί τουριστική ανάπτυξη σύμφωνη με τις αρχές του οικοτουρισμού. Διαφαίνεται η έντονη επιθυμία των κατοίκων για τη διατήρηση και την προβολή των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος και της παράδοσης του τόπου. Ο οικοτουρισμός αναδεικνύεται σε μια ικανή στρατηγική για τη βιώσιμη ανάπτυξη της κοινότητας.

1.2. Πλαίσιο αναφοράς και επικαιρότητα του θέματος

Σήμερα ο τουρισμός αποτελεί τη μεγαλύτερη παγκόσμια βιομηχανία, έχοντας ήδη δημιουργήσει στο σύγχρονο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον άμεσα ή έμμεσα περίπου 200 εκατομμύρια θέσεις εργασίας και απασχολώντας το 10% των εργαζόμενων σε διεθνές επίπεδο. Υπολογίζεται ότι το 2002 διακινήθηκαν με τον τουρισμό συνολικά 474 δις US \$ (WTO, 2004). Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (WTO) οι αφίξεις των τουριστών παγκοσμίως θα αυξάνονται κατά τα επόμενα χρόνια με ρυθμό 4,1% ετησίως. Προβλέπεται ότι από περίπου 165 εκατομμύρια διεθνείς αφίξεις τουριστών που είχαν καταγραφεί το 1970 και πάνω από 700 εκατομμύρια το 2000, οι αφίξεις θα φθάσουν το 1 δις το 2010 και θα αγγίξουν τα 1,6 δις το 2020 (TIES, 2000· WTO, 2004).

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες είναι χαρακτηριστική η συγκέντρωση μεγάλου αριθμού τουριστών σε ορισμένες τοποθεσίες του πλανήτη, όπως και σε αρκετές περιοχές της Ελλάδας, με τις επακόλουθες επεμβάσεις στη φύση για την εξυπηρέτηση των αναγκών του μαζικού τουρισμού και τις περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις σε πολλαπλά επίπεδα. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις της υποβάθμισης δημοφιλών τουριστικών κέντρων και της σταδιακής εγκατάλειψής τους από τους παραδοσιακούς επισκέπτες τους, αφού η τουριστική ανάπτυξη και εξέλιξη μιας περιοχής είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντός της.

Ο Schwaninger (1989, όπ. αναφ. στο Κομίλης, 2001, 26), προδιαγράφοντας τη γενική τάση και τη μελλοντική κατεύθυνση της τουριστικής ζήτησης (2000-2010), αναφέρει ότι αυτή θα εξακολουθεί να αυξάνεται, με διαφοροποίησή της όμως σε νέους τουριστικούς τύπους και μεταβολές στη διάρθρωση του τουριστικού προϊόντος. Η Φώκιαλη-Τσολακίδου (1994) επίσης, διαπιστώνει τον ανοδικό ρόλο του τουρισμού στη διεθνή αγορά και την οικονομία, την ωρίμανση των παλαιότερων και την είσοδο νέων τουριστικών αγορών, τον προσανατολισμό σε πιο κοντινά, μικρότερης διάρκειας ή πολλαπλών επιλογών ταξίδια, καθώς και την κυριαρχία νέων μορφών διακοπών, που θα συνδυάζουν την επαφή με τη φύση και τον πολιτισμό και θα εμπλουτίζουν τις γνώσεις και την εμπειρία.

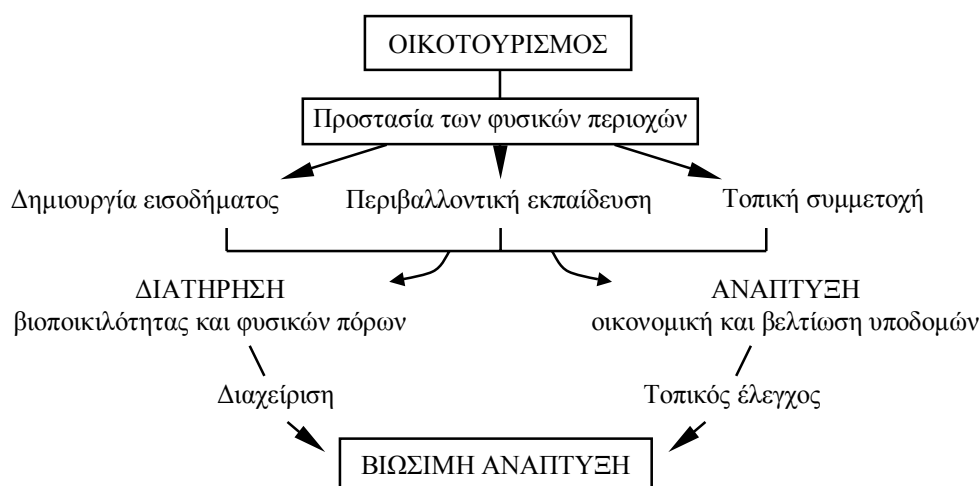
Ειδικότερα για τη Δωδεκάνησο, η Φώκιαλη-Τσολακίδου (1994) παρατηρεί ότι η τουριστική υποδομή σε ορισμένες περιοχές της παρουσιάζει στοιχεία υπερωρίμανσης και πως εκτός από την αναβάθμισή της, απαιτείται η διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος της και η εναρμόνισή του με το περιβάλλον. Αναφέρει ακόμα πως

με την εισαγωγή νέων τύπων τουρισμού (συνεδριακός, πολιτιστικός, οικοτουρισμός, κ.ά.) και την αξιοποίηση των ιδιαιτεροτήτων και του πλούτου του νομού (παράδοση, ιστορία, πολιτισμός, φυσικό περιβάλλον, κτλ.), αναδεικνύονται καινούργιοι και ανεκμετάλλευτοι μέχρι σήμερα τόποι επιλεκτικού τουρισμού, που μπορούν να συνεισφέρουν στη μακροχρόνια και σταθερή βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής.

Η συνειδητοποίηση της κατάστασης που περιγράφηκε παραπάνω και η ανάγκη για βιώσιμη ανάπτυξη των τουριστικών προορισμών συνέβαλαν στην εμφάνιση νέων προτάσεων τουρισμού (Καραμέρης, χ.χ.). Για ορισμένους μάλιστα τόπους, μεταξύ των οποίων είναι και πολλά από τα μικρά νησιά της Δωδεκανήσου, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού αποτελούν πιθανόν τη μοναδική αιφόρο προοπτική τους. Ο οικοτουρισμός συνιστά μια ειδική κατηγορία εναλλακτικού τουρισμού και ένα πεδίο σύνδεσης του τουρισμού με την αιφόρο ανάπτυξη, ιδιαίτερα σημαντικό για τις προστατευόμενες φυσικές περιοχές (Σχήμα 1.1).

Σχήμα 1.1: Σύνδεση οικοτουρισμού και βιώσιμης ανάπτυξης

Πηγή: Ross & Wall (1999a, 124)

Όπως θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο, η επιτυχής εφαρμογή του σε μια περιοχή απεικονίζει το βαθμό στον οποίο καταφέρνει:

- να προστατέψει τους φυσικούς πόρους και τη βιοποικιλότητα,
- να δημιουργήσει τα έσοδα για τη χρηματοδότηση της διατήρησης και την ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας,
- να εκπαιδεύσει τους επισκέπτες και τα μέλη των τοπικών κοινοτήτων και, με αυτόν τον τρόπο,

- να ενθαρρύνει την υπεράσπιση του περιβάλλοντος, συμπεριλαμβάνοντας τους ντόπιους κατοίκους στα ζητήματα διατήρησης και ανάπτυξης.

Σε αντίθεση με το μαζικό τουρισμό, ο τουριστικός αυτός τύπος οργανώνεται για μικρές ομάδες επισκεπτών σε σχετικά αδιατάραχτες φυσικές περιοχές. Με τον οικοτουρισμό επιδιώκεται η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, αλλά και η απόλαυση αυτών των στοιχείων από τους τουρίστες χωρίς να τα εξαντλούν ή να τα υποβαθμίζουν. Επιζητείται ακόμα, η ευημερία της τοπικής κοινωνίας και η ενίσχυση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης τόσο των ντόπιων κατοίκων όσο και των επισκεπτών.

Με τις σημερινές κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές συνθήκες είναι απαραίτητη περισσότερο από ό,τι στο παρελθόν η διαμόρφωση και εξέταση των αιφόρων πρωτοβουλιών ανάπτυξης, όπως του οικοτουρισμού. Προβάλλει σημαντική ακόμα, η εμπειρική διερεύνηση των προϋποθέσεων της επιτυχούς υλοποίησής τους σε περιβαλλοντικά και πολιτισμικά ευαίσθητες περιοχές.

1.3. Επιλογή περιοχής μελέτης

Η Ελλάδα με τον πλούσιο κατακόρυφο και οριζόντιο διαμελισμό της, καθώς και με τη διατήρηση των στοιχείων της υπαίθρου και της τοπικής παράδοσης σε πολλά από τα μέρη της, διαθέτει μια πληθώρα ηπειρωτικών και παραθαλάσσιων ή νησιωτικών τόπων κατάλληλων για την υλοποίηση οικοτουριστικών πρωτοβουλιών. Επικεντρώνοντας το σχετικό ενδιαφέρον στο νησιωτικό σύμπλεγμα της Δωδεκανήσου, διαπιστώνεται ότι υπάρχουν πολλά μικρά νησιά και περιοχές της, που διαθέτουν τα απαραίτητα στοιχεία και μπορούν να αποτελέσουν οικοτουριστικούς προορισμούς.

Η περιοχή της *Κοινότητας Ολύμπου Καρπάθου* προσφέρεται για την εφαρμογή του οικοτουρισμού και προτιμήθηκε για τη μελέτη του, επειδή συγκεντρώνει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- Η Β. Κάρπαθος και Σαρία είναι προστατευόμενη περιοχή Natura 2000 με πλούσια χλωρίδα, που περιλαμβάνει σημαντικό αριθμό ενδημικών, σπάνιων ή απειλούμενων ειδών.
- Στη θαλάσσια περιοχή της υπάρχει μεγάλη ποικιλία θαλάσσιων οργανισμών και στις βραχώδεις σπηλιές των ακτών της απαντάται η Μεσογειακή φώκια. Στον τόπο διαβιώνουν και αναπτύσσονται σπάνια ή απειλούμενα είδη της ορνιθοπανίδας, ενώ αποτελεί και προσωρινό σταθμό για πολλά μεταναστευτικά πουλιά.

- Αποκομμένη μέχρι πρόσφατα από τα υπόλοιπα νησιά της Δωδεκανήσου, αλλά και από το νότιο τμήμα της Καρπάθου, έχει διατηρήσει σε μεγάλο βαθμό τα τοπικά και διακριτά πολιτισμικά της στοιχεία.
- Υπάρχουν αξιόλογοι τόποι αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, ενώ ο οικισμός της Ολύμπου έχει κηρυχθεί παραδοσιακός.
- Είναι ορεινή περιοχή με σημαντικό δίκτυο πεζοπορικών διαδρομών, καθώς και παρθένες παραλίες και τόπους ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.
- Η περιοχή έχει εγκαταλειφθεί σε μεγάλο βαθμό από τους μόνιμους κατοίκους της και δε διαθέτει τα αναγκαία στοιχεία για την ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα απασχόλησης.
- Έχει σχετικά μικρή τουριστική ανάπτυξη, η οποία βρίσκεται στα πρώτα στάδια της εξέλιξής της.
- Ολοκληρώνεται η διαδικασία χαρακτηρισμού της ως περιοχή οικοανάπτυξης.

1.4. Σκοπός και επιμέρους στόχοι

Ο κυρίαρχος σκοπός της παρούσας μελέτης είναι διττός, αφού με αυτήν επιδιώκεται:

- Να εξεταστεί σε βάθος το θεωρητικό πλαίσιο του οικοτουρισμού με βιβλιογραφική επισκόπηση της ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας, και
- Να διερευνηθούν οι στάσεις και αντιλήψεις των κατοίκων της Κοινότητας Ολύμπου Καρπάθου σχετικά με ενδεχόμενη οικοτουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

Οι επιμέρους στόχοι αναφορικά με το πρώτο σκέλος του σκοπού είναι:

- α) Να μελετηθεί το φιλοσοφικό υπόβαθρο, τα χαρακτηριστικά και οι προοπτικές του οικοτουρισμού,
β) Να αποτιμηθεί σε σύγκριση με το μαζικό τουρισμό, αλλά και με άλλους εναλλακτικούς τουριστικούς τύπους,
γ) Να εξεταστεί η σχέση του με την προστασία του περιβάλλοντος και την περιβαλλοντική εκπαίδευση,
δ) Να αναζητηθεί πιθανή σύνδεσή του με την αειφόρο ανάπτυξη και την ευημερία των τοπικών κοινωνιών, και

ε) Να προσφερθεί μια αυτοτελής άποψη για τον οικοτουρισμό, στην οποία θα παρουσιάζονται οι βασικοί άξονες και οι παράμετροι για την επιτυχή εφαρμογή του.

Σε σχέση με το δεύτερο σκέλος του κυρίαρχου σκοπού επιδιώκεται:

- Να αναγνωριστεί η περιοχή της Β. Καρπάθου και Σαρίας ως προς τα στοιχεία του φυσικού και του ανθρώπινου περιβάλλοντός της, και
- α) Να καταγραφούν οι επιθυμίες των ντόπιων κατοίκων για την τουριστική ανάπτυξη του τόπου,
β) Να εξεταστεί η κατανόηση και το ενδιαφέρον τους για τα προβλήματα του περιβάλλοντος,
γ) Να μελετηθούν οι απόψεις τους για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την κατάρτιση σχετικά με το οικοτουριστικό εγχείρημα,
δ) Να διερευνηθεί τυχόν διαφοροποίηση των απόψεών τους σε σχέση με το φύλο, τον τόπο μόνιμης κατοικίας, το μορφωτικό επίπεδο και την επαγγελματική τους ενασχόληση, και
ε) Να συναχθούν τελικά συμπεράσματα για τη στάση των κατοίκων απέναντι στον οικοτουρισμό και για τις δυνατότητες εφαρμογής του στην περιοχή.

1.5. Πρωτοτυπία και χρησιμότητα της μελέτης

Παρά την πλούσια ελληνική και κυρίως ξένη βιβλιογραφία για το θέμα, είναι ελάχιστες οι μελέτες που αναφέρονται στις απόψεις των ντόπιων κατοίκων για το οικοτουριστικό εγχείρημα. Στις περισσότερες περιπτώσεις αποπειράται η εφαρμογή του σε μια περιοχή, χωρίς προηγουμένως να έχουν ανιχνευθεί οι επιθυμίες και οι αντιλήψεις των τοπικών κοινωνιών.

Με τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας και τη διατύπωση των συμπερασμάτων της προάγεται σημαντικά η γνώση για την επιτυχή πραγματοποίηση ανάλογων πρωτοβουλιών. Τα πορίσματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως οδηγός για την καταγραφή και την αποτίμηση των στάσεων του πληθυσμού και σε άλλες προστατευόμενες περιοχές. Επίσης, προσφέρονται για πολλαπλή αξιοποίησή τους από τους αρμόδιους φορείς, όπως για παράδειγμα στο σχεδιασμό κατάλληλων πλάνων αειφόρου ανάπτυξης ή προγραμμάτων περιβαλλοντικής ενημέρωσης και κατάρτισης των κατοίκων.

Με την ολοκλήρωση της εργασίας και την υλοποίηση του σκοπού και των στόχων της, προσφέρεται μια ολοκληρωμένη θεώρηση του οικοτουρισμού, από όπου ο μελλοντικός μελετητής του αντικειμένου μπορεί να αντλεί χρήσιμα στοιχεία και αναφορές. Επιπρόσθετα, παρουσιάζεται ένα οικοτουριστικό μοντέλο που μπορεί να εφαρμοστεί σε προστατευόμενες περιοχές και να συμβάλει ουσιαστικά στην αειφόρο ανάπτυξή τους. Το προτεινόμενο μοντέλο δημιουργεί ερευνητικό πεδίο και δίνει ερεθίσματα για περαιτέρω εξέταση των παραμέτρων του και των προϋποθέσεων της εφαρμογής του.

Ειδικότερα, η μελέτη των στάσεων και αντιλήψεων των μελών των τοπικών κοινωνιών είναι χρήσιμη και προδιαγράφει την επιτυχία του οικοτουριστικού μοντέλου ανάπτυξης. Επέκταση του μοντέλου είναι το ερωτηματολόγιο της παρούσας έρευνας, το οποίο έχει προσαρμοστεί στους βασικούς άξονές του. Συμβάλλει στην κατανόηση του εγχειρήματος, ενώ αναμένεται να αποτελέσει παράδειγμα για τις επόμενες σχετικές έρευνες.

Εκτιμάται ότι παρόμοιες ερευνητικές μελέτες είναι ιδιαίτερα χρήσιμες σε τόπους όπως της Δωδεκανήσου, επειδή συνήθως παρατηρείται μονομερής τουριστική ανάπτυξη ορισμένων περιοχών τους, τη στιγμή που σε άλλες καταγράφεται μείωση των κοινωνικών και οικονομικών δεικτών, ενώ θα μπορούσαν με πρωτοβουλίες σαν του οικοτουρισμού να διεκδικήσουν τη βιώσιμη ανάπτυξή τους.

Ιδιαίτερα για τη Δωδεκάνησο και τη Β. Κάρπαθο, εκτός από το επιστημονικό, ακαδημαϊκό ενδιαφέρον που μπορεί να έχει μια τέτοια εργασία, συνεισφέρει με την περάτωση και την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων της στον κοινωνικό διάλογο, σχετικά με τη δυνατότητα της εφαρμογής προγραμμάτων εναλλακτικών μορφών τουρισμού και της υιοθέτησης από το κοινωνικό περιβάλλον των βασικών αρχών της αειφόρου ανάπτυξης.

1.6. Διάρθρωση εργασίας

Μετά το 1^ο αυτό *Κεφάλαιο* –που είναι εισαγωγικό και στο οποίο: α) καθορίζεται το αντικείμενο, ο σκοπός και οι επιμέρους στόχοι της εργασίας, β) προσδιορίζεται η πρωτοτυπία και η συμβολή της, και γ) αιτιολογείται η επιλογή της Β. Καρπάθου και Σαρίας για τη μελέτη του οικοτουρισμού–, η δομή της εργασίας έχει ως εξής:

Στο 2^ο *Κεφάλαιο* μελετάται βιβλιογραφικά ο οικοτουρισμός, εξετάζεται το φιλοσοφικό του υπόβαθρο και αποσαφηνίζεται το εννοιολογικό του πλαίσιο. Αναλύο-

νται τα χαρακτηριστικά του και το φάσμα εφαρμογής του. Ορίζονται τρεις διαστάσεις του ως βασικές συνιστώσες ενός μοντέλου οικοτουριστικής ανάπτυξης. Οι διαστάσεις αυτές, οι οποίες διερευνώνται στις ενότητες του Κεφαλαίου, είναι η προστασία του περιβάλλοντος, η ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας και η περιβαλλοντική εκπαίδευση.

Στο 3^ο Κεφάλαιο καταγράφονται στοιχεία για τις ελληνικές προστατευόμενες περιοχές και για τον οικοτουρισμό στην Ελλάδα. Συγκεντρώνεται, σε σχετική αντιστοιχία με τους τρεις βασικούς άξονες του οικοτουρισμού, υλικό για την περιοχή της Β. Καρπάθου και Σαρίας, όσον αφορά το φυσικό περιβάλλον, το ανθρωπογενές περιβάλλον και την υπάρχουσα περιβαλλοντική ενημέρωση και ανάδειξή της. Τα δεδομένα που συλλέγονται από τη βιβλιογραφική και την επιτόπια εξέταση, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η περιοχή προσφέρεται για οικοτουριστική ανάπτυξη.

Στο 4^ο Κεφάλαιο διατυπώνεται η βασική υπόθεση της έρευνας, σύμφωνα με την οποία σε μια περιβαλλοντικά ευαίσθητη περιοχή η τοπική κοινωνία είναι έτοιμη να δεχτεί ανεπιφύλακτα τον οικοτουρισμό. Στα πλαίσια της γενικής αυτής υπόθεσης τίθενται για τις ανάγκες της μελέτης τα ερευνητικά ερωτήματα, διαμορφώνεται το βασικό ερευνητικό εργαλείο και αναπτύσσεται η μεθοδολογία διενέργειας της έρευνας. Περιγράφεται το δείγμα της, η διαδικασία συλλογής και η μέθοδος στατιστικής ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων.

Στο 5^ο Κεφάλαιο γίνεται αναλυτική παρουσίαση των περιγραφικών αποτελεσμάτων της έρευνας. Τα δεδομένα αποτυπώνονται σε πίνακες, απεικονίζονται με γραφήματα και σχολιάζονται. Ελέγχονται τα διερευνητικά ερωτήματα με τη χρήση των κατάλληλων στατιστικών κριτηρίων. Τα ευρήματα συζητούνται επίσης και στο τέλος της κάθε ενότητας του κεφαλαίου.

Στο 6^ο Κεφάλαιο διατυπώνονται τα θεωρητικά και τα εμπειρικά συμπεράσματα της μελέτης, αναγνωρίζονται ορισμένοι περιορισμοί στη δυνατότητα γενίκευσης των ερευνητικών πορισμάτων και εκτίθενται προτάσεις για την οικοτουριστική ανάπτυξη της Β. Καρπάθου και Σαρίας.

Στο τέλος της εργασίας παρατίθενται δύο παραρτήματα. Στο Παράρτημα I δίνεται το ερωτηματολόγιο της έρευνας και στο Παράρτημα II παρουσιάζεται φωτογραφικό υλικό από την περιοχή της Β. Καρπάθου και Σαρίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

2.1. Ο οικοτουρισμός ως τμήμα του τουριστικού προϊόντος

Ο οικοτουρισμός (*ecotourism*) θεωρείται σήμερα το ταχύτερα αναπτυσσόμενο τμήμα του τουρισμού. Υπολογίζεται ότι το 40-60% του παγκόσμιου τουριστικού προϊόντος μπορεί να υπαχθεί στον τουρισμό φύσης (με ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης 10-30%) και ότι το 10% του παγκόσμιου τουρισμού σχετίζεται με τον οικοτουρισμό, για τον οποίο οι εκτιμήσεις του ετήσιου ρυθμού ανάπτυξής του δεν είναι ακριβείς και ποικίλλουν, αφού αναφέρονται ποσοστά 10-15% (Panos, 1997, όπ. αναφ. στο Scheyvens, 1999, 245) ή ακόμα και 20-50% (Fillion et al., 1994, όπ. αναφ. στο Diamantis, 1998b, 16).

Στην αρχή της εμφάνισής του εκλήφθηκε ότι είναι ταυτόσημος με τον *τουρισμό φύσης (nature tourism)*² και αναπτύχθηκε σε μια προσπάθεια για την αποτροπή των προβλημάτων και των επιπτώσεων του *μαζικού τουρισμού (mass tourism)*. Ο Mieczkowski (1995, 460) υιοθετώντας αυτό το δίπολο ανάπτυξης, διακρίνει δύο μεγάλες κατηγορίες που καλύπτουν το φάσμα των τουριστικών τύπων (Σχήμα 2.1).

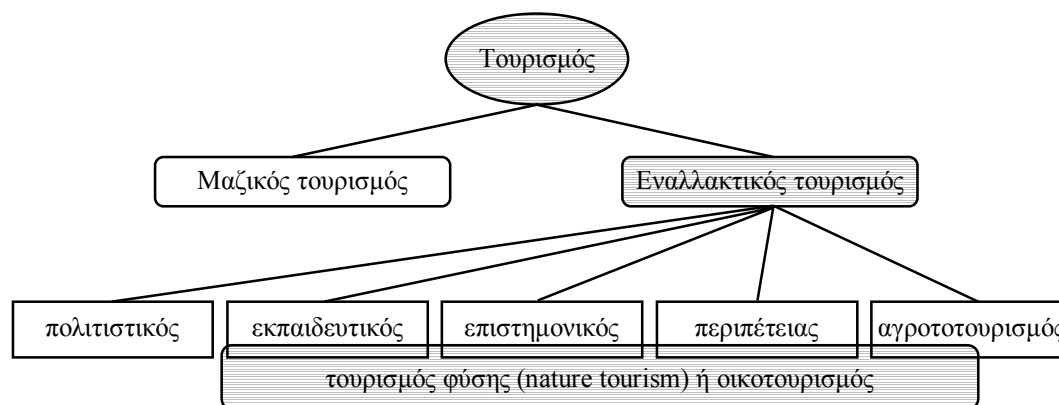
Η πρώτη κατηγορία είναι ο *Συμβατικός Μαζικός Τουρισμός (Conventional Mass Tourism)*, που είναι τουρισμός μεγάλης κλίμακας και επικράτησε στην αγορά για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ο μαζικός τουρισμός στην περίπτωση της Ελλάδας αναπτύχθηκε κυρίως στο νησιωτικό χώρο και τις παράκτιες περιοχές, και συνδέθηκε με την άναρχη ανάπτυξη και την υποβάθμιση του περιβάλλοντος των τελευταίων δεκαετιών. Η δεύτερη κατηγορία είναι αυτή του *Εναλλακτικού Τουρισμού (Alternative*

---

² Ο σκοπός και το περιεχόμενο του αγγλικού *nature tourism* αποδίδονται μάλλον καλύτερα με τον όρο *φυσιολατρικός τουρισμός*. Ωστόσο, για να υπάρχει αντιστοιχία με τη χρήση τού όρου στην υπόλοιπη ελληνική βιβλιογραφία υιοθετείται και σε αυτήν τη μελέτη η απόδοση *τουρισμός φύσης*.

Tourism), μια εύκαμπτη ευρεία κατηγορία που περιλαμβάνει μια ποικιλία μορφών, οι οποίες έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό την εναλλακτική και σε αντιπαράθεση ανάπτυξή τους με την καθιερωμένη μορφή του μαζικού τουρισμού.

Σχήμα 2.1: Ο εναλλακτικός τουρισμός

Πηγή: Mieczkowski (1995, 459)

Ο εναλλακτικός τουρισμός μπορεί να οριστεί ως το σύνολο των τουριστικών τύπων που είναι σύμφωνοι με τις φυσικές και τις κοινωνικές αξίες του τόπου προορισμού, και επιτρέπουν στους ντόπιους και στους επισκέπτες να μοιράζονται εμπειρίες και αξιόλογη θετική αλληλεπίδραση (Wearing & Neil, 1999, 3). Τέτοιες μορφές, σύμφωνα με το Mieczkowski (1995), είναι ο τουρισμός περιπέτειας, ο αγροτουρισμός, ο πολιτιστικός, ο εκπαιδευτικός και ο επιστημονικός τουρισμός. Θα μπορούσαν βέβαια, να αναφερθούν και άλλες ειδικές μορφές τουρισμού,³ όπως είναι ο συνεδριακός, ο αθλητικός ή ο θρησκευτικός τουρισμός. Όλοι αυτοί οι τουριστικοί τύποι είναι μικρής κλίμακας και χαμηλής πυκνότητας, οι οποίοι εφαρμόζονται συνήθως σε μη αστικές περιοχές και απευθύνονται κυρίως σε ομάδες ανθρώπων με ειδικά ενδιαφέροντα, ανώτερη μόρφωση και σχετικά υψηλά εισοδήματα.

Ο Mieczkowski θεωρεί ότι υπάρχουν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά και επικαλύψεις ανάμεσα στους διάφορους τύπους του εναλλακτικού τουρισμού, οι οποίες δυσχεραίνουν τη διακριτή τοποθέτηση του οικοτουρισμού. Παρουσιάζει τον οικοτουρισμό συνώνυμο με τον τουρισμό φύσης (ή πράσινο τουρισμό - green tourism) να αλληλοκαλύπτεται με τον εκπαιδευτικό, τον επιστημονικό, τον αγροτουρισμό και τον τουρισμό περιπέτειας. Αντίθετα, δεν τον συσχετίζει με τον πολιτιστικό τουρισμό, μολονότι αυτός είναι κατά ένα μεγάλο μέρος του και εκπαιδευτικός. Σε αυτήν την

³ Ορολογία που έχει επικρατήσει στην Ελλάδα.

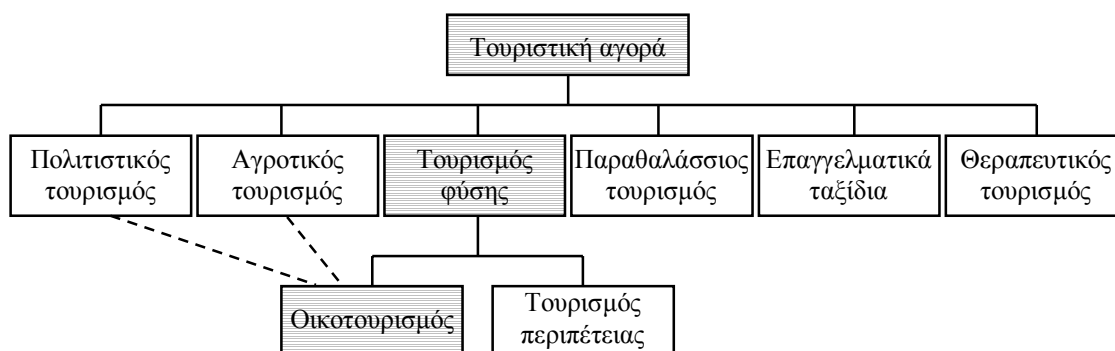

ανάλυση, τα κριτήρια της διαφοροποίησης των ποικίλων εκφράσεων του εναλλακτικού τουρισμού έχουν να κάνουν περισσότερο με το μέγεθος και το χαρακτήρα των επιπτώσεών τους.

Ο Buckley (2000, 438) επίσης, προτιμά να βλέπει τον τουρισμό φύσης, τον οικοτουρισμό και τον τουρισμό περιπέτειας ως μορφές του ίδιου συνόλου (*NEAT: Nature, Eco- and Adventure Tourism*), ενώ σε άλλες έρευνες και αναφορές ο οικοτουρισμός είτε αναλύεται ως τμήμα τού τουρισμού φύσης είτε θεωρείται ανεξάρτητος (Björk, 2000, 197· Epler Wood, 2002, 10-11· Lim & McAleer, in press· Weaver, 2001, 105).

Σύμφωνα με την πρώτη άποψη, ο οικοτουρισμός αποτελεί μαζί με τον τουρισμό περιπέτειας συστατικό στοιχείο του τουρισμού φύσης (Σχήμα 2.2). Είναι διαφορετικός από τον τουρισμό περιπέτειας και δείχνει να έχει ισχυρές συνδέσεις με τον αγροτικό και το μορφωτικό-πολιτιστικό τουρισμό (Epler Wood, 2002, 10-11). Ειδικότερα με τον πολιτιστικό τουρισμό, φαίνεται να ακολουθούν την ίδια εξελικτική πορεία, με διαφορά φάσης υπέρ του οικοτουρισμού (McKercher, 2002, 29). Ο Fennell (2002, 13) ακόμη, αναφέρει ότι ο τουρισμός περιπέτειας, ο πολιτιστικός τουρισμός και ο οικοτουρισμός (*ACE: Adventure tourism, Cultural tourism, Ecotourism*), παρόλο που τα τελευταία χρόνια θεωρήθηκαν συνώνυμοι, είναι διακριτοί τουριστικοί τύποι χωρίς όμως να αποκλείει ο ένας τον άλλο.

Σχήμα 2.2: Ο οικοτουρισμός ως τμήμα της τουριστικής αγοράς

Πηγή: WTO (όπ. αναφ. στο Epler Wood 2002, 11)

Σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη, ο οικοτουρισμός διαχωρίζεται ως πιο απαιτητική μορφή τουρισμού και από τον τουρισμό φύσης, αλλά και από τον τουρισμό περιπέτειας που προϋποθέτει δραστηριότητες με κάποιο βαθμό επικινδυνότητας (Björk, 2000, 197). Παρόμοια, ο Weaver (2001, 105) διαφοροποιεί τον οικοτουρισμό τόσο από τον τουρισμό φύσης, τον οποίο θεωρεί προσανατολισμένο σε δραστηριότη-

τες αναψυχής,⁴ όσο και από τον τουρισμό περιπέτειας, τον οποίο συνδυάζει με δραστηριότητες όπως η αναρρίχηση ή το ράφτιγκ.

Σε κάθε περίπτωση, το κοινό στοιχείο που έχουν όλες οι προηγούμενες προσεγγίσεις είναι πως ο οικοτουρισμός αποτελεί οπωσδήποτε μια μορφή τουρισμού προσανατολισμένη στη φύση, που στηρίζεται και εξαρτάται ουσιαστικά από αυτήν.

2.2. Φιλοσοφικό υπόβαθρο και ρίζες του οικοτουρισμού

Το φυσικό περιβάλλον είναι αυτό που συντηρεί την ανθρώπινη ύπαρξη, ικανοποιώντας αρχικά τις ανάγκες υποστήριξης της ζωής (φαγητό, νερό, αέρα) και παρέχοντας τα αναγκαία υλικά που διαμορφώνουν τον πολιτισμό, τον τρόπο ζωής, την αντίληψη και τη συμπεριφορά του ανθρώπινου είδους. Σταδιακά, ο άνθρωπος ανακάλυψε καινούργιους τρόπους αξιοποίησης των διατιθέμενων πόρων και εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο το φυσικό πλούτο. Ανέλαβε κυρίαρχο και εξουσιαστικό ρόλο στη φύση, αντιμετωπίζοντας τα οικοσυστήματα ως ανεξάντλητες πηγές, που όφειλαν να καλύψουν τις επιθυμίες του.

Ιδιαίτερα με την εξέλιξη του σύγχρονου βιομηχανικού κόσμου και την παρεπόμενη αλλαγή του τρόπου ζωής, υιοθετήθηκε ως κυρίαρχη ιδεολογία η χωρίς όρια οικονομική ανάπτυξη, ιδωμένη σαν οικονομική μεγέθυνση. Η έντονη ανθρώπινη δραστηριότητα και η αλματώδης επιστημονική και τεχνολογική πρόοδος που παρατηρήθηκε κυρίως μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, επέτρεψαν στον άνθρωπο να επέμβει δυναμικά στις λειτουργίες της φύσης, διαταράσσοντας σε μεγάλο βαθμό τη σχέση του με το περιβάλλον. Το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία, η συσσώρευση και η επέκταση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, που οδήγησαν βαθμιαία στη λεγόμενη οικολογική κρίση (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004, 26· Φλογαίτη, 1993, 25).

Το μέγεθος και η ένταση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, η ανησυχία των πολιτών, αλλά και τα συμπεράσματα διάφορων ερευνητικών μελετών, που επέτρεψαν την αναγνώριση της λειτουργίας των φυσικών συστημάτων και των επιπτώσεων σε αυτά της ανθρώπινης δραστηριότητας, κατεύθυναν στο συμπέρασμα πως πρέπει να υπάρξουν όρια στην οικονομική μεγέθυνση του βιομηχανικού πολιτισμού και

⁴ Σαν δραστηριότητες αναψυχής ο Weaver αναφέρει αυτές που συνοδεύουν τις κλασικές διακοπές των “3S” sea-sand-sun (θάλασσα-άμμος-ήλιος), σύμβολο που στη σύγχρονη περιβαλλοντική αρθρογραφία παρουσιάζεται σε αντιδιαστολή με τα “3R” reduce-reuse-recycle (ελαττώνω-επαναχρησιμοποιώ-ανακυκλώνω).

συνέβαλαν στο ξεκίνημα του σύγχρονου οικολογικού ή περιβαλλοντικού κινήματος. Πολλοί υποστηρίζουν ότι κινητήρια δύναμη για αυτό ήταν το βιβλίο με τίτλο *Silence Spring*,⁵ με το οποίο η βιολόγος Rachel Carson κατήγγειλε στα 1962 τη χωρίς όρια και διακρίσεις χρήση χημικών ουσιών στο φυσικό κόσμο, και την αλαζονική και κοντόφθαλμη επενέργεια της ανθρωπότητας στο περιβάλλον, αφυπνίζοντας έτσι την κοινή γνώμη για την αξία των φυσικών πόρων και την ανάγκη διατήρησής τους.

Το σύγχρονο οικολογικό κίνημα διαφέρει από πρόδρομες εκφράσεις ενδιαφέροντος για το περιβάλλον. Καταρχάς, σε αντίθεση με το παρελθόν, γίνεται ευρέως αποδεκτό πως υπάρχει αλληλεξάρτηση ανάμεσα στα περιβαλλοντικά προβλήματα σε παγκόσμια κλίμακα. Ακόμα, είναι σε μεγαλύτερο βαθμό ένα μαζικό κίνημα τόσο σε αριθμό συμμετεχόντων όσο και σε ενεργό συμμετοχή-δράση των μελών του (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004, 47). Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του είναι η ευρεία πολυμορφία και ετερογένειά του, γεγονός που δεν επιτρέπει την εύκολη αποσαφήνιση και ταξινόμηση της ιδεολογικής δομής του. Πάντως, ένας βασικός διαχωρισμός που γίνεται είναι η διάκριση μεταξύ των τεχνοκεντρικών και των οικοκεντρικών αντιλήψεων (Φλογαΐτη, 1993, 99, 104).

Με τον *τεχνοκεντρισμό* δίνεται βαρύτητα στην υλική ευημερία, μέσω των λειτουργιών της οικονομικής ανάπτυξης και της τεχνολογικής προόδου. Βασίζεται σε μια καθαρά *ανθρωποκεντρική* αντίληψη για τον κόσμο, συνδυασμένη με μια διαχειριστική θεώρηση για το περιβάλλον και τους φυσικούς πόρους, οι οποίοι έχουν μόνο *εργαλειακή αξία*⁶ για την ικανοποίηση των αναγκών του ανθρώπου. Οι ανθρώπινες ηθικές υποχρεώσεις απέναντι στη φύση είναι περιορισμένες και θεωρούνται απλώς ως επέκταση των υποχρεώσεων προς το ανθρώπινο είδος. Ο άνθρωπος διαχωρίζεται από τη φύση, η οποία μπορεί και πρέπει να γίνει αντικείμενο κυριαρχίας και εκμετάλλευσης για τα ανθρώπινα οφέλη. Τα όποια περιβαλλοντικά προβλήματα προκύπτουν, μπορούν να λυθούν με τη βοήθεια της επιστήμης και της τεχνολογίας, χωρίς να απαιτούνται αλλαγές στο υφιστάμενο κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικό σύστημα (Pepper, 1996, 11-13).

Ο *οικοκεντρισμός* αντίθετα, πρεσβεύει ότι μόνο με θεσμικές διαφοροποιήσεις της κοινωνίας και αλλαγές στο ήθος, τις αξίες, τις στάσεις και τον τρόπο ζωής, μπορεί

⁵ Το βιβλίο *Σιωπηλή Άνοιξη* [Carson, R. (1962). *Silence Spring*. Boston: Houghton Hiffelin] μεταφράστηκε στα ελληνικά από το Λ. Κανδηλίδη και εκδόθηκε το 1981 από τις εκδόσεις Κάκτος.

⁶ Η θεώρηση και η απόδοση εργαλειακής αξίας σε κάτι γίνεται με βάση το κέρδος που προκύπτει από τη χρήση του.

να αντιμετωπιστεί η οικολογική κρίση και να διασφαλιστεί η επιβίωση του πλανήτη. Η οικοκεντρική τάση υιοθετεί αντιλήψεις που πηγάζουν από το βασικό ερώτημα αν ο μη ανθρώπινος φυσικός κόσμος έχει κάποιου είδους εγγενή αξία. Η *εγγενής αξία*, που πρεσβεύει ο οικοκεντρισμός, παρουσιάζεται σε αντιδιαστολή με την εργαλειακή και αναφέρεται στην έμφυτη αξία που έχει ένα ον ή αντικείμενο απλώς και μόνο λόγω της ύπαρξής του. Οι υποστηρικτές της *βιοκεντρικής*⁷ άποψης διατείνονται ότι η φύση δεν έχει ανάγκη την ανθρώπινη συνείδηση προκειμένου να ερμηνευτεί ή να αξιολογηθεί. Τάσσονται υπέρ των δικαιωμάτων της φύσης και της ηθικής υποχρέωσης του ανθρώπου απέναντι σε όλα τα υπόλοιπα όντα. Θεωρούν ότι η βαθύτερη αιτία των περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι η μέχρι τώρα στάση του και η αντίληψη του φυσικού κόσμου μέσα από ένα ανθρωποκεντρικό και χρηστικό πρίσμα (Γεωργόπουλος, 2002, 52, 216).

Η πρώτη οργανωμένη προσπάθεια να καταγραφούν οι ανθρωποκεντρικές και οι μη ανθρωποκεντρικές απόψεις έγινε από το Naess,⁸ ο οποίος εισήγαγε τους όρους *ρηχή* και *βαθιά οικολογία*, συστηματοποιώντας στη συνέχεια περισσότερο τις θέσεις της βαθιάς περιβαλλοντικής διάστασης. Η βαθιά άποψη εστιάζεται στις ολιστικού τύπου βιοκεντρικές θέσεις, με τις οποίες ο άνθρωπος θεωρείται οργανικό μέρος της φύσης, σε αντίθεση με τη ρηχή ωφελμιστική άποψη του ανθρώπου σαν διαχειριστή του περιβάλλοντος (Γεωργόπουλος, 2002, 279). Βασικές ιδεολογικές θέσεις της βαθιάς οικολογίας είναι (Naess, 1988, όπ. αναφ. στο Wearing & Neil, 1999, 14):

- Η αξία της μη ανθρώπινης ζωής είναι ανεξάρτητη από τη χρησιμότητά της ως πόρος.
- Η ποικιλομορφία των ζωντανών οργανισμών έχει εγγενή αξία και ο άνθρωπος επιτρέπεται να τη μειώνει μόνο για να ικανοποιεί ζωτικές του ανάγκες.
- Για να επιτευχθεί η ευημερία των μη ανθρώπινων μορφών ζωής, απαιτείται η ελάττωση του μεγέθους του ανθρώπινου πληθυσμού.
- Η αυξανόμενη ωφελμιστική χρήση του φυσικού κόσμου πρέπει να αντιστραφεί, υιοθετώντας διαφορετικά οικονομικά, τεχνολογικά και ιδεολογικά πρότυπα.

⁷ Οι όροι *βιοκεντρισμός* και *οικοκεντρισμός* χρησιμοποιούνται εδώ ως ταυτόσημοι, αν και στη σχετική βιβλιογραφία διαφοροποιούνται, αφού με τον οικοκεντρισμό αποδίδεται εγγενής αξία μόνο σε είδη-κοινότητες-οικοσυστήματα, ενώ με τον βιοκεντρισμό αποδίδεται αξία σε όλα τα άτομα όλων των ειδών.

⁸ Ο Νορβηγός φιλόσοφος Arne Naess έπλασε το 1972 και παρουσίασε σε συνέδριο στο Βουκουρέστι τον όρο *βαθιά οικολογία*, θέλοντας αφενός να επικρίνει τον ανθρωποκεντρισμό και αφετέρου να υποστηρίξει και να καταστήσει σαφές ότι η φύση έχει εσωτερική, εγγενή αξία (*αυταξία*).

- Ο στόχος αυτών των αλλαγών πρέπει να είναι η απόκτηση βιωματικής εμπειρίας για την υφιστάμενη αλληλεπίδραση όλων των πραγμάτων και η προαγωγή της ποιότητας της ζωής, σε αντιδιαστολή με την απόδοση αξίας στα υλικά καταναλωτικά πρότυπα.
- Όσοι συμφωνούν με αυτά έχουν την υποχρέωση να ενεργήσουν για να επιφέρουν τις απαραίτητες αλλαγές.

Οι παραπάνω θέσεις αγγίζουν την ουσία της *οικοτουριστικής αντίληψης*. Αν και υπάρχουν αναφορές που παρουσιάζουν τον οικοτουρισμό σαν μια ανθρωποκεντρική δραστηριότητα (Θεοδωροπούλου & Αποστολόπουλος, 2003, 159), δεν παύει το θεωρητικό του πλαίσιο να αντικατοπτρίζει σε μεγάλο βαθμό τις οικοκεντρικές θέσεις (Ross & Wall, 1999a, 125; Wearing & Neil, 1999, 20, 131), όχι μόνο ετυμολογικά αλλά και ως έκφραση απόψεων και αρχών. Εμφορεύεται από θέματα προστασίας του περιβάλλοντος και ζητήματα όπως: τα δικαιώματα των ατόμων και τα καθήκοντά τους προς τους άλλους⁹ την αντίληψη πως τα αποτελέσματα των ενεργειών του πολίτη επιδρούν στην ευημερία του οικοσυστήματος⁹ τις σωρευτικές συνέπειες της εκμετάλλευσης μιας περιοχής από πολλά άτομα⁹ τον τρόπο με τον οποίο μια κοινωνία ρυθμίζει την ελευθερία ή τον περιορισμό της πρόσβασης σε μια περιοχή, ώστε να διατηρείται η ποιότητα του περιβάλλοντος.

Αναφορικά με το τελευταίο ζήτημα, η πρακτική που ακολουθείται από το μαζικό τουρισμό είναι η χωρίς έλεγχο ελεύθερη πρόσβαση σε ένα χώρο φυσικού κάλλους για απεριόριστο και αυξανόμενο αριθμό επισκεπτών. Στόχος αυτής της τακτικής είναι η αποκόμιση του μέγιστου οικονομικού οφέλους, χωρίς όμως πρόβλεψη και μέριμνα για τη διατήρηση των πόρων τού τόπου προορισμού. Αυτό είναι κάτι που παραπέμπει στην *Τραγωδία των Κοινών* του Hardin,⁹ όπου ο καθένας παγιδεύεται σε ένα σύστημα σκέψης και πρακτικής για την επιπλέον χρήση των κοινών αγαθών, με σκοπό τη μέγιστη ικανοποίηση των ατομικών συμφερόντων του.

Η θέση του οικοτουρισμού για το συγκεκριμένο ζήτημα είναι διαφορετική, αφού πρεσβεύει ότι η κοινή χρήση ενός τουριστικού προορισμού έχει ως προϋπόθεση το χαμηλό αριθμό επισκεπτών. Όταν ο αριθμός των τουριστών αυξάνεται πέρα από

⁹ Στο άρθρο του Garrett Hardin η *Τραγωδία των Κοινών* [Hardin, G. (1968). Tragedy of the Commons. *Science*, 162, 1243-1248], παρουσιάζονται οι βοσκοί ενός κοινού λιβαδιού (*commons*), καθένας από τους οποίους επιδιώκοντας τη μεγιστοποίηση του ατομικού του κέρδους, αυξάνει τον αριθμό των ζώων που βόσκουν στο λιβάδι. Αυτή η τακτική αποβαίνει φυσικά σε βάρος των υπόλοιπων βοσκών και των ζώων τους, αλλά τελικά και του ίδιου του λιβαδιού, αφού όλοι οι βοσκοί ακολουθούν την ίδια τακτική και το λιβάδι είναι πεπερασμένο.

ένα συγκεκριμένο όριο, τότε η πρόσβαση σε αυτόν πρέπει να ρυθμίζεται ή ακόμα και να απαγορεύεται με σκοπό την προστασία του. Βέβαια, για τον οικοτουρισμό η προστασία και η διαχείριση μιας περιοχής –μολονότι η διαχείριση από μόνη της ενέχει ανθρωποκεντρικές αντιλήψεις– επιβάλλεται όχι τόσο για λόγους αισθητικής ή αναψυχής ή για να υπάρχει η δυνατότητα για περαιτέρω εκμετάλλευσή της, αλλά κυρίως επειδή θεωρείται ότι έχει εγγενή αξία, θέση δηλαδή που συνάδει με τις αρχές της βαθιάς οικολογίας (Wearing & Neil, 1999, 17-20).

Πρέπει πάντως να τονιστεί, ότι η *βαθιά οικολογία* ως φιλοσοφία αλλά και ως κίνημα που παρήγαγε εναλλακτικές προτάσεις (όπως του οικοτουρισμού) σε διάφορους τομείς, εμφανίστηκε και αναπτύχθηκε στο δυτικό βιομηχανοποιημένο κόσμο, με αποτέλεσμα να μην είναι πάντα συμβατή με τις διαμορφωμένες αξίες και τις ανάγκες των ανθρώπων στις αναπτυσσόμενες χώρες. Για παράδειγμα, η τακτική που επιχειρείται πολλές φορές σε αυτές τις περιοχές για δημιουργία ολοένα και μεγαλύτερων προστατευόμενων ζωνών, με ταυτόχρονη παρεμπόδιση της δράσης των αυτόχθονων κατοίκων, προκαλεί ανισοβαρή κατανομή του κόστους της προστασίας του πλανήτη, στερήσεις στους κατοίκους του Τρίτου Κόσμου και φυσικά σοβαρές αντιδράσεις από μέρους τους (Γεωργόπουλος, 2002, 315).

Ο οικοτουρισμός δίνει μια καταρχήν απάντηση στη διάσταση αυτή που παρατηρείται ανάμεσα στη φιλοσοφική του στήριξη και στο πλαίσιο της εφαρμογής του. Γεννήθηκε στις περιοχές του αναπτυσσόμενου κόσμου, όπως αναφέρει η Σβορώνου (2003), ώστε: « ... να συμβάλει στην προστασία των πολύτιμων οικοσυστημάτων των χωρών αυτών, προσφέροντας μια εναλλακτική πηγή εισοδημάτων σε αντιστάθμισμα των οικονομικών δραστηριοτήτων που έπρεπε να απαγορευτούν ως ασύμβατες με την προστασία των φυσικών πόρων» (σελ. 22). Ξεκίνησε από κράτη όπως η Κένυα,¹⁰ όπου το ενδιαφέρον για τη βιοποικιλότητα των τροπικών δασών και την παρατήρηση της άγριας ζωής δημιούργησε προσόδους μεγαλύτερες από αυτές του κυνηγιού. Δημιούργησε επίσης θέσεις εργασίας για τους ντόπιους, οι οποίοι εξυπηρετούσαν το αυξανόμενο οικοτουριστικό κοινό, ιδιαίτερα μετά την προοδευτική ευαισθητοποίησή του για τα θέματα του περιβάλλοντος. Από τους πρώτους τουριστικούς προορισμούς ήταν ακόμα τα Νησιά Γκαλαπάγκος, η Κόστα Ρίκα και το Νεπάλ (Epler Wood, 2002, 11-

¹⁰ Η Κένυα θεωρείται ο πρώτος οικοτουριστικός προορισμός και προφανώς γι' αυτό ο Olindo (1991) στον τίτλο του κειμένου του τη χαρακτηρίζει "Ο ηλικιωμένος του τουρισμού φύσης".

12).¹¹ Αναφέρεται όμως ότι ορισμένοι από αυτούς τους προορισμούς, όπως για παράδειγμα η Κόστα Ρίκα, δείχνουν να αποκτούν τα γνωρίσματα του μαζικού τουρισμού, αντιβαίνοντας στις βασικές αρχές που είναι συνυφασμένες με το φιλοσοφικό υπόβαθρο του οικοτουρισμού, όσον αφορά τις επιπτώσεις στο περιβάλλον, τους αποδέκτες των ωφελειών ή τον επιθυμητό αριθμό τουριστών.

2.3. Εννοιολογικός προσδιορισμός οικοτουρισμού

Ο όρος *οικοτουρισμός* είναι σχετικά καινούργιος. Μολονότι το περιεχόμενο της έννοιας φαίνεται να πλάστηκε το 1965 από το Hetzer, ο οποίος μίλησε για *οικολογικό τουρισμό*¹² (Fennell, 2002, 12), και η συζήτηση για τη σύνδεση τουρισμού και προστασίας της φύσης εμφανίστηκε ολοκληρωμένη το 1976 από τον Budowski¹³ (Orams, 1995, 3), ωστόσο η επίσημη εισαγωγή του όρου θεωρείται ότι έγινε το 1983 από το Ceballos-Lascuráin (Fennell, 2002, 11-12· Orams, 1995, 4· Wearing & Neil, 1999, 4), ενώ η ευρεία χρήση και ανάπτυξή του από τη δεκαετία του '90 και αργότερα. Με την πρώτη εμφάνιση του όρου ξεκίνησε μια ατέλειωτη συζήτηση για τον ακριβή ορισμό και το περιεχόμενό του, στην οποία ενεπλάκησαν πολλοί έγκυροι φορείς, ακαδημαϊκοί και περιβαλλοντολόγοι, ενώ το θέμα συζητήθηκε σε μια πληθώρα

¹¹ Αυτός είναι ο κύριος λόγος για τον οποίο το μεγαλύτερο μέρος της διεθνούς επιστημονικής αρθρογραφίας, αλλά και των ερευνών σχετικά με τον οικοτουρισμό, έχουν διεξαχθεί και αναφέρονται στις περιοχές της Λατινικής Αμερικής, της Αφρικής και της Νότιας και Νοτιανατολικής Ασίας (Al-Sayed & Al-Langawi, 2003· Black & King, 2002· Campbell, 1999· Goodwin & Roe, 2001· Gössling, 1999· Li, 2004· Lindberg, Enriquez, & Sproule, 1996· Loon & Polakow, 2001· Müllner, Linsenmair, & Wikelski, 2004· Obua, 1997· Ogutu, 2002· Ross & Wall, 1999b· Rovinski, 1991· Wall, 1996· Wallace & Pierce, 1996· Walpole & Goodwin, 2000). Σημαντικό επίσης μέρος καταλαμβάνουν οι μελέτες που αφορούν την Αυστραλία, έναν από τους δημοφιλέστερους σημερινούς οικοτουριστικούς προορισμούς (Bucley, 2004b· Lim & McAleer, in press· Mühlhäusler & Peace 2001· Twidale & Bourne, 2003).

¹² Η έννοια του οικολογικού τουρισμού παρουσιάστηκε από το N.D. Hetzer με το άρθρο του "Environment, tourism, culture", που δημοσιεύθηκε αρχικά στο περιοδικό *Links* (Ιούλιος, 1965) και ανατυπώθηκε στο περιοδικό *Ecosphere* (1:2, 1970). Ο Hetzer υποστηρίζει ότι η τουριστική ανάπτυξη βασίζεται κυρίως στους φυσικούς και τους αρχαιολογικούς πόρους, και προτείνει τη δημιουργία παράλληλων οργανισμών, υποστηριζόμενων από τα Ηνωμένα Έθνη, των οποίων ο ρόλος θα είναι ο σχεδιασμός και η προώθηση υπεύθυνων τουριστικών προϊόντων, που θα πληρούν τις εξής προϋποθέσεις: α) ελάχιστη περιβαλλοντική επίδραση, β) μέγιστη εκτίμηση και ελάχιστη επίδραση στις τοπικές κουλτούρες, γ) μέγιστα οικονομικά οφέλη για τις τοπικές κοινωνίες υποδοχής, και δ) μέγιστη ικανοποίηση για τους επισκέπτες τουρίστες.

¹³ Ο G. Budowski με το άρθρο του "Tourism and conservation: conflict, coexistence or symbiosis", που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Environmental Conservation* (3, 1976), συνδέει άρρηκτα τον τουρισμό με την προστασία της φύσης.

συνεδρίων, σεμιναρίων, δημοσιεύσεων, αλλά και ιστοσελίδων στο διαδίκτυο (EOT/WWF Ελλάς, 2000, 10).

Ετυμολογικά η έννοια του οικοτουρισμού μπορεί να αναλυθεί στα δύο συνθετικά της, που είναι τα οικο- και τουρισμός. Ο *τουρισμός* μπορεί να οριστεί ως οποιαδήποτε προσωρινή μετάβαση ανθρώπων σε προορισμούς έξω από τα μέρη όπου κανονικά ζουν και εργάζονται, μαζί με τις δραστηριότητες που συνοδεύουν τη βραχεία αυτή μετακίνηση (Middleton, 1993, όπ. αναφ. στο Björk, 2000, 194). Το *οικο-* προέρχεται από την ελληνική λέξη οικολογία και είναι αυτό που μεταφέρει σε έναν ιδιαίτερο τύπο τουριστικού προϊόντος άρρηκτα συνδεδεμένου με το φυσικό περιβάλλον. Παρόλο που με την πάροδο του χρόνου το πρόθεμα οικο- αντί να παραπέμπει σε λειτουργικές αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των φυτικών και ζωικών ειδών με το περιβάλλον τους, γίνεται απλώς αντιληπτό σαν κάτι που «έχει να κάνει με τη φύση» (Mühlhäusler & Peace, 2001, 378), το αποτέλεσμα της σύνθεσης είναι ένας όρος που επικαλείται θετικές εικόνες και συνδέει όρους όπως η οικολογία, το οικοσύστημα, η οικόσφαιρα και η οικοευαισθησία με τις δραστηριότητες του τουρισμού, δημιουργώντας μια έννοια που έχει γίνει σήμερα ιδιαίτερα δημοφιλής (Orams, 1995, 3).

Πάντως, κυρίως λόγω της φύσης του όρου αλλά και του σύντομου χρόνου της ύπαρξής του, δεν έχει διαμορφωθεί ακόμα ένας κοινά αποδεκτός ορισμός, γεγονός που μπορεί να φανεί και από μια σύντομη επισκόπηση των προσδιορισμών του που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς. Ο Fennell (2001, όπ. αναφ. στο Fennell, 2002, 15), μελετώντας 85 από τους προσδιορισμούς που αναπτύχθηκαν την τελευταία δεκαετία, βρήκε ότι οι λέξεις που απαντώνται και επαναλαμβάνονται πιο πολύ σε αυτούς, είναι με σειρά συχνότητας οι όροι: φυσικές περιοχές (62,4%), διατήρηση (61,2%), πολιτισμός (50,6%), οφέλη ντόπιων κατοίκων (48,2%), εκπαίδευση (41,2%), αειφορία (25,9%), επιδράσεις (25%).

Οι πλέον χρησιμοποιημένοι και έγκυροι ορισμοί για τον οικοτουρισμό είναι οι δύο πρώτοι από αυτούς που παρατίθενται στη συνέχεια, οι οποίοι διατυπώθηκαν το 1991 ο πρώτος και το 1993 από το Ceballos-Lascuráin ο δεύτερος, στα πλαίσια των προσπαθειών των οργανισμών TES¹⁴ και IUCN¹⁵ αντίστοιχα, να οριοθετήσουν την έννοια του οικοτουρισμού:

- *Οικοτουρισμός είναι το υπεύθυνο ταξίδι σε φυσικές περιοχές, που διατηρεί το περιβάλλον και στηρίζει την ευημερία των ντόπιων κατοίκων* (Epler Wood, 2002, 9).
- *Οικοτουρισμός είναι το περιβαλλοντικά υπεύθυνο ταξίδι και η επίσκεψη σε σχετικά αδιατάραχτες φυσικές περιοχές, που αποσκοπεί στην απόλαυση και εκτίμηση της*

φύσης (και κάθε πολιτισμικού στοιχείου του παρόντος ή του παρελθόντος), και το οποίο προωθεί την προστασία της φύσης, ελαχιστοποιεί τις αρνητικές επιδράσεις των επισκεπτών και παρέχει ευεργετικά ενεργή κοινωνικο-οικονομική ανάμιξη του ντόπιου πληθυσμού (Ceballos-Lascuráin, 1996, 20).

- Ο οικότουρισμός είναι μια μορφή τουρισμού εμπνευσμένη πρωταρχικά από τη φυσική ιστορία μιας περιοχής και τα πολιτιστικά στοιχεία των γηγενών. Ο οικότουρίστας επισκέπτεται σχετικά μη αναπτυγμένες περιοχές με πνεύμα εκτίμησης, συμμετοχής και ευαισθησίας. Ο οικότουρίστας κάνει μια μη καταναλωτική χρήση των φυσικών πόρων και της άγριας ζωής και συνεισφέρει στην επισκεπτόμενη περιοχή με εργασία ή οικονομικά μέσα, τα οποία έχουν ως σκοπό να ωφελήσουν άμεσα τη διατήρηση της περιοχής και την οικονομική ευημερία των ντόπιων κατοίκων (Ziffer, 1989, όπ. αναφ. στο Björk, 2000, 190).
- Ο οικότουρισμός είναι ένα ταξίδι σε σχετικά ανενόχλητες φυσικές περιοχές για τη μελέτη, την απόλαυση ή την εθελοντική βοήθεια. Είναι ένα ταξίδι που ασχολείται τόσο με τη χλωρίδα, την πανίδα, τη γεωλογία και τα οικοσυστήματα μιας περιοχής, όσο και με τους ανθρώπους που ζουν στην περιοχή και τη φροντίζουν, τις ανάγκες τους, τον πολιτισμό τους και τη σχέση τους με τη γη. Αντιλαμβάνεται τις φυσικές περιοχές σαν “σπίτι για όλους μας” υπό μια σφαιρική έννοια (“οικο” σημαίνει σπίτι), αλλά κυρίως σαν “σπίτι για τους κοντινούς κατοίκους”. Θεωρείται ως ένα εργαλείο για τη διατήρηση και τη βιώσιμη ανάπτυξη, ιδιαίτερα στις περιοχές όπου οι ντόπιοι άνθρωποι καλούνται να αποποιηθούν την καταναλωτική χρήση των φυσικών πόρων για άλλους (Wallace & Pierce, 1996, 848).
- Ο οικότουρισμός αποτελεί μια μορφή τουρισμού, που στηρίζεται στη φύση και που προσπαθεί να είναι οικολογικά, κοινωνικο-πολιτισμικά και οικονομικά βιώσιμος,

¹⁴ Η TES (*The Ecotourism Society*) ονομάζεται σήμερα TIES (*The International Ecotourism Society*) και είναι ένας διεθνής μη κερδοσκοπικός οργανισμός, που αποτελείται από ένα σώμα 1.600 μελών σε 110 χώρες. Έχει ως αποστολή την εύρεση των πόρων και την οικοδόμηση της εμπειρίας, ώστε ο τουρισμός να γίνει ένα βιώσιμο εργαλείο για την προστασία του περιβάλλοντος και την αειφόρο ανάπτυξη.

¹⁵ Η IUCN (*International Union for Conservation of Nature and Natural Resources*) ονομάζεται σήμερα WCU (*World Conservation Union*). Ιδρύθηκε το 1948, φέρνοντας κοντά κράτη, κυβερνητικές αντιπροσωπείες και διάφορες μη κυβερνητικές οργανώσεις σε μια παγκόσμια συνένωση με πάνω από 800 μέλη σε περίπου 133 χώρες. Έχει ως στόχο να ενθαρρύνει και να βοηθήσει τις κοινωνίες σε όλο τον κόσμο για τη διαρκή βελτίωση της ποιότητας της ζωής, τη διατήρηση της ακεραιότητας και ποικιλότητας της φύσης, καθώς και τη διασφάλιση της οικολογικά αειφόρου χρήσης των φυσικών πόρων.

ενώ ταυτόχρονα παρέχει ευκαιρίες για εκτίμηση και μάθηση αναφορικά με το φυσικό περιβάλλον ή τα επιμέρους στοιχεία του (Weaver, 2001, 105).

- Ο οικοτουρισμός είναι μια εγγενής, συμμετοχική και μαθησιακή εμπειρία, που στρέφεται κυρίως στη φυσική ιστορία μιας περιοχής, καθώς και σε άλλα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που φανερώνουν τη σύνδεση του ανθρώπου με τη φύση. Στοχεύει στη βιώσιμη ανάπτυξη (διατήρηση και ανθρώπινη ευημερία) μέσω της ηθικά στηριγμένης συμπεριφοράς και των προγραμμάτων και των μοντέλων τουριστικής ανάπτυξης τα οποία δεν επιφέρουν σκόπιμη πίεση στα βιοτικά και αβιοτικά στοιχεία του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο πραγματοποιούνται (Fennell, 2002, 15).
- Οικοτουρισμός είναι ο τουρισμός στη φύση, ο οποίος, αντίθετα με τον μαζικό τουρισμό, δεν υπερβαίνει τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής όπου εφαρμόζεται, ενώ ταυτόχρονα προωθεί την προστασία του φυσικού, καταρχήν, αλλά και του πολιτιστικού περιβάλλοντος, και τη διατήρηση της συνοχής του κοινωνικού ιστού. (ΕΟΤ/WWF Ελλάς, 2000, 17).¹⁶

2.3.1. Χαρακτηριστικά του οικοτουρισμού

Μελετώντας κανείς περαιτέρω την ελληνική και ξένη βιβλιογραφία, διαπιστώνει ότι κάθε προσέγγιση της έννοιας προδιαγράφει και δίνει έμφαση σε κάποιες από τις διαστάσεις τού φαινομένου που ονομάζεται οικοτουρισμός. Για παράδειγμα, ο Björk (2000, 196-197) θέτει ως προϋπόθεση τη συνεργασία των αρχών, της τουριστικής βιομηχανίας, των τουριστών και των ντόπιων· ο Mowforth (1993, όπ. αναφ. στο Κομίλης 2001, 35) θέτει κριτήρια αειφορίας (περιβαλλοντικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, οικονομικά), κριτήρια εκπαιδευτικά-επιμορφωτικά και κριτήρια τοπικής συμμετοχής· οι Ross & Wall (1999a, 124) τονίζουν την προστασία των φυσικών περιοχών, με τη δημιουργία εισοδήματος για τους ντόπιους, την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την τοπική συμμετοχή· η Scheyvens (1999, 247) δίνει έμφαση στην οικονομική, ψυχολογική και κοινωνικοπολιτική ενδυνάμωση των ντόπιων κατοίκων.

Παρά όμως την πολλαπλότητα των ορισμών και την πολυμορφία των προσδιορισμών του, οι βασικές αρχές και κατευθύνσεις του οικοτουρισμού παραμένουν σταθερές. Ο Diamantis (1998b, 17) θεωρεί ότι κοινά στοιχεία των ορισμών είναι ο

¹⁶ Πανομοιότυποι είναι και οι ορισμοί που δίνονται από τη Σβορώνου (2003) και από την Εθνική Επιτροπή Οικοτουρισμού (2002) [Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο του ΥΠ.ΤΟΥΡ.: http://www.greek-ecotourism.gr/default.asp?V_ITEM_ID=857 (16/3/2005)].

προσανατολισμός στο φυσικό περιβάλλον, η περιβαλλοντική εκπαίδευση και η αειφόρος διαχείριση. Αναλύοντάς τα αυτά περισσότερο και υπογραμμίζοντας τα κοινώς αποδεκτά γνωρίσματα του οικοτουρισμού, τα βασικά του *χαρακτηριστικά* μπορούν να συνοψιστούν στα παρακάτω:

- Είναι μορφή τουρισμού βασισμένη στη φύση, στην οποία κύριο κίνητρο των επισκεπτών είναι η παρατήρηση και εκτίμηση της φύσης και των παραδοσιακών πολιτισμών που απαντώνται στις φυσικές περιοχές.
- Ελαχιστοποιεί τις αρνητικές επιδράσεις της επίσκεψης στο φυσικό και το κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον.
- Σε γενικές γραμμές οργανώνεται για μικρές ομάδες τουριστών από μικρές εξειδικευμένες τοπικές επιχειρήσεις, μεγιστοποιώντας την ενεργό συμμετοχή και ενδυνάμωση της τοπικής κοινωνίας.
- Επιδιώξή του είναι να εξασφαλίζει ότι η τουριστική ανάπτυξη δεν υπερβαίνει τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής.¹⁷
- Είναι μορφή τουρισμού που μπορεί να εφαρμοστεί άριστα σε περιβαλλοντικά ευαίσθητες και προστατευόμενες περιοχές.
- Συνεισφέρει στην προστασία των φυσικών περιοχών και τη διατήρηση της βιοποικιλότητας:
  - δημιουργώντας οικονομικά οφέλη για τις τοπικές κοινότητες, τους οργανισμούς και τους φορείς διαχείρισης των φυσικών περιοχών,
  - παρέχοντας εναλλακτικές ευκαιρίες απασχόλησης και εισοδήματος για τους ντόπιους κατοίκους,
  - ενισχύοντας την περιβαλλοντική συνειδητοποίηση των ντόπιων και των τουριστών για τη διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών στοιχείων.
- Διακρίνεται για τα εκπαιδευτικά του γνωρίσματα και τα στοιχεία ερμηνείας και ανάδειξης του περιβάλλοντος.¹⁸

¹⁷ Η *φέρουσα ικανότητα* προσδιορίζει τη δυνατότητα μιας περιοχής να συντηρήσει συγκεκριμένο αριθμό ατόμων (ανθρώπων, χλωρίδας, πανίδας) και δραστηριοτήτων (βλ. και ενότητα 2.8.3.1.).

¹⁸ Ο όρος *ερμηνεία και ανάδειξη* χρησιμοποιείται σε αυτό το κείμενο ταυτόσημα και εναλλακτικά με τον όρο *διερμηνεία (interpretation)*. Η διερμηνεία αποτελεί μια εκπαιδευτική δραστηριότητα που όμως δε στοχεύει στην απλή μετάδοση γνώσεων, αλλά περισσότερο επιδιώκει με τη χρήση επεξηγηματικών μέσων, αυθεντικών αντικειμένων και βιωματικής εμπειρίας να αποκαλύψει το νόημα και τις υφιστάμενες σχέσεις αυτών που παρατηρούνται (βλ. και ενότητα 2.10.3.1).

2.4. Πορτρέτο του οικοτουρίστα

Έχουν γίνει κατά καιρούς προσπάθειες να συγκεντρωθούν στοιχεία σχετικά με τα δημογραφικά και τα ψυχογραφικά χαρακτηριστικά των οικοτουριστών, όπως η ηλικία, το φύλο και το εισόδημα ή ο τρόπος ζωής και οι αντιλήψεις τους. Αυτές οι καταγραφές προσκρούουν πολύ συχνά στο γεγονός ότι δεν είναι απόλυτα εξακριβωμένος ο πραγματικός αριθμός των οικοτουριστών μέσα στο μεγαλύτερο τμήμα του τουρισμού φύσης. Ωστόσο, η TIES στηριγμένη σε δεδομένα τα οποία συγκεντρώθηκαν από έρευνα που διενεργήθηκε το 1994 στη Βόρειο Αμερική για τον τουρισμό φύσης, σχημάτισε το ακόλουθο πορτρέτο για τον οικοτουρίστα (TIES, 2000· Epler Wood, 2002, 22):

- *Ηλικία*: 35-54 ετών, αν και η ηλικία ποικίλλει ανάλογα με τη δραστηριότητα και άλλους παράγοντες όπως το κόστος.
- *Φύλο*: 50% άντρες και 50 % γυναίκες, μολονότι υπάρχουν διαφορές ανάλογα με τη δραστηριότητα.
- *Μόρφωση*: 82% ήταν πτυχιούχοι κολεγίων.¹⁹
- *Οικογενειακή κατάσταση*: δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους πεπειραμένους οικοτουρίστες²⁰ και τους υπόλοιπους τουρίστες.
- *Διάρκεια ταξιδιού*: το μεγαλύτερο μέρος των πεπειραμένων οικοτουριστών προτιμά ταξίδια διάρκειας 8-14 ημερών.
- *Δαπάνες*: οι πεπειραμένοι οικοτουρίστες είναι πρόθυμοι να ξοδέψουν περισσότερα χρήματα από τους υπόλοιπους τουρίστες.
- *Κίνητρα για την πραγματοποίηση του επόμενου ταξιδιού*: οι δύο πιο δημοφιλείς απαντήσεις των πεπειραμένων οικοτουριστών είναι: α) η απόλαυση του τοπίου και της φύσης, και β) οι νέες εμπειρίες και τόποι προορισμού.

Άλλα συμπληρωματικά στοιχεία για τον οικοτουρίστα παρέχονται από την έρευνα που πραγματοποίησε το 1988 η WWF US σε πέντε χώρες της Λατινικής Αμερικής (Ceballos-Lascuráin, 1996, 162):

- *Τρόπος ταξιδιού*: μόνος (21%), με την οικογένεια (36%), με φίλους (23%), με γκρουπ (20%).

¹⁹ Σημαντικός αριθμός οικοτουριστών διαθέτει και μεταπτυχιακό τίτλο.

²⁰ Ο οικοτουρισμός στη συγκεκριμένη μελέτη προσδιορίζεται σαν το ταξίδι που είναι προσανατολισμένο στη φύση/περιπέτεια/πολιτισμό, ενώ ως πεπειραμένοι οικοτουρίστες ορίζονται όσοι έχουν πραγματοποιήσει στο παρελθόν τουλάχιστον ένα ταξίδι οικοτουρισμού.

- *Κύριες δραστηριότητες:* παρακολούθηση πουλιών (58%), παρατήρηση άγριας ζωής (55%), περιήγηση με πλωτό μέσο (42%), βοτανική (31%), πεζοπορία (28%), ενασχόληση με τον τοπικό πολιτισμό (25%), περιήγηση στη ζούγκλα (23%), ορειβασία (22%).
- *Επίπεδο ικανοποίησης από το ταξίδι:* πολύ ικανοποιημένος (67%), ικανοποιημένος (21%), όχι πολύ ικανοποιημένος (4%), απογοητευμένος (0%).

Σε γενικές γραμμές, οι οικοτουρίστες φαίνεται ότι συνήθως ταξιδεύουν συχνά, πηγαίνουν σε μακρινούς προορισμούς και έχουν αρκετό ελεύθερο χρόνο για να διαθέσουν. Αν και οι ασχολίες τους ποικίλλουν σημαντικά, οι περισσότεροι έχουν υψηλό εισόδημα και μεγάλη αγοραστική δύναμη. Η συντριπτική πλειοψηφία τους προέρχεται από τη Βόρειο Αμερική, την Ευρώπη και την Ιαπωνία. Πάντως, η συσχέτιση ανάμεσα στον τόπο προέλευσης των οικοτουριστών και την επιθυμία τους για ευαίσθητα περιβαλλοντικά ταξίδια είναι μάλλον συνάρτηση της οικονομικής τους κατάστασης, αφού οι πιο πολλοί, ως πολίτες του σύγχρονου βιομηχανοποιημένου κόσμου, έχουν περισσότερα χρήματα, χρόνο και ελευθερία για να επισκεφτούν άλλους τόπους και πολιτισμούς.

Όσον αφορά τα ψυχογραφικά χαρακτηριστικά των οικοτουριστών ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι επιθετικοί προσδιορισμοί που αποδίδουν οι ίδιοι στον εαυτό τους, σύμφωνα με μελέτη που έγινε για την καταγραφή της αυτοαντίληψής τους (Ryel & Grasse 1991, 172): μη ανταγωνιστικός (ευχάριστος, πρόσχαρος, φιλόανθρωπος), ευρύνους (χωρίς προκαταλήψεις, φιλελεύθερος, ανεκτικός), νοήμων (έξυπνος, ευφυής, καλά πληροφορημένος), με αυτοπεποίθηση (σίγουρος, αυτάρκης, ασφαλής), κοινωνικός (φιλικός, χαριτωμένος, ευάρεστος). Πέρα από τους αυτοπροσδιορισμούς τους, οι οικοτουρίστες φαίνεται ότι είναι άτομα με βιοκεντρικές αντιλήψεις και υψηλές γνωστικές και συναισθηματικές λειτουργίες. Ενεργοποιούνται από εσωτερικά κίνητρα για να προστατέψουν τους φυσικούς πόρους και την άγρια ζωή στο περιβάλλον που αυτή εντάσσεται. Επιδιώκουν να αποκτούν άμεσες εμπειρίες από το φυσικό περιβάλλον, ώστε να προσεγγίζουν και να κατανοούν τις λειτουργίες του. Επιλέγουν αυτόν τον τύπο διακοπών, επειδή θέλουν να εξερευνούν άθικτες περιοχές και να βιώνουν νέους και διαφορετικούς τρόπους ζωής, ώστε να εκπαιδεύονται και να αυξάνουν τις γνώσεις τους (Ballantine & Eagles, 1994, όπ. αναφ. στο Κομίλης, 2001, 38-39· Diamantis, 1998a, 516).

2.5. Φάσμα του οικοτουρισμού

Οπωσδήποτε οι οικοτουρίστες δεν είναι μια ομογενοποιημένη ομάδα, αλλά ένα σύνολο διακριτών ανθρώπων, με ορισμένα βέβαια κοινά γνωρίσματα, αλλά και ένα πλήθος διαφορετικών χαρακτηριστικών. Ο Lindberg (1991, όπ. αναφ. στο Ceballos-Lascuráin, 1996, 163-164 και στο Fennell, 2002, 17), δίνοντας έμφαση στις παραμέτρους του χρόνου που αφιερώνουν οι οικοτουρίστες για το ταξίδι, της εμπειρίας που έχουν ή που αποκτούν, και του λόγου για τον οποίο πραγματοποιούν το ταξίδι τους, διαχώρισε τέσσερις βασικούς οικοτουριστικούς τύπους. Το ίδιο άτομο μπορεί στα διάφορα οικοτουριστικά ταξίδια που πραγματοποιεί να εντάσσεται κάθε φορά και σε διαφορετική κατηγορία ή ακόμα να τοποθετείται κάπου ανάμεσα σε αυτές, σε συνάρτηση με το ενδιαφέρον του για τη φύση αλλά και τη σωματική του ικανότητα:

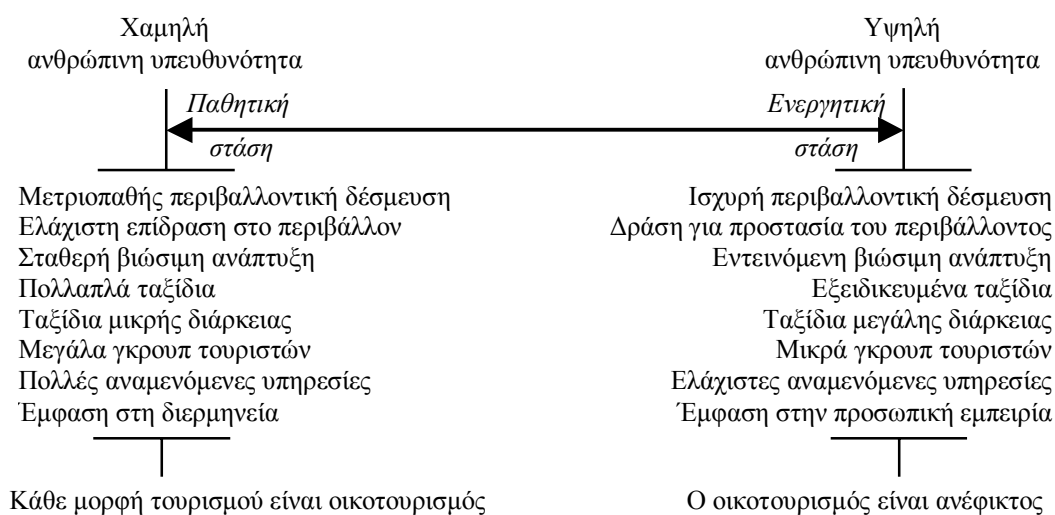
- *Σκληροπυρηνικοί*: πρόκειται για επιστήμονες και ερευνητές ή συμμετέχοντες σε περιηγητικά ταξίδια ειδικά σχεδιασμένα για την εκπαίδευση, την αντιμετώπιση της ρύπανσης ή άλλους συναφείς σκοπούς.
- *Αφοσιωμένοι*: είναι όσοι πραγματοποιούν ταξίδια ειδικά για να δουν προστατευόμενες περιοχές και οι οποίοι επιθυμούν να κατανοήσουν τη φυσική και πολιτιστική ιστορία του τόπου προορισμού τους.
- *Κύριας τάσης*: πρόκειται για τα άτομα που πηγαίνουν σε προορισμούς όπως ο Αμαζόνιος ή τα πάρκα άγριας ζωής, κυρίως για να κάνουν ένα ασυνήθιστο ταξίδι.
- *Περιστασιακοί*: είναι τα άτομα τα οποία ασχολούνται ευκαιριακά με το φυσικό περιβάλλον, ως κομμάτι κάποιου γενικότερου ταξιδιού τους.

Από την ταξινόμηση του Lindberg γίνεται κατανοητό ότι τόσο η δραστηριοποίηση των οικοτουριστών όσο και η αντίληψη που έχουν για τον οικοτουρισμό ποικίλλει σημαντικά. Όπως χαρακτηριστικά διατυπώνει ο Buckley (2000, 442) ο οικοτουρισμός εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να σημαίνει σε διαφορετικούς ανθρώπους διαφορετικά πράγματα. Στο Σχήμα 2.3 απεικονίζεται το φάσμα που δημιουργείται ανάμεσα στους δύο ακραίους πόλους, που αποδίδουν την *παθητική* ή την *ενεργητική στάση* του οικοτουρίστα αλλά και όλων των εμπλεκομένων στην οργάνωση και διαχείριση του οικοτουρισμού.

Το αριστερό άκρο της παθητικής στάσης συνδέεται με τη χαμηλή ανθρώπινη υπευθυνότητα, αφού σε αυτήν τη θέση ο οικοτουρίστας φροντίζει απλώς για την ανεπαίσθητη παρουσία του στον τόπο προορισμού και την ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιδράσεων της επίσκεψής του στο φυσικό περιβάλλον. Περιμένει να έχει

υψηλά επίπεδα υπηρεσιών και άνεσης, ενώ είναι πιθανότερο να αρκεστεί στη διαμεσολαβητική ερμηνεία του φυσικού περιβάλλοντος μέσω ξεναγών. Επίσης ο οικοτουρίστας αυτής της κατηγορίας αναμένεται να αφήσει την περιοχή που επισκέπτεται στην ίδια κατάσταση με αυτήν που τη βρήκε, σε αντίθεση με τον ενεργό οικοτουρίστα υψηλής υπευθυνότητας, ο οποίος υποστηρίζει τη βελτίωση των συνθηκών του φυσικού περιβάλλοντος με συνεισφορές και εθελοντική προσφορά εργασίας. Σε αυτό το δεξί άκρο του φάσματος, ο οικοτουρίστας είναι περιβαλλοντικά ενημερωμένος, επισκέπτεται σε μικρά γκρουπ την περιοχή, είναι δραστήριος και έχει άμεσες εμπειρίες από το φυσικό περιβάλλον. Προσπαθεί με τις ενέργειές του να ενδυναμώσει τη βιωσιμότητα και την υγεία του περιβάλλοντος.

Σχήμα 2.3: Το οικοτουριστικό φάσμα

Πηγή: Συνθετική προσαρμογή από Orams (1995, 4) και Weaver (2001, 106)

Οι περισσότεροι οικοτουρίστες πάντως, τοποθετούνται μάλλον κάπου ενδιάμεσα στο ευρύ αυτό φάσμα της ήπιας και σκληρής τοποθέτησης, ενώ οι υψηλές εκτιμήσεις της αναλογίας των οικοτουριστών προς το σύνολο του τουρισμού αναφέρονται μάλλον στον ήπιο οικοτουρισμό και οι χαμηλές στον σκληρό οικοτουρισμό (Weaver, 2001, 106).

Στο ίδιο φάσμα μπορούν να τοποθετηθούν και οι ορισμοί που έχουν δοθεί για την έννοια του οικοτουρισμού, αντικατοπτρίζοντας το δυνητικό παθητικό ή ενεργητικό ρόλο του και τον τρόπο συμβολής του στη βελτίωση του φυσικού περιβάλλοντος. Έχουμε έτσι ορισμούς, όπως αυτόν του Ceballos-Lascuráin, που μπορεί να ταξινομηθεί στον παθητικό πόλο του οικοτουρισμού, άλλους όπως αυτόν της TES που πλησιάζουν περισσότερο σε μία κεντρική θέση του φάσματος και άλλους όπως αυτόν

της Ziffer που, σύμφωνα με τον Orams (1995, 4), αντανακλούν τον πόλο της υψηλής υπευθυνότητας.

Πάντως, μπορεί κανείς να ισχυριστεί την άποψη ότι η εφαρμογή του οικοτουρισμού σε αυτό το άκρο της ενεργούς και υπεύθυνης στάσης είναι αδύνατη, αφού στην πράξη όλες οι μορφές τουρισμού, συμπεριλαμβανομένου και του οικοτουρισμού, δεν μπορεί παρά να έχουν αρνητικές επιδράσεις στο φυσικό κόσμο. Επιπλέον ο οικοτουρισμός είναι και αυτός μια επιχειρηματική δραστηριότητα που πρέπει να αποφέρει κέρδη. Επιπρόσθετα, η πρακτική της δράσης και της αλλαγής της συμπεριφοράς που επιδιώκεται σε αυτόν τον πόλο είναι δύσκολη, αφού όπως αναφέρεται αφενός οι τουρίστες πρέπει να απολαμβάνουν την παραμονή τους στην περιοχή που επισκέπτονται (Björk, 2000, 199) και αφετέρου το ότι ασχολούνται με το περιβάλλον και μαθαίνουν κάτι παραπάνω για αυτό, μπορεί να είναι κάτι πραγματικά ενδιαφέρον, αλλά δεν αρκεί για να αλλάξει τη στάση ζωής τους (Buckley, 2004a, 10).

Από την άλλη, αν ο άνθρωπος θεωρηθεί ως ένας ζωντανός οργανισμός που ενεργεί μέσα στη φύση και αποτελεί μέρος της, τότε είναι αδύνατο η συμπεριφορά και οι ενέργειές του να είναι μη φυσικές ή ακόμα μη οικοτουριστικές. Με αυτή τη λογική δεν υφίσταται καμιά διαφορά ανάμεσα στο φυσικό περιβάλλον και στο ανθρώπινο κατασκευασμένο περιβάλλον, ενώ ο άνθρωπος δεν έχει καμιά υποχρέωση προς τους άλλους ζωντανούς οργανισμούς. Έτσι, σε αυτόν τον πόλο της χαμηλής ανθρώπινης υπευθυνότητας όλες οι μορφές τουρισμού μπορούν να θεωρηθούν ότι είναι οικοτουρισμός (Orams, 1995, 4), ενισχύοντας αντίστροφα την αναφορά του Weaver (2001, 112) ότι τελικά ο οικοτουρισμός μπορεί να είναι και συνήθως είναι μια παραλλαγή του μαζικού τουρισμού.²¹

2.6. Το στίγμα του οικοτουρισμού στην αειφόρο ανάπτυξη

Από τότε που η επιτροπή Brundtland καθιέρωσε τον όρο *βιώσιμη ή αειφόρο ανάπτυξη* (1987),²² έχουν γραφτεί πολλά σχετικά με αυτόν και έχουν συζητηθεί ακόμα περισσότερα. Ιδιαίτερα, όταν μετά τη συνδιάσκεψη στο Ρίο (1992) η βιώσιμη

²¹ Ο προβληματισμός των δύο τελευταίων παραγράφων παραπέμπει σε ένα ζήτημα με βαθύτερες φιλοσοφικές ανησυχίες, που θίχτηκε εν μέρει σε προηγούμενη ενότητα, για το οποίο έχουν εκφραστεί διάφορες απόψεις με αντιτιθέμενες αρχές και στο οποίο εμπλέκεται όχι μόνο ο οικοτουρισμός, αλλά οποιαδήποτε ανθρώπινη δραστηριότητα περιλαμβάνει τη χρήση φυσικών πόρων και σχετίζεται με τον τρόπο αντιμετώπισης του περιβάλλοντος από τον άνθρωπο.

²² Βλ. και ενότητα 2.10.1..

ανάπτυξη σχηματοποιήθηκε σε ένα συμβιβασμό ανάμεσα στην αυξανόμενη υλική ευημερία από τη μια και την προστασία του περιβάλλοντος και τα δικαιώματα των επόμενων γενεών από την άλλη, ξεκίνησε μια ατέρμονη αναζήτηση για βιώσιμη γεωργία, βιώσιμο ενεργειακό, συγκοινωνιακό, βιομηχανικό κτλ. σύστημα, βιώσιμες κοινωνίες και βέβαια *βιώσιμο τουρισμό*.

Σε γενικές γραμμές η *βιώσιμη ανάπτυξη* οποιουδήποτε τομέα, συμπεριλαμβανομένου και του τουρισμού, παρουσιάζεται στις βιβλιογραφικές αναφορές να βασίζεται στην αλληλοσυσχέτιση και την ολοκλήρωση τριών τουλάχιστον βασικών παραμέτρων της (Giddings, Hopwood, & O'Brien, 2002· Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001· Κομίλης, 2001· Spangenberg, 2004):²³ της *οικονομικής* (αποτελεσματικότητα), της *κοινωνικής* (ευθυδικία)²⁴ και της *περιβαλλοντικής* (προστασία). Η *οικονομική βιωσιμότητα* διασφαλίζει ότι η ανάπτυξη είναι οικονομικά αποδοτική και ότι η διαχείριση των πόρων γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να μπορούν να υποστηρίξουν και τις μελλοντικές γενιές. Η *κοινωνική βιωσιμότητα* διασφαλίζει ότι η ανάπτυξη επιτρέπει στους ανθρώπους να έχουν τον έλεγχο και να ρυθμίζουν τη ζωή τους, ότι είναι συμβατή με τον πολιτισμό και τις αξίες των ανθρώπων που επηρεάζονται από αυτήν, και ακόμα ότι διατηρεί και ενισχύει την ταυτότητα της κοινότητας. Η *περιβαλλοντική βιωσιμότητα* διασφαλίζει ότι η ανάπτυξη είναι συμβατή με τη διατήρηση των θεμελιωδών οικολογικών διαδικασιών, τη βιοποικιλότητα και το φυσικό πλούτο (McIntyre et al., 1993, 10).

O Butler (1993, όπ. αναφ. στο Fennell, 2002, 27) ωστόσο, κάνει μια διαφοροποίηση ανάμεσα στο *βιώσιμο τουρισμό* και στη *βιώσιμη ανάπτυξη στα πλαίσια του τουρισμού*. Την πρώτη έννοια την ορίζει ως τον τουρισμό που έχει τη δυνατότητα να διατηρεί την ύπαρξη και τη βιωσιμότητά του σε μια περιοχή για απεριόριστο χρονικό διάστημα. Για τη δεύτερη έννοια αναφέρει ότι σχετίζεται με την ανάπτυξη και τη διατήρηση του τουρισμού σε μια περιοχή (κοινότητα, περιβάλλον) με τέτοιο τρόπο και σε τέτοια κλίμακα, ώστε να παραμένει βιώσιμος για απεριόριστο χρονικό διάστημα, χωρίς όμως να υποβαθμίζει ή να μεταβάλλει σε τέτοιο σημείο το περιβάλλον (ανθρώπινο και φυσικό) μέσα στο οποίο αναπτύσσεται, που να απαγορεύει την ανάπτυξη και την ευημερία άλλων δραστηριοτήτων και διαδικασιών.

²³ Ο Spangenberg (2004) παρουσιάζει και τη θεσμική διάσταση ως τέταρτο άξονα της βιώσιμης ανάπτυξης.

²⁴ Νεολογισμός για την κοινωνική δικαιοσύνη.

Ο Hunter (1997), υιοθετώντας ένα φάσμα βιώσιμης ανάπτυξης από «πολύ αδύναμη» (ανθρωποκεντρική, χρησιμοθηρική) έως «πολύ ισχυρή» (οικοκεντρική, βιοηθική), και πρεσβεύοντας την άποψη ότι ο βιώσιμος τουρισμός δεν πρέπει να ενδιαφέρεται μόνο για τη διατήρηση της ύπαρξής του, αλλά να επεκτείνει το ρόλο του και να συμβάλλει στη βιώσιμη ανάπτυξη γενικότερα (ενστερνιζόμενος δηλαδή, τη βιώσιμη ανάπτυξη στα πλαίσια του τουρισμού), διακρίνει τέσσερις πιθανές προσεγγίσεις του:

- *Βιώσιμη Ανάπτυξη μέσω του “Επιβεβλημένου Τουρισμού” (Tourism Imperative)*

Αποτελεί την πιο «αδύναμη» ερμηνεία για τη βιώσιμη ανάπτυξη στα πλαίσια του τουρισμού. Πρωταρχικά ενδιαφέρεται για την ανάπτυξη του τουρισμού και την ικανοποίηση των αναγκών και των επιθυμιών των τουριστών και των πρακτόρων. Η προσέγγιση αυτή μπορεί να θεωρηθεί περισσότερο εύλογη στις περιπτώσεις όπου: α) είναι προφανής ο φαύλος κύκλος της σύνδεσης ανάμεσα στην περιβαλλοντική υποβάθμιση και την ένδεια, β) η τουριστική ανάπτυξη αντιπροσωπεύει μια πραγματική βελτίωση σε σχέση με τις υπάρχουσες οικονομικές δραστηριότητες, ιδιαίτερα αν αυτές αποδίδουν λίγα οφέλη στις τοπικές κοινότητες και ο τουρισμός θα μπορούσε να συνεισφέρει πραγματικά στην ευημερία τους, και γ) ο τουρισμός θα προλάμβανε τη χρήση μιας περιοχής ή των πόρων της από άλλες δραστηριότητες που πιθανόν να την υποβάθμιζαν περισσότερο. Μια τέτοια προσέγγιση του βιώσιμου τουρισμού περιλαμβάνει από μόνη της σημαντική απώλεια φυσικών πόρων. Όμως, από τη στιγμή που αυτή είναι μικρότερη από όση θα σημειωνόταν με άλλες χρήσεις τους και δεν επηρεάζει την τουριστική ελκυστικότητα της περιοχής, τότε δεν υπάρχει άμεση ανάγκη για ανάπτυξη τουριστικού τύπου περισσότερο ευαίσθητου στο τοπικό περιβάλλον. Εξάλλου, και στις τρεις παραπάνω περιπτώσεις ο τουρισμός μπορεί να παρέχει τα μέσα για κάποιο βαθμό περιβαλλοντικής προστασίας (συμπεριλαμβανομένης της τοπικής κοινότητας) και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

- *Βιώσιμη Ανάπτυξη μέσω του “Καθοδηγούμενου από το Προϊόν Τουρισμού” (Product-Led Tourism)*

Η προσέγγιση αυτή εξισώνεται από πολλές απόψεις με μια «αδύναμη» ερμηνεία της βιώσιμης ανάπτυξης. Κατά γενικό κανόνα, ένα ευρύ φάσμα περιβαλλοντικών και κοινωνικών ζητημάτων στην περιοχή προορισμού θεωρούνται δευτερεύουσας σημασίας. Έλκουν το ενδιαφέρον μόνο εάν έχουν άμεσες επιπτώσεις στη βιωσιμότητα του τουριστικού προϊόντος. Πρωταρχικός σκοπός είναι η διατήρηση των

υφιστάμενων και η ανάπτυξη νέων προϊόντων τουρισμού. Αυτή η προσέγγιση μπορεί να δικαιολογηθεί πιο εύκολα στις σχετικά παλιές και ήδη αναπτυγμένες τουριστικές περιοχές, ιδιαίτερα αν ο τουρισμός έχει κυριαρχήσει στην τοπική οικονομία, αφού τότε η ευημερία των τοπικών κοινωνιών συνδέεται άμεσα με την εξέλιξή του. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η αλλαγή του φυσικού περιβάλλοντος ίσως έχει ήδη συντελεστεί σε μεγάλο βαθμό. Δίνεται πια έμφαση στον καλλωπισμό του τοπικού περιβάλλοντος και στη διατήρηση και βελτίωση των υποδομών, ενέργειες που δίνουν τη δυνατότητα για την ανάπτυξη νέων και ίσως αποδοτικότερων τουριστικών προϊόντων. Το θετικό είναι ότι αν ο τουρισμός μπορέσει, μέσα από αυτήν την κατά βάση οικονομική προσέγγιση, να παραμείνει στις συγκεκριμένες θέσεις που έχει αναπτυχθεί, τότε αποφεύγεται η ανάπτυξη και οι αρνητικές επιδράσεις του σε κοντινούς τόπους, όπου ίσως υπάρχουν περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές ή είναι ανεπιθύμητος από τους ντόπιους. Με αυτήν την έννοια, η προστασία του περιβάλλοντος της ευρύτερης γεωγραφικής περιοχής μπορεί πράγματι να εξαρτάται από την επιτυχή εφαρμογή και ανάπτυξη του τουρισμού στα δημοφιλή και καθορισμένα τουριστικά κέντρα.

- *Βιώσιμη Ανάπτυξη μέσω του “Καθοδηγούμενου από το Περιβάλλον Τουρισμού” (Environment-Led Tourism)*

Με αυτήν την προσέγγιση οι αποφάσεις λαμβάνονται υπό το πρίσμα του ενδιαφέροντος και της ανησυχίας για την κατάσταση του περιβάλλοντος. Ίσως είναι περισσότερο εφαρμόσιμη σε περιοχές με σχετικά νέο ή και ανύπαρκτο τουρισμό, με σκοπό την προώθηση τουριστικών τύπων που επιδιώκουν τη διατήρηση της ποιότητας του φυσικού περιβάλλοντος και την πολιτιστική εμπειρία (π.χ. οικοτουρισμός). Στόχος αυτού του τύπου της βιώσιμης ανάπτυξης είναι να καταστεί τόσο ισχυρή η σύνδεση ανάμεσα στην επιτυχία του τουρισμού και την ποιότητα του περιβάλλοντος, που να είναι εμφανές σε όλα τα συμβαλλόμενα μέρη ότι οι κίνδυνοι για την επιβίωσή του θα προέρχονται από τον ελλιπή έλεγχο της ανάπτυξής του, την υπέρβαση της φέρουσας ικανότητας της περιοχής και την εξάντληση των φυσικών πόρων της. Παρόλο που και σε αυτήν την προσέγγιση υπάρχει μια αρκετά ισχυρή εστίαση στο προϊόν, διαφέρει από την προηγούμενη του «καθοδηγούμενου από το προϊόν τουρισμού», επειδή δίνεται προτεραιότητα στα περιβαλλοντικά θέματα. Με αυτήν την ερμηνεία του βιώσιμου τουρισμού παρέχονται ευκαιρίες για την αρμονική συμβίωσή του με τις υπόλοιπες σημαντικές τοπικές οικονομικές δραστηριότητες. Επίσης, αναπτύσσονται οι κατάλληλες τουριστικές εμπειρίες, οι

οποίες υπογραμμίζουν τη φροντίδα του περιβάλλοντος και μειώνουν τις αρνητικές επιδράσεις στο κοντινό αλλά και το ευρύτερο περιβάλλον. Ο «καθοδηγούμενος από το περιβάλλον τουρισμός» μπορεί να είναι μια κατάλληλη στρατηγική ακόμα και για τα μεγαλύτερα, αναπτυγμένα κέντρα ή τις περιοχές που αναζητούν μια νέα θέση στην τουριστική αγορά. Σε αυτήν την περίπτωση η προώθησή τους θα πρέπει να βασίζεται σε απτές και αυθεντικές προσπάθειες προσανατολισμού τους σε περισσότερο οικοκεντρικές τουριστικές δραστηριότητες.

- *Βιώσιμη Ανάπτυξη μέσω του “Νεοτικού Τουρισμού” (Neotenus Tourism)*²⁵

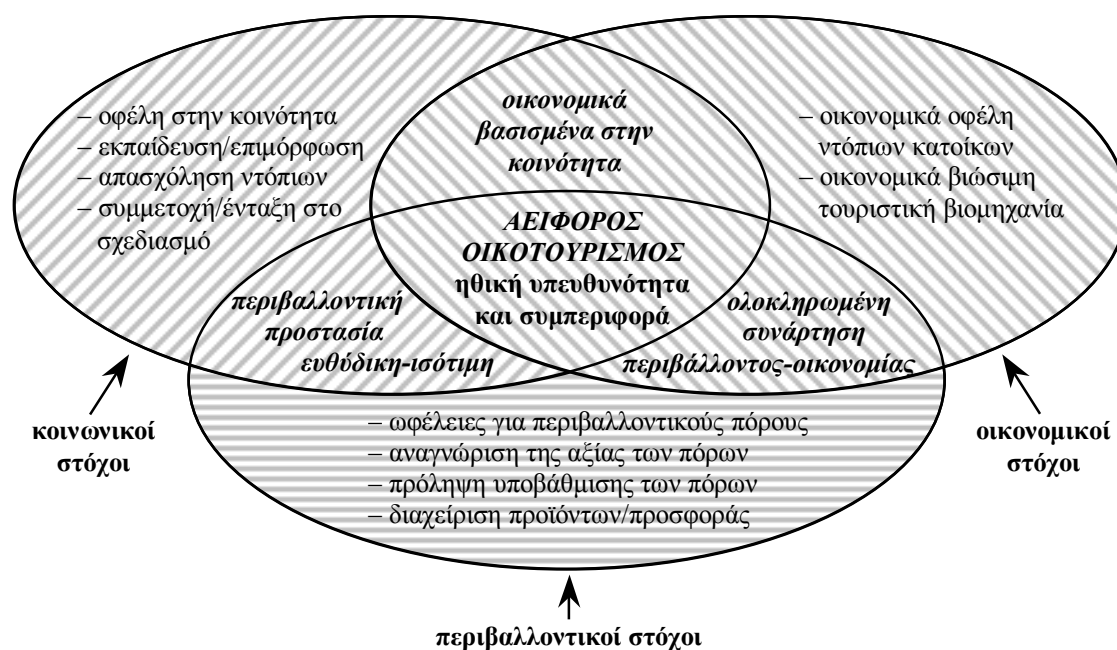
Αποτελεί μια «πολύ ισχυρή» βιώσιμη προσέγγιση, που έχει ως στόχο την ελαχιστοποίηση της χρήσης των ανανεώσιμων και μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων. Στηρίζεται στην πεποίθηση πως ο τουρισμός θα πρέπει σε ορισμένες περιπτώσεις να αποτρέπεται ενεργά και διαρκώς για οικολογικούς λόγους. Έτσι, σε κάποιες περιοχές εθνικής ή διεθνούς σημασίας, όπως τα φυσικά αποθέματα απόλυτης προστασίας, η ανάπτυξη του τουρισμού οφείλει να θυσιάζεται για το μεγαλύτερο αγαθό. Ο «νεοτικός τουρισμός» πρεσβεύει ότι από τη στιγμή που η τουριστική ανάπτυξη έχει οπωσδήποτε περιβαλλοντικές επιπτώσεις, θα πρέπει να υιοθετούνται προληπτικά μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος, ώστε η λειτουργική ακεραιότητα των φυσικών οικοσυστημάτων στην περιοχή προορισμού να προστατεύεται όσο το δυνατόν περισσότερο. Ο όρος «νεοτικός» υπονοεί ότι οι τουριστικές δραστηριότητες θα πρέπει να περιορίζονται στα πολύ πρώιμα, νεανικά στάδια της ανάπτυξής τους μέσω παραδείγματος χάρη της απαίτησης ειδικής άδειας για την πρόσβαση στην περιοχή ή του αυστηρού ελέγχου του χωροταξικού σχεδιασμού για την αποτροπή της επέκτασης της τουριστικής υποδομής. Βέβαια, μέσα από μια άκαμπτη θεώρηση του βιώσιμου τουρισμού, όπου η αειφορία του εξισώνεται με την εξάπλωσή του σε χώρο και χρόνο, ίσως ο «νεοτικός τουρισμός» να μην αναγνωρίζεται ως μια βιώσιμη μορφή του. Εντούτοις, επαναπροσδιορίζοντας τον όρο του βιώσιμου τουρισμού ως αυτόν που συμβάλλει στη βιώσιμη ανάπτυξη, τότε ο «νεοτικός τουρισμός» αποκτά εγκυρότητα, επειδή σε κάποιες περιοχές είναι επιτακτική η ανάγκη της συνεισφοράς του τουρισμού στην προστασία της φύσης –από οποιαδήποτε διακύβευση περιβαλλοντικής υποβάθμισης– με τη συνειδητή απουσία του. Με αυτόν τον τρόπο συμβάλλει εξ ορισμού στην ευρύτερη αειφόρο ανάπτυξη, προστατεύοντας τα τοπικά φυσικά περιβάλλοντα που παίζουν κρίσιμο ρόλο στις περιφε-

²⁵ Δεν υπάρχει καθιερωμένη απόδοση του όρου στην ελληνική βιβλιογραφία και έτσι η χρησιμοποιούμενη σε αυτό το κείμενο ίσως να μην είναι η πλέον δόκιμη.

ρειακές ή παγκόσμιες περιβαλλοντικές διαδικασίες, όπως είναι η ρύθμιση του κλίματος.

Στο παραπάνω ταξινομικό πλαίσιο, ο Hunter (1997) τοποθετεί τον οικότουρισμό στον «καθοδηγούμενο από το περιβάλλον τουρισμό», που χαρακτηρίζεται από την προτεραιότητα που δίνει στα περιβαλλοντικά ζητήματα και την ισχυρή ερμηνεία του για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Οι Ross & Wall (1999a), πρεσβεύοντας την ίδια θέση, υπογραμμίζουν ότι με την εφαρμογή τού οικότουρισμού προωθούνται με βιώσιμο τρόπο τόσο η ανάπτυξη (οικονομική και κοινωνική) όσο και η διατήρηση του περιβάλλοντος. Ο Fennell (2002, 28) επίσης, θεωρεί ότι τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο η υλοποίηση των βασικών επιδιώξεων του οικότουρισμού συνιστά ένα αποτελεσματικό μοντέλο για τον έλεγχο των ιδεών της αιφόρου ανάπτυξης. Ο Wight (1993, όπ. αναφ. στο Κομίλης, 2001, 132), προσεγγίζοντας και αναλύοντας τους παράγοντες που καθορίζουν την αιφορία του οικότουρισμού, διαγράφει τους κύριους οικονομικούς, κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς στόχους, που αποτελούν τα χαρακτηριστικά και τις προϋποθέσεις του (Σχήμα 2.4).

Σχήμα 2.4: Αειφόρος οικότουρισμός

Πηγή: Wight (1993, όπ. αναφ. στο Κομίλης, 2001, 133)

Μολαταύτα, διατυπώνονται ορισμένες ανησυχίες για το αν ο οικότουρισμός θα έχει πάντα την ικανότητα να προωθεί με αειφόρο τρόπο μια ήπια και ισορροπημένη τουριστική ανάπτυξη. Εκφράζεται η άποψη πως η ίδια η ανάπτυξη του αποτελεί μια

απειλή για το περιβάλλον που τόσο προσπαθεί να προστατέψει. Ακόμα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, υπάρχουν μαρτυρίες ότι σε ορισμένες περιπτώσεις ακολουθεί τροχιά παρόμοια με εκείνη από την οποία προήλθαν τα δεινά του μαζικού τουρισμού. Έχει κατηγορηθεί για πολιτιστική υποβάθμιση, υψηλή διαρροή των οικονομικών ωφελειών, εισαγωγή εξωτικών ειδών στην τοπική χλωρίδα και πανίδα, φθορά σε τόπους πολιτιστικής κληρονομιάς, καταστροφή των κοραλλιογενών υφάλων στην Καραϊβική, διατάραξη της αναπαραγωγής των πουλιών στην Ανταρκτική, ρύπανση μέσω των αποβλήτων και των λυμάτων στους δημοφιλείς οικοτουριστικούς προορισμούς, κ.ά. (Sirakaya, 1997, 920).

Από την άλλη, θεωρείται βέβαιο ότι αν ο οικοτουρισμός ακολουθήσει και εφαρμόσει στην πράξη τις διατυπωμένες αρχές του, τότε θα έχει συμβάλει σημαντικά στην αειφόρο ανάπτυξη, αφενός μέσω των δικών του διεργασιών και αφετέρου δίνοντας το κίνητρο και προκαλώντας το μαζικό τουρισμό, ώστε να γίνει και αυτός οικολογικά και πολιτιστικά πιο ευαίσθητος, μειώνοντας τις πιθανότητές του για πρόκληση αρνητικών επιδράσεων στο περιβάλλον (Wearing & Neil, 1999, 136).

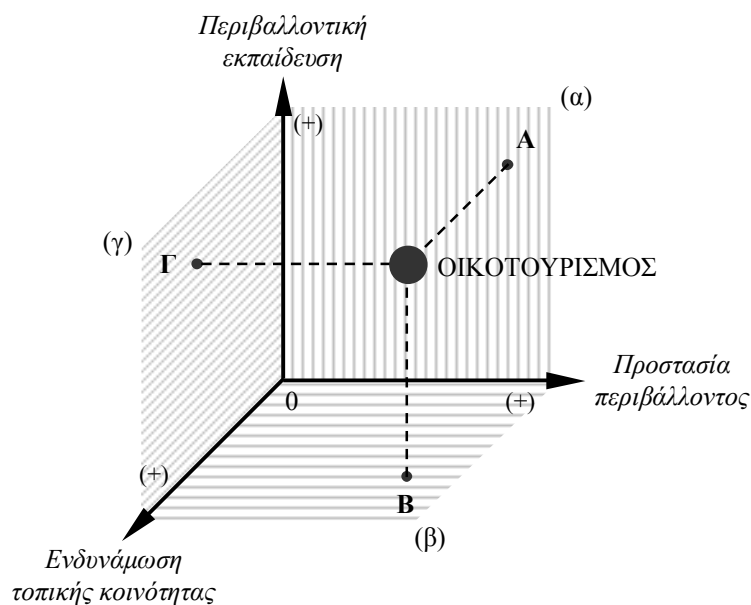
2.7. Το μοντέλο των τριών διαστάσεων του οικοτουρισμού στα πλαίσια της αειφόρου ανάπτυξης

Η άποψη που διαμορφώνεται με την παρούσα μελέτη είναι ότι ο οικοτουρισμός συνιστά μια μορφή τουρισμού που βασίζεται στο περιβάλλον και προάγει την αειφόρο ανάπτυξη (περιβαλλοντική προστασία, οικονομική αποτελεσματικότητα, κοινωνική ευθυδικία) των περιοχών εφαρμογής του. Διακρίνεται από όλους τους υπόλοιπους τουριστικούς τύπους, έχοντας ως ειδοποιό διαφορά τη στήριξη και ανάπτυξή του σε τρεις προαπαιτούμενες και θεμελιώδεις διαστάσεις σχετικές με το περιβάλλον. Οι διαστάσεις αυτές, οι οποίες μορφοποιούν το προτεινόμενο μοντέλο οικοτουρισμού είναι η *προστασία του περιβάλλοντος*, η *ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας* και η *περιβαλλοντική εκπαίδευση* (Σχήμα 2.5).

Ανάλογα με τη σπουδαιότητα που δίνεται σε καθεμιά από τις τρεις παραμέτρους τού οικοτουρισμού και το βαθμό στον οποίο επιτυγχάνονται οι επιμέρους στόχοι τους, προσδιορίζεται η ακριβής τοποθέτησή του στο οικοτουριστικό φάσμα, καθώς και τα αποτελέσματα που αναμένονται από την υλοποίησή του. Όταν το στίγμα της εφαρμογής του πλησιάζει προς την αρχή (0) των τριών ημιαξόνων, τότε ο οικοτουρισμός χάνει τα βασικά χαρακτηριστικά του και ουσιαστικά εκφυλίζεται σε μια ακόμα

μορφή μαζικού τουρισμού. Για να είναι συνεπής με το φιλοσοφικό πλαίσιο και τις αρχές του, θα πρέπει να κατευθύνεται όσο το δυνατόν περισσότερο προς τα άκρα (+) των ημιαξόνων.

Σχήμα 2.5: Τρισδιάστατο μοντέλο οικοτουρισμού

Ο οικοτουρισμός δηλαδή, είναι μια σφαίρα ενδιαφερόντων και πρακτικών, που μπορεί να πάρει οποιαδήποτε θέση στο χώρο που δημιουργείται από τις τρεις βασικές διαστάσεις του. Η λειτουργία τους όχι μόνο δεν είναι ανταγωνιστική, αλλά αντίθετα τα στοιχεία τους αλληλεξαρτώνται δυναμικά και αλληλοσχετίζονται. Γι' αυτό η ανάπτυξη του οικοτουρισμού δε θα πρέπει να γίνεται ασύμμετρα, δίνοντας δυσανάλογη βαρύτητα σε κάποια από αυτές. Όσο κι αν η εφαρμογή του καθορίζεται από τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν και προσαρμόζεται στα ξεχωριστά δεδομένα της κάθε περιοχής, θα πρέπει να γίνεται προσπάθεια ώστε ο οικοτουρισμός να ενισχύει και να αναπτύσσει ομόλογα και τους τρεις κύριους άξονές του με τους επιμέρους στόχους τους.

Στη γραφική παράσταση του μοντέλου, η απόσταση της θέσης τού οικοτουρισμού από τα σημεία Α, Β και Γ φανερώνει τη σπουδαιότητα που αποδίδεται ξεχωριστά στην ενδυνάμωση των ντόπιων κατοίκων, στην καλλιέργεια της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και στην προστασία του περιβάλλοντος, σε συνάρτηση και σε σχέση με τους στόχους και τα αποτελέσματα που επιδιώκονται αναφορικά με τη συνέργεια των δύο διαστάσεων καθενός από τα επίπεδα (α), (β) και (γ) αντίστοιχα.

Το *αποτόπωμα Α* απεικονίζει το βαθμό συσχέτισης και αλληλεξάρτησης ανάμεσα στην *περιβαλλοντική εκπαίδευση* και την *προστασία του περιβάλλοντος*. Φανερόναι το συνδυασμό των ενεργειών που πρέπει να γίνουν για να επιτευχθούν οι σκοποί και στόχοι της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και να προωθηθεί η προστασία του περιβάλλοντος. Σήμερα, έχει γίνει κοινά αποδεκτό ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση είναι μία σημαντική στρατηγική και μία αναγκαία προϋπόθεση για την προστασία της άγριας ζωής στους οικοτουριστικούς προορισμούς (Kimmel, 1999· Orams & Hill, 1998). Οι Niesenbaum & Gorka (2001, 12) αναφέρουν ότι τα οικολογικά ταξίδια που ολοκληρώνονται με προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, παρέχουν στους συμμετέχοντες μαθησιακές και βιωματικές εμπειρίες, που αλλάζουν τις αντιλήψεις και τα αισθήματά τους για το φυσικό κόσμο, ενώ ταυτόχρονα εμπλουτίζουν τις προσπάθειες για την προστασία του.

Το *αποτόπωμα Β* του μοντέλου αναπαριστά τη σχέση μεταξύ της *προστασίας του περιβάλλοντος* και της *ενδυνάμωσης της τοπικής κοινότητας*. Σε αυτό το επίπεδο καθορίζεται το κατά πόσο η προστασία του περιβάλλοντος συνεισφέρει στα οφέλη που αποκομίζουν οι ντόπιοι κάτοικοι από την ανάπτυξη του οικοτουρισμού και το αντίστροφο. Οι Lindberg, Enriquez, & Sproule (1996) παρατηρούν ότι ο οικοτουρισμός αυξάνει τη διάθεση για τη διατήρηση του περιβάλλοντος στους κατοίκους που ζουν κοντά στις προστατευόμενες περιοχές, επειδή τα οικονομικά κέρδη που εισρέουν εξαρτώνται από τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος. Πολλές φορές όμως, τα οφέλη από την ανάπτυξη του οικοτουρισμού σε μια περιοχή δεν έχουν ως αποδέκτες το σύνολο των ντόπιων κατοίκων. Είτε κατευθύνονται στους τουριστικούς πράκτορες και τις ιδιωτικές επιχειρήσεις έξω από την προστατευόμενη περιοχή (Goodwin & Roe, 2001, 378), είτε τα επωφελούνται ορισμένα μόνο άτομα, που μονοπωλούν τη μεταφορά, ξενάγηση και φιλοξενία των επισκεπτών, τη στιγμή που το σύνολο των υπόλοιπων κατοίκων επιβαρύνεται με το αυξημένο κόστος των αγαθών και των υπηρεσιών που συνοδεύει την τουριστική ανάπτυξη (Gössling, 1999, 314).

Το *αποτόπωμα Γ* του οικοτουρισμού φανερώνει τη σύνδεση ανάμεσα στην *περιβαλλοντική εκπαίδευση*, που απευθύνεται στα άτομα που εμπλέκονται με τον οικοτουρισμό (τουρίστες, ντόπιοι, φορείς), και στην *ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας*. Η εκπαίδευση και απόκτηση δεξιοτήτων από τους ντόπιους, κυρίως σε θέματα γλώσσας και γνώσης της τοπικής φυσικής ιστορίας και πολιτισμού, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να μπορέσουν οι τοπικές κοινότητες να επωφεληθούν από τον τουρισμό (Weiler & Hall, 1992, όπ. αναφ. στο Wearing & Neil, 1999, 79). Ακόμα, οι

Lim & McAleer (in press) αναφέρουν ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση και η ερμηνεία και ανάδειξη της φυσικής και της πολιτισμικής κληρονομιάς, ενισχύουν τη γνώση και την αντίληψη των επισκεπτών για τα φυσικά γνωρίσματα και τα χαρακτηριστικά του τρόπου ζωής των ντόπιων κατοίκων. Το αποτέλεσμα είναι οι τουρίστες να ευαισθητοποιούνται και να προσπαθούν να συμβάλλουν ενεργά στη διατήρηση και προαγωγή των στοιχείων του περιβάλλοντος και του τοπικού πληθυσμού.

2.8. Η διάσταση της προστασίας του περιβάλλοντος

2.8.1. Ιδεολογικά ρεύματα για τη διατήρηση και διαχείριση της φύσης

Η προστασία της φύσης και του περιβάλλοντος είναι ένα ζήτημα που απασχόλησε την ανθρωπότητα από τα πρώτα της βήματα. Το αίτημα όμως της προστασίας του περιβάλλοντος με το σημερινό του νόημα και σκοπό, είναι ένα σύγχρονο θέμα που εμφανίστηκε το 19^ο αι..

Ο κίνδυνος της εξάντλησης των φυσικών πόρων αλλά και η υποβάθμιση του περιβάλλοντος, με ό,τι αυτά τα δύο συνεπάγονται, οδήγησαν στην εμφάνιση ενός αξιόλογου κινήματος αρχικά στην Αμερική και αργότερα στην Ευρώπη. Δημιουργήθηκε ένα πλήθος οργανώσεων, οι οποίες εξελίχθηκαν και ακολούθησαν δύο βασικά ιδεολογικά ρεύματα. Αυτά μπορεί να είχαν ως κοινό στόχο την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά εξέφραζαν διαφορετικές αντιλήψεις και υιοθετούσαν αντικρουόμενες αρχές.

Το πρώτο ρεύμα, με ανθρωποκεντρικό προσανατολισμό, ήταν η κίνηση για τη *διατήρηση-συνετή διαχείριση*. Σύμφωνα με αυτήν το περιβάλλον πρέπει να διατηρηθεί, για να μπορεί να αποτελεί πηγή αναψυχής και έρευνας. Κατακρίνεται η εκμετάλλευση της φύσης από τον άνθρωπο, όταν αυτή έχει ως μοναδικό σκοπό το οικονομικό κέρδος. Οι φυσικοί πόροι μπορούν να χρησιμοποιούνται από τον άνθρωπο, αλλά με αποτελεσματικότητα, σύνεση και κατάλληλη διαχείριση. Ή όπως αλλιώς το διατύπωσε ο υποστηρικτής της κίνησης αυτής, Gifford Pinchot: *Η διατήρηση πρέπει να στοχεύει στη δυνατότητα χρήσης των πόρων για το μέγιστο καλό του μέγιστου αριθμού ανθρώπων και για το μέγιστο χρόνο.*

Το δεύτερο ρεύμα, με βιοκεντρικό χαρακτήρα, ονομάστηκε *διατήρηση-συντήρηση*. Αμφισβήτησε την τεχνοκρατική νοοτροπία και τη θεώρηση του ανθρώπου ως

κυρίαρχου της φύσης. Υποστήριξε ότι ο άνθρωπος είναι αναπόσπαστο μέρος της και πως πρέπει να υποτάσσεται στους νόμους και τους κανόνες της. Ακόμα, πως η φύση είναι άξια σεβασμού και ότι πρέπει να προστατεύεται και να συντηρείται ανεξαρτήτως από τη χρησιμότητά της για τον άνθρωπο. Υπέρμαχοι αυτής της τάσης ήταν ο John Muir και ο Aldo Leopold²⁶. Ο πρώτος, διαμετρικά αντίθετος με οποιαδήποτε χρήση της φύσης θα μπορούσε να διασπάσει την ακεραιότητά της συνέβαλε σημαντικά στην καθιέρωση των εθνικών πάρκων ως προστατευόμενων περιοχών. Ο δεύτερος, διατύπωσε μηνύματα που εκτός από ιδεαλιστικές θέσεις είχαν και πρακτικό αντίκρισμα με αρκετά κοινωνικο-οικονομικά στοιχεία. Σύμφωνα με το Leopold ο άνθρωπος μπορεί να διαχειρίζεται τα μεμονωμένα άτομα (ζώα) των κοινοτήτων ως φυσικούς πόρους, αλλά πρέπει να σέβεται τις μεγαλύτερες ενότητες στις οποίες ανήκουν, ενώ έχει σημαντικές υποχρεώσεις και απέναντι στην ευρύτερη κοινότητα της Γης (Γεωργόπουλος, 2002, 253-262· Fennell, 2002, 24· Παπαδημητρίου, 1998, 27· Φλογαίτη, 1993, 67-71).

Την ίδια εποχή με αυτές τις κινήσεις, εκδηλώθηκε έντονο ενδιαφέρον για την προστασία και τη διατήρηση της φύσης, ώστε να προσφέρεται και να είναι κατάλληλη για δραστηριότητες κάθε είδους, αναψυχή και τουρισμό (*outdoor recreation*). Σταθμός προς αυτήν την κατεύθυνση της προστασίας του περιβάλλοντος –με σκοπό τη διατήρηση του φυσικού πλούτου, την αναψυχή και την επιστημονική μελέτη– θεωρείται η ίδρυση του *Yellowstone* στις ΗΠΑ (1872), του πρώτου εθνικού πάρκου στον κόσμο, η οποία αποτέλεσε υπόδειγμα για τις υπόλοιπες χώρες του κόσμου.

Ωστόσο, ο στόχος της δημιουργίας ενός άλλου εθνικού πάρκου, του *Banff* στον Καναδά (1885), ήταν η συγκέντρωση χρημάτων από τους τουρίστες-επισκέπτες του, μέσα από ένα ευρύ φάσμα ψυχαγωγικών και άλλων δραστηριοτήτων που επιτράπηκαν σε αυτό (ψάρεμα, κυνήγι, οικιστική ανάπτυξη, βόσκηση), ώστε να διοχετευτούν στη συνέχεια για την κατασκευή του εκεί διηπειρωτικού σιδηροδρόμου. Έτσι, το ζήτημα των στόχων που εξυπηρετούν τα πάρκα, μαζί με μια σειρά από άλλα θέματα, όπως ο αυξανόμενος αριθμός των επισκεπτών τους ή η διάσταση συμφερόντων που παρατηρείται συχνά ανάμεσα στις υπεύθυνες αρχές των πάρκων και στους κατοίκους των γύρω περιοχών, θέτουν ουσιαστικά και δεοντολογικά θέματα για τη θέσπιση και την αποτελεσματική διαχείρισή τους.

²⁶ Ο Αμερικανός οικολόγος Aldo Leopold (1887-1948), μια εξέχουσα μορφή του χώρου, προσπάθησε να ενοποιήσει την οικολογία με την ηθική. Υποστηρικτής της διατήρησης-συντήρησης και του βιοκεντρισμού, θεωρείται σήμερα ο πνευματικός πατέρας της οικοκεντρικής ηθικής.

Στις μέρες μας αναπτύσσεται μια νέα φιλοσοφία για τον καθορισμό και τη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών και των οικοσυστημάτων.²⁷ Γίνεται κοινή συνείδηση ότι η αποτελεσματική προστασία του περιβάλλοντος, προϋποθέτει καταρχάς την επιστημονική κατανόηση και στη συνέχεια την ενημέρωση και εκπαίδευση των πολιτών για τις αλληλεξαρτήσεις και τις αλληλαντιδράσεις που υφίστανται ανάμεσα στα στοιχεία του περιβάλλοντος (Θεοδωροπούλου & Καΐλα, 2005). Σε τελική ανάλυση, προϋποθέτει μια ουσιαστική αλλαγή των αντιλήψεων και στάσεων απέναντι στο περιβάλλον, αλλά και των κοινωνικών σχέσεων όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί. Ο Janzen (όπ. αναφ. στο Fennell 2001, 115-116) αναφέρει ότι τα πάρκα, και κατ' επέκταση όλες οι προστατευόμενες περιοχές του πλανήτη, πρέπει να αντιμετωπίζονται ως συντελεστές κοινωνικής αλλαγής. Οι κάτοικοι θα πρέπει να είναι συμμετοχοί στη λήψη των αποφάσεων, ώστε όλες οι κοινωνικοοικονομικές δραστηριότητες και πιέσεις σε αυτά (π.χ. τουρισμός, γεωργία) να είναι οικολογικά βιώσιμες.

2.8.2. Περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού

Οι δραστηριότητες από την ανάπτυξη του τουρισμού έχουν άμεσες ή έμμεσες επιπτώσεις στο περιβάλλον, οι οποίες μπορούν να διαχωριστούν σε τέσσερις κατηγορίες αναφορικά με τα αποτελέσματα της επίδρασής τους (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001, 141-142):

- στο φυσικό περιβάλλον (*οικοσυστήματα και φυσικοί πόροι*),
- στο δομημένο περιβάλλον (*αρχιτεκτονική κληρονομιά, δομή και λειτουργία ανθρώπινων οικισμών*),
- στο κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον (*θεσμοί, ήθη, έθιμα*), και
- στο οικονομικό περιβάλλον (*τοπικό, περιφερειακό, εθνικό*).

²⁷ Η IUCN (1990), συνέταξε ένα γενικό πλάνο για την ίδρυση και διαχείριση των προστατευόμενων φυσικών περιοχών σε όλο τον κόσμο. Διαχώρισε και κατέταξε τις περιοχές του πλανήτη σε 10 τύπους διαχείρισης (I-X), καθένας από τους οποίους δίνει έμφαση σε διαφορετικά στοιχεία της συντήρησης και ανάπτυξής του (επίπεδο τουριστικής υποδομής και χρήσης) (όπ. αναφ. στο Fennell, 2001, 126-128 και στο Gössling, 1999, 305-306):

Βασικές κατηγορίες: (I) *επιστημονικό απόθεμα / φυσικό απόθεμα απόλυτης προστασίας*, (II) *εθνικό πάρκο*, (III) *μνημείο της φύσης / φυσικό ορόσημο*, (IV) *φυσικό απόθεμα διατήρησης / διαχειριζόμενο φυσικό απόθεμα / καταφύγιο άγριας ζωής*, (V) *προστατευόμενο χερσαίο ή θαλάσσιο τοπίο*. Πρόσθετες κατηγορίες: (VI) *απόθεμα φυσικών πόρων*, (VII) *ανθρωπολογικό απόθεμα / φυσική βιοτική περιοχή*, (VIII) *διαχειριζόμενη περιοχή πολλαπλών σκοπών / διαχειριζόμενη περιοχή φυσικών πόρων*, (IX) *απόθεμα της βιόσφαιρας*, (X) *περιοχή παγκόσμιας φυσικής κληρονομιάς*, [(XI) *υδροβιότοποι διεθνούς σημασίας (Ramsar)*].

Σε αυτήν την ενότητα θα μελετηθούν ορισμένες από τις πιέσεις που ασκεί η τουριστική ανάπτυξη στο φυσικό περιβάλλον και στα επιμέρους αβιοτικά (νερό, έδαφος, αέρας, κτλ.) και βιοτικά του στοιχεία (χλωρίδα, πανίδα).²⁸ Οι πιέσεις μπορεί να σχετίζονται με την κατανάλωση των φυσικών πόρων, με τη ρύπανση και τα απόβλητα, αλλά και με την ενόχληση και τη διατάραξη των ειδών ζωής και των ενδιαιτημάτων τους.²⁹

Οι επιδράσεις του τουρισμού στους υδατικούς πόρους επικεντρώνουν το ενδιαφέρον των μελετών, επειδή το νερό συνιστά ένα σημαντικό φυσικό πόρο, που σχετίζεται με την ανθρώπινη υγεία σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι οι υπόλοιποι, και ακόμα γιατί αποτελεί πόλο έλξης και μέσο αναψυχής (Mieczkowski, 1995, 200). Οι επιπτώσεις έχουν να κάνουν τόσο με την ποιότητα του νερού –που προσβάλλεται από τα αυξημένα λύματα των ξενοδοχειακών μονάδων, τον ευτροφισμό, τα σκάφη αναψυχής, κτλ.– όσο και με την ποσότητα που καταναλώνεται. Οι επικρατούσες αντιλήψεις για την εξυπηρέτηση των τουριστικών αναγκών (κήποι ξενοδοχείων, γήπεδα γκολφ, πισίνες) απαιτούν την καθημερινή κατανάλωση σημαντικών ποσοτήτων νερού (280-450 λίτρα/άτομο). Ιδιαίτερα στη Μεσόγειο (Πίνακας 2.1), που αποτελεί δημοφιλέστατο τουριστικό προορισμό συγκεντρώνοντας το 30% της παγκόσμιας τουριστικής κίνησης, η ζήτηση του νερού αυξάνεται κατακόρυφα το καλοκαίρι, στην αιχμή δηλαδή της τουριστικής περιόδου. Την ίδια περίοδο όμως, τα φαινόμενα ξηρασίας στη Μεσόγειο είναι πιο έντονα, γεγονός που οδηγεί στην υπερεκμετάλλευση των υπόγειων υδροφόρων οριζόντων και στη συνακόλουθη υφαλμύρωσή τους.

Ένα άλλο στοιχείο στο οποίο ασκούν πίεση οι δραστηριότητες αναψυχής είναι το έδαφος. Πολλές από τις δραστηριότητες (όπως ιππασία, πεζοπορία, ορειβασία, χρήση μηχανοκίνητων μέσων) επιδρούν στην ποιότητα του εδάφους και προκαλούν αλλαγές στη δομή, τη θερμοκρασία, την υγρασία ή την οργανική σύστασή του. Η ανεξέλεγκτη απόρριψη σκουπιδιών δημιουργεί εστίες μόλυνσης και αισθητική και φυσική ρύπανση. Επίσης, τα έργα υποδομής για την εξυπηρέτηση της αυξανόμενης τουριστικής κίνησης (αερολιμένες, ανέγερση μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων, οδικό

²⁸ Βλ. και Buckley, R., (Ed.) (2004). *Environmental Impacts of Ecotourism*. Oxfordshire, U.K.: CABI Publishing.

²⁹ *Ενδιαίτημα* είναι η τοποθεσία και ο ξεχωριστός τύπος περιβάλλοντος που καταλαμβάνεται από έναν οργανισμό.

δίκτυο) εκτός από την υποβάθμιση της αισθητικής του τοπίου ευθύνονται για σημαντικές μεταβολές ή και καταστροφές των οικοσυστημάτων.

Πίνακας 2.1: Ζήτηση νερού για τον τουρισμό σε χώρες της Μεσογείου

Χώρα	Διανυκτερεύσεις (σε εκατομμύρια)	Μέση διάρκεια παραμονής (ημέρες)	Ζήτηση νερού για τον τουρισμό	
			Συνολική (km^3/y)	% της συνολικής ζήτησης πόσιμου νερού
Αίγυπτος	23.765	7,7	11,9	0,4
Γαλλία	1.591.868	6,9	795,9	13,4
Ελλάδα	48.871	14,0	24,4	2,1
Ισπανία	178.420	11,4	89,2	1,9
Ισραήλ	17.312	18,0	8,7	1,4
Ιταλία	291.371	4,3	145,7	1,8
Κροατία	21.456		10,7	3,6
Κύπρος	13.188	12,3	6,6	12,0
Μάλτα	10.665	9,3	5,3	11,0
Μαρόκο	22.595	9,0	11,3	0,7
Τουρκία	37.038	8,3	18,5	0,3
Τυνησία	26.125	5,9	13,1	3,6

Πηγή: Blue Plan (2000, όπ. αναφ. στο Μαντζάρα & Κωνσταντιανός, 2001, 222).

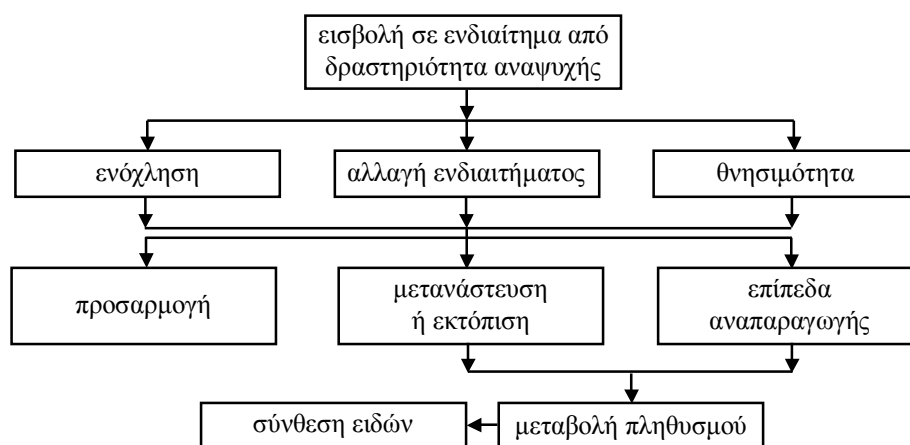
Σημαντική είναι επίσης, η επιβάρυνση που προκαλεί ο τουρισμός στην ατμόσφαιρα. Μολονότι είναι δύσκολο να αποτιμηθεί το ακριβές ποσοστό της συνεισφοράς του στην ατμοσφαιρική ρύπανση, είναι σίγουρα υπολογίσιμο αν αναλογιστεί κανείς το πλήθος των τουριστικών μετακινήσεων και το μέγεθος των διανυόμενων αποστάσεων που πραγματοποιείται με όλα τα μέσα συγκοινωνίας. Ακόμα, πρέπει να συνεκτιμηθεί η ρύπανση της ατμόσφαιρας που προκαλείται από την κατανάλωση των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων (υδρογονανθράκων) για την παραγωγή μεγαλύτερων ποσοτήτων ενέργειας, ώστε να καλυφθούν οι αυξημένες ανάγκες που δημιουργεί η τουριστική κίνηση (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001, 149-152).

Ένας από τους σημαντικότερους πόρους για τον τουρισμό και την αναψυχή, που ταυτόχρονα έχει ζωτική σημασία για την υγεία του πλανήτη, είναι η *χλωρίδα*. Αν και η επίπτωση του τουρισμού στη βλάστηση θεωρείται αμελητέα σε σύγκριση με άλλες ανθρώπινες δραστηριότητες, ωστόσο από τη στιγμή που οι τουρίστες έρχονται σε επαφή με αυτήν, αναπόφευκτα δημιουργούνται και αρνητικές επιδράσεις, ο βαθμός των οποίων εξαρτάται από την ανθεκτικότητα του κάθε είδους και την ένταση της πίεσης (Mieczkowski, 1995, 211-220). Οι συνέπειες προκαλούνται είτε έμμεσα (με τη

ρύπανση, τη μεταφορά ειδών από το ένα οικοσύστημα στο άλλο, κτλ.) είτε άμεσα (καταστροφή της βλάστησης με κοπή, πεζοπορία, χρήση οχημάτων, κ.ά.). Τα αποτελέσματα έρευνας δείχνουν για παράδειγμα ότι με την κατασκήνωση και την αποψίλωση για τη δημιουργία χώρου δραστηριοτήτων καταστρέφονται πάρα πολλά φυτικά είδη, τα οποία δεν μπορούν να αντικατασταθούν μέσω της φυσικής αναγέννησης (Obua, 1997).

Η τουριστική ανάπτυξη κάθε μορφής, έχει σοβαρές επιπτώσεις και στην πανίδα της περιοχής προορισμού. Με την υπερβολική κατανάλωση ορισμένων ειδών (π.χ. ψάρια) για τις διατροφικές ανάγκες των τουριστών και τις δραστηριότητες «αναψυχής» τους (π.χ. κυνήγι, ψάρεμα), ο πληθυσμός ορισμένων ειδών σε μια περιοχή μπορεί να μειωθεί σημαντικά ή και να εξαφανιστεί. Ακόμα, τα αποτελέσματα έρευνας (Müllner, Linsenmair, & Wikelski, 2004) αλλά και βιβλιογραφικές αναφορές (Ceballos-Lascuráin, 1996, 67-70) τονίζουν ότι η συμπεριφορά, οι συνήθειες και η αναπαραγωγική ικανότητα ορισμένων ειδών (θηλαστικών, πουλιών, κ.ά.) μπορεί να αλλάξει είτε όταν ενοχληθούν από την παρουσία των τουριστών είτε από αυτό που συνοδεύει (π.χ. θόρυβος) την τουριστική δραστηριότητα (Σχήμα 2.6).

Σχήμα 2.6: Επίδραση του τουρισμού στην πανίδα

Πηγή: Wall & Wright (1977, όπ. αναφ. στο Mieczkowski, 1995, 221)

Όλα τα βιοτικά και αβιοτικά στοιχεία που αναφέρθηκαν προηγουμένως δεν είναι απομονωμένα το ένα από το άλλο, αλλά συνιστούν αναπόσπαστα κομμάτια ενός ευρύτερου συνόλου, του οικοσυστήματος. Αυτό δεν αποτελεί απλώς το άθροισμα των μερών του, αλλά είναι μια ζωντανή ολότητα, που αλληλεπιδρά εσωτερικά μέσα από ένα σύνθετο πλέγμα αδιάσπαστων και αμοιβαίων αλληλεξαρτήσεων. Μερικά από τα οικοσυστήματα, όπως τα θαλάσσια, είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα και τρωτά στις

περιβαλλοντικές πιέσεις που προκαλεί η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού και γενικά οι αυξανόμενες ανθρώπινες οικονομικές δραστηριότητες (Κουτσούμπας, 2005).

Το σχετικά πρόσφατο ενδιαφέρον τού τουρισμού για τη διατήρηση των οικοσυστημάτων είναι πολύ πιθανό να έχει ως απώτερο στόχο τη χρησιμοποίησή τους ως πόρο για την περαιτέρω ανάπτυξή του. Ταυτόχρονα όμως, και οι προστατευόμενες περιοχές προσβλέπουν στο να χρησιμοποιήσουν τον τουρισμό σαν εργαλείο για τη διατήρησή τους (Buckley, 2004b, 75). Όπως και να έχει, η άσπονδη αυτή σχέση δίνει ένα θετικό μήνυμα για τη διατήρηση πλούσιων και υγιών οικοσυστημάτων κάτι που έχει αντίκτυπο και σχετίζεται με την ίδια την ανθρώπινη ύπαρξη.

2.8.3. Οικοτουρισμός και περιβάλλον

Από οικολογική άποψη ο οικοτουρισμός διακρίνεται όχι μόνο στη θεωρία αλλά και στην πράξη για τις ισχυρές περιβαλλοντικές του θέσεις. Είναι μια μορφή τουρισμού που δημιουργεί συνειδητά μια συμβιωτική σχέση ανάμεσα στον τουρισμό και το περιβάλλον. Έχει ελάχιστες αρνητικές επιδράσεις σε αυτό, κυρίως λόγω της μικρής και προσαρμοσμένης κλίμακας των επισκεπτών και των δραστηριοτήτων τους. Οι συμμετέχοντες στον οικοτουρισμό προκαλούνται νοητικά και φυσικά για τις διακοπές μέσα στη φύση, θέλουν να ενημερώνονται, είναι καλύτερα εκπαιδευμένοι και ενδιαφέρονται κατά κανόνα περισσότερο για την υγεία του οικοσυστήματος από τους υπόλοιπους τουρίστες.

Η περιβαλλοντική ενημέρωση των οικοτουριστών, εκτός από το ότι λειτουργεί αναμεταδοτικά, συνεισφέρει ακόμα στη διατήρηση της φύσης με την παροχή πληροφοριών και βοήθειας προς τους διαχειριστές των προστατευόμενων περιοχών, με σκοπό την αποτροπή της λαθροθηρίας, της κοπής της βλάστησης ή της καταπάτησης των πάρκων. Άλλοι οικοτουρίστες οργανώνουν ομάδες εργασίας για την αναμόρφωση και την αποκατάσταση ζημιών, τον καθαρισμό περιοχών ή ακόμα την παρεμπόδιση δραστηριοτήτων που θέτουν σε κίνδυνο τα ευαίσθητα οικοσυστήματα (Mieczkowski, 1995, 469-470).

Ο οικοτουρισμός προσπαθεί να ελαχιστοποιήσει την πίεση στο περιβάλλον, εκλεπτύνοντας τον εξοπλισμό του, υλοποιώντας διαχειριστικές πολιτικές εξοικονόμησης ενέργειας και νερού (Al-Sayed & Al-Langawi, 2003), και εφαρμόζοντας «οικοτεχνικές» πρακτικές (όπως η αξιοποίηση της ηλιακής ενέργειας και η ανακύκλωση των απορριμμάτων), που αναβαθμίζουν τις περιβαλλοντικές επιδόσεις του (Lim &

McAleer, in press). Επίσης, συνεισφέρει στη διατήρηση της βιοποικιλότητας και της λειτουργίας των οικοσυστημάτων με την αποτελεσματική και μη καταναλωτική χρήση των πόρων, αλλά και την οικονομική συνεισφορά του για τη διατήρηση των προστατευόμενων περιοχών (Gössling, 1999, 304).

Υπάρχει μια πληθώρα ερευνών και βιβλιογραφικών αναφορών, που τονίζουν τη σημασία και τη λειτουργικότητα της οικονομικής ενίσχυσης που προέρχεται από τον οικοτουρισμό για τη διατήρηση του περιβάλλοντος (Buckley, 2004a, 9· Burger, 2000· Lindberg et al., 1996· Wearing & Neil, 1999, 56). Τα τέλη εισόδου και χρήσης, οι δασμοί, οι εθελοντικές εισφορές και δωρεές έχουν γίνει δημοφιλείς τρόποι για τη συγκέντρωση χρημάτων, που σκοπό έχουν την οικονομική υποστήριξη της συντήρησης και την κάλυψη του λειτουργικού κόστους των προστατευόμενων περιοχών. Μελέτες δείχνουν ότι αρκετοί επισκέπτες των οικοτουριστικών περιοχών παρουσιάζονται πρόθυμοι να επιβαρυνθούν με αυξημένες τιμές για τις υπηρεσίες στους τόπους προορισμού τους, αν ο σκοπός και ο αποδέκτης των χρημάτων είναι η διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος (Clayton & Mendelsohn, 1993).

Εκτός από την επανεπένδυση των εσόδων στη φύση, ο οικοτουρισμός προωθεί και την πολιτική στήριξη στην προσπάθεια της προστασίας του περιβάλλοντος, καθώς έχει παρατηρηθεί ότι τουλάχιστον οι συνειδητοποιημένοι επισκέπτες των οικοτουριστικών περιοχών, ασκούν συνήθως πίεση στις κυβερνήσεις ή στους αρμόδιους φορείς για την έναρξη ή την αύξηση των μέτρων προστασίας στις φυσικές περιοχές.

Αναφέρεται επίσης για τους οικοτουρίστες, ότι είναι πιθανό μετά την επίσκεψή τους σε μια φυσική περιοχή και την επαφή τους με το σύνθετο και εύθραυστο χαρακτήρα του τόπου προορισμού τους, να γίνονται πιο ευαίσθητοι και να αλλάζουν τον τρόπο ζωής τους, μειώνοντας τις αρνητικές επιδράσεις τους στο περιβάλλον (Buckley, 2004a, 9). Σύμφωνα με τους Mühlhäusler & Peace (2001) πάντως, τέτοιες αξιώσεις απέχουν πολύ από το να γίνουν πραγματικότητα, αφού σε ανάλυση που έκαναν σε έναν από τους πιο δημοφιλείς οικοτουριστικούς προορισμούς της Αυστραλίας, τα στοιχεία της αλλαγής των στάσεων και αντιλήψεων των επισκεπτών σπάνια παρατηρούνται.

Σε κάθε περίπτωση όμως, αφού για κάθε οικοτουρίστα ταξιδιώτη που είναι προετοιμασμένος να συναντήσει τη φύση με τα δικά του μέσα, υπάρχουν εκατοντάδες άλλοι που ακολουθούν και απαιτούν την προσαρμογή της ή την παροχή ευκολιών για να τη χρησιμοποιήσουν, και ακόμα επειδή καταγράφεται πως πολλές από τις αρνητικές επιδράσεις που συμβαίνουν στις φυσικές περιοχές σχετίζονται περισσότερο με τις

ενέργειες των επισκεπτών (Wearing & Neil, 1999, 46, 54), είναι απαραίτητη η διενέργεια περιβαλλοντικών ελέγχων με τον προσδιορισμό τόσο των υφιστάμενων όσο και των πιθανών μελλοντικών επιδράσεων στα οικοσυστήματα για όλο τον κύκλο ζωής του τουρισμού σε μια περιοχή, έχοντας ως στόχο την προστασία και τη στήριξη της διαχείρισης των φυσικών πόρων (Diamantis, 1998b).

Στους οικοτουριστικούς προορισμούς εφαρμόζονται μια σειρά από τεχνικές που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των επισκεπτών και ελαχιστοποιούν τις επιπτώσεις στο περιβάλλον. Σαν τέτοιες μπορούν να αναφερθούν ο περιορισμός της έντασης της χρήσης (διαχείριση του αριθμού επισκεπτών), ο περιορισμός των δραστηριοτήτων με την ενίσχυση των κανόνων χρήσης, και ο χωροταξικός καθορισμός ζωνών χρήσης (ζώνωση) με τον οποίο ρυθμίζονται οι αποδεκτές χρήσεις κάθε τμήματος της περιοχής επίσκεψης (Fennell, 2001, 161). Οι τεχνικές αυτές έχουν σαν στόχο την τήρηση της οικοτουριστικής ανάπτυξης μέσα στα όρια της φέρουσας ικανότητας της περιοχής προορισμού.

2.8.3.1. Η έννοια της φέρουσας ικανότητας

Η έννοια της φέρουσας ικανότητας (*carrying capacity*) υποδηλώνει ότι υπάρχουν κάποια όρια στη χρήση οποιουδήποτε φυσικού πόρου. Οι ρίζες του όρου ανάγονται στη δεκαετία του '60 και στην ανησυχία ότι η κατάχρηση των πόρων τού φυσικού περιβάλλοντος είναι πιθανό να το οδηγήσει βαθμιαία στα όρια της βιωσιμότητάς του. Αν μάλιστα υπερβληθούν σημαντικά αυτά τα όρια, τότε το περιβάλλον χάνει την ικανότητα συντήρησής του και καταστρέφεται για μεγάλο χρονικό διάστημα ή και για πάντα (Mieczkowski, 1995, 310).

Σύντομα έγινε αντιληπτό ότι η φέρουσα ικανότητα ενός οικοσυστήματος είναι πολυσύνθετη και εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Διατυπώθηκαν πολλοί και διαφορετικοί ορισμοί της, τονίζοντας ο καθένας και μια διαφορετική παράμετρο της πολύπλευρης αυτής έννοιας (φέρουσα ικανότητα: βιολογική, φυσικών πόρων, ανθρώπινη, συνολική, αναψυχής, τουριστική, φυσική, οικολογική, κοινωνική, πολιτιστική, ψυχολογική, αντίληψης, διαχείρισης, κ.ά.). Αναφορικά με τον τουρισμό, η φέρουσα ικανότητα σχετίζεται με το όριο της μέγιστης χρήσης που μπορεί να γίνει σε μια περιοχή, χωρίς να δημιουργούνται επιβλαβείς επιδράσεις στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους της ή να μειώνονται τα επίπεδα της ικανοποίησης των τουρι-

στών ή να προκαλούνται κοινωνικοοικονομικά προβλήματα στην τοπική κοινότητα (McIntyre, Hetherigton, & Inskoop, 1993, 16).

Σε γενικές γραμμές η φέρουσα ικανότητα φαίνεται να αφορά τα όρια του φυσικού, κοινωνικού και οικονομικού περιβάλλοντος. Οι βασικές διαστάσεις της, με διαφορετικό ίσως όνομα, καλύπτονται από τις παρακάτω τέσσερις κατηγορίες (Ceballos-Lascuráin, 1996, 131-133· Fennell, 2002, 47· Gössling, 1999, 314· Σβορώνου, 2003, 85):

- *Φυσική φέρουσα ικανότητα*: σχετίζεται περισσότερο με τους φυσικούς πόρους και χαρακτηρίζεται από τα όρια πέρα από τα οποία εμφανίζονται τα περιβαλλοντικά προβλήματα.
- *Κοινωνικο-πολιτιστική φέρουσα ικανότητα*: αναφέρεται στο βαθμό ανοχής που έχει η τοπική κοινωνία για τους ξένους επισκέπτες και για την αλλοίωση της κοινωνικής και πολιτιστικής ταυτότητάς της.
- *Ψυχολογική φέρουσα ικανότητα*: είναι η υποκειμενική άποψη που έχουν οι επισκέπτες για τις συνθήκες στην περιοχή προορισμού, αλλά και για το όριο του αριθμού ατόμων που φιλοξενούνται πέρα από το οποίο θεωρούν ότι η οικοτουριστική εμπειρία υποβαθμίζεται.
- *Οικονομική φέρουσα ικανότητα*: είναι η ικανότητα να απορροφάται η τουριστική δραστηριοποίηση, χωρίς να μετακινούνται ή να παρεμποδίζονται οι παραδοσιακές τοπικές ασχολίες.

Παρόλο που προτάθηκαν αρκετά και εξειδικευμένα μοντέλα για τον προσδιορισμό της φέρουσας ικανότητας σε διάφορους τομείς, όπως για παράδειγμα για την τουριστική ανάπτυξη στα παραθαλάσσια οικοσυστήματα (Parrairis, 1998), διαπιστώθηκε πως η εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας δεν είναι καθόλου εύκολη και ακόμα ότι ένα μοντέλο μέτρησης που έχει εφαρμοστεί με επιτυχία σε μια περιοχή δεν μπορεί να μεταφερθεί εύκολα σε κάποια άλλη. Επιπλέον, η έννοια της φέρουσας ικανότητας ως προσδιορισμός του ιδανικού αριθμού επισκεπτών που μπορεί να φιλοξενήσει μια οικοτουριστική περιοχή είναι ξεπερασμένη, γιατί οι αρνητικές επιδράσεις στο περιβάλλον είναι περισσότερο συνάρτηση (Σβορώνου, 2003, 87): α) του τρόπου διάχυσης των επισκεπτών χωρικά και χρονικά, β) της συμπεριφοράς τους, γ) του τρόπου μετακίνησής τους, και δ) των όρων διεξαγωγής του οικοτουρισμού.

Ως πιο πρόσφορα εργαλεία για τον προσδιορισμό της φέρουσας ικανότητας θεωρούνται σήμερα, μεταξύ άλλων, το σύστημα για τη *Διαχείριση της Επίδρασης των*

Επισκεπτών (Visitor Impact Management),³⁰ που αφορά το σχεδιασμό και την πολιτική, και περιλαμβάνει την αναγνώριση και τη διαχείριση των πιθανών αιτίων των αρνητικών επιδράσεων, και η μεθοδολογία προσδιορισμού των *Ορίων των Αποδεκτών Αλλαγών* (Limits of Acceptable Change),³¹ που αναγνωρίζει τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις των επιπτώσεων του τουρισμού και παρέχει ένα συστηματικό πλαίσιο για τη λήψη αποφάσεων, υπαγορεύοντας ταυτόχρονα τις κατάλληλες διαχειριστικές ενέργειες (Ceballos-Lascuráin, 1996, 139-146· EOT/WWF Ελλάς, 2000, 54-56· Wearing & Neil, 1999, 49-51).

2.9. Η διάσταση της ενδυνάμωσης της τοπικής κοινότητας

Ο Παπακωνσταντινίδης³² (2002) προσδιορίζει την τοπική κοινωνία ως: « ... ένα πλέγμα σχέσεων και λειτουργιών, σε συγκεκριμένη, μικρού μεγέθους, χωρική γεωγραφική ενότητα, με την ιδιαιτερότητα ενός εσωτερικού πολιτιστικού κώδικα επικοινωνίας των κατοίκων της, που προσδίδει σ' αυτήν την ταυτότητά της» (σελ. 224). Τονίζει δηλαδή, τη μοναδικότητα του κάθε τόπου και τη σημασία της ανθρώπινης διάστασης, ενώ στις αναφορές του δίνει έμφαση στην αναγκαιότητα ευαισθητοποίησης των ντόπιων κατοίκων για την ενεργό συμμετοχή τους στην ανάπτυξη της περιοχής τους.

Η τοπική συμμετοχή ορίζεται από την Drake (1991) ως « ... η δυνατότητα των τοπικών κοινοτήτων να επηρεάζουν την έκβαση των αναπτυξιακών προγραμμάτων,

³⁰ Το VIM (*Visitor Impact Management*) προβλέπει μια διαδοχική διαδικασία οκτώ σταδίων: 1) Ανασκόπηση υφιστάμενης βάσης δεδομένων, 2) Επισκόπηση αντικειμένων διαχείρισης, 3) Επιλογή βασικών δεικτών επίδρασης, 4) Επιλογή προτύπων για τους βασικούς δείκτες επίδρασης, 5) Σύγκριση μεταξύ προτύπων και υφιστάμενων συνθηκών, 6) Αναγνώριση πιθανών αιτίων των επιδράσεων, 7) Προσδιορισμός στρατηγικών διαχείρισης, 8) Υλοποίηση.

³¹ Ο σχεδιασμός του LAC (*Limits of Acceptable Change*) περιλαμβάνει εννέα στάδια: 1) Αναγνώριση των ζητημάτων που αφορούν την περιοχή, 2) Καθορισμός και περιγραφή των ιδανικών χρήσεων για κάθε τμήμα της περιοχής, 3) Επιλογή δεικτών για τους φυσικούς πόρους και τις κοινωνικές συνθήκες, 4) Απογραφή των φυσικών πόρων και των κοινωνικών συνθηκών, 5) Καθορισμός προτύπων για τους φυσικούς πόρους και τις κοινωνικές συνθήκες, 6) Προσδιορισμός εναλλακτικών τρόπων κατανομής των ιδανικών χρήσεων, 7) Προσδιορισμός σεναρίων διαχείρισης για κάθε εναλλακτική πρόταση, 8) Αξιολόγηση και επιλογή μιας από τις προτεινόμενες προτάσεις, 9) Υλοποίηση ενεργειών και παρακολούθηση συνθηκών.

³² Ο Λεωνίδας Παπακωνσταντινίδης, καθηγητής Περιφερειακής Ανάπτυξης στο ΤΕΙ Καλαμάτας, είναι από τους εμπνευστές της κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER για την καινοτόμο αγροτική ανάπτυξη.

όπως ο οικοτουρισμός, τα οποία ασκούν επίδραση σε αυτές» (σελ. 132).³³ Ο ρόλος της στη λήψη των αποφάσεων για το σχεδιασμό, τη διαχείριση και την αξιοποίηση της οικοτουριστικής ανάπτυξης υπογραμμίζεται σε πολλές βιβλιογραφικές αναφορές (Epler Wood, 2002, 38· Fennell, 2002, 55· Hampton, 2005· Κομίλης, 2001, 117· McIntyre et al., 1993, 16). Σύμφωνα με τον Brandon (1993, όπ. αναφ. στο Ross & Wall, 1999a, 127) η τοπική συμμετοχή: α) συντηρεί το διάλογο που επιτρέπει την κατανόηση και υπογραμμίζει τις τοπικές ανάγκες και ανησυχίες, β) αποτρέπει τη λήψη αποφάσεων που επιδρούν αρνητικά στους ντόπιους κατοίκους, γ) ενθαρρύνει την ενδυνάμωση και τη διοικητική αποκέντρωση, δίνοντας τη δυνατότητα στους ντόπιους να ελέγχουν τις αποφάσεις που έχουν επιπτώσεις σε αυτούς, δ) συνενώνει όλους τους εμπλεκόμενους, ε) ενθαρρύνει την ανάδειξη τοπικών εκπροσώπων, εποπτών, συμβούλων, κτλ., στ) ενισχύει τις συνδέσεις ανάμεσα στους στόχους της διατήρησης και ανάπτυξης και στα τοπικά οφέλη, ζ) διευκολύνει την τοπική κατανομή των ωφελειών, και η) προωθεί την ικανότητα των ντόπιων να παρακολουθούν και να αξιολογούν την πρόοδο των προγραμμάτων.

Επίσης, με την ανάμειξη των ντόπιων στις διαδικασίες προγραμματισμού και διαχείρισης του οικοτουρισμού αποφεύγεται η αρνητική προδιάθεσή τους για τη δημιουργία κάποιας προστατευόμενης ζώνης στην περιοχή τους ή τον περιορισμό και την απαγόρευση της πρόσβασής τους σε ορισμένους φυσικούς πόρους της (Ceballos-Lascuráin, 1996, 121). Σημειώνεται ότι αν οι τοπικοί πληθυσμοί δε συμμετέχουν ενεργά σε όλες τις φάσεις της ανάπτυξης και της διαχείρισης και δεν επωφελούνται από τον οικοτουρισμό, τότε μπορεί να επιλέξουν την εκμετάλλευση των πόρων με άλλους τρόπους (υλοτομία, μετάλλευση, καύση και άροση, λαθροθηρία) λιγότερο αιεφόρους (Boo, 1991, 189). Είναι σημαντικό ακόμα, το ότι χρησιμοποιώντας μεθοδολογίες διαχείρισης της γνώσης και εμπειρίας των ντόπιων στη φάση του σχεδιασμού της οικοτουριστικής ανάπτυξης, εντοπίζονται, αποφεύγονται ή και επιλύονται με τη συνεισφορά τους τα προβλήματα, που διαφορετικά θα ήταν δύσκολο να διαφανούν (Karagiannis & Apostolou, 2004).

³³ Η Drake (1991, 148-156) προτείνει ένα μοντέλο εννέα φάσεων για την υλοποίηση της τοπικής συμμετοχής: I. Καθορισμός των στόχων της τοπικής συμμετοχής, II. Επιλογή έμπειρης ερευνητικής ομάδας, III. Διεξαγωγή προκαταρκτικών μελετών (φάση προσχεδιασμού), IV. Προσδιορισμός του επιπέδου της τοπικής συμμετοχής, V. Προσδιορισμός κατάλληλου μηχανισμού συμμετοχής, VI. Έναρξη διαλόγου και προσπαθειών ενημέρωσης της κοινότητας, VII. Συλλογική λήψη απόφασης, VIII. Ανάπτυξη σχεδίου ενεργειών και μηχανισμού εφαρμογής, IX. Παρακολούθηση και αποτίμηση του προγράμματος.

Η τοπική συμμετοχή δηλαδή, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη διαμόρφωση του οικοτουρισμού σε ένα αποτελεσματικό εργαλείο, που θα συνεισφέρει αποτελεσματικά στην προστασία της φύσης και στην ενδυνάμωση των κατοίκων. Με αυτόν τον τρόπο, ο οικοτουρισμός αποσυνδέεται από μια μονοδιάστατη περιβαλλοντική θεώρησή του. Εμπλουτίζεται με τη συγκατάθεση και την υποστήριξη των κατοίκων, που επιτρέπει την ανάδειξη μιας ουσιαστικής συμβιωτικής σχέσης, στην οποία οι ντόπιοι ενεργούν ως υπερασπιστές των φυσικών πόρων και της βιοποικιλότητας, και το φυσικό περιβάλλον τους ανταποδίδει με τη βιώσιμη παροχή πόρων (όπως το νερό) και άλλων ωφελειών σε πολλαπλά επίπεδα.

Η Scheyvens (1999) στα πλαίσια ενός προσανατολισμένου και βασισμένου στην κοινότητα οικοτουρισμού (*community-based*), όρου που υιοθετείται και από άλλους συγγραφείς (Ceballos-Lascuráin, 1996· Epler Wood, 2002· Kiss, 2004· Niesenbaum & Gorke, 2001· Wearing & Neil, 1999),³⁴ παρουσίασε ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο ενδυνάμωσης των τοπικών κοινωνιών, με το οποίο αναλύονται οι οικονομικές, ψυχολογικές, κοινωνικές και πολιτικές επιδράσεις του οικοτουρισμού (Πίνακας 2.2). Υπογραμμίζει ότι ο έλεγχος της πρωτοβουλίας του οικοτουρισμού στην περιοχή μιας τοπικής κοινότητας πρέπει να βρίσκεται στα χέρια των μελών της. Οι ντόπιοι μοιράζονται τα οφέλη από την οικοτουριστική ανάπτυξη, η οποία προάγει τόσο τη διατήρηση του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων όσο και την ποιότητα ζωής του τοπικού πληθυσμού.

Υποστηρίζοντας τις ίδιες θέσεις, οι Ross & Wall (1999a, 126) αναφέρουν ότι σε μια ιδανική οικοτουριστική ανάπτυξη η *τοπική κοινότητα* προστατεύει τους φυσικούς πόρους και η ανάπτυξη του *τουρισμού* τους ωφελεί όλους μέσα από μια αλληλένδετη συμβιωτική σχέση, όπου το κάθε στοιχείο της συνεισφέρει θετικά στα υπόλοιπα (Σχήμα 2.7). Βέβαια, όπως παρατηρούν και οι ίδιοι, η αρμονική συνύπαρξη ανάμεσα στον τουρισμό, τις τοπικές κοινότητες και το περιβάλλον δεν είναι κάτι που επιτυγχάνεται εύκολα ή που το συναντάμε σε όλες τις περιπτώσεις. Σε έρευνα που διεξήγαγαν σε τρεις οικοτουριστικούς προορισμούς της Ινδονησίας (Ross & Wall, 1999b) βρήκαν ότι οι τοπικές κοινότητες απολάμβαναν σε γενικές γραμμές λίγα οφέλη

³⁴ Ο Epler Wood (2002, 41) προσδιορίζει τρεις βασικούς τύπους πρωτοβουλιών CBE (*community-based ecotourism*). Στο πιο αυθεντικό μοντέλο η κοινότητα είναι ο ιδιοκτήτης και ο διαχειριστής της οικοτουριστικής επιχείρησης. Όλα τα μέλη της κοινότητας απασχολούνται εκ περιτροπής σε αυτήν και τα κέρδη διατίθενται για τα κοινοτικά προγράμματα. Ο δεύτερος τύπος περιλαμβάνει οικογενειακές ή ομαδικές πρωτοβουλίες ιδιωτών της κοινότητας. Με τον τρίτο τύπο διαμορφώνεται μια κοινοπραξία μεταξύ μιας κοινότητας ή κάποιας οικογένειας και ενός εξωτερικού επιχειρηματία.

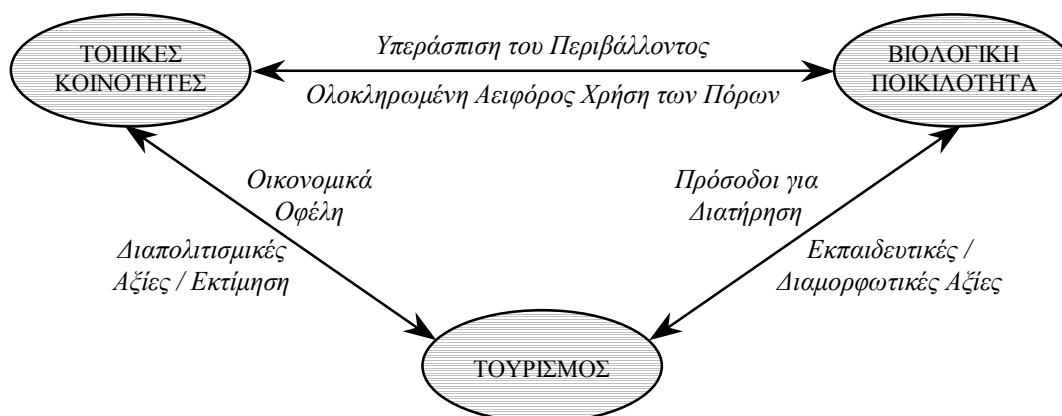
Πίνακας 2.2: Πλαίσιο καθορισμού των επιδράσεων του οικοτουρισμού στις τοπικές κοινότητες

	Ενδείξεις ενδυνάμωσης	Ενδείξεις αποδυνάμωσης
Οικονομική ενδυνάμωση	Ο οικοτουρισμός παρέχει διαρκή οικονομικά οφέλη στην τοπική κοινότητα. Τα κέρδη κατανέμονται σε πολλά νοικοκυριά της κοινότητας. Υπάρχουν απτά σημάδια της ενδυνάμωσης από τα χρήματα που εισρέουν (π.χ. βελτίωση συστημάτων ύδρευσης, κατασκευή σπιτιών).	Ο οικοτουρισμός οδηγεί μόνο σε μικρά περιστασιακά κέρδη για την τοπική κοινότητα. Τα περισσότερα κέρδη πηγαίνουν στην τοπική ελίτ, σε ξένους επιχειρηματίες, σε κρατικούς φορείς, κτλ.. Μόνο ορισμένα άτομα ή οικογένειες έχουν άμεσα οικονομικά οφέλη από τον οικοτουρισμό, ενώ οι υπόλοιποι δεν μπορούν να συμμετέχουν σε αυτά, επειδή δεν έχουν τις βασικές ή τις κατάλληλες ικανότητες.
Ψυχολογική ενδυνάμωση	Προάγεται η αυτοεκτίμηση σε πολλά μέλη της κοινότητας, λόγω της εξωτερικής αναγνώρισης για τη μοναδικότητα και την αξία του πολιτισμού τους, του φυσικού πλούτου και της γνώσης της παράδοσής τους. Με την αύξηση της αυτοπεποίθησής τους, τα μέλη της κοινότητας οδηγούνται στην αναζήτηση πρόσθετης εκπαίδευσης και ευκαιριών κατάρτισης. Η πρόσβαση στην απασχόληση και το εισόδημα οδηγεί στην αναβάθμιση των παραδοσιακά χαμηλού κύρους μελών της κοινωνίας π.χ. γυναίκες, νεολαία.	Πολλοί άνθρωποι δε συμμετέχουν στα οφέλη από τον οικοτουρισμό και πιθανόν να αντιμετωπίζουν δυσκολίες, λόγω των περιορισμένων δικαιωμάτων που έχουν στον πλούτο της προστατευόμενης περιοχής. Το αποτέλεσμα είναι να αισθάνονται μπερδεμένοι και απογοητευμένοι, να μένουν αδιάφοροι και να είναι χωρίς ψευδαισθήσεις για την πρωτοβουλία του οικοτουρισμού.
Κοινωνική ενδυνάμωση	Ο οικοτουρισμός διατηρεί ή προάγει την ισορροπία της τοπικής κοινότητας. Η κοινωνική συνοχή βελτιώνεται, καθώς τα άτομα και οι οικογένειες εργάζονται μαζί για να θεμελιώσουν με επιτυχία το οικοτουριστικό εγχείρημα. Ορισμένοι οικονομικοί πόροι που εξοικονομούνται, χρησιμοποιούνται για αναπτυξιακούς κοινοτικούς σκοπούς, π.χ. οικοδόμηση σχολείων ή βελτίωση του οδικού δικτύου.	Δυσαρμονία και κοινωνική διάσπαση. Πολλοί στην κοινότητα υιοθετούν τις έξωθεν ηθικές αξίες και χάνουν την εκτίμηση για την παράδοση και τους γηραιότερους. Οι ομάδες που μειονεκτούν (π.χ. γυναίκες), δέχονται το φορτίο των προβλημάτων που σχετίζονται με τον οικοτουρισμό και δεν μπορούν να συμμετέχουν στα οφέλη του. Τα άτομα, οι οικογένειες και οι εθνικές ή οι κοινωνικοοικονομικές ομάδες αντί να συνεργάζονται, ανταγωνίζονται η μία την άλλη για τα κέρδη από τον οικοτουρισμό. Η έχθρα και η ζηλοφθονία είναι κοινός τόπος.
Πολιτική ενδυνάμωση	Η πολιτική δομή της κοινότητας, η οποία αντιπροσωπεύει σε μεγάλο βαθμό τις ανάγκες και τα συμφέροντα όλων των κοινωνικών ομάδων, παρέχει ένα φόρουμ μέσω του οποίου οι άνθρωποι μπορούν να θέτουν ερωτήσεις σχετικά με την οικοτουριστική ανάπτυξη και να διεκπεραιώνουν τις υποθέσεις τους. Οι παράγοντες που εισάγουν ή υλοποιούν το οικοτουριστικό εγχείρημα, αποζητούν τη γνώμη των κοινωνικών ομάδων (συμπεριλαμβανομένων των ειδικών ομάδων ενδιαφέροντος, όπως των γυναικών, της νεολαίας και των άλλων ομάδων που μειονεκτούν κοινωνικά) και τους παρέχουν την ευκαιρία να εκπροσωπούνται στις επιτροπές λήψης των αποφάσεων.	Η κοινότητα έχει μια δεσποτική ή ιδιοτελή ηγεσία. Οι παράγοντες που εισάγουν ή υλοποιούν το οικοτουριστικό εγχείρημα μεταχειρίζονται την κοινότητα απλώς σαν παθητική δικαιούχο, αποτυγχάνοντας να εμπλέξουν στη λήψη των αποφάσεων. Έτσι, η πλειονότητα των μελών της κοινότητας αισθάνεται ότι έχει λίγα ή και τίποτα να πει για το εάν η οικοτουριστική ανάπτυξη λειτουργεί και για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί.

Πηγή: Scheyvens (1999, 247)

από την τουριστική ανάπτυξη, ενώ τα φυσικά οικοσυστήματα δεν προστατεύονταν επαρκώς, αναδεικνύοντας την ανάγκη για πιο αποτελεσματική εφαρμογή του οικοτουριστικού πλαισίου.

Σχήμα 2.7: Το οικοτουριστικό υπόδειγμα

Πηγή: Ross & Wall (1999a, 126)

Παρόμοια ευρήματα είχαν και οι Wallace & Pierce (1996) από μελέτη τους στον Αμαζόνιο, όπου η δημιουργία οικοτουριστικών καταλυμάτων, αν και βελτίωσε κάπως την απασχόληση, απείχε αρκετά από τις βασικές αρχές του οικοτουρισμού και συνέβαλε ελάχιστα στην προστασία του φυσικού πλούτου ή στην ενδυνάμωση των ντόπιων κατοίκων. Από την άλλη, ο Ogotu (2002) σε έρευνά του στην Κένυα βρήκε ότι η οικοτουριστική ανάπτυξη στην προστατευόμενη περιοχή της μελέτης του βοήθησε, έστω και λίγο, στην αύξηση του αριθμού των ειδών άγριας ζωής, ενώ με την απασχόληση και το εισόδημα που παρείχε μείωσε την επίδραση των φυσικών καταστροφών στο βιοτικό επίπεδο των κατοίκων. Παρατηρεί πάντως, πως η κοινότητα δε συμμετείχε αποτελεσματικά στη οικοτουριστική διαδικασία, γεγονός που το συνέδεσε με την ανεπαρκή διαχείριση και τις ελλειπείς διαπραγματευτικές ικανότητες και δεξιότητες των μελών της.

Είναι αλήθεια, πως ιδιαίτερα στις περιοχές του αναπτυσσόμενου κόσμου οι γηγενείς κάτοικοι και οι πολιτισμοί τους δεν προσεγγίζονται από τους τουρίστες με μια ισότιμη διαλογική διαδικασία διάδρασης, αλλά αντιμετωπίζονται περισσότερο ως προϊόντα της τουριστικής εμπειρίας που είναι για κατανάλωση. Αυτό είναι κάτι που αντικρούει με τις αρχές του οικοτουρισμού, ο οποίος στοχεύει στο να καλλιεργήσει το σεβασμό για τους άλλους πολιτισμούς, ενθαρρύνοντας τις αμοιβαία επωφελείς σχέσεις μεταξύ των ντόπιων και των τουριστών. Οι ντόπιοι κάτοικοι πρέπει να ενδυναμώνονται, ώστε να έχουν την αυτονομία του πολιτισμού τους και να διατηρούν την

αυθεντικότητά τους κατά την επαφή και την αλληλεπίδρασή τους με τις άλλες κουλτούρες. Έτσι, αφενός ωφελούνται οι επισκέπτες από την τουριστική εμπειρία και αφετέρου αποφεύγονται οι αρνητικές πολιτιστικές επιδράσεις στις τοπικές κοινότητες (Wearing & Neil, 1999, 76-77).

2.10. Η διάσταση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης

2.10.1. Ιστορική αναδρομή στην περιβαλλοντική εκπαίδευση

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (Π.Ε.) με τη σημερινή της έννοια αναπτύχθηκε και διαμορφώθηκε σταδιακά στις δεκαετίες του '60 και του '70, παράλληλα με την εξέλιξη του διεθνούς οικολογικού κινήματος και τη γενικότερη ανησυχία για την κατάσταση του πλανήτη και τα περιβαλλοντικά ζητήματα. Αρχικά θεωρήθηκε ότι για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, θα έπρεπε να καταρτιστούν ειδικοί (τεχνικοί, επιστήμονες), οι οποίοι θα διερευνούσαν τα προβλήματα του περιβάλλοντος και στη συνέχεια, μέσα από ένα κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο, θα έθεταν σε εφαρμογή τα κατάλληλα μέτρα για την επίλυσή τους (τεχνοκεντρική αντίληψη).

Σύντομα έγινε σαφές ότι η οικολογική κρίση είναι ένα πολυσύνθετο, πολυπαραγοντικό φαινόμενο και πως η επίλυση των προβλημάτων δεν μπορεί να επιτευχθεί μόνο με τη βοήθεια της επιστήμης και της τεχνολογίας. Τα αίτια των ποικίλων ζητημάτων πηγάζουν από τις υφιστάμενες σχέσεις των ανθρώπων με τη φύση και συγκεκριμένες οικονομικές και κοινωνικοπολιτισμικές επιλογές τους. Απαιτείται λοιπόν, η εκπαίδευση των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων με στόχο την αλλαγή των στάσεων και αντιλήψεών τους, καθώς και την ανάπτυξη μιας νέας σχέσης με το περιβάλλον στην ολότητά του (οικοκεντρική αντίληψη).

Μέσα από αυτόν τον προβληματισμό γεννήθηκε η Π.Ε. με τη σύγχρονή της έννοια (Καλαϊτζίδης & Ουζούνης, 2000, 110-111· Ξανθάκου & Αναστόπουλος, 2002· Φλογαΐτη, 1993, 111-114). Οι στόχοι, το περιεχόμενο και οι καθοδηγητικές αρχές της πήραν συγκεκριμένη μορφή κυρίως τη δεκαετία του '70 με μια σειρά από συναντήσεις, συνέδρια και διασκέψεις σε τοπικό, εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο. Τα σημεία σταθμοί στην εξέλιξη της Π.Ε. παρουσιάζονται στον Πίνακα 2.3, σε συνδυασμό με ορισμένες πρόδρομες κινήσεις και παράλληλες τάσεις για το περιβάλλον και την εκπαίδευση.

Πίνακας 2.3: Βασικές τάσεις και σταθμοί στην εξέλιξη της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

<p>'60</p> <p>↓</p> <p>'70</p> <p>↓</p> <p>'80</p> <p>↓</p> <p>'90</p> <p>↓</p> <p>'00</p> <p>↓</p>	<p>Μελέτη της φύσης Μάθηση σχετική με τα φυτά και τα ζώα, καθώς και τα φυσικά συστήματα που τα υποστηρίζουν</p> <p>Μελέτη πεδίου Κατευθύνεται από εμπειρογνώμονες με ιδιαίτερη ακαδημαϊκή εστίαση πχ βιολογία, γεωγραφία</p> <p>Εκπαίδευση έξω από το σχολείο Αυξανόμενη χρήση του φυσικού περιβάλλοντος για την απόκτηση βιωματικών εμπειριών</p> <p>Κέντρα μελέτης πεδίου Δημιουργία κέντρων μελέτης πεδίου και “εκτός των θυρών” Π.Ε. – Κέντρα για ανάπτυξη της ενημέρωσης μέσα από πρακτική δραστηριότητα και εξέταση</p> <p>Εκπαίδευση για τη διατήρηση Διδασκαλία σχετική με τα θέματα διατήρησης</p> <p>Αστικές σπουδές Μελέτη του δομημένου περιβάλλοντος</p> <p>Σφαιρική εκπαίδευση Ευρεία θεώρηση των περιβαλλοντικών ζητημάτων</p> <p>Εκπαίδευση ανάπτυξης Η περιβαλλοντική εκπαίδευση έχει πολιτική διάσταση</p> <p>Εκπαίδευση αξιών Διασαφήνιση αξιών μέσω προσωπικών εμπειριών</p> <p>Έρευνα δράσης Συλλογική επίλυση προβλήματος, καθοδηγούμενη επίλυση προβλήματος από μαθητές που περιλαμβάνει εργασία πεδίου</p> <p>Ενδυνάμωση Επικοινωνία, οικοδόμηση ικανοτήτων, επίλυση προβλήματος και δράση, ανάλυση κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων</p> <p>Εκπαίδευση για βιώσιμο μέλλον Συμμετοχική δράση. Κατάλληλες προσεγγίσεις για αλλαγή συμπεριφοράς και επίλυση οικολογικών προβλημάτων</p> <p>Κοινωνία συνεργασιών; Μαθητές, φοιτητές, δάσκαλοι, μη κυβερνητικές οργανώσεις, πολιτικοί – εργάζονται μαζί για την αναγνώριση και την επίλυση των κοινωνικών και οικολογικών προβλημάτων;</p>	<p>1948</p> <p>↓</p> <p>1970</p> <p>↓</p> <p>1972</p> <p>↓</p> <p>1975</p> <p>↓</p> <p>1977</p> <p>↓</p> <p>1987</p> <p>↓</p> <p>1992</p> <p>↓</p> <p>1997</p> <p>↓</p> <p>2002</p> <p>↓</p>	<p>-Παρίσι- Διάσκεψη IUCN Πρώτη χρήση του όρου Περιβ. Εκπαίδευση</p> <p>-Νεβάδα- Διεθνής Συνάντηση Εργασίας για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση Διατύπωση του πρώτου ορισμού για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση</p> <p>-Στοκχόλμη- Διακυβερνητική Διάσκεψη για το Περιβάλλον του Ανθρώπου Επίσημη γένεση της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης</p> <p>Ίδρυση UNEP και IEEP</p> <p>-Βελιγράδι- Διεθνές Εργαστήριο για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση Χάρτα του Βελιγραδίου</p> <p>-Τιφλίδα- Πρώτη Διακυβερνητική Διάσκεψη για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση Διακήρυξη και Προτάσεις για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση</p> <p>-Μόσχα- Διεθνές Συνέδριο για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Κατάρτιση Έκθεση Brundtland Βιώσιμη Ανάπτυξη</p> <p>-Ρίο- Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη Agenda 21</p> <p>-Θεσσαλονίκη- Διεθνής Διάσκεψη Θεσσαλονίκης Διακήρυξη της Θεσσαλονίκης</p> <p>-Γιοχάνεσμπουργκ- Σύνοδος Κορυφής για την Αειφόρο Ανάπτυξη</p>
---	--	--	--

Πηγή: Συνθετική προσαρμογή από Palmer (1998, 6, 23)

Ο όρος Π.Ε. χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1948 από τον Thomas Pritchard στη Διάσκεψη της IUCN στο Παρίσι. Η ενασχόληση όμως με την έννοια και η προσπάθεια προσδιορισμού της επιχειρήθηκαν πολύ αργότερα. Ο πρώτος από τους ορισμούς που παρουσιάζονται στη συνέχεια είναι ο κλασικός ορισμός της Π.Ε., που δόθηκε το 1970 στη συνάντηση της IUCN στη Νεβάδα των ΗΠΑ, ενώ ο δεύτερος είναι ο ευρέως διαδεδομένος ορισμός της που δόθηκε το 1977 από την UNESCO στη διάσκεψη της Τιφλίδας στην πρώην ΕΣΣΔ.³⁵

- *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι η διαδικασία αναγνώρισης αξιών και διασαφήνισης εννοιών, ώστε να αναπτυχθούν δεξιότητες και στάσεις αναγκαίες για την κατανόηση και εκτίμηση της αλληλοσυσχέτισης ανθρώπου, πολιτισμού και βιοφυσικού περιβάλλοντος. Απαιτεί πρακτική ενασχόληση με τη λήψη αποφάσεων και τη διαμόρφωση ενός κώδικα συμπεριφοράς για θέματα που αφορούν την ποιότητα του περιβάλλοντος.*
- *Η Περιβαλλοντική εκπαίδευση προωθεί την ανάπτυξη σαφούς αντίληψης και ενδιαφέροντος για την οικονομική, κοινωνική, πολιτική και οικολογική αλληλεξάρτηση σε αστικές και αγροτικές περιοχές. Παρέχει σε κάθε άτομο δυνατότητα απόκτησης γνώσεων, αξιών, στάσεων, αφοσίωσης και δεξιοτήτων που χρειάζονται για να προστατέψει και να καλυτερέψει το περιβάλλον. Συμβάλλει στη δημιουργία νέων προτύπων συμπεριφοράς, ατόμων, ομάδων, κοινωνιών προς το περιβάλλον.*

Σταθμό για την Π.Ε. αποτέλεσε η *Διακυβερνητική Διάσκεψη για το Περιβάλλον του Ανθρώπου* που πραγματοποιήθηκε στη *Στοκχόλμη* της Σουηδίας το 1972. Εκεί για πρώτη φορά αναγνωρίστηκε επίσημα από τη διεθνή κοινότητα, το γεγονός ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα που απειλούν τον πλανήτη, οφείλονται στις ανθρώπινες δραστηριότητες. Αναγνωρίστηκε επίσης, σε κυβερνητικό επίπεδο, η αναγκαιότητα της θέσπισης προγραμμάτων Π.Ε. για την αντιμετώπιση της υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Αποτέλεσμα της διάσκεψης της Στοκχόλμης ήταν η θεσμοθέτηση του Περιβαλλοντικού Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών (U.N.E.P.),³⁶ με τη συνεργασία του οποίου η UNESCO δημιούργησε το Διεθνές Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (I.E.E.P.).³⁷ Αυτό προώθησε μελέτες και συναντήσεις, οι οποίες κατέληξαν στα μεγάλα διεθνή συνέδρια του Βελιγραδίου το 1975, της Τιφλίδας το 1977 και της Μόσχας το 1987.

³⁵ Παρατίθεται η μετάφραση των ορισμών από το Γεωργόπουλος & Τσαλίκη (1993, 13-14).

³⁶ *United Nations Environment Programme* (UNEP).

³⁷ *International Environmental Education Programme* (IEEP).

Τα συμπεράσματα της *Διεθνούς Συνάντησης Εργασίας για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση* του 1975 στο Βελιγράδι της πρώην Γιουγκοσλαβίας, συντέθηκαν σε μια διακήρυξη που ονομάστηκε «Χάρτα του Βελιγραδίου». Με αυτήν διαμορφώθηκε το εννοιολογικό πλαίσιο, στο οποίο εντάσσεται η Π.Ε. και διατυπώθηκαν οι καθοδηγητικές αρχές της, οι σκοποί της και οι στόχοι της. Όπως αναφέρεται στη Χάρτα ο σκοπός της Π.Ε. είναι *η διαμόρφωση ενός παγκόσμιου πληθυσμού που να είναι ενήμερος και να ενδιαφέρεται για το περιβάλλον και τα προβλήματά του και να έχει τη γνώση, τις δεξιότητες, τις στάσεις και τη διάθεση να εργάζεται ατομικά και συλλογικά, για την επίλυση τρεχόντων περιβαλλοντικών προβλημάτων και πρόληψη νέων.* Σύμφωνα με τους στόχους της, τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες πρέπει να βοηθηθούν ώστε να αποκτήσουν:³⁸

- *Συνειδητοποίηση:* Να έχουν επίγνωση ότι το περιβάλλον είναι ένα ενιαίο σύνολο και να ευαισθητοποιηθούν για τα συναφή προβλήματα.
- *Γνώση:* Να κατανοήσουν το περιβάλλον στο σύνολό του, τα προβλήματα που υπάρχουν και την ευθύνη του ανθρώπου γι' αυτά.
- *Στάσεις:* Να αποκτήσουν κοινωνικές αξίες, ενδιαφέρον για το περιβάλλον και διάθεση για ενεργό συμμετοχή στην προστασία και βελτίωσή του.
- *Δεξιότητες:* Να αποκτήσουν τις απαραίτητες δεξιότητες για την επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.
- *Ικανότητα αξιολόγησης:* Να αξιολογούν τα μέτρα που λαμβάνονται για το περιβάλλον, καθώς και τα εκπαιδευτικά προγράμματα ως προς τους οικολογικούς, πολιτικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς, αισθητικούς και εκπαιδευτικούς παράγοντες.
- *Συμμετοχικότητα:* Να αναπτύξουν αίσθηση υπευθυνότητας και αμεσότητας στη θεώρηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, και να κατανοήσουν την αναγκαιότητα της δραστηριοποίησής τους για την επίλυση των προβλημάτων.

Στην πρώτη *Διακυβερνητική Διάσκεψη για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση* που συνήλθε το 1977 στην *Τιφλίδα*, συνοψίστηκαν τα μέχρι τότε αποτελέσματα των διεθνών συναντήσεων, εμπλουτίστηκαν οι ιδέες που διατυπώθηκαν στο Βελιγράδι, καθορίστηκε η φιλοσοφία της Π.Ε. και προτάθηκαν οι κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή της. Η διάσκεψη της Τιφλίδας αποτελεί ορόσημο για την Π.Ε., αφού

³⁸ Χρησιμοποιείται η απόδοση των στόχων από το Παπαδημητρίου (1998, 52).

όλες οι επόμενες διασκέψεις και αποφάσεις για την Π.Ε. στηρίχθηκαν σε μεγάλο βαθμό στη Διακήρυξη και τις Προτάσεις της.³⁹

Με τη πάροδο των χρόνων η κοινή γνώμη άρχισε να ενημερώνεται και να ευαισθητοποιείται περισσότερο για το περιβάλλον, ενώ παράλληλα οι διάφορες οργανώσεις ασκούσαν πίεση για την επίλυση των προβλημάτων, που φαίνεται ότι προέκυπταν από το δίπολο ανάπτυξη-υπανάπτυξη. Το 1987, στο *Διεθνές Συνέδριο για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Κατάρτιση* που έγινε στη Μόσχα, πιστοποιήθηκε ότι παρά τα τεχνολογικά και νομοθετικά μέτρα που είχαν ληφθεί, η κατάσταση του περιβάλλοντος, αλλά και των ανισοτήτων που υπήρχαν σε όλα τα επίπεδα στον πλανήτη, ήταν ιδιαίτερα ανησυχητική. Ως διέξοδος για τα προβλήματα και για τη διευθέτηση του διλήμματος ανάπτυξη ή περιβάλλον υιοθετήθηκε η *βιώσιμη ή αειφόρος ανάπτυξη (sustainable development)*, επαναπροσδιορίζοντας την μέχρι τότε έννοια της ανάπτυξης.

Την ίδια χρονιά δημοσιεύτηκε μια έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, υπό την προεδρία της πρωθυπουργού της Νορβηγίας Gro Harlem Brundtland, με τίτλο *Το Κοινό μας Μέλλον (Our Common Future)*. Με αυτήν ο όρος βιώσιμη ανάπτυξη ορίστηκε ως *η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να στερεί το δικαίωμα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες* και έγινε παγκόσμια γνωστός. Αναγνωρίστηκε ότι η Π.Ε. αποτελεί πρωταρχικό παράγοντα για την αλλαγή της ανθρώπινης συμπεριφοράς και την επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης, η οποία προϋποθέτει τη βιώσιμη χρήση των φυσικών πόρων και των οικοσυστημάτων, καθώς και τη συνεργασία των πολιτικών και οικονομικών παραγόντων σε παγκόσμιο επίπεδο.

Το 1992 στη *Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη*, που έγινε στο Ρίο ντε Ζανέιρο της Βραζιλίας, συντάχθηκε η *Agenda 21* (για τον 21^ο αι.), η οποία επανακαθόρισε τη σχέση περιβάλλοντος και ανάπτυξης, αποτελώντας βασικό οδηγό για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Ειδικότερα, το Κεφάλαιο 36 της Agenda αναφέρεται στο σημαντικό ρόλο της εκπαίδευσης για την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης και για τη βελτίωση της ικανότητας των πολιτών να αντιλαμβάνονται τα περιβαλλοντικά και τα αναπτυξιακά ζητήματα (Δημητρίου, 2002, 261).

Οι πιο πρόσφατοι σημαντικοί σταθμοί για την Π.Ε. ήταν η *Διεθνής Διάσκεψη της Θεσσαλονίκης (1997)* με τίτλο «Περιβάλλον και Κοινωνία: Εκπαίδευση και Ευαι-

³⁹ Η «*Διακήρυξη και Προτάσεις της Διακυβερνητικής Διάσκεψης της Τιφλίδας για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*» παρατίθεται μεταφρασμένη στα ελληνικά σε Παράρτημα του Φλογαΐτη (1993, 247-294).

σθητοποίηση των Πολιτών για τη Διατηρησιμότητα» και η παγκόσμια Σύνοδος Κορυφής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη του Γιοχάνεσμπουργκ (2002). Στη Θεσσαλονίκη εξετάστηκαν οι εφαρμοζόμενες πρακτικές της Π.Ε., για να εντοπιστούν οι παράγοντες που εμποδίζουν την υλοποίηση των στόχων της, και τονίστηκε η αναγκαιότητα της ένταξης της Π.Ε. σε όλα τα επίπεδα της τυπικής, μη τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης.⁴⁰ Στο Γιοχάνεσμπουργκ εξετάστηκαν οι σύγχρονες προκλήσεις σε παγκόσμιο επίπεδο με θέματα όπως η μείωση της παγκόσμιας φτώχειας και η προστασία του περιβάλλοντος. Αναγνωρίστηκε η ανάγκη για δράση, χωρίς όμως να γίνει ιδιαίτερη αναφορά για τη σημασία της Π.Ε. στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων (Σκαναβή & Σαρρή, 2003· Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004, 88-89).

2.10.2. Υλοποίηση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης

Η εκπαίδευση, ως πεδίο διαμόρφωσης στάσεων και αντιλήψεων, αποτελεί κυρίαρχο θεσμό στην προαγωγή της αειφόρου ανάπτυξης αφού, όπως τονίζουν οι Φώκιαλη, Ξανθάκου, Καμπουροπούλου, Γκόβαρης, & Καΐλα (2004): «... είναι το κανάλι μέσω του οποίου μπορεί να επιτευχθεί η περιβαλλοντική και κοινωνική συνειδητοποίηση και η καθιέρωση θέσεων, αξιών, συμπεριφορών και συνηθειών, συμβατών με την αειφόρο ανάπτυξη» (σελ. 102).

Ένα βασικό ζήτημα για την εφαρμογή της Π.Ε. στην τυπική εκπαίδευση είναι ο τρόπος ένταξής της στα εκπαιδευτικά συστήματα και προγράμματα, ώστε να επιτυγχάνεται η απόκτηση από τους μαθητές των απαραίτητων γνώσεων-στάσεων-δεξιοτήτων, δίνοντας έμφαση σε δραστηριότητες που καλλιεργούν τη δημιουργικότητα (Ξανθάκου & Καΐλα, 2002), και ταυτόχρονα να αναπτύσσεται η κριτική τους σκέψη και η διάθεσή τους για ενεργό δράση.

Οι μέχρι τώρα προτάσεις ενσωμάτωσής της στα αναλυτικά προγράμματα μπορούν σε γενικές γραμμές να ομαδοποιηθούν σε δύο μοντέλα (Αναστασάτος, 2005· Γεωργόπουλος & Τσαλίκη, 1993, 57-62· Φλογαΐτη, 1993, 211-214): α) Στο Πολυεπι-

⁴⁰ Ως τυπική εκπαίδευση (formal education) θεωρείται το ιεραρχικά δομημένο και χρονικά διαβαθμισμένο εκπαιδευτικό σύστημα των θεσμοθετημένων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Ως άτυπη εκπαίδευση (informal education) ορίζεται η δια βίου διαδικασία με την οποία το άτομο αποκτά στάσεις, αξίες, δεξιότητες και γνώσεις από την καθημερινή εμπειρία και τις εκπαιδευτικές επιρροές του περιβάλλοντός του. Ως μη τυπική εκπαίδευση (non-formal education) νοείται κάθε οργανωμένη εκπαιδευτική διαδικασία έξω από το καθιερωμένο επίσημο σύστημα, που σκοπεύει στην εξυπηρέτηση συγκεκριμένων ατόμων και μαθησιακών στόχων (Coombs, 1973, όπ. αναφ. στο Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004, 110).

στημονικό ή Εμβολιασμού, που προβλέπει την εξέταση των επιμέρους θεμάτων μέσα από τα υπάρχοντα σχολικά μαθήματα, αλλά με εστίαση στην περιβαλλοντική τους διάσταση, και β) Στο Διεπιστημονικό, σύμφωνα με το οποίο οι διαφορετικές επιστήμες συνεργάζονται έτσι ώστε η Π.Ε. να οργανώνεται είτε ως ένα ξεχωριστό μάθημα είτε ως διακριτές ενότητες, προγράμματα και δραστηριότητες. Στα παραπάνω πλαίσια λειτουργούν και εφαρμόζονται διάφορες παιδαγωγικές μέθοδοι, όπως η *μέθοδος project*, η *επισκόπηση πεδίου*, η *μελέτη πεδίου*, τα *περιβαλλοντικά μονοπάτια* ή η *μέθοδος βιωμάτων*, που σύμφωνα με τους Καλαϊτζίδη & Ουζούνη (2000, 135-136) μπορούν να υπαχθούν όλες στη μέθοδο της *επίλυσης προβλήματος*, αφού η Π.Ε. είναι κατά βάση προσανατολισμένη στην επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Η *μη τυπική* Π.Ε., επιδιώκοντας την ικανοποίηση των ίδιων σκοπών και στόχων με την τυπική, απευθύνεται σε ένα ευρύτερο κοινό και ποικίλες κοινωνικές ομάδες με διαφορετικό ηλικιακό, κοινωνικοοικονομικό ή μορφωτικό υπόστρωμα. Πραγματοποιείται με πολλαπλούς τρόπους, όπως τις επισκέψεις σε διάφορα ιδρύματα (μουσεία, πάρκα, κτλ.), τη δημοσιοποίηση μελετών και τις εκδόσεις από διάφορους οργανισμούς, ομάδες και φορείς, την ενημέρωση από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και το διαδίκτυο, και τις επισκέψεις σε περιοχές φυσικού κάλλους. Παρέχεται από ιδιωτικούς και κρατικούς φορείς, κυβερνητικές ή μη οργανώσεις, την τοπική αυτοδιοίκηση, κ.ά..

Η ιστορία της μη τυπικής Π.Ε. ταυτίζεται με της Π.Ε., αφού γίνονται αναφορές για αυτήν στη Χάρτα του Βελιγραδίου (1975), τονίζεται ο ρόλος της στη Μόσχα (1987), ενώ η σημασία της γίνεται εμφανής στο Ρίο (1992) και στη Διακήρυξη της Θεσσαλονίκης (1997), όπου δίνεται έμφαση στην αναγκαιότητα να υποστηριχθούν οι περιβαλλοντικές οργανώσεις, ώστε να προωθηθεί και να επιτευχθεί η ευαισθητοποίηση του κοινού (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004, 114).

2.10.3. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στον οικοτουρισμό

Η σύνδεση των δύο συστατικών εννοιών της Π.Ε. –δηλαδή μεταξύ του περιβάλλοντος και της εκπαίδευσης που αποτελούν και δύο από τις βασικές διαστάσεις του οικοτουρισμού– έχει γίνει με διάφορους τρόπους, οι οποίοι ακολουθούν τις τρεις ακόλουθες τάσεις που τη χαρακτηρίζουν μέχρι σήμερα (Γεωργόπουλος & Τσαλίκη, 1993, 16-17· Παπαδημητρίου, 1998, 59-60· Φλογαίτη, 1993, 179-183):

- *Εκπαίδευση γύρω από (about) το περιβάλλον*: Έχει κυρίως γνωστικούς στόχους για τα οικολογικά συστήματα και περιλαμβάνει τη μάθηση των κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών παραγόντων που επηρεάζουν τις αποφάσεις για τη χρήση τους, καθώς και τις συνέπειες από αυτήν.
- *Εκπαίδευση από και μέσα (from and through) στο περιβάλλον*: Το περιβάλλον χρησιμοποιείται ως μέσο για την απόκτηση πρακτικής εμπειρίας και μάθησης, για την ανάπτυξη των δεξιοτήτων και για την καλλιέργεια του ενδιαφέροντος και της εκτίμησης για το περιβάλλον.
- *Εκπαίδευση για (for) το περιβάλλον*: Αποβλέπει στην ανάπτυξη των κατάλληλων στάσεων και αξιών, που θα υποκινήσουν το άτομο για την ανάληψη δράσης σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, ώστε να αντιμετωπιστεί η οικολογική κρίση και να βελτιωθούν οι συνθήκες και η ποιότητα της ζωής.

Η τρίτη όψη της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης (*for*) συμπεριλαμβάνει τις δύο πρώτες (*about* και *from and through*), αφού προϋποθέτει τόσο την κατανόηση όσο και το ενδιαφέρον για το περιβάλλον. Είναι αυτή που διαμορφώνει τη διακριτή υπόσταση της Π.Ε., δίνοντας έμφαση στις μετά την εκπαίδευση ατομικές και συλλογικές ενέργειες του πολίτη, που θα συμβάλουν ενεργά στην προστασία του περιβάλλοντος. Εδώ βρίσκεται και το σημείο σύγκλισης του οικοτουρισμού με την Π.Ε., αφού η οικοτουριστική εμπειρία, τουλάχιστον στον ενεργό της πόλο, δε στοχεύει μόνο στην παρατήρηση και την εκτίμηση της φύσης, αλλά αποσκοπεί, μέσω της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης που τη συνοδεύει, στην αλλαγή των αντιλήψεων των επισκεπτών για τη φύση και στην ενεργό συνεισφορά τους για τη διατήρηση του περιβάλλοντος.

Μολονότι η επαφή των επισκεπτών με το φυσικό περιβάλλον μπορεί να είναι μια εμπειρία με περιβαλλοντική αξία, ωστόσο δεν είναι πάντα αρκετή από μόνη της για να τους ευαισθητοποιήσει και να τους κάνει να αντιληφθούν την αναγκαιότητα της προστασίας της φύσης. Όπως τονίζει ο Kimmel (1999), η περιβαλλοντική συνειδητοποίηση και εκπαίδευση των τουριστών δεν επιτυγχάνεται αυτόματα, οδηγώντας τους απλώς σε ένα μοναδικό έστω φυσικό τοπίο. Για την αλλαγή των στάσεων και των αξιών τους, απαιτείται η χρήση των κατάλληλων μεθόδων και τεχνικών της ανακάλυψης του περιβάλλοντος, και η ενεργητική προσωπική συμμετοχή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ο οικοτουρισμός είναι ένα μέσο, που παρέχει στους επισκέπτες την ευκαιρία να ανακαλύψουν το περιβάλλον και να αλληλεπιδράσουν με αυτό, ενώ τους ενθαρρύνει να αναλάβουν ενεργητικό ρόλο στη δημιουργία της προσωπικής τους εμπειρίας (Wearing & Neil, 1999, 46).

Με την περιβαλλοντική εκπαίδευση ως αδιαχώριστο κομμάτι της οικοτουριστικής εμπειρίας αφενός αυξάνεται το επίπεδο της ικανοποίησης από το ταξίδι και αφετέρου μειώνονται οι αρνητικές επιδράσεις των τουριστών στο περιβάλλον. Οι Orams & Hill (1998) διακρίνουν τρεις κατηγορίες διαχείρισης της συμπεριφοράς των επισκεπτών: α) τη *φυσική*, με το διαχωρισμό τους ή τον περιορισμό των μετακινήσεών τους στο φυσικό περιβάλλον, β) τη *ρυθμιστική*, θέτοντας κανόνες, ρυθμίσεις και επιβάλλοντας κυρώσεις, και γ) την *εκπαιδευτική*, με την οποία οι επισκέπτες ενημερώνονται και ενθαρρύνονται για τον εθελοντικό έλεγχο της συμπεριφορά τους, έτσι ώστε να μην προκαλεί επιπτώσεις στο περιβάλλον. Η εκπαίδευση είτε μέσα από παθητικές (κέντρα ενημέρωσης, παρουσίαση υλικού, χάρτες,) είτε μέσα από ενεργητικές μορφές (περιηγήσεις, ομάδες συζητήσεων, δραματοποίηση) αποτελεί τον πιο αποτελεσματικό τύπο διαχείρισης των επισκεπτών. Τους βοηθά να κατανοήσουν και να εκτιμήσουν τις επιτρεπτές ή μη δραστηριότητες, αλλά και τις διαχειριστικές πρακτικές που εφαρμόζονται. Επίσης, ενισχύει την εμπειρία τους, τους πληροφορεί για τις συνέπειες των ενεργειών τους και τους ενθαρρύνει για την υιοθέτηση κατάλληλης συμπεριφοράς.

Σε μελέτη που διεξήγαγαν στην Αυστραλία οι ίδιοι ερευνητές, διαπίστωσαν ότι με την οργάνωση και την υλοποίηση ενός εκπαιδευτικού προγράμματος για τους τουρίστες, σχετικά με τη δημοφιλή σε αυτούς παροχή τροφής στα δελφίνια, μειώθηκαν οι μη αποδεκτές ενέργειες των τουριστών, όπως το άγγιγμα και η παρενόχληση των δελφινιών. Σε άλλη έρευνα επίσης, που πραγματοποίησε η Littlefair (2004) αναφορικά με τη συμπεριφορά των επισκεπτών ενός εθνικού πάρκου, αναδείχτηκε πως όταν μέσω της περιβαλλοντικής διερμηνείας υπογραμμίζονται οι επιπτώσεις των πράξεων των επισκεπτών στο πάρκο (σκουπίδια, θόρυβος), τότε αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μια αποτελεσματική τεχνική διαχείρισης για τη μείωση των αρνητικών επιδράσεων της επίσκεψης στο πάρκο. Εξάλλου, όπως αναφέρουν οι Twidale & Bourne (2003) η παροχή κατάλληλων και σωστά παρουσιασμένων πληροφοριών είναι δικαίωμα του τουριστικού κοινού οποιασδήποτε ηλικίας ή κοινωνικομορφωτικού επιπέδου.

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση δεν πρέπει να έχει ως αποκλειστικούς αποδέκτες ούτε να αφορά μόνο τους επισκέπτες. Οι ντόπιοι κάτοικοι και οι τουριστικοί πράκτορες και συνοδοί, αποτελούν και αυτοί μέλη του οικοτουριστικού εγχειρήματος. Είναι απαραίτητη και για αυτούς η ενημέρωση και διαμόρφωση κατάλληλων στάσεων και συμπεριφοράς. Οι ντόπιοι κάτοικοι έχουν τη δυνατότητα,

μετά από δική τους κατάλληλη κατάρτιση, να αναλάβουν ενεργό ρόλο για την ερμηνεία και ανάδειξη του τόπου τους, αποκομίζοντας καταρχάς οικονομικά οφέλη, αλλά κυρίως αλληλεπιδρώντας με τους τουρίστες και προάγοντας το σεβασμό και την εκτίμηση για το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον της περιοχής τους. Όσον αφορά τους τουριστικούς πράκτορες και συνοδούς, ο Sirakaya (1997) παρατηρεί ότι η εκπαίδευσή τους, με έμφαση στην ανάπτυξη της συνείδησης των ηθικών τους υποχρεώσεων, αποτελεί βασική στρατηγική για τη συμμόρφωσή τους με τις κατευθυντήριες γραμμές του οικοτουρισμού, όπως αυτές εκφράζονται μέσα από τις οδηγίες της TIES.⁴¹

2.10.3.1. Περιβαλλοντική διερμηνεία

Στην προηγούμενη ενότητα αναφέρθηκαν δύο συνώνυμες αλλά όχι απαραίτητα ταυτόσημες έννοιες της θεωρητικής στήριξης του οικοτουρισμού: η *περιβαλλοντική εκπαίδευση* και η *περιβαλλοντική διερμηνεία*. Μία καταρχήν διαφοροποίησή τους θα μπορούσε να γίνει, αντιστοιχίζοντας τη μεν περιβαλλοντική εκπαίδευση με την τυπική Π.Ε., τη δε περιβαλλοντική διερμηνεία με τη μη τυπική Π.Ε.. Από τη μια, η περιβαλλοντική εκπαίδευση έχει ένα συγκεκριμένο κοινό, που συνήθως αποτελείται από μαθητές, και έτσι μπορεί πιο εύκολα να αναπτύξει προγράμματα ειδικά σχεδιασμένα για την παροχή των γνώσεων και τη διαμόρφωση των στάσεων και αξιών. Από την άλλη, η περιβαλλοντική διερμηνεία έχει απέναντί της ένα σύνθετο ακροατήριο, πιθανόν χωρίς πρόσβαση στην τυπική εκπαίδευση, του οποίου προσπαθεί να τραβήξει το ενδιαφέρον και να αναπτύξει την υπεύθυνη περιβαλλοντική συμπεριφορά. Παρόλο που δεν υπάρχουν πολλές μελέτες για την αποτελεσματικότητα της διερμηνείας στη διαμόρφωση των στάσεων και αντιλήψεων, ωστόσο η βασική φιλοσοφία της αντικα-

⁴¹ Περιληπτικά οι τουριστικοί πράκτορες πρέπει: Να οικοδομούν την περιβαλλοντική και πολιτιστική ενημέρωση των πελατών μέσω πληροφοριών και εκπαίδευσης· Να ελαχιστοποιούν τις επιπτώσεις στο περιβάλλον· Να προάγουν τα άμεσα οικονομικά οφέλη για τη διατήρηση· Να εκτιμούν τους τοπικούς πολιτισμούς· Να υποστηρίζουν τις τοπικές επιχειρήσεις και φορείς παροχής υπηρεσιών· Να προωθούν τις υπηρεσίες των τοπικών οικοξεναγών και να τους υποστηρίζουν με εκπαίδευση· Να διαχειρίζονται τις δραστηριότητες με υπεύθυνο τρόπο, χρησιμοποιώντας τις τοπικές οδηγίες για τη συμπεριφορά των επισκεπτών· Να ενισχύουν τα πάρκα και τις προστατευόμενες περιοχές, πληρώνοντας τα τέλη εισόδου σε κάθε επίσκεψη· Να συνεργάζονται με τις τοπικές αρχές και τις μη κυβερνητικές οργανώσεις για την ανάπτυξη σχεδίων διαχείρισης των επισκεπτών, που θα προστατεύουν τους ντόπιους και το περιβάλλον· Να αποφεύγουν τις περιηγήσεις στους υπερπληθείς και υπερεκμεταλλευμένους προορισμούς και να βοηθούν στην ανάπτυξη των λιγότερο γνωστών περιοχών· Να προσφέρουν καταλύματα φιλικά στο τοπικό περιβάλλον.

τοπτρίζεται από την αντίστοιχη της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, αφού και οι δύο μορφές, έχοντας κοινούς σκοπούς και στόχους, λειτουργούν για να διατηρήσουν και να προάγουν το φυσικό περιβάλλον.

Ο Tilden (1957, όπ. αναφ. στο Knapp, Volk, & Hungerford, 1997, 25) ανέπτυξε έξι βασικές αρχές, που προσδιορίζουν το αντικείμενο και τους στόχους της *ερμηνείας και ανάδειξης* ή *διερμηνείας (interpretation)* και αποτελούν μέχρι σήμερα το πλέον παραδεκτό και εφαρμοσμένο πλαίσιο της:

1. Κάθε διερμηνεία που δε συσχετίζεται με κάποιον τρόπο αυτό που παρουσιάζει ή περιγράφει με την προσωπικότητα και τις εμπειρίες του επισκέπτη, θα είναι άγονη.
2. Η παροχή πληροφοριών δεν είναι διερμηνεία. Η διερμηνεία είναι μια αποκάλυψη που βασίζεται στην πληροφορία και εμπεριέχει πληροφορίες. Εντούτοις, η διερμηνεία και η πληροφορία είναι δύο εντελώς διαφορετικά πράγματα.
3. Η διερμηνεία είναι μια τέχνη που συνδυάζει πολλές τέχνες, όταν τα υλικά που παρουσιάζονται είναι επιστημονικά, ιστορικά ή αρχιτεκτονικά. Οποιαδήποτε τέχνη μπορεί σε κάποιο βαθμό να διδαχτεί.
4. Ο κύριος στόχος της διερμηνείας δεν είναι να διδάξει, αλλά να δώσει αφορμές.
5. Η διερμηνεία πρέπει να παρουσιάζει κάτι ολοκληρωμένα και όχι αποσπασματικά, καθώς επίσης και να απευθύνεται στο σύνολο του κοινού και όχι σε τμήμα του.
6. Η διερμηνεία που έχει ως αποδέκτες τα παιδιά δεν πρέπει να είναι μια σύνοψη της παρουσίασης για τους ενήλικες, αλλά να ακολουθεί μια τελείως διαφορετική προσέγγιση. Απαιτείται ένα αυτόνομο πρόγραμμα, έτσι ώστε αυτά που προσφέρονται να παρουσιάζονται πιο αποτελεσματικά στα παιδιά.

Η περιβαλλοντική διερμηνεία αποτελεί σημαντικό κομμάτι των παρεχόμενων υπηρεσιών κυρίως σε πάρκα και άλλες προστατευόμενες περιοχές. Υποστηρίζει την εκτίμηση του φυσικού περιβάλλοντος και ενισχύει τη συμβιωτική σχέση ανάμεσα στους φυσικούς πόρους και τον τουρισμό (Masberg & Savige, 1996). Με τη διερμηνεία οι προστατευόμενες περιοχές λειτουργούν ως ανοιχτές βιβλιοθήκες, ζωντανά μουσεία και εργαστήρια της φύσης, που προσφέρουν στους ντόπιους και στους επισκέπτες μοναδικές ευκαιρίες συμμετοχής και αλληλεπίδρασης για την προώθηση της περιβαλλοντικής διαχείρισης. Οι τεχνικές και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την ερμηνεία και ανάδειξη του περιβάλλοντος είναι συνήθως τα εκθεσιακά κέντρα (υλικού, φωτογραφίας, σχεδιαγραμμάτων, κτλ.), τα κέντρα εκπαίδευσης και πληροφόρησης, οι δημοσιεύσεις, οι πεζοπορικές διαδρομές όπου ο κάθε επισκέπτης ακολουθεί με τη βοήθεια σήμανσης μια προσχεδιασμένη διαδρομή, και οι οργανωμένες περιηγή-

σεις που αποτελούν ίσως την πιο αποτελεσματική και ευρέως διαδεδομένη τεχνική, αφού ο ερμηνευτής τους μπορεί να προσαρμόζει την παρουσίασή του ανάλογα με τα ειδικά ενδιαφέροντα του κοινού (Wearing & Neil, 1999, 60-62).

2.11. Κοινωνικοδημογραφικοί παράγοντες στις διαστάσεις του οικοτουρισμού: φύλο και γνώσεις

Στην ανάλυση των βασικών διαστάσεων του οικοτουρισμού, αλλά και στη γενικότερη θεωρητική και φιλοσοφική του θεώρηση, έγιναν νύξεις για το ρόλο ορισμένων κοινωνικοδημογραφικών παραγόντων, όπως είναι το φύλο και το μορφωτικό επίπεδο, στην υλοποίηση της οικοτουριστικής πρωτοβουλίας. Σε σχέση με τις μεταβλητές αυτές επισημάνθηκε η πιθανή διαφοροποίηση των αντιλήψεων τόσο των ατόμων που αποτελούν τους επισκέπτες μιας οικοτουριστικής περιοχής, όσο και των ντόπιων κατοίκων της, που είναι οι άμεσα εμπλεκόμενοι και οι ουσιαστικοί αποδέκτες του εγχειρήματος. Δόθηκαν ορισμένα στοιχεία, κυρίως για τους οικοτουρίστες ενός τόπου, χωρίς όμως να συζητηθεί ιδιαίτερα ο τρόπος με τον οποίο επηρεάζουν οι παράγοντες αυτοί τη στάση που τηρούν τα μέλη των τοπικών κοινωνιών, απέναντι στους συστατικούς άξονες του οικοτουρισμού και κατ' επέκταση στον ίδιο τον οικοτουρισμό.

Αναφορικά με τη διαφοροποίηση των αντιλήψεων για την προστασία του περιβάλλοντος λόγω του φύλου, υπάρχουν κάποια εμπειρικά δεδομένα, που όμως είναι αντικρουόμενα μεταξύ τους. Σε ορισμένες μελέτες παρουσιάζονται οι γυναίκες να ενδιαφέρονται περισσότερο για το περιβάλλον, σε μερικές προκρίνονται οι άντρες, και ακόμα σε άλλες δεν επισημαίνονται σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων (Hayes, 2001).

Σύμφωνα με το Mohai (1992, όπ. αναφ. στο Zelezny, Chua, & Aldrich, 2000, 443), κανένα ακλόνητο συμπέρασμα δεν μπορεί να συναχθεί για την επίδραση του φύλου στο ενδιαφέρον και την ανησυχία για τα περιβαλλοντικά ζητήματα, και απαιτούνται αναλύσεις και ερμηνείες σε αυτόν τον τομέα. Ο ίδιος ερευνητής, μελετώντας δείγμα ενήλικου πληθυσμού στις Ηνωμένες Πολιτείες, εισηγείται ότι οι γυναίκες εκφράζουν μεγαλύτερη ανησυχία για το περιβάλλον από τους άντρες, αλλά οι άντρες είναι περισσότερο ενεργοί σε περιβαλλοντικές οργανώσεις και δράσεις (Ozanne, Humphrey, & Smith, 1999).

Επίσης, σε έρευνα που διεξάχθηκε από τους Hunter, Hatch, & Johnson (2004), με δείγμα ατόμων από 22 εθνότητες, συνάγεται ότι οι γυναίκες τείνουν περισσότερο από τους άντρες να έχουν περιβαλλοντικά προσανατολισμένη συμπεριφορά, αλλά κυρίως σε δραστηριότητες της ιδιωτικής τους σφαίρας (ανακύκλωση, λιγότερη χρήση αυτοκινήτου, κ.ά.). Σε άλλη έρευνα (Dietz, Kalof, & Stern, 2002) για τον παράγοντα του φύλου στα κοινωνικά στοιχεία του αλτρουισμού, του προσωπικού συμφέροντος, της παραδοσιαρχίας και της ειλικρινούς μεταβολής της στάσης, που συνδέονται θεμελιωδώς με την περιβαλλοντική ανησυχία και συμπεριφορά, δε βρέθηκε ουσιαστική διαφορά μεταξύ των αντρών και των γυναικών στην οικοδόμηση αυτών των αξιών. Όσον αφορά την προτεραιότητα που τους αποδίδεται από τα δύο φύλα, επισημάνθηκε διαφοροποίηση υπέρ των γυναικών μόνο στην αξία του αλτρουισμού.

Η Zelezny et al. (2000) ωστόσο, εξετάζοντας τα αποτελέσματα ικανού αριθμού ερευνών για την περιβαλλοντική στάση και συμπεριφορά των δύο φύλων, αναφέρει ότι στην πλειονότητα των δεδομένων οι γυναίκες παρουσιάζονται να ενδιαφέρονται περισσότερο από τους άντρες για το περιβάλλον. Ερευνώντας στη συνέχεια τα αίτια αυτής της διαφοροποίησης, επιβεβαιώνει με τα ευρήματά της προηγούμενες μελέτες και θεωρίες. Ερμηνεύει τις διαφορές ως αποτέλεσμα της διαφορετικής κοινωνικοποίησης των δύο φύλων, καθώς και των υψηλότερων επιπέδων κοινωνικής υπευθυνότητας των γυναικών. Εξηγεί ότι οι γυναίκες λειτουργούν μέσα στα πλαίσια των σχηματοποιημένων προσδοκιών του ρόλου τους, έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να αντιληφθούν τις ανάγκες των άλλων και διαθέτουν μεγαλύτερο βαθμό αλτρουισμού, ευσπλαχνίας, εκφραστικότητας και συνεργατικότητας.

Με τη θεωρία της κοινωνικοποίησης που θίχτηκε, σχετίζονται τα τρία πλαίσια τα οποία συνήθως παρουσιάζονται για να στηρίξουν τη διαφοροποίηση της στάσης των δύο φύλων απέναντι στο περιβάλλον (Hayes, 2001):

- Το πρώτο πλαίσιο βασίζεται στην πρόταση ότι η δυτική κοινωνία αντιμετωπίζει το περιβάλλον ως ένα προϊόν που μπορεί να κατακτηθεί, και το οποίο μέσω της επιστήμης και της τεχνολογίας προορίζεται για την ανθρώπινη χρήση. Το αντρικό φύλο, που ιστορικά εξουσιάζει τις τεχνικές και επιστημονικές συνιστώσες της κοινωνίας, όχι μόνο έχει αποκτήσει την απαραίτητη επιστημονική και τεχνολογική γνώση για να κυριαρχήσει στη φύση, αλλά επίσης έχει κοινωνικοποιηθεί με μια πιο αντιοικολογική στάση για το περιβάλλον. Οι γυναίκες παραδοσιακά αποτρέπονται από τη δυνατότητα να αποκτήσουν αυτήν τη γνώση και έτσι κοινωνικοποιούνται στους οικολογικά πιο ήπιους ρόλους της μητρότητας και της ανατροφής, όπως

αυτοί απεικονίζονται στην αναπαραγωγική κοινωνική υπευθυνότητα που τους αποδίδεται.

- Το δεύτερο πλαίσιο, που προτείνεται από έναν αριθμό θεωρητικών του οικοφεμινισμού, συμφωνεί επίσης με την πρόταση ότι η δυτική κοινωνία βλέπει το περιβάλλον ως ένα προϊόν για την ανθρώπινη χρήση, αλλά δηλώνει ότι τόσο η ανισότητα των φύλων όσο και τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι αποτέλεσμα της αρσενικής πατριαρχίας και κυριαρχίας. Το πιο σημαντικό σε αυτήν τη θέση είναι η ερμηνεία που δίνεται ότι επειδή οι γυναίκες είναι και αυτές, όπως και η φύση, υποκείμενα της αντρικής κυριαρχίας, έχουν πιο ευαίσθητη, αγαθή και προστατευτική θέση για το περιβάλλον από ό,τι οι άντρες. Οι αναπόφευκτα στενότεροι δεσμοί τους με τα φυσικά φαινόμενα, μέσω του αναπαραγωγικού ρόλου τους, εξηγούν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον τους για τα περιβαλλοντικά ζητήματα. Προχωρώντας περισσότερο, υποστηρίζεται ότι εάν οι γυναίκες είχαν την κυριαρχία πάνω στους άντρες, τότε τα περιβαλλοντικά προβλήματα θα είχαν αποτραπεί.
- Το τρίτο πλαίσιο, που είναι σχετικά πιο πρόσφατο, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι γυναίκες λόγω των παραδοσιακά καθιερωμένων ρόλων τους, έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να εκφράσουν ανησυχία για τα περιβαλλοντικά ζητήματα. Εντούτοις, αυτή η ανησυχία τους περιορίζεται στα άμεσα αντιληπτά προβλήματα, όπως όταν απειλείται απευθείας η υγεία και η ασφάλεια της οικογένειας ή της κοντινής κοινότητάς τους. Οι συνήγοροι αυτής της οπτικής, σε αντίθεση με τις θέσεις του οικοφεμινισμού, υποστηρίζουν ότι οι διαφορές των δύο φύλων στις περιβαλλοντικές τοποθετήσεις είναι ένα ιδιαίτερα επιλεκτικό φαινόμενο και πως σε σχέση με πιο σύνθετα, γενικότερα ή άσχετα με την υγεία θέματα, οι άνδρες και οι γυναίκες δεν παρουσιάζουν διαφορές στα επίπεδα του ενδιαφέροντός τους για το περιβάλλον.

Στις παραπάνω θέσεις διαφαίνεται ότι η σχέση μεταξύ φύλου, επιστημονικής γνώσης και στάσεων απέναντι στο περιβάλλον είναι ένα πολύπλοκο ζήτημα, για το οποίο δεν μπορούν να συναχθούν εύκολα συμπεράσματα. Από τη μια, υπάρχουν εμπειρικά στοιχεία, με τα οποία μπορεί να υποστηριχτεί ότι όσον αφορά την επιστημονική γνώση παρατηρείται σημαντική ανομοιότητα ανάμεσα στα δύο φύλα. Οι γυναίκες περιγράφονται να δείχνουν λιγότερη εμπιστοσύνη από τους άντρες στα πιθανά οφέλη της επιστήμης και να έχουν μικρότερες πιθανότητες να ενημερωθούν για τις επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις. Από την άλλη, το γεγονός ότι οι άντρες γενικά έχουν περισσότερη γνώση για τα επιστημονικά θέματα από τις γυναίκες,

δε μεταφράζεται αυτομάτως σε θετικότερες στάσεις από μέρους τους για την προστασία του περιβάλλοντος (Hayes, 2001· Kollmuss & Agyeman, 2002).

Ειδικότερα στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, εμφανίζεται παραδοσιακά να υπάρχει σχέση ανάμεσα στην αύξηση των γνώσεων και στην αλλαγή της συμπεριφοράς, μέσα από ένα γραμμικό πρότυπο σύνδεσης των γνώσεων με τις στάσεις (Cottrell & Graefe, 1997). Καταγράφονται δεδομένα, τα οποία επισημαίνουν ότι αυξάνοντας τη γνώση για το περιβάλλον προωθείται και η θετική στάση απέναντι σ' αυτό (Arcury, 1990, όπ. αναφ. στο Dimopoulos & Pantis, 2003). Ακόμα, πως η γνώση ασκεί επίδραση στην πρόθεση για κατάλληλη περιβαλλοντική δράση (Hsu & Roth, 1999· Hwang, Kim, & Jeng, 2000). Διατυπώνεται δηλαδή, πως όταν οι άνθρωποι αποκτήσουν γνώσεις για το περιβάλλον, στη συνέχεια γίνονται περισσότερο ενήμεροι για τα προβλήματά του και παρακινούνται να ενεργούν με πιο υπεύθυνη συμπεριφορά προς τη φύση.

Μολαταύτα, στα αποτελέσματα ερευνών για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και το φύλο, αφενός τονίζεται ότι δεν είναι απολύτως σαφές εάν οι στάσεις οδηγούν στην αύξηση των γνώσεων ή το αντίστροφο (Zimmerman, 1996) και αφετέρου προτείνεται πως ενώ οι άντρες επιδεικνύουν γενικά μεγαλύτερη περιβαλλοντική γνώση, οι γυναίκες εκθέτουν ισχυρότερα συναισθήματα και πιο έντονη λεκτική δέσμευση για φιλική προς το περιβάλλον στάση (Kollmuss & Agyeman, 2002).

Οπωσδήποτε, η εστίαση στη μελέτη των επιδράσεων μιας μόνο μεταβλητής δεν είναι αρκετή για να ερμηνεύσει την περιβαλλοντικά υπεύθυνη συμπεριφορά, αφού οι υφιστάμενες σχέσεις και αλληλεπιδράσεις μεταξύ φύλου, γνώσης και στάσεων είναι εξαιρετικά σύνθετες. Πάντως, όπως υποστηρίζουν οι Cottrell και Graefe (1997), οι κοινωνικοδημογραφικοί παράγοντες δεν παύουν να επηρεάζουν έναν αριθμό γενικών περιβαλλοντικών μεταβλητών, και έτσι έμμεσα μπορούν να επηρεάσουν και να διαμορφώσουν την παρατηρούμενη συμπεριφορά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΗ ΠΕΡΙΟΧΗ Β. ΚΑΡΠΑΘΟΥ ΚΑΙ ΣΑΡΙΑΣ

ΩΣ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

3.1. Ο οικοτουρισμός στην Ελλάδα

Η Ελλάδα αποτελεί έναν από τους κορυφαίους τουριστικούς προορισμούς και συμπεριλαμβάνεται στις 20 πιο δημοφιλείς χώρες υποδοχής παγκοσμίως. Ο τουρισμός αποτελεί μια σημαντική οικονομική δραστηριότητα του τόπου. Απασχολεί σχεδόν το 10% του συνόλου των εργαζομένων και συμμετέχει στο ΑΕΠ με 6 περίπου ποσοστιαίες μονάδες. Ο κύριος όγκος των τουριστών συσσωρεύεται στις παράκτιες περιοχές, όπου εκεί διαμένει και το 90% του μόνιμου πληθυσμού.⁴² Οι περιφέρειες της Κρήτης και του Ν. Αιγαίου συγκεντρώνουν το 62% της ζήτησης των αλλοδαπών, ενώ στις 5 από τις 13 περιφέρειες της χώρας βρίσκεται το 75% του συνόλου των ξενοδοχειακών μονάδων. Το 50% των αφίξεων πραγματοποιείται στο τρίμηνο του καλοκαιριού, ενώ το 85% στο εξάμηνο Μαΐου-Οκτωβρίου. Τις τελευταίες δεκαετίες, παρά τις διακυμάνσεις που παρουσιάζονται, ο αριθμός των αφίξεων των αλλοδαπών καταγράφει ανοδική πορεία, υπερβαίνοντας το έτος 2000 τις 13 εκατομμύρια αφίξεις (ΕΚΠΑΑ,⁴³ 2001a· 2003).

Ωστόσο, παρά την αύξηση της τουριστικής δραστηριότητας που παρατηρείται, σημειώνεται ελάττωση του σχετικού εισοδήματος από τον τουρισμό. Η αναντιστοιχία αυτή δημιουργείται κυρίως από τη μείωση της ελκυστικότητας και την υποβάθμιση του παράκτιου περιβάλλοντος, που είναι αποτέλεσμα της υφιστάμενης χωρικής και

---

⁴² Το μήκος της ακτογραμμής της Ελλάδας με τα 3.053 νησιά της είναι σχεδόν 15.000 χμ., από τα οποία το 5% περίπου ανήκει σε οικολογικά ευαίσθητες περιοχές διεθνούς σημασίας.

⁴³ Το *Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης* (ΕΚΠΑΑ) συγκροτήθηκε το 2000 με το Π.Δ. 325/2000 (ΦΕΚ 266/Α/8-12-2000) με σκοπό να αποτελέσει στρατηγικό σύμβουλο της Ελληνικής Πολιτείας σε θέματα περιβάλλοντος και βιώσιμης ανάπτυξης. Με την με υπ' αριθμ. 4/25-2-2005 Πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου (ΦΕΚ 51/Α/28-2-2005) ορίστηκε το νέο του Διοικητικό Συμβούλιο.

χρονικής συνάθροισης των τουριστών, μαζί με τη συνακόλουθη αστικοποίηση και την υπέρμετρη ή και ανεξέλεγκτη οικοδομική δραστηριότητα. Τα τελευταία χρόνια γίνεται προσπάθεια να επεκταθεί η τουριστική περίοδος, να αναδειχτούν νέοι τουριστικοί προορισμοί και να προωθηθούν οι αγρο-⁴⁴ και οικο- τουριστικές μορφές ως πιο φιλικές προς το περιβάλλον. Πάντως, η εξάπλωση του τουρισμού οποιασδήποτε μορφής, ιδίως στα ευαίσθητα οικοσυστήματα, απαιτεί προσεκτικούς χειρισμούς, κατάλληλο σχεδιασμό και προετοιμασία και συμμετοχή των πολιτών (ΕΚΠΑΑ, 2001b, 27-28).

Η *αναπτυξιακή στρατηγική οικοτουρισμού* θα πρέπει σύμφωνα με τον Κομίλη (2001, 158-161) να προσδιορίζει, σε ακολουθία πάντα και σε συνάρτηση με τις βασικές αρχές του οικοτουρισμού: α) το τμήμα της τουριστικής αγοράς που επιθυμεί να προσελκύσει και τις περιοχές και τα προϊόντα που επιδιώκει να προωθήσει, β) τη γεωγραφική διάσταση με την ευρύτερη δυνατή χωρική κατανομή και διαφοροποίηση των προϊόντων (μορφές και δραστηριότητες), και γ) τις αναπτυξιακές δράσεις και τους τρόπους υλοποίησής τους (πολιτική και διαχείριση). Ο συγγραφέας θεωρεί αναγκαίο, εκτός από τις γνωστές φυσικές περιοχές (δρυμοί, υγρότοποι), να ενταχθούν στο πλέγμα του οικοτουρισμού και διάφορα δίκτυα περιηγήσεων (σπήλαια, ορεινά καταφύγια), καθώς και τόποι που διακρίνονται είτε για τις δραστηριότητές τους (οικομουσεία όπως το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας της Λέσβου, ειδικές φάρμες όπως το αγρόκτημα της Αμφίκαιας στον Παρνασσό,⁴⁵ κτλ.) είτε για το φυσικό τους τοπίο (παράκτιες περιοχές ιδιαίτερης φυσικής έλξης, τόποι με χαρακτηριστική χλωρίδα ή πανίδα, βραχονησίδες και μικρά νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου).

Γενικότερα στα νησιά της Μεσογείου οι πρακτικές του οικοτουρισμού βρίσκονται ακόμα σε πρώιμο στάδιο (Diamantis, 2000, 427). Αν και υπάρχει μια αυξανόμενη ενημέρωση για αυτήν την τουριστική μορφή και έχουν γίνει προσπάθειες για την εφαρμογή της σε ορισμένα νησιά, τις πιο πολλές φορές αυτές μένουν στο στάδιο των συμφωνιών και των διακηρύξεων. Οι περισσότεροι από τους οικοτουρίστες που τα επισκέπτονται είναι περιστασιακής φύσης, δεδομένου ότι συμμετέχουν σε άλλες μορφές τουρισμού. Στο ίδιο άρθρο ο ερευνητής μελετά την Κρήτη, σε σύγκριση με άλλα νησιά της Μεσογείου, παραθέτοντας τέσσερις κυρίως οικοτουριστικούς προορισμούς της: α) την ανατολική ακτή της Ρεθύμνης, που είναι τόπος αναπαραγω-

⁴⁴ Υπάρχουν ήδη 1.050 διάσπαρτες αγροτουριστικές μονάδες μικρού κυρίως μεγέθους (κατά μέσο όρο 6,5 κλίνες/μονάδα).

⁴⁵ Η συγκεκριμένη μονάδα σχετίζεται περισσότερο με τον αγροτουρισμό και όχι με τον οικοτουρισμό.

γής της *Caretta caretta*, β) το νησί της Σπιναλόγκα, πολιτιστικού περισσότερο ενδιαφέροντος, γ) το φαράγγι της Σαμαριάς με τα φυσικά του θέλγητρα, και δ) την ορεινή περιοχή της Κρήτης, στην οποία υπάρχουν οργανωμένα πεζοπορικά μονοπάτια. Αξιολογώντας την οικοτουριστική πρακτική στην Κρήτη, την ταξινομεί στον παθητικό πόλο του φάσματος και αναφέρει ότι είναι σποραδικής φύσης, ενώ απουσιάζουν τα στοιχεία της εκπαίδευσης και αειφορίας του οικοτουρισμού.

Στον ελληνικό χώρο, όπως αναφέρεται στο ΕΟΤ/WWF Ελλάς⁴⁶ (2000, 36-40), οι αναπτυξιακές δυνατότητες του οικοτουρισμού περιορίζονται από:

- Το ανεπαρκές θεσμικό και οργανωτικό πλαίσιο (ελλιπής υποδομή για τη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών, καταπατήσεις δασικών εκτάσεων),
- Την αδυναμία εφαρμογής της κρατικής πολιτικής σε τοπικό επίπεδο,
- Την απουσία ελεγκτικού μηχανισμού για τη διάθεση και τη χρήση των πόρων που προορίζονται για την ανάπτυξη της υπαίθρου και την ενίσχυση του οικοτουρισμού,
- Την έλλειψη γνώσης και κατάρτισης σχετικά με τον οικοτουρισμό, αλλά και των μεθοδολογικών εργαλείων για την αξιολόγησή του,
- Τη μακροπρόθεσμη απόδοση του αναμενόμενου κέρδους, και
- Την εγκατάλειψη της υπαίθρου από τους νέους, κυρίως εξαιτίας των δύσκολων κοινωνικών συνθηκών στους μικρούς και απομονωμένους τόπους.

Παρόλα αυτά, σε όλη την έκταση της νησιωτικής και της ηπειρωτικής Ελλάδας υπάρχουν *προστατευόμενες περιοχές*, οι οποίες θεωρούνται οικοτουριστικά αξιοποιήσιμοι προορισμοί. Συχνά ο οικοτουρισμός προωθήθηκε σε αυτές χωρίς να έχει προηγηθεί συστηματική μελέτη και σχεδιασμός του ή τουλάχιστον χωρίς να συμπεριλαμβάνεται στους πρωταρχικούς στόχους, οι οποίοι είχαν να κάνουν με τη διατήρηση των περιοχών. Όμως, η υποχρέωση της διαφύλαξής τους και η ανάγκη για πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση του κοινού, δράσεις που πολλές φορές τις ανέλαβαν μη κυβερνητικές οργανώσεις, οδήγησαν σε παρεμβάσεις και υποδομές (π.χ. κέντρα πληροφόρησης), που ανέδειξαν το φυσικό περιβάλλον και αποτέλεσαν πόλο έλξης για τους επισκέπτες. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Εθνικού Θαλάσ-

⁴⁶ Το *WWF Ελλάς* αν και είχε ξεκινήσει τη δράση του από το 1969 ιδρύθηκε επίσημα ως αυτόνομη εθνική οργάνωση το 1990. Έχει τη νομική μορφή Κοινωφελούς Ιδρύματος (ΦΕΚ 22/Β/18-1-1994) με αποστολή τη διατήρηση της βιοποικιλότητας της Ελλάδας και την παρεμπόδιση –και μακροπρόθεσμα την αντιστροφή– της υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Στοχεύει στην αρμονική συνύπαρξη ανθρώπου και φύσης. Η περιβαλλοντική οργάνωση *WWF Ελλάς* αποτελεί κομμάτι της διεθνούς οικογένειας του *WWF* (World Wide Fund for Nature), που απαρτίζεται από 50 εθνικές οργανώσεις και ενεργεί για την προστασία του περιβάλλοντος σε περισσότερες από 100 χώρες.

σιου Πάρκου Αλοννήσου – Β. Σποράδων, που ιδρύθηκε το 1992 για την προστασία της θαλάσσιας φώκιας *Monachus monachus*. Στην περιοχή δεν υπήρχε σχέδιο για τη διαχείριση και την προώθηση του οικοτουρισμού. Η ΜΟm⁴⁷ ανέλαβε την οργάνωση, διαχείριση και διαφύλαξη του πάρκου, το οποίο δέχεται σήμερα ικανό αριθμό τουριστών.

Το δεύτερο θαλάσσιο πάρκο της Ελλάδας, το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου, ιδρύθηκε το 1999 για την προστασία της θαλάσσιας χελώνας *Caretta caretta* σε μια περιοχή που είχε όμως ήδη αναπτύξει μαζικό τουρισμό. Η Σβορώνου (2003, 68) αντιδιαστέλλει την περίπτωση της Ζακύνθου, για την οποία θεωρεί ότι επιβάλλονται πολιτικές ελέγχου και επιρροής του υφιστάμενου τουρισμού, με την περίπτωση του Εθνικού Πάρκου Δάσους Δαδιάς – Λευκίμμης – Σουφλίου, στο οποίο δεν προϋπήρχε τουριστική ανάπτυξη και οι προοπτικές για τον οικοτουρισμό ως μέσο προστασίας του ήταν ευνοϊκές. Σήμερα, οι βασικές οικοτουριστικές πρακτικές τού κέντρου της Δαδιάς, στις οποίες μπορούν να μετέχουν οι επισκέπτες του είναι η ενημέρωση για την περιοχή (γνωστική επαφή) και η παρατήρηση πουλιών (συναισθηματική, βιοματική επαφή) (Στάμου & Παρασκευόπουλος, 2005, 127). Ανάμεσα στις παραπάνω δύο αντίθετες περιπτώσεις προστατευόμενων περιοχών, αναφορικά με την τουριστική τους ανάπτυξη, υπάρχει μια διαβάθμιση διαφορετικών συνθηκών και δεδομένων (για τόπους όπως οι Πρέσπες, τα Ζαγοροχώρια, η λίμνη Πλαστήρα, η λίμνη Κερκίνη, κ.ά.), που υπαγορεύουν το βαθμό και αναδεικνύουν το εύρος τής εφαρμογής τού οικοτουρισμού.

Μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα μελέτη για την ανάπτυξη του οικολογικού τουρισμού, εκπονήθηκε από το WWF Ελλάς για λογαριασμό του ΕΟΤ (ΕΟΤ/WWF Ελλάς, 2000). Το δεύτερο μέρος της μελέτης αφορά δύο πιλοτικά προγράμματα οικοτουριστικής ανάπτυξης για τις περιοχές του δυτικού Ζαγορίου και της λίμνης Κερκίνης με τα γύρω της χωριά, οι οποίες αντιπροσωπεύουν δύο χαρακτηριστικούς τύπους οικοσυστημάτων της Ελλάδας (ορεινές περιοχές και υγροτόπους). Η μελέτη, προτείνοντας γενικούς και ειδικούς στόχους για την κάθε περιοχή με αντίστοιχες δράσεις, αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο για τη διαμόρφωση της κατάλληλης αναπτυξιακής στρατηγικής του οικοτουρισμού.

⁴⁷ Η Εταιρεία για τη Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας, πιο πολύ γνωστή ως ΜΟm (λογότυπος από το *Monachus monachus*), είναι μια ελληνική, μη κερδοσκοπική, μη κυβερνητική περιβαλλοντική οργάνωση. Ιδρύθηκε το 1988 με στόχο τη μελέτη και την απόκτηση γνώσης για τη βιολογία, την οικολογία και τη συμπεριφορά της *Monachus monachus*, καθώς και την προστασία του είδους και των βιοτόπων του με κάθε νόμιμο μέσο. Από το 1996 η ΜΟm είναι μέλος της IUCN ως μη κυβερνητική οργάνωση εθνικής εμβέλειας.

Επίσης, το Υπουργείο Γεωργίας είχε την πρωτοβουλία να προωθήσει τη δημιουργία καταλυμάτων σε ορισμένα χωριά των δασικών συμπλεγμάτων της Ελλάδας, με παράλληλα έργα υποδομής για την αναψυχή, την περιβαλλοντική ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση των επισκεπτών.⁴⁸ Το εγχείρημα, που μάλλον εντάσσεται στο φυσιολατρικό τουρισμό, δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί. Βρίσκεται σε εξέλιξη σε πέντε χωριά, χωρίς όμως να έχουν δημιουργηθεί ακόμα τα κέντρα πληροφόρησης, ενώ δε φαίνεται να προβλέπονται συστήματα διαχείρισης επισκεπτών, φέρουσας ικανότητας ή προστασίας του περιβάλλοντος.

Η Ελλάδα είναι μια χώρα με πληθώρα οικοσυστημάτων και μεγάλη ποικιλία ειδών χλωρίδας και πανίδας. Ο συνδυασμός του φυσικού της πλούτου με τη χαρακτηριστική πολιτιστική της κληρονομιά και τα στοιχεία του λαϊκού της πολιτισμού, αποτελούν πραγματικά ένα σημαντικό κεφάλαιο, που πληρεί τις προϋποθέσεις και δίνει τη δυνατότητα για την οικοτουριστική ανάδειξη και προστασία τους. Η οικοτουριστική ανάπτυξη έχει πολλά να προσφέρει, αλλά απαιτεί συνεχή έλεγχο και αξιολόγηση των επιπτώσεών της. Στην ελληνική πραγματικότητα έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να τηρηθεί μέσα σε αποδεκτά πλαίσια στις περιοχές με νομικό καθεστώς προστασίας και θεσμοθετημένο υπεύθυνο φορέα διαχείρισης, όπως είναι οι προστατευόμενες περιοχές Natura 2000. Η λειτουργία τους παρέχει τα εχέγγυα ή τουλάχιστον θέτει το περίγραμμα για την εφαρμογή ήπιων οικοτουριστικών δραστηριοτήτων στη φύση, την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινού, και την υλοποίηση τέτοιου βαθμού και είδους ανάπτυξης, που να υπαγορεύεται από την αναγκαιότητα για την προστασία του περιβάλλοντος και την κοινωνική ευημερία (ΕΟΤ/WWF Ελλάς, 2000, 15-16).

3.2. Οι ελληνικές περιοχές Natura 2000

Η έννοια της προστατευόμενης περιοχής στην Ελλάδα έχει ταυτιστεί σε μεγάλο βαθμό με το Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο *NATURA 2000* (*ΦΥΣΗ 2000*), το οποίο περιλαμβάνει τις περιοχές που προστατεύονται με βάση τις κοινοτικές Οδηγίες για τους Οικοτόπους και τα Πουλιά (Καραβέλλας, Κατσαδωράκης, Μαραγκού, Νάντσου, & Σβορώνου, 2003, 19). Συγκεκριμένα το δίκτυο αποτελείται από τους *Τόπους Κοινοτικής Σημασίας* (ΤΚΣ),⁴⁹ όπως αυτοί ορίζονται με την Οδηγία

---

⁴⁸ ΦΕΚ 1117/Β/16-12-97.

⁴⁹ *Sites of Community Importance* (SCI).

92/43/ΕΟΚ,⁵⁰ και τις Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ)⁵¹ για την Ορνιθοπανίδα, όπως αυτές ορίζονται με την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ.⁵² Οι ΖΕΠ εντάσσονται αυτόματα μετά το χαρακτηρισμό τους στο δίκτυο Natura 2000 και ακολουθούν τις διατάξεις της Οδηγίας 92/43. Στόχος της 92/43 είναι η διασφάλιση της προστασίας συγκεκριμένων τύπων οικοτόπων καθώς και ειδών χλωρίδας και πανίδας, που περιλαμβάνονται στα Παραρτήματα Ι και ΙΙ της οδηγίας. Μετά την αξιολόγηση και την οριστικοποίηση των ΤΚΣ, σύμφωνα με τα κριτήρια του Παραρτήματος ΙΙΙ της οδηγίας, τα κράτη-μέλη οφείλουν να ορίσουν τις περιοχές αυτές ως *Ειδικές Ζώνες Διατήρησης* (ΕΖΔ)⁵³ και να καθορίσουν τις δράσεις προτεραιότητας για τη διατήρηση ή/και αποκατάστασή τους (ΥΠΕΧΩΔΕ, χ.χ.).

Στην Ελλάδα μελετήθηκαν 296 τόποι διάσπαρτοι σε όλη τη χώρα,⁵⁴ που κάλυπταν το 18% της χερσαίας επιφάνειάς της, χωρίς να υπολογίζονται οι αμιγείς θαλάσσιες περιοχές. Περιλάμβαναν το σύνολο σχεδόν των μέχρι τότε προστατευόμενων περιοχών σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο. Εξετάστηκε η αντιπροσωπευτικότητα, η σχετική επιφάνεια, το καθεστώς διατήρησης και η δυνατότητα αποκατάστασης των οικοτόπων τους. Επίσης, εκτιμήθηκε η πυκνότητα, το μέγεθος και ο βαθμός απομόνωσης του πληθυσμού των ειδών, αλλά και ο βαθμός διατήρησης των σημαντικών γνωρισμάτων των ενδιαιτημάτων τους. Η Ελλάδα χαρακτήρισε 151 περιοχές ως ΖΕΠ και πρότεινε τμηματικά έναν κατάλογο 239 περιοχών ως ΤΚΣ. Οι εκτάσεις των τόπων των δύο καταλόγων παρουσιάζουν αρκετές επικαλύψεις, ενώ 31 περιοχές αποτελούν ταυτόχρονα και ΖΕΠ και ΤΚΣ.

Από τους 255 τύπους οικοτόπων που περιλαμβάνονται στο Παράρτημα Ι της Οδηγίας 92/43, οι 110 (43%) καταγράφονται και στην Ελλάδα. Από τα 199 είδη ζώων και τα 433 είδη φυτών του Παραρτήματος ΙΙ της οδηγίας, τα 76 (38,2%) και τα 39 (9%) αντίστοιχα εμφανίζονται στην Ελλάδα. Αναγνωρίστηκε επίσης, μεγάλος αριθμός «Άλλων Σημαντικών Ειδών» (απειλούμενων, σπάνιων, ενδημικών, προστατευόμε-

⁵⁰ Η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ εναρμονίστηκε στο ελληνικό Δίκαιο με την Κοινή Υπουργική Απόφαση (ΚΥΑ) 33318/3028/11-12-98 (ΦΕΚ 1289/Β/28-12-98).

⁵¹ *Special Protection Areas* (SPA).

⁵² Η Οδηγία 79/409/ΕΟΚ εναρμονίστηκε στο ελληνικό Δίκαιο με τις ΚΥΑ 414985/29-11-85 (ΦΕΚ 757/Β/18-12-85), 366599/16-12-96 (ΦΕΚ 1188/Β/31-12-96) και 294283/23-12-97 (ΦΕΚ 68/Β/4-2-98).

⁵³ *Special Areas of Conservation* (SAC).

⁵⁴ Θράκη (19), Α. Μακεδονία (25), Κεντρική Μακεδονία (33), Δ. Μακεδονία (13), Ήπειρος (19), Θεσσαλία (16), Δ. Ελλάδα (27), Κεντρική Ελλάδα (20), Αττική (9), Πελοπόννησος (26), Ιόνια Νησιά (15), Β. Αιγαίο (10), Ν. Αιγαίο (30), Κρήτη (34).

ων), που δεν περιλαμβάνονται στην οδηγία, καταδεικνύοντας την αδυναμία της να αντικατοπτρίσει τη βιοποικιλότητα και την πραγματική ανάγκη διατήρησης του πλούτου της πανίδας και της χλωρίδας της χώρας (Ντάφης κ. συν., 1997, 17-38).

Με το Νόμο 3044/2002⁵⁵ ιδρύθηκαν οι Φορείς Διαχείρισης (ΦΔ) για 25 Προστατευόμενες Περιοχές (ΠΠ) της χώρας, που προστέθηκαν στους δύο ήδη υπάρχοντες (Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου, Εθνικό Πάρκο Σχινιά – Μαραθώνα), ανεβάζοντας έτσι τον αριθμό των ΠΠ σε 27.⁵⁶ Με ξεχωριστές ΚΥΑ προσδιορίστηκαν οι ζώνες προστασίας εντός των ορίων της χωρικής αρμοδιότητας των ΦΔ και οι αναγκαίοι γενικοί όροι, περιορισμοί και απαγορεύσεις για την προστασία των περιοχών. Βέβαια, όπως αναφέρουν οι Μπόζος & Τζουάνου-Τζάκου (2004, 10) η διαχείριση των ΠΠ δεν πρέπει να αποτελεί απλώς ένα στείρο άθροισμα απαγορεύσεων και εξαναγκασμών. Επιτυγχάνεται αποτελεσματικά με την αρμονική συνύπαρξη του περιβάλλοντος και των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, καθώς και τις κατάλληλες παρεμβάσεις και ενέργειες που έχουν ως στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη των περιοχών.

Οι ΠΠ της Ελλάδας χαρακτηρίζονται από τη μεγάλη ποικιλία και τη σημασία των οικοτόπων και των ειδών που απαντώνται σε αυτές. Στην πλειονότητά τους προσφέρονται για την ανάπτυξη ήπιων δραστηριοτήτων, όπως του οικουρισμού, και

⁵⁵ Με το άρθρο 13 του 3044/2002 (ΦΕΚ 197/Α/27-8-2002) προστέθηκαν ή αντικαταστάθηκαν παράγραφοι σε άρθρα του προηγούμενου σχετικού νόμου 2742/1999 (ΦΕΚ 207/Α/7-10-1999), ο οποίος με τη σειρά του είχε συμπληρώσει το βασικό νόμο της ελληνικής νομοθεσίας 1650/1986 (ΦΕΚ 160/Α/16-10-1986) για τη θεσμοθέτηση των προστατευόμενων περιοχών. Με τον 1650/1986 γινόταν αναφορά στη διαχείριση και καθορίζονταν πέντε κατηγορίες προστατευόμενων περιοχών: α) *Περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης*, β) *Περιοχές προστασίας της φύσης*, γ) *Εθνικά πάρκα*, δ) *Προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί, τοπία και στοιχεία του τοπίου*, και ε) *Περιοχές οικοανάπτυξης*.

⁵⁶ 1) Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου, 2) Εθνικό Πάρκο Σχινιά – Μαραθώνα, 3) Περιοχή Οικοανάπτυξης Λίμνης Παμβώτιδας Ιωαννίνων, 4) Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Αλοννήσου – Β. Σποράδων, 5) Εθνικό Πάρκο Λιμνών Κορώνειας – Βόλβης, 6) Περιοχή Οικοανάπτυξης Κάρλας – Μαυροβουνίου – Κεφαλόβρυσου Βελεστίου, 7) Εθνικό Πάρκο Β. Πίνδου (Εθνικών Δρυμών Βίκου – Αώου και Πίνδου), 8) Περιοχή Οικοανάπτυξης Όρους Πάρνωνα και Υγρότοπου Μουστου, 9) Εθνικό Πάρκο Δάσους Δαδιάς – Λευκίμμης – Σουφλίου, 10) Εθνικό Πάρκο Λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου, 11) Εθνικό Πάρκο Δέλτα Αξιού – Λουδία – Αλιάκμονα, 12) Εθνικό Πάρκο Υγρότοπου Κερκίνης, 13) Εθνικό Πάρκο Δέλτα Έβρου, 14) Εθνικό Πάρκο Υγροτόπων Κοτυχίου – Στροφυλιάς, 15) Εθνικό Πάρκο Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (Δέλτα Νέστου – Βιστωνίδας – Ισμαρίδας), 16) Εθνικό Πάρκο Υγροτόπων Αμβρακικού, 17) Εθνικό Πάρκο Δρυμού Πρεσπών, 18) *Περιοχή Οικοανάπτυξης Ολύμπου (Καρπάθου – Σαρίας)*, 19) Εθνικό Πάρκο Χελμού – Βουραϊκού, 20) Εθνικό Πάρκο Δρυμού Αίνου, 21) Πάρκο Προστασίας της Φύσης Στενών και Εκβολών των Ποταμών Αχέροντα και Καλαμά, 22) Εθνικό Πάρκο Δρυμού Οίτης, 23) Εθνικό Πάρκο Δρυμού Παρνασσού 24) Περιοχή Οικοανάπτυξης Οροσειράς Ροδόπης, 25) Εθνικό Πάρκο Δρυμού Ολύμπου, 26) Εθνικό Πάρκο Δρυμών Σαμαριάς και Λευκών Ορέων, 27) Εθνικό Πάρκο Δρυμού Πάρνηθας.

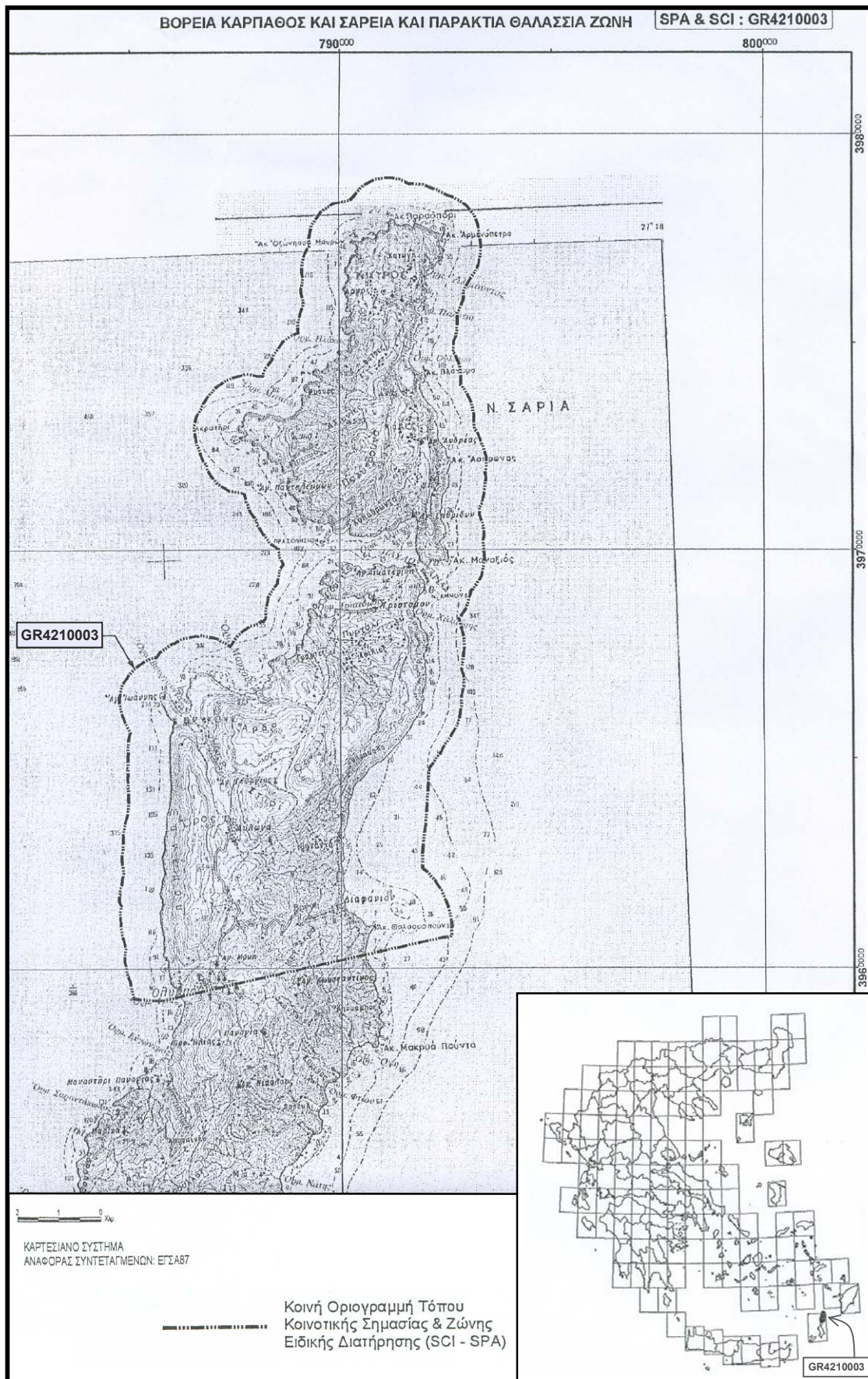
είναι κατάλληλες για τη διαφοροποίηση του πρωτογενούς τομέα παραγωγής τους, ώστε να ενσωματώνουν αρμονικά τις περιβαλλοντικά φιλικές πρακτικές. Το δίκτυο Natura 2000 αποτελεί ίσως μια μοναδική ευκαιρία για την επίτευξη της διατήρησης των ΠΠ και την ταυτόχρονη προώθηση νέων προτύπων ανάπτυξής τους. Με τη δημιουργία του επιδιώκεται αφενός να μη θιγούν οι οικότοποι και τα οικολογικά στοιχεία των περιοχών και αφετέρου να ενδυναμωθούν οι ντόπιοι κάτοικοι και να αναπτυχθεί αειφορικά η περιοχή (Καραβέλλας κ. συν., 2003, 29).

Το Σεπτέμβριο του 2004 η WWF Ελλάς δημοσίευσε την αξιολόγηση του συστήματος των ΠΠ της Ελλάδας, την οποία πραγματοποίησε με στόχο τον εντοπισμό των θετικών και αρνητικών σημείων του αναφορικά με τη νομοθεσία, τη διοίκηση, τα οικονομικά και τις αποφάσεις που λαμβάνονται, και με σκοπό την αναθεώρηση των παλαιότερων και τη βελτίωση του σχεδιασμού των νέων δράσεων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της αξιολόγησης είναι αισθητή η απουσία εθνικής στρατηγικής και συνολικού σχεδιασμού για τα βασικά θέματα του φυσικού περιβάλλοντος, με αποτέλεσμα οι περισσότερες δράσεις να αποφασίζονται και να υλοποιούνται ευκαιριακά, χωρίς μακροπρόθεσμη διασφάλισή τους. Επίσης, με εξαίρεση το ΦΔ του Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Ζακύνθου, που ιδρύθηκε πρώτος και είχε τη δυνατότητα να καταρτίσει πρόγραμμα δράσης, οι υπόλοιποι ΦΔ δεν έχουν ακόμα ξεκινήσει τις διαδικασίες για τα προγράμματα και τα σχέδια διαχείρισης των περιοχών τους. Στην αξιολόγηση αναφέρεται ακόμα πως ορισμένες φορές το δίκτυο Natura 2000 έχει μικρό βαθμό αποδοχής από τις τοπικές κοινωνίες, κυρίως λόγω της απουσίας ειδικών προγραμμάτων ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης των κατοίκων. Το τελικό συμπέρασμα είναι ότι παρά το γεγονός πως σε κάποιες μεμονωμένες περιπτώσεις η χώρα έχει να επιδείξει πρόοδο στην προστασία της φυσικής κληρονομιάς της, η συνολική εικόνα χαρακτηρίζεται ως μέτρια και δεν αφήνει κανένα περιθώριο για αδράνεια ή εφησυχασμό (WWF Ελλάς, 2004).

3.3. Περιοχή οικοανάπτυξης Ολύμπου

Ένας από τους τόπους της Ελλάδας που αποτελεί ταυτόχρονα ΖΕΠ και ΤΚΣ είναι η περιοχή της Β. Καρπάθου και Σαρίας (Χάρτης 3.1). Αναγνωρίστηκε ως εκλέξιμος ΤΚΣ τον Αύγουστο του 1996 και ταξινομήθηκε ως ΖΕΠ τον Οκτώβριο του 2002. Το νησί της Σαρίας ήταν ήδη μια από τις 113 *Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά της Ελλάδας* (ΣΠΠΕ) με κωδικό *GR103 (1989 code)* (ΕΟΕ, 1994, 191), ενώ το σύνολο

Χάρτης 3.1: Περιοχή Natura 2000 Β. Καρπάθου και Σαρίας

της περιοχής με κωδικό 172 (*IBA code*) συμπεριλαμβανόταν στον αναθεωρημένο κατάλογο με τις 196 ΣΠΠΕ (*Important Bird Areas in Greece*), που καταρτίστηκε από την ΕΟΕ⁵⁷ σε συνεργασία με το BirdLife International (Heath & Evans, 2000, 325). Έτσι, η περιοχή της Β. Καρπάθου και Σαρίας, με επιφάνεια 8.300 εκτάρια (ha), συντεταγμένες κέντρου 35° 49' Β – 27° 14' Α και νότια οροθέτηση τα χωριά Όλυμπος και Διαφάνι, αυτονόητα συγκαταλεγόταν στους προτεινόμενους τόπους για ένταξη στο δίκτυο Natura 2000 με κωδικό GR4210003⁵⁸ (Ντάφης κ. συν., 1997, 320).

Η ΜΟm, με άξονα την προστασία της Μεσογειακής φώκιας που απαντάται στην περιοχή και του οικοσυστήματός της, εκπόνησε υπό την εποπτεία του ΥΠΕΧΩΔΕ την «*Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη Β. Καρπάθου – Σαρίας*», στα πλαίσια σχετικού προγράμματος του LIFE-Nature, προωθώντας τη δημιουργία περιοχής οικοανάπτυξης σε αυτήν (ΥΠΕΧΩΔΕ/ΜΟm, χ.χ.).

Σύμφωνα με το νόμο 1650/1986,⁵⁹ ως *Περιοχές Οικοανάπτυξης χαρακτηρίζονται εκτεταμένες περιοχές που μπορεί να περιλαμβάνουν χωριά ή οικισμούς εφόσον παρουσιάζουν ιδιαίτερη αξία και ενδιαφέρον λόγω της ποιότητας των φυσικών και πολιτιστικών τους χαρακτηριστικών και παράλληλα προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες για ανάπτυξη δραστηριοτήτων που εναρμονίζονται με την προστασία της φύσης και του τοπίου*. Η επιστημονική μελέτη της ΜΟm εγκρίθηκε για τους σκοπούς της σύνταξης του σχεδίου της Κοινής Υπουργικής Απόφασης (ΚΥΑ) «*Χαρακτηρισμός της χερσαίας και θαλάσσιας περιοχής της Βόρειας Καρπάθου και της Σαρίας ως Περιοχής Οικοανάπτυξης*», η οποία αναμένεται να υπογραφεί από τα συναρμόδια υπουργεία (Ανάπτυξης, Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων έργων, Γεωργίας, Εμπορικής Ναυτιλίας).

⁵⁷ Η *Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία* (ΕΟΕ) είναι μια μη κερδοσκοπική, μη κυβερνητική οργάνωση που ιδρύθηκε το 1982, με κύριο σκοπό τη μελέτη και την προστασία των άγριων πουλιών και των βιοτόπων τους. Η ΕΟΕ είναι μία από τις 42 εταιρούς της παγκόσμιας οργάνωσης BirdLife International, που έχει ως στόχους την προστασία όλων των ειδών των πουλιών της γης και του φυσικού τους περιβάλλοντος, τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και την αειφόρο χρήση των φυσικών πόρων.

⁵⁸ Κάθε περιοχή ταυτοποιείται με κωδικό που περιλαμβάνει δύο χαρακτήρες και επτά ψηφία. Οι δύο χαρακτήρες είναι ο κωδικός της χώρας, τα τρία πρώτα ψηφία σχετίζονται με το επίπεδο χωρικής διάκρισης των περιοχών σύμφωνα με το ευρωπαϊκό σύστημα *NUTS* (Nomenclature of Territorial Units for Statistics), ενώ τα τέσσερα τελευταία ψηφία δείχνουν τον αριθμό των περιοχών που ανήκουν στο τελευταίο επίπεδο διάκρισης *NUTS*. Έτσι: GR (Ελλάδα), GR4 (Νησιά Αιγαίου – Κρήτη), GR42 (Νότιο Αιγαίο), GR421 (Δωδεκάνησα), GR4210003 (Β. Κάρπαθος και Σαρία). Στα Δωδεκάνησα υπάρχουν συνολικά έντεκα προτεινόμενες περιοχές για ένταξη στο δίκτυο (0001-0011), ενώ στο νησί της Καρπάθου δύο (0002, 0003).

Ο σκοπός της ΚΥΑ είναι η προστασία, διατήρηση, διαχείριση και ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος της Β. Καρπάθου – Σαρίας, καθώς επίσης και των ιδιαίτερων αρχαιολογικών, ιστορικών, πολιτιστικών και αισθητικών στοιχείων της περιοχής, με την παράλληλη προώθηση και ανάπτυξη των πρόσφορων δραστηριοτήτων που εναρμονίζονται με την προστασία της φύσης και του τοπίου και τη συνεχή παρακολούθηση της κατάστασης και εξέλιξής του. Με το χαρακτηρισμό του τύπου ως «Περιοχή Οικοανάπτυξης» επιδιώκεται:

α) Η προστασία και διατήρηση:

- του μεγάλου αριθμού σπάνιων και ενδημικών φυτικών και ζωικών ειδών, καθώς και των ενδιαιτημάτων τους,
- του σημαντικού πληθυσμού της απειλούμενης με εξαφάνιση Μεσογειακής φώκιας *Monachus monachus*, που ζει και αναπαράγεται στην περιοχή,
- της πλούσιας ορνιθοπανίδας,
- των χερσαίων και θαλάσσιων τύπων οικοτόπων ευρωπαϊκού και μεσογειακού ενδιαφέροντος και ιδιαίτερα αυτών της παράκτιας ζώνης και των υποθαλασσιών λιβαδιών της Ποσειδωνίας *Posidonia oceanica*,
- των αλιευτικών αποθεμάτων και εν γένει του θαλασσιού οικοσυστήματος,
- της βιοποικιλότητας και των φυσικών διεργασιών που διέπουν τα οικοσυστήματα της περιοχής.

β) Η προστασία, διατήρηση και ανάδειξη:

- των αρχαιολογικών και ιστορικών μνημείων της περιοχής,
- της τοπικής αρχιτεκτονικής και των παραδοσιακών οικισμών,
- της πλούσιας παράδοσης και των τοπικών εθίμων,
- των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του τοπίου.

---

⁵⁹ Σύμφωνα με τον ίδιο νόμο στις περιοχές οικοανάπτυξης επιδιώκεται: α) Η προστασία και η βελτίωση των ιδιαίτερων φυσικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών τους, β) Η εκπαίδευση και η μύηση του κοινού στους τρόπους και τις μεθόδους αρμονικής συνύπαρξης ανθρώπινων δραστηριοτήτων και φυσικών διεργασιών, γ) Η ανάπαυση και η αναψυχή του κοινού, δ) Η ενίσχυση των παραδοσιακών ασχολιών και δραστηριοτήτων που μπορεί να επιτευχθεί και με την ανανέωση και τον εκσυγχρονισμό των μεθόδων και των συνθηκών της τοπικής οικονομίας. Στις περιοχές οικοανάπτυξης μπορούν να υλοποιούνται μικρής κλίμακας παραγωγικές δραστηριότητες, οι οποίες προσαρμόζονται στο φυσικό περιβάλλον και την τοπική αρχιτεκτονική. Ιδιαίτερα ενθαρρύνεται η ανάπτυξη του αγροτουρισμού με χρησιμοποίηση αγροτικών κατοικιών, ξενώνων, κάμπινγκ και άλλων κατασκευών. Βιομηχανικές δραστηριότητες είναι δυνατό να επιτρέπονται, εφ' όσον προνοούν την οικονομική αναζωογόνηση των αγροτικών περιοχών και δεν προκαλούν υποβάθμιση του περιβάλλοντος ασυμβίβαστη με το χαρακτήρα των περιοχών αυτών.

γ) Η ενίσχυση και προώθηση:

- της βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης μέσα από την ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων,
- των παραδοσιακών ασχολιών και δραστηριοτήτων,
- των ήπιων μορφών τουρισμού, και ιδιαίτερα του οικοτουρισμού και του αγροτουρισμού.

δ) Η εκπαίδευση και η ευαισθητοποίηση του κοινού για τους τρόπους και τις μεθόδους αρμονικής συνύπαρξης ανθρώπινων δραστηριοτήτων και φυσικών διεργασιών.

Με την εφαρμογή της ΚΥΑ η περιοχή επονομάζεται *Περιοχή Οικοανάπτυξης Ολύμπου (ΠΟΟΛΥ)*,⁶⁰ περιλαμβάνοντας τέσσερις θαλάσσιες και έξι χερσαίες ζώνες (Χάρτης 3.2). Από τις θαλάσσιες ζώνες, οι Θ1 (όρμος Τρίστομου), Θ2 (Β και ΒΔ ακτή Σαριάς) και Θ3 (θαλάσσιο στενό Καρπάθου-Σαριάς και Α και ΝΔ ακτή Σαριάς) χαρακτηρίζονται ως *Περιοχές Προστασίας της Φύσης*, ενώ η Θ4 (Α και Δ ακτή Καρπάθου) ως *Περιοχή Προστασίας Παράκτιων Οικοσυστημάτων*. Από τις χερσαίες ζώνες, η Χ1 (νησί Σαριάς) χαρακτηρίζεται ως *Περιοχή Προστασίας της Φύσης*, η Χ2 (περιοχή Βρυκούντας και Αυλώνας) ως *Προστατευόμενο τοπίο*, οι Χ3 (περιοχή Τρίστομου και βραχονησίδες Θ1) και Χ4 (περιοχή Αργώνι) ως *Προστατευόμενοι Φυσικοί Σχηματισμοί*, η Χ5 (έκταση κοινότητας Ολύμπου και βραχονησίδες Θ4) ως *Περιοχή Ήπιας Ανάπτυξης*, και η Χ6 (περιοχή Αγίου Μηνά) ως *Περιοχή Ήπιας Τουριστικής Ανάπτυξης*.

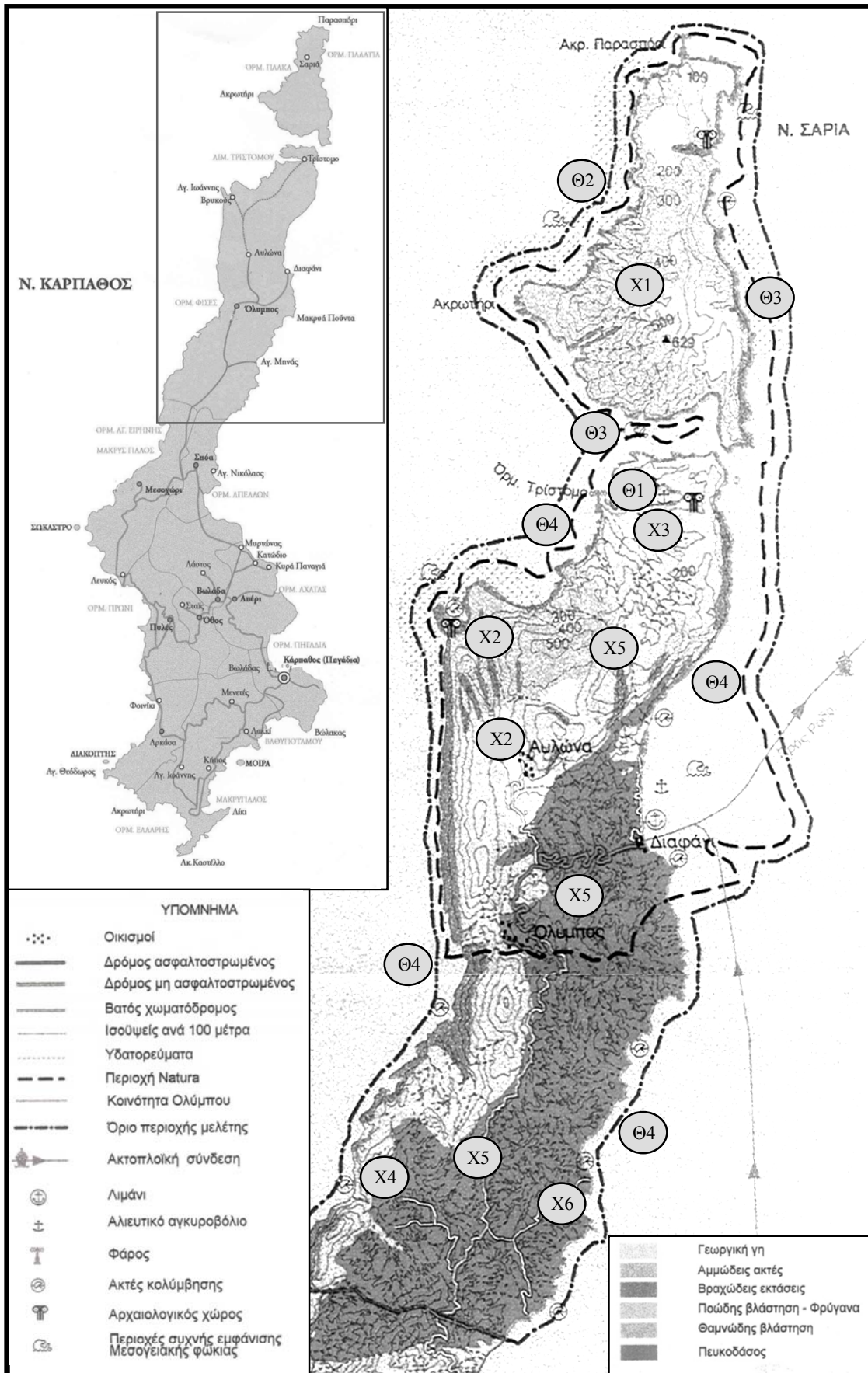
Για την κάθε ζώνη καθορίζονται ξεχωριστά οι επιτρεπτές δράσεις (επιστημονική έρευνα, διαχειριστικές δράσεις, γεωργικές και κτηνοτροφικές δραστηριότητες, αλιεία, διέλευση και αγκυροβολία σκαφών, δραστηριότητες αναψυχής, ανάδειξης και εκπαίδευσης, κατασκευή και συντήρηση κτισμάτων, έργων και υποδομών) με τους ανάλογους περιορισμούς και απαγορεύσεις στην καθεμιά.

Επισημαίνεται η αναγκαιότητα για την οργάνωση συστήματος διαχείρισης, εποπτείας και προστασίας της περιοχής. Ακόμα, τονίζεται ότι πρέπει να αναπτυχθούν προγράμματα ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του κοινού και των φορέων, να αναδειχθούν και να αξιοποιηθούν τα φυσικά και πολιτισμικά μνημεία της περιοχής, και να προωθηθούν οικοτουριστικά ή άλλα προγράμματα που συμβάλλουν στη βιώσιμη ανάπτυξή της.

Με το Νόμο 3044/2002, που αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, ιδρύ-

⁶⁰ *Olympos Ecodevelopment Area* (ΟΕΑ).

Χάρτης 3.2: Περιοχή οικoανάπτυξης Ολύμπου

θηκε ο ΦΔ της Β. Καρπάθου και Σαρίας. Η περιοχή αποτελεί σήμερα μια από τις 27 ΠΠ στην Ελλάδα, της οποίας η διοίκηση και διαχείριση καλύπτεται από νομικό πλαίσιο.⁶¹ Στις επόμενες ενότητες μελετάται σε σχετική αντιστοιχία με τους τρεις βασικούς άξονες του οικοτουρισμού (προστασία του περιβάλλοντος, ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας, περιβαλλοντική εκπαίδευση), κάνοντας αναφορές για το *Φυσικό Περιβάλλον*, το *Ανθρωπογενές Περιβάλλον*, και την *Περιβαλλοντική Ενημέρωση και Ανάδειξη* της περιοχής. Τα στοιχεία αντλήθηκαν και παρατίθενται διασταυρωμένα από τα ΑΝΔΩ⁶² (2002), ΕΟΕ (1994), Heath & Evans (2000), Μπόζος & Τζουάνου-Τζάκου (2004), Ντάφης κ. συν. (1997), ΥΠΕΧΩΔΕ/MOm (χ.χ.), με επιπρόσθετη επιτόπια μελέτη και συζήτηση για πολλά από αυτά με τους ντόπιους κατοίκους.

3.4. Φυσικό περιβάλλον⁶³

3.4.1. Μορφολογία τόπου

Η Κάρπαθος είναι το δεύτερο σε έκταση (301,17 τ.χμ.) νησί της Δωδεκανήσου και βρίσκεται στο νότιο τμήμα του συμπλέγματος ανάμεσα στη Ρόδο και την Κρήτη (βλ. και χάρτη Παραρτήματος II). Έχει επίμηκες σχήμα με μήκος 48 χμ., μέγιστο πλάτος 12 χμ. και μήκος ακτών 160 χμ.. Μορφολογικά χαρακτηρίζεται από τους ορεινούς της όγκους, το έντονο ανάγλυφο με τις μεγάλες κλίσεις και τις σχετικά λίγες πεδινές εκτάσεις που εντοπίζονται στο νότιο κυρίως τμήμα του νησιού. Η ψηλότερη κορυφή της είναι η Καλή Λίμνη (1.215 μ.) του όρους Λάστος, που βρίσκεται στο κέντρο του νησιού και οροθετεί τις δύο φυσικές ενότητές του, τη Νότια και τη Βόρεια Κάρπαθο.

Το μεγαλύτερο τμήμα της Β. Καρπάθου είναι ορεινό, με ψηλότερη κορυφή τον Προφήτη Ηλία (719 μ.), και απόκρημνες βραχώδεις ακτές και σάρες (λιθώνες). Ο κλειστός όρμος του Τρίστομου στο ΒΔ τμήμα σχηματίζει φυσικό λιμάνι και θεωρείται από τις πιο σημαντικές θαλάσσιες περιοχές της.

Στην προέκταση του βόρειου άκρου τής Καρπάθου βρίσκεται το νησί Σαρία

⁶¹ Συγκρότηση ΦΔ: ΚΥΑ 125914/1553 (ΦΕΚ 566/Β/9-5-2003)· Στελέχωση ΔΣ: ΥΑ 126639/2640 (ΦΕΚ 968/Β/15-7-2003)· Κανονισμοί λειτουργίας: ΥΑ 52901 (ΦΕΚ 1943/Β/29-12-2004), ΥΑ 52902 (ΦΕΚ 1943/Β/29-12-2004).

⁶² *Αναπτυξιακή Δωδεκανήσου Α.Ε.*

⁶³ Οι κυριότερες πηγές της ενότητας είναι τα: ΑΝΔΩ (2002), ΕΟΕ (1994), Heath & Evans (2000), Ντάφης κ. συν. (1997), ΥΠΕΧΩΔΕ/MOm (χ.χ.).

(21 τ.χμ.), που χωρίζεται από αυτήν με θαλάσσιο διάυλο πλάτους 100 μ. και βάθους έως 80 μ.. Η Σαρία, με ψηλότερη κορυφή το Παχύ Βουνό (629 μ.), είναι ορεινή και χαρακτηρίζεται και αυτή από τους απότομους γκρεμούς της και τις σάρες.

Η Κάρπαθος εντάσσεται στους θερμούς και ξηρούς κλιματικούς τύπους των μεσογειακών οικοσυστημάτων. Η μέση ετήσια θερμοκρασία του αέρα είναι 19,5° C. Οι άνεμοι, ιδιαίτερα ισχυροί σε όλη τη διάρκεια του έτους, έχουν επικρατούσες διευθύνσεις τις Β-ΒΑ-ΒΔ. Ο ευρύτερος χώρος είναι φτωχός σε βροχοπτώσεις. Το μέσο ετήσιο ύψος της βροχής είναι 445 χιλ. (1980-2000) με τις μέγιστες τιμές να παρατηρούνται το Δεκέμβριο (85,9 χιλ.) κυρίως στη Δ και ΒΔ προσήνεμη πλευρά. Σε συνδυασμό με τη γεωμορφολογία της περιοχής εννοείται η επιφανειακή απορροή των υδάτων, με ταχεία αποστράγγιση και έντονη διαβρωτική ενέργεια, σε βάρος της κατείσδυσης.

Σπουδαίοι τόποι φυσικού κάλλους στην περιοχή μπορούν να χαρακτηριστούν το Αργώνι, η Βανάντα, η Βρουκούντα (Βρυκούντα), η Σαρία και το Τρίστομο, αλλά και πολλοί άλλοι όπως το Φίλιος (Αη-Μηνάς), η Ασία, η Αυλώνα, το Πεί και το Φορόκλι, προσφέροντας όλοι αισθητική απόλαυση.

3.4.2. Οικότοποι περιοχής

Στο ιδιαίτερο γεωμορφολογικό περιβάλλον της Β. Καρπάθου και Σαρίας απαντώνται ποικίλες μορφές ενδιαιτημάτων, που χαρακτηρίζονται από τις αμμώδεις ή τις βραχώδεις ακτές, τα γλυκά νερά, τα παρόχθια δάση, τους θαμνώνες, τα πευκοδάση και τους αλοφυτικούς ή τους βραχώδεις τύπους. Έχουν αναγνωριστεί περισσότεροι από 20 οικότοποι, που περιλαμβάνονται στο Παράρτημα Ι της Οδηγίας 92/43, οι οποίοι στην πλειονότητά τους βρίσκονται σε καλή κατάσταση διατήρησης. Ορισμένοι παρουσιάζονται στον Πίνακα 3.1, όπου με αστερίσκο επισημαίνονται αυτοί που θεωρούνται προτεραιότητας (π.χ. τύποι οικοτόπων που κινδυνεύουν να εξαφανιστούν).⁶⁴ Εκτός από τους οικοτόπους του πίνακα υπάρχουν και άλλοι όπως οι «κοιλότητες μεταξύ των θινών με κλίνες καλαμιών και βούρλων», η «μονοετής βλάστηση με *Salicornia* και άλλα είδη λασπωδών και αμμωδών ζωνών» και οι «πρωτογενείς λειμώνες σε βραχώδεις δόμους», ενώ κάποιοι άλλοι δεν αντιστοιχούν με τους καταγραμμένους στο παράρτημα της οδηγίας.

---

⁶⁴ Από τους 255 φυσικούς τύπους οικοτόπων με εξάπλωση στον ευρωπαϊκό χώρο, που περιλαμβάνονται στην Οδηγία 92/43, οι 91 θεωρούνται προτεραιότητας.

Πίνακας 3.1: Τύποι φυσικών οικοτόπων της περιοχής

Κωδικός οικοτόπου	Τύπος οικοτόπου	Κάλυψη %
1120	* Εκτάσεις θαλάσσιου βυθού με βλάστηση (<i>Posidonia oceanica</i>)	3,18
1150	* Λιμνοθάλασσες	
1160	Αβαθείς κολπίσκοι και κόλποι	0,35
1170	Ύφαλοι	3,35
1210	Μονοετής βλάστηση μεταξύ των ορίων πλημμυρίδας και αμπώτιδος	
1240	Απόκρημνες βραχώδεις ακτές με βλάστηση στη Μεσόγειο (ενδημικά <i>Limonium</i>)	6,30
1410	Μεσογειακά αλίπεδα (<i>Juncetalia maritimi</i>)	
2190	Υγρές κοιλότητες μεταξύ των θινών	0,10
3170	* Μεσογειακά εποχικά τέλματα	0,10
3290	Ποταμοί της μεσογείου με περιοδική ροή	0,10
5210	Διαπλάσεις αρκεύθων	6,10
5212	Υψηλοί θαμνώνες με <i>Juniperus phoenicea</i>	
5331	Διαπλάσεις ή σχηματισμοί ή θαμνώδεις φυτοκοινωνίες με <i>Euphorbia dendroides</i>	
5420	Φρύγανα <i>Sarcopoterium spinosum</i>	26,50
6220	* Ψευδοστέπα με αγρωστώδη και μονοετή φυτά (<i>Thero-Brachypodietea</i>)	0,10
8140	Λιθώνες βαλκανικής χερσονήσου	0,20
8210	Χασμοφυτική βλάστηση βραχωδών πρανών/Ασβεστόφιλες υποδιαίρεσεις	2,30
8217	Ασβεστολιθικά βράχια του Αιγαίου	
8310	Σπήλαια των οποίων δε γίνεται τουριστική εκμετάλλευση	0,10
8330	Θαλάσσια σπήλαια εξολοκλήρου ή κατά το ήμισυ κάτω από την επιφάνεια	0,10
9320	Δάση με <i>Olea</i> και <i>Ceratonia</i>	6,30
9540	Μεσογειακά πευκοδάση με ενδημικά είδη πεύκων της Μεσογείου	10,40
92C0	Δάση πλατάνου της Ανατολής (<i>Platanion orientalis</i>)	
92D0	Παρόχθια δάση-στοές της θερμής Μεσογείου (<i>Nerio-Tamaricetea</i>)	0,10

Οι δραστηριότητες και οι διεργασίες που έχουν καταγραφεί ότι ενδέχεται να επηρεάζουν αρνητικά τους οικοτόπους της περιοχής είναι:⁶⁵ η χρήση γεωργικών φαρμάκων (110), η βόσκηση (140), η επαγγελματική αλιεία (210), η θήρα (230), οι εναποθέσεις οικιακών απορριμμάτων (421), η διάβρωση (900) και η πυρκαγιά από φυσικά αίτια μέσα στην περιοχή (948). Με ουδέτερη δράση έχουν χαρακτηριστεί η καλλιέργεια (100), η λίπανση (120), η άρδευση (130), η εκτροφή ζώων (171), η ερασιτεχνική αλιεία (220), η διασκορπισμένη αστικοποίηση (403), η ναυσιπλοΐα μέσα στην περιοχή (520) και τα μονοπάτια και οι δρόμοι (501, 502).

⁶⁵ Μέσα στην παρένθεση σημειώνονται οι κωδικοί της Οδηγίας 92/43 για τις επιπτώσεις και δράσεις που επηρεάζουν το καθεστώς συντήρησης των περιοχών Natura 2000.

3.4.3. Χλωρίδα

Η πρώιμη απομόνωση της Καρπάθου μαζί με την Κρήτη από την υπόλοιπη αιγιακή περιοχή οδήγησε στην παρουσία μεγάλου αριθμού σπάνιων και ενδημικών ειδών. Στο νησί έχουν καταγραφεί 923 είδη φυτών από τα οποία 79 έχουν χαρακτηριστεί απειλούμενα, όχι τόσο για λόγους άμεσου κινδύνου τους αλλά πιο πολύ επειδή είναι σπάνια. Ειδικότερα στην περιοχή μελέτης έχουν αναγνωριστεί 87 είδη που θεωρούνται σημαντικά γιατί είναι ενδημικά, σπάνια ή απειλούμενα.

Το έντονο ανάγλυφο και οι κλιματικές συνθήκες του τόπου, με τους δυνατούς ανέμους και τη μικρή διαθεσιμότητα νερού, επηρέασαν σημαντικά τη διαμόρφωση της βλάστησής του. Στους ορεινούς όγκους του ανατολικού τμήματος της Β. Καρπάθου και του νότιου και ανατολικού της Σαρίας υπάρχει εκτεταμένο δάσος της τραχείας πεύκης (*Pinus brutia*), που παλιότερα έφτανε τα 24.600 στρέμματα. Μεγάλο τμήμα του (80%) καταστράφηκε πριν από μια εικοσαετία με τις πυρκαγιές που εκδηλώθηκαν στην περιοχή, αλλά η κατάσταση αναγέννησής του σήμερα κρίνεται ικανοποιητική. Στις λιγότερο απότομες θέσεις αναπτύσσονται χαμηλοί και ψηλοί θαμνώνες με αγριοκυπαρίσια (*Juniperus phoenicea*) και σχίνα (*Pistacia lentiscus*), ενώ μεγάλες είναι οι εκτάσεις που καταλαμβάνονται από φρύγανα. Στους βραχώδεις τόπους και τα φαράγγια υπάρχει πλούσια και ενδιαφέρουσα χασμοφυτική βλάστηση, με είδη όπως η κάππαρη (*Capparis spinosa*), στην οποία συχνά συμμετέχει η δενδρώδης ευφόρβια (*Euphorbia dendroides*). Οι παράκτιοι βράχοι χαρακτηρίζονται από την αεροαλοφυτική βλάστηση με σπάνια ή ενδημικά είδη όπως τα αμάραντα (*Limonium spp.*).

Άλλα είδη του φυτικού πλούτου, που ενδεικτικά μόνο μπορούν να αναφερθούν, είναι το θαλασσόχορτο (*Salsola kali*), το κρίταμο (*Crithmum maritimum*), η πικροδάφνη (*Nerium oleander*), το θυμάρι (*Coridothymus capitatus*), η ασφάκα (*Phlomis sp.*), η λαδανιά (*Cistus spp.*), το σταμναγκάθι (*Cichorium spinosum*), το σπαράγγι (*Asparagus spp.*), η ατρακλίδα (*Carlina corymbosa*), το φιδόχορτο (*Arum creticum*), η αστοιβή (*Sarcopoterium spinosum*), η καμπανούλα της Καρπάθου (*Campanula carpatha*), η σταχελίνη η θαμνώδης (*Stachelina fruticosa*), η σιληνή (*Silene sp.*),⁶⁶ κ.ά..

Η εισβολή ξενικών ειδών αποτελεί μια σημαντική απειλή για τη φυσική χλωρίδα του τόπου. Για παράδειγμα, είδη νοτιοαφρικανικής προέλευσης όπως το μπουζί (*Carbobrotus edulis*), που χρησιμοποιείται για αποκαταστάσεις τοπίου και ως

⁶⁶ Η *Silene holzmanii* περιλαμβάνεται στο Παράρτημα II της Οδηγίας 92/43.

καλλωπιστικό σε κήπους και τουριστικές εγκαταστάσεις, και η ξινήθρα (*Oxalis pes-caprae*), που εγκαθίσταται δυναμικά σε καλλιέργειες και φυσικούς βιοτόπους, μπορεί να εξαπλωθούν και να παραμερίσουν ή να εκτοπίσουν τα τοπικά είδη. Επίσης, με την αλλαγή χρήσεων γης οδηγούνται σε εξαφάνιση κάποια σπάνια είδη, όπως το φούσκο (*Leontis leontopetalum*), που σχετίζονται με την παραδοσιακή καλλιέργεια (σιτηρά, ψυχανθή, ελιές, αμπέλια) στις πολυάριθμες αναβαθμίδες της Αυλώνας, της Βανάντας, του Ολύμπου, της Σαρίας, του Τρίστομου. Η εγκατάλειψή τους τις μεταβάλλει σε φρυγανότοπους, πρόβλημα που ίσως γίνει εντονότερο με την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής και την ανεξέλεγκτη συλλογή ή καταστροφή των ειδών που συνδέονται με αυτές (*Aristolochia cretica*, *Isatis lusitanica*, *Paeonia clusii*).

3.4.4. Πανίδα

Η Β. Κάρπαθος και κυρίως η Σαρία ανήκουν στους σημαντικότερους τόπους για την ορνιθοπανίδα. Φιλοξενούν 18 είδη πουλιών του Παραρτήματος Ι της Οδηγίας 79/409, από τα οποία 13 φωλιάζουν στην περιοχή. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η παρουσία μόνιμου πληθυσμού σπάνιων αρπακτικών, όπως ο Σπιζαετός (*Hieraaetus fasciatus*) (1-2 ζεύγη), ο Πετρίτης (*Falco peregrinus*) (1-3 ζεύγη), η Κοκκινοκαλιακούδα (*Pyrhcorax pyrrhcorax*) (5-10 ζεύγη), ο Θαλασσοκόρακας (*Phalacrocorax aristotelis desmarestii*) (10-15 ζεύγη) και ο Μαυροπετρίτης (*Falco eleonora*) (< 20 ζεύγη).

Άλλα σημαντικά πουλιά είναι η Νησιωτοπέρδικα (*Alectoris chucar*), αλλά και η Αετογερακίνα (*Buteo rufinus*), ο Μουστακοτσιροβάκος (*Sylvia rueppelli*), ο Γαϊδουροκεφαλός (*Lanius minor*) και ο Αρτέμης (*Calonectris diomedea*), τα οποία παρατηρούνται και πιθανόν να φωλιάζουν στην περιοχή, που αποτελεί σημαντικό σταθμό και για πολλά άλλα μεταναστευτικά πουλιά (μελισσοφάγοι, χαλκοκουρούνες, χελιδόνια, κ.ά.). Οι κίνδυνοι για τα πουλιά της περιοχής είναι σε μεγάλο βαθμό το κυνήγι, με τις άμεσες και τις έμμεσες συνέπειές του για τους ανώτερους θηρευτές, καθώς και η συλλογή των αρπακτικών πτηνών από λαθροθήρες.

Πολύ σημαντική στη Β. Κάρπαθο και Σαρία είναι επίσης η ερπετοπανίδα. Από τα είδη της αξίζει να αναφερθεί το Λιακόνι (*Chalcides ocellatus ocellatus*), αλλά και η Κασιρίδα (*Cyrtopodion kotschy oertzeni*) και ο Αβλέφαρος (*Ablepharus kitaibelii fabici*) που είναι δύο ενδημικά υποείδη. Ενδιαφέρουσα είναι ακόμα η παρουσία στην περιοχή του ενδημικού αμφίβιου υποείδους Καρπαθοσαλαμάνδρα (*Mertensiella*

luschani helverseni)⁶⁷ με την τοπική ονομασία Χοχιλίνα, και του βατράχου *Rana cerigensis* που συλλέχθηκε στην περιοχή Αργώνι, έξω από τα όρια της Natura 2000, και φαίνεται να αποτελεί ένα νέο είδος. Για την προστασία της ερπετοπανίδας δεν απαιτούνται ειδικά μέτρα, με την προϋπόθεση βέβαια ότι δεν υποβαθμίζονται οι βιότοποι της (π.χ. με την αλλαγή χρήσεων γης) και δε γίνεται υπέρμετρη συλλογή ατόμων της.

Στην περιοχή έχουν αναφερθεί ενδημικά χερσαία ασπόνδυλα (π.χ. κολεόπτερο *Danacaea insularis*, γαστερόποδο *Pyramidula chorismenostoma*, ορθόπτερο *Rhacocleis silvestri*), ενώ στη σπηλαιοπανίδα της παρατηρείται και το ενδημικό ορθόπτερο *Discoptila kinzelbachi*. Επίσης, καταγράφεται ένα ζευγάρι Πεπλόγλαυκων (*Tyto alba*), στα υπολείμματα της τροφής του οποίου βρέθηκαν οστά από 43 άτομα μικροθηλαστικών, μεταξύ των οποίων ήταν και έντεκα Μυγαλές (*Crocidura leucodon* = *C. Lasia*) και μια Μικρομυωτία (*Myotis Blythi*). Δεν μπορεί να υπολογιστεί η αφθονία των δύο τελευταίων ειδών, αλλά πρέπει να σημειωθεί ότι είναι προστατευόμενα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Στα θαλάσσια οικοσυστήματα της Β. Καρπάθου και Σαρίας υπάρχει ποικιλία θαλάσσιων ειδών ανθόζωων, φανερόγαμων, μαλακίων και εχινόδερμων, ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, πολλά από τα οποία είναι απειλούμενα ή αυστηρά προστατευόμενα (π.χ. Ποσειδωνία, Κοινός αχινός, Τρίτωνας). Υψηλή βιοποικιλότητα παρουσιάζει ο όρμος του Τρίστομου, ο οποίος αποτελεί σημαντικό βιότοπο για δίθυρα όπως το *Arca noae* και η Πίνα (*Pinna nobilis*).

Ξεχωριστή αναφορά πρέπει να γίνει για την παρουσία της Μεσογειακής φώκιας (*Monachus monachus*) στην περιοχή, που είναι το σπανιότερο είδος φώκιας στον κόσμο και το περισσότερο απειλούμενο θαλάσσιο θηλαστικό της Ευρώπης (αναφέρεται ως είδος προτεραιότητας στο Παράρτημα II της Οδηγίας 92/43). Στην περιοχή Καρπάθου-Κάσου έχουν εντοπιστεί από τη ΜΟm 14 διαφορετικά καταφύγια της *Monachus monachus* (4 στη Β. Κάρπαθο και 4 στη Σαρία), από τα οποία 12 αξιολογήθηκαν κατάλληλα για ανάπαυση, ενώ 2 και για αναπαραγωγή (1 στη Σαρία). Ο ελάχιστος πληθυσμός του είδους που χρησιμοποιεί την περιοχή προσδιορίστηκε στα 5 άτομα, ενώ εκτιμάται ότι μπορεί να κυμαίνεται μεταξύ 10-20 ατόμων. Οι κυριότερες απειλές για τη Μεσογειακή φώκια στον ελληνικό χώρο είναι η εσκεμμένη θανάτωσή της, κυρίως από ψαράδες, αλλά και η παρενόχληση ή η συρρίκνωση των ενδιαίτημά-

⁶⁷ Η σαλαμάνδρα (*Mertensiella luschani*) αποτελεί το μοναδικό ενδημικό ουροδέλες στην Ελλάδα.

των της λόγω των αυξανόμενων ανθρώπινων δραστηριοτήτων της βιομηχανίας και του τουρισμού. Πάντως, η τουριστική κίνηση στην περιοχή Β. Καρπάθου και Σαρίας είναι τουλάχιστον προς το παρόν σχετικά μικρή, ενώ τα ξενοδοχεία και τα ενοικιαζόμενα δωμάτια περιορίζονται μέσα στους υπάρχοντες οικισμούς (Ολύμπος, Διαφάνι), με αποτέλεσμα να μην ασκείται ιδιαίτερη πίεση στη Μεσογειακή φώκια και το φυσικό περιβάλλον της περιοχής.

3.5. Ανθρωπογενές περιβάλλον⁶⁸

3.5.1. Κοινωνικοδημογραφικά και πολιτισμικά στοιχεία

Μετά την εφαρμογή του προγράμματος «Ι. Καποδίστριας» για τη συνένωση των δήμων και κοινοτήτων, προέκυψαν στο νησί της Καρπάθου δύο Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Ο Δήμος Καρπάθου⁶⁹ με πρωτεύουσα τα Πηγάδια στο νότιο τμήμα του νησιού και η Κοινότητα Ολύμπου που εξαιρέθηκε από τη συνένωση των υπόλοιπων κοινοτήτων μετά από σχετική πρόταση της τοπικής αυτοδιοίκησης. Το αίτημα βασίστηκε στη γεωγραφική απομόνωση και την απόσταση της Ολύμπου από την έδρα του Δήμου Καρπάθου (60 χμ.), αλλά και την ιδιαίτερη πολιτιστική και κοινωνική ταυτότητά της.

Στην Κοινότητα Ολύμπου υπάρχουν δύο συγκροτημένοι οικισμοί (Ολύμπος, Διαφάνι) και δύο άλλοι που είναι περισσότερο εποχικοί (Αυλώνα, Τρίστομο). Μη οροθετημένα εποχικά οικήματα υπάρχουν επίσης σε αρκετά σημεία και στο νησί της Σαρίας (όπως στο Άργος).

Η Όλυμπος στην αρχή της ιταλικής κατοχής (το 1912 αναφέρονται περισσότεροι από 2.000 κάτοικοι) αλλά και κατά την προσάρτηση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα (το 1947 είχε πληθυσμό 1.427 άτομα), ήταν ο μεγαλύτερος δήμος του νησιού. Μεταπολεμικά, με την ανάπτυξη των μεγάλων αστικών κέντρων και το εντεινόμενο μεταναστευτικό ρεύμα των Καρπάθιων προς την Αμερική, την Αυστραλία και την Αφρική, ο πληθυσμός της ελαττωνόταν διαρκώς με αποτέλεσμα να καταγράφονται ποσοστά μείωσης στις δεκαετίες του '60 και του '70 της τάξης του 30% (Πίνακας 3.2). Τη δεκαετία του '80 παρατηρήθηκε μια αναστροφή της τάσης μετακίνησης του πληθυσμού από το νησί, ως αποτέλεσμα κυρίως της τουριστικής ανάπτυξής του. Η

⁶⁸ Οι κυριότερες πηγές της ενότητας είναι τα: ΑΝΔΩ (2002), ΕΣΥΕ, ΥΠΕΧΩΔΕ/MOm (χ.χ).

⁶⁹ Ο Δήμος Καρπάθου περιέλαβε 9 πρώην κοινότητες (Απέρι, Αρκάσα, Βολάδα, Μενετές, Μεσοχώρι, Όθος, Πηγάδια, Πυλές, Σπόα) με 21 συνολικά συγκροτημένους ή εποχικούς οικισμούς.

ίδια τάση σημειώθηκε με καθυστέρηση και στην Κοινότητα Ολύμπου για να καταμετρηθεί στην απογραφή του 2001 σημαντικά αυξημένος πληθυσμός σε σχέση με αυτόν του 1991.

Πίνακας 3.2: Πληθυσμιακή εξέλιξη Κοινότητας Ολύμπου 1951-2001

	1951	51-61	1961	61-71	1971	71-81	1981	81-91	1991	91-01	2001
Σύνολο νήσου Καρπάθου	7.069	-5,1%	6.707	-19,0%	5.433	-14,4%	4.649	+14,5%	5.323	+22,3%	6.511
Κοινότητα Ολύμπου	1.341	-6,4%	1.255	-33,8%	831	-30,1%	581	-1,0%	575	+32,3%	761
Ποσοστό % κατανομής Ολύμπου	19,0		18,7		15,3		12,5		10,8		11,7

Πηγή: ΕΣΥΕ

Στα στοιχεία της απογραφής του 1991 το ποσοστό 53,74% του παραγωγικού πληθυσμού (15-64 ετών) δεν κρινόταν καθόλου ικανοποιητικό, αφού ήταν κάτω από το επίπεδο του 60% που προσδιορίζεται ως ελάχιστο από την κοινωνική δημογραφία. Το ποσοστό δείχνει να βελτιώθηκε στην απογραφή του 2001 και να έφτασε στο 62,29% του πληθυσμού της κοινότητας. Παρόλα αυτά ο γεροντικός πληθυσμός της περιοχής (65+ ετών) με αναλογία 23,52% υπερβαίνει πολύ το ανώτατο αποδεκτό επίπεδο του 10%, ενώ το ποσοστό 14,19% του παιδικού πληθυσμού (0-14 ετών) είναι πολύ μικρό και κάτω από το όριο του 30% για να μπορεί να προσδώσει στον τόπο το στοιχείο της νεότητας (Πίνακας 3.3). Επίσης, το 71,1% των 270 συνολικά νοικοκυριών της κοινότητας έχει από 1-3 μέλη (1 μέλος 25,9%, 2 μέλη 30,4%, 3 μέλη 14,8%), δηλαδή μάλλον είναι με κανένα ή ένα παιδί, και μόνο το 28,9% έχει 4 ή περισσότερα μέλη.

Βέβαια οι παραπάνω αριθμοί που προέρχονται από τις απογραφές για τον πληθυσμό της Ολύμπου, είναι μάλλον πλασματικοί, όπως άλλωστε συμβαίνει σχεδόν με όλους τους μικρούς τόπους της ελληνικής επαρχίας. Έτσι, αν και οι εγγεγραμμένοι στα δημοτολόγια του 2004 είναι 998 και στην απογραφή του 2001 υπήρχαν 409 άτομα στην Όλυμπο, 312 στο Διαφάνι, 16 στην Αυλώνα, 2 στο Τρίστομο και 22 στη Σαρία

(σύνολο 761),⁷⁰ οι κάτοικοι που στην πραγματικότητα μένουν όλο το χρόνο στους οικισμούς της κοινότητας δεν ξεπερνούν, σύμφωνα με μαρτυρίες και των ίδιων, τους 300-350 οι περισσότεροι μάλιστα από τους οποίους είναι πάνω από 65 ετών.

Πίνακας 3.3: Ηλικιακή διάρθρωση πληθυσμού στις απογραφές 1991 και 2001

	0-14		15-24		25-39		40-54		55-64		65-79		80+	
	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ
Κάρπαθος 1991	572	532	342	334	575	487	443	354	250	313	347	468	99	207
Κοινότητα Ολύμπου 1991	59	59	24	31	47	46	53	36	25	47	40	79	9	20
	20,52%		53,74%						25,74%					
Κάρπαθος 2001	532	500	460	363	802	724	712	555	285	338	418	516	131	175
Κοινότητα Ολύμπου 2001	58	50	46	49	68	66	92	65	48	40	57	78	15	29
	14,19%		62,29%						23,52%					
αποδεκτά επίπεδα	> 30%		> 60%						< 10%					

Πηγή: ΕΣΥΕ

Κατά το παρελθόν η κύρια δραστηριότητα στην περιοχή ήταν η γεωργία, γεγονός που φανερώνεται από το πλήθος των εγκαταλειμμένων ανεμόμυλων και την πληθώρα των αναβαθμίδων, με τις οποίες αξιοποιούνταν στο μέγιστο η διατιθέμενη επιφάνεια. Σταδιακά, με τη μείωση των εργατικών χεριών και την εισαγωγή πιο φτηνών γεωργικών προϊόντων από τα ντόπια, εγκαταλείφθηκε σε μεγάλο βαθμό ο κλάδος αυτός του *πρωτογενή τομέα*.

Σήμερα, περισσότερο γίνεται εκμετάλλευση των ελαιώνων και η καλλιέργεια ορισμένων εκτάσεων της Αυλώνας από οικογενειακές επιχειρήσεις, με περιορισμένη όμως χρήση μηχανημάτων και μικρή απόδοση. Από τα 104.900 στρέμματα της συνολικής έκτασης της κοινότητας Ολύμπου οι χρησιμοποιούμενες γεωργικές εκτάσεις, σύμφωνα με την απογραφή Γεωργίας-Κτηνοτροφίας έτους 1999/2000, είναι 2.685,5 στρέμματα από 106 εκμεταλλεύσεις. Από αυτά, τα 1.682,6 στρέμματα είναι δενδρώδεις καλλιέργειες, τα 868,7 ετήσιες καλλιέργειες, τα 35 αμπέλια, τα 16,7 κηπευτικά, τα 22,5 μόνιμα λιβάδια και τα 60 αγραναπαύσεις. Με την ίδια απογραφή στον κλάδο της κτηνοτροφίας καταγράφονται 2.882 πρόβατα, 1.017 αίγες, 264

⁷⁰ Οι αντίστοιχοι αριθμοί στην απογραφή του 1991 ήταν: Όλυπος 304, Διαφάνι 247 και Αυλώνα 24 (σύνολο 575).

πουλερικά, 25 κουνέλια και 38 ιπποειδή-όνοι, ενώ στην μελισσοκομία 258 συνολικά κυψέλες. Ελάχιστοι κάτοικοι ασχολούνται με την αλιεία, αν και στην περιοχή έρχονται και ψαρεύουν σκάφη από άλλα μέρη του νησιού ή από άλλα νησιά.

Ο δευτερογενής τομέας (βιομηχανία-βιοτεχνία-μεταποίηση) σημειώνει στασιμότητα και περιορίζεται στις χωματουργικές και οικοδομικές δραστηριότητες. Χαρακτηριστική πάντως κατά τα προηγούμενα χρόνια ήταν η παρουσία στην περιοχή μονάδων υπόδησης, που κατασκεύαζαν τα παραδοσιακά στιβάνια (μπότες). Στον τριτογενή τομέα (εμπόριο-υπηρεσίες-τουρισμός) καταγράφονται ορισμένες μόνο υπηρεσίες και κάποια καταστήματα λιανικού εμπορίου, τα περισσότερα από τα οποία είναι τουριστικά και πουλούν είδη λαϊκής τέχνης.

Οι απασχολούμενοι στον τριτογενή τομέα, που για την περιοχή σχετίζεται περισσότερο με τον τουρισμό, ήταν σύμφωνα με την απογραφή του 1991, 47 άτομα και αποτελούσαν το 35,1% των 134 συνολικά απασχολούμενων του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Στον πρωτογενή τομέα απασχολούνταν 25 άτομα (18,7%), ενώ τα 51 άτομα (38,1%) που απασχολούνταν στο δευτερογενή τομέα ήταν κυρίως τεχνίτες και εργάτες.

Η Β. Κάρπαθος δεν μπορεί με τα σημερινά δεδομένα να είναι ανταγωνιστική στους κλάδους του πρωτογενή της τομέα. Έχει μικρές καλλιεργούμενες εκτάσεις, ορεινό ανάγλυφο και ελάχιστες δυνατότητες για περαιτέρω κτηνοτροφική ή αλιευτική εξέλιξη. Επίσης, δε διαθέτει τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη μαζικού τουρισμού. Εξακολουθεί να είναι ένας τόπος απομονωμένος και ο χώρος της δεν είναι κατάλληλος για τη δημιουργία αντίστοιχης υποδομής. Έτσι, δεν αποτελεί βασικό τουριστικό προορισμό ή ισχυρό πόλο έλξης για το μαζικό τουρισμό, σε αντίθεση με το υπόλοιπο νησί στο οποίο διακινούνται πια ικανοί αριθμοί τουριστών με ταυτόχρονη όμως επιβάρυνση του περιβάλλοντος, αλλοίωση της ταυτότητας του τόπου και μικρή συνεισφορά στην τοπική οικονομία.

Η περιοχή της Β. Καρπάθου και Σαρίας φαίνεται να είναι ιδανική για την ανάπτυξη ήπιων και εναλλακτικών μορφών τουρισμού στη βάση του φυσικού, λαογραφικού και πολιτιστικού της πλούτου. Διαθέτει, εκτός από το εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον με τα μοναδικά τοπία και τα ξεχωριστά είδη χλωρίδας και πανίδας που σκιαγραφήθηκαν σε προηγούμενες ενότητες, ισχυρά ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία. Η Όλυμπος συνιστά σημείο αναφοράς σε εθνικό επίπεδο για τη ζωντανή της λαογραφική παράδοση. Η χρήση των τοπικών ενδυμασιών και της τοπικής διαλέκτου είναι στοιχεία που διατηρούνται μέχρι σήμερα. Τα πανηγύρια, οι χοροί και η παραδο-

σιακή μουσική της δεν έχουν χάσει την αυθεντικότητά τους. Τα ήθη και τα έθιμα του τόπου τηρούνται πιστά. Ο οικισμός της Ολύμπου έχει κηρυχθεί παραδοσιακός. Στον όρμο του Τρίστομου έχει επισημανθεί μεγάλη παλαιοχριστιανική βασιλική του 6^{ου} αι., ενώ σε διάφορες άλλες θέσεις υπάρχει πλήθος από εξωκλήσια της Βυζαντινής εποχής, όπως οι Άγιοι Τεσσαράκοντα, η Αγία Άννα Καθολική και ο Άγιος Ονούφριος. Στη Βρυκούντα σώζεται η ακρόπολη της αρχαίας πόλης, καθώς και νεκρόπολη των ελληνιστικών χρόνων με λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους. Στη θέση Παλάτια της Σαρίας υπάρχουν κτίσματα σημαντικού μεσαιωνικού οικισμού με ιδιόμορφη αρχιτεκτονική,⁷¹ ερείπια αρχαίας νεκρόπολης και θαλαμοειδείς λαξευτοί τάφοι ελληνιστικής περιόδου (βλ. φωτογραφίες Παραρτήματος II).

3.5.2. Στοιχεία υποδομής

Η συγκοινωνιακή σύνδεση αποτελεί βασική υποδομή για ένα νησιωτικό και απομονωμένο τόπο και προϋπόθεση για την τουριστική ανάπτυξη οποιασδήποτε μορφής. Το χωμάτινο οδικό δίκτυο που συνέδεε την Όλυμπο με το υπόλοιπο νησί ήταν ιδιαίτερα δύσβατο και εμπόδιζε τη μετακίνηση των ντόπιων αλλά και των επισκεπτών. Τα έργα βελτίωσής του δεν έχουν ακόμα ολοκληρωθεί και έτσι η οδική πρόσβαση εξακολουθεί να είναι δύσκολη. Οι μόνοι ασφαλοστρωμένοι δρόμοι στην περιοχή είναι αυτοί που συνδέουν τους οικισμούς της Ολύμπου, του Διαφανίου και της Αυλώνας.

Με την ολοκλήρωση του λιμανιού στο Διαφάνι (72 μ.),⁷² στα μέσα της δεκαετίας του '90, βελτιώθηκε η θαλάσσια συγκοινωνία της αποκομμένης μέχρι τότε περιοχής, ενσωματώνοντας την στο ακτοποϊκό δρομολόγιο Ρόδου-Κρήτης-Πειραιά. Επίσης, τουριστικά σκάφη εκτελούν το δρομολόγιο Πηγάδια-Διαφάνι και επισκέπτονται το νησί της Σαρίας. Με αυτόν τον τρόπο η σχετική κίνηση αυξήθηκε και οδήγησε στη λειτουργία εστιατορίων και ορισμένων ξενοδοχείων και ενοικιαζόμενων δωματίων στην Όλυμπο (περίπου 60 κλίνες) και το Διαφάνι (περίπου 250 κλίνες).

Στην Όλυμπο βρίσκεται το κοινοτικό κατάστημα, το κέντρο εξυπηρέτησης πολιτών, το αγροτικό ιατρείο και το ταχυδρομικό πρακτορείο της περιοχής. Λειτουργεί Γυμνάσιο (κατά το σχολικό έτος 2005-06 θα λειτουργήσει και η Α΄ Λυκείου), καθώς

⁷¹ Μελετητές όπως ο Ν. Μουτσόπουλος και ο Μ. Μιχαηλίδης-Νουάρος θεωρούν ότι τα κτίσματα αποτελούν οικισμό Σαρακηνών πειρατών, καθώς παρουσιάζουν μεγάλες ομοιότητες με άλλα της Συρίας και της Β. Αφρικής.

⁷² Το κύριο λιμάνι του νησιού (ωφέλιμο μήκος 125 μ.) βρίσκεται στα Πηγάδια.

και από ένα Νηπιαγωγείο και ένα ολιγοθέσιο Δημοτικό σχολείο στην Όλυμπο και στο Διαφάνι, όπου εδρεύουν επίσης ο αστυνομικός και ο λιμενικός σταθμός. Υπάρχει αρχαιοφύλακας, αγροφύλακας, δασοφύλακας και θηροφύλακας. Η οδική συγκοινωνία των οικισμών εξυπηρετείται με κοινοτικό λεωφορείο και ταξί. Έχουν συσταθεί δύο πολιτιστικοί σύλλογοι και Γεωργικός και Μελισσοκομικός Συνεταιρισμός.

Οι υδατικοί πόροι της Β. Καρπάθου προέρχονται κυρίως από τα υπόγεια νερά. Με 3 γεωτρήσεις και 6 πηγές παρέχεται επαρκές πόσιμο νερό. Τα λύματα της Ολύμπου οδηγούνται σε φρεάτιο απορρόφησης, με τελικό αποδέκτη ένα χείμαρρο, από παλιό αλλά σχεδόν πλήρες δίκτυο αποχέτευσης. Στο Διαφάνι εγκαταστάθηκε πρόσφατα δίκτυο αποχέτευσης σε όλον τον οικισμό. Τα λύματα κατευθύνονται αρχικά σε δεξαμενή καθίζησης και στη συνέχεια καταλήγουν σε ρέμα. Στα στενά δρομάκια της Ολύμπου δεν μπορούν να κυκλοφορήσουν οχήματα και δεν υπάρχουν κάδοι συλλογής απορριμμάτων. Η συγκέντρωσή τους γίνεται στην είσοδο του οικισμού, από όπου με απορριμματοφόρο μεταφέρονται σε παρακείμενη χαράδρα.

Η ηλεκτρική ενέργεια παρέχεται με καλώδια υψηλής τάσης από το εργοστάσιο της ΔΕΗ στην περιοχή Βρόντη Καρπάθου. Αξίζει να σημειωθεί ότι στη θέση Αφιάρτης της νότιας Καρπάθου έχει εγκατασταθεί από την Αναπτυξιακή Εταιρεία του Δήμου Καρπάθου αιολικό πάρκο, που εκμεταλλεύεται τους ισχυρούς ανέμους και παράγει ηλεκτρικό ρεύμα ισχύος 500 KW. Στη ίδια περιοχή βρίσκεται ο αερολιμένας του νησιού που εξυπηρετεί τη σύνδεσή του με τη Ρόδο, την Αθήνα και την Κάσο, και με πτήσεις charter με κέντρα του εξωτερικού.

3.6. Περιβαλλοντική ενημέρωση και ανάδειξη

Η πρωτοβουλία προστασίας και οικοτουριστικής ανάπτυξης της Β. Καρπάθου και Σαρίας προϋποθέτει, όπως τονίστηκε στη βιβλιογραφική επισκόπηση του οικοτουρισμού, την ενημέρωση, ευαισθητοποίηση και συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων στο εγχείρημα από το προσωπικό της προστατευόμενης περιοχής, τους επισκέπτες της και την τοπική κοινωνία, μέχρι τους τουριστικούς πράκτορες, τους φορείς και το ευρύτερο κοινό.

Η ΜΟπ, εκπονώντας την «Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη Β. Καρπάθου –Σαρίας», πραγματοποίησε ποικίλες δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης στην περιοχή, με την προβολή των στόχων του προγράμματος οικοανάπτυξης, τη διανομή ενημερωτικών εντύπων, τη λειτουργία κινητής έκθεσης στο Διαφάνι και την Όλυμπο,

τη δημιουργία κέντρου ενημέρωσης για τη Monachus monachus και το περιβάλλον στα Πηγάδια, το οποίο μεταφέρθηκε στη συνέχεια στο Διαφάνι, και ειδικές εκδηλώσεις με ξεχωριστές παρουσιάσεις για το κοινό και τους μαθητές των σχολείων της ευρύτερης περιοχής. Στην ίδια μελέτη η ΜΟm αναφέρει ότι τα εργαλεία για την ενημέρωση και την εκπαίδευση αναφορικά με τη λειτουργία και τους στόχους της ΠΟΟΛΥ πρέπει να περιλαμβάνουν (ΥΠΕΧΩΔΕ/ΜΟm, χ.χ., 11, 162-167):

- *Εκπαίδευση προσωπικού*

Η διαρκής κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού για τη διαχείριση και τον έλεγχο της ΠΟΟΛΥ διασφαλίζει την απόκτηση των απαιτούμενων διοικητικών, τεχνικών και επιστημονικών γνώσεων, ενώ διατηρεί το ενδιαφέρον και τη δέσμευση για τη συνέχιση του έργου.

- *Προγράμματα κατάρτισης*

Τα προγράμματα ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης θα πρέπει να σχεδιάζονται και να υλοποιούνται για ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών ομάδων, οι οποίες σχετίζονται με οποιοδήποτε τρόπο με την προστατευόμενη περιοχή. Σε αυτές περιλαμβάνονται οπωσδήποτε οι χρήστες των φυσικών πόρων του τόπου, όπως είναι οι επαγγελματίες ψαράδες. Επίσης, συγκαταλέγονται οι εκπαιδευτικοί των σχολείων της κοινότητας για δική τους αρχικά ενασχόληση με τα περιβαλλοντικά θέματα της περιοχής και την ενσωμάτωση στη συνέχεια πρόσφορων προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στο διδακτικό τους προγραμματισμό, αφού η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών αποτελεί μια πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική πρόκληση και ανάγκη για κάθε σύγχρονη κοινωνία (Καΐλα & Θεοδωροπούλου, 1997).

- *Περιβαλλοντική εκπαίδευση στα σχολεία*

Η ανταπόκριση των μαθητών/τριών όλων των βαθμίδων, όταν έρθουν σε επαφή μέσα από κατάλληλα σχεδιασμένα προγράμματα με τα ζητήματα της προστασίας του περιβάλλοντος, είναι άμεση και ουσιαστική. Εξάλλου, τα παιδιά έχουν πιο μεγάλα χρονικά περιθώρια για να επηρεάσουν την ποιότητα του περιβάλλοντος και μπορούν να χρησιμεύσουν ως αποτελεσματικοί διαμεσολαβητές για την προώθηση της περιβαλλοντικής υπευθυνότητας και στους ενήλικες (Dimopoulos & Pantis, 2003).

- *Εκδοση και διάθεση ενημερωτικού υλικού*

Η προσεγμένη, αξιόπιστη και ελκυστικά παρουσιασμένη πληροφόρηση έντυπη ή άλλης μορφής μέσα από καθορισμένα προγράμματα διακίνησής της, είναι απαραίτητη για τη λειτουργία της ΠΟΟΛΥ και ένα σημαντικό μέσο για την επίτευξη των στόχων της.

- *Λειτουργία εκθεσιακού-ενημερωτικού κέντρου*

Το Κέντρο Ενημέρωσης συνιστά το συνδυαστικό κρίκο ανάμεσα στη διαχείριση της ΠΟΟΛΥ και στην περιβαλλοντική ενημέρωση και ευαισθητοποίηση που έχει ως αποδέκτες, μεταξύ άλλων, τους ντόπιους και τους επισκέπτες της περιοχής. Με χώρους διοικητικής υποστήριξης, εκθέσεων, προβολών, περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, αλλά και πώλησης παραδοσιακών προϊόντων και αναμνηστικών, κατευθύνει, διοργανώνει δραστηριότητες, προβληματίζει, παρέχει την ενημέρωση, προβάλλει τον τόπο ως οικοτουριστικό προορισμό και συμβάλλει ενεργά στην προστασία, ανάδειξη και ανάπτυξή του.

Η ανάδειξη με δράσεις και έργα τού φυσικού περιβάλλοντος, των ιστορικών και αρχαιολογικών τόπων, της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και κουλτούρας, των τοπικών δραστηριοτήτων και των προϊόντων της Β. Καρπάθου και Σαρίας αποτελεί προτεραιότητα για τη διατήρηση της περιοχής. Με αυτόν τον τρόπο γίνεται εμφανής η δεδομένη αξία του συνόλου των στοιχείων της, προσελκύονται επισκέπτες που συνεισφέρουν στην οικονομική ανάπτυξή της και παρωθούνται όλοι για την προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς της περιβάλλοντος.

Μια πολύ σημαντική προσπάθεια προς αυτήν την κατεύθυνση είναι η μελέτη που εκπονήθηκε για λογαριασμό της Κοινότητας Ολύμπου, σχετικά με τη διαμόρφωση δικτύου πεζοπορικών διαδρομών στη Β. Κάρπαθο και Σαρία (Κοινότητα Ολύμπου, 2002). Στόχος της δημιουργίας του δικτύου είναι να αναδειχθούν τα παλιά μονοπάτια σύνδεσης των τόπων της περιοχής, με τα οποία ο επισκέπτης θα μπορεί να έρχεται σε επαφή και να γνωρίζει τα φυσικά, ιστορικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της.

Μελετήθηκαν και σχεδιάστηκαν δώδεκα πεζοπορικές διαδρομές διαφορετικού μήκους και δυσκολίας, που διέρχονται από φυσικά ή ιστορικά σημεία ενδιαφέροντος και παρέχουν αισθητική απόλαυση στον πεζοπόρο (τοπίο, θέα, βλάστηση, κτλ.). Προβλέπεται η τοποθέτηση πινακίδων και η σήμανση των επίκαιρων σημείων των διαδρομών. Παράλληλα μεριμνάται η υλοποίηση δράσεων προβολής του έργου και ενημέρωσης του κοινού, με τη δημιουργία περίπτερου όπου θα διανέμονται αναλυτικοί χάρτες με το σχέδιο του δικτύου των μονοπατιών και ενημερωτικά φυλλάδια με οδηγίες, αναλύσεις και επεξηγήσεις. Όπως επισημαίνουν οι συντάκτες του, η επιτυχία και η αξιοποίηση του έργου θα εξαρτηθεί από τη φροντίδα και την επιμέλεια που θα δοθεί από τους αρμόδιους φορείς για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

3.7. Συμπέρασμα για την περιοχή μελέτης

Το συμπέρασμα που προκύπτει από την εξέταση των χαρακτηριστικών της Β. Καρπάθου και Σαρίας είναι ότι η περιοχή προσφέρεται ως περίπτωση εφαρμογής του οικοτουρισμού. Μάλιστα, παρουσιάζεται να είναι κατάλληλη για την υλοποίηση του προτεινόμενου σε αυτήν την εργασία μοντέλου των τριών διαστάσεων της οικοτουριστικής ανάπτυξης, που δίνει έμφαση στην *προστασία του περιβάλλοντος*, στην *ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας* και στην *περιβαλλοντική εκπαίδευση*.

Τα ιδιαίτερα στοιχεία του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος της προστατευόμενης περιοχής της Β. Καρπάθου και Σαρίας προβάλλουν την ανάγκη για τη διαφύλαξη και την ανάδειξή τους. Επιπλέον, ο τόπος δεν έχει τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του πρωτογενή ή του δευτερογενή τομέα απασχόλησης και δεν ενδείκνυται για μοντέλα μαζικού τουρισμού. Η διατήρηση του φυσικού πλούτου και της πολιτιστικής κληρονομιάς του, δείχνει να είναι το κλειδί για την προσέλκυση ελεγχόμενου ποιοτικού τουρισμού, που θα συνεισφέρει οικονομικά στην προστασία του περιβάλλοντος και θα ενδυναμώσει την τοπική κοινωνία, λειτουργώντας ως οδηγός για τη μακροχρόνια αειφόρο ανάπτυξη της Κοινότητας Ολύμπου ενάντια στην απομόνωση και την εγκατάλειψή της από τους νέους ανθρώπους. Προτεραιότητα για την υπεράσπιση του περιβάλλοντος της Β. Καρπάθου και τη συμμετοχή των κατοίκων της στα ζητήματα διατήρησης και ανάπτυξης, αποτελεί η δημιουργία προγραμμάτων περιβαλλοντικής ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης, με αποδέκτες τόσο τους κατοίκους όσο και τους επισκέπτες της περιοχής.

Όπως συνάγεται από τα συμπεράσματα των μεγάλων διεθνών συναντήσεων για το περιβάλλον –ενδεικτικά UNCED (1992: Rio de Janeiro, Brazil) (1993)–,⁷³ παρόμοιες πρωτοβουλίες ανάδειξης και ανάπτυξης, εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη δημόσια αποδοχή τους από τις τοπικές κοινωνίες και τη θέληση των μελών τους για συνεργασία στην προστασία και διαχείριση του περιβάλλοντος. Αξίζει λοιπόν, να καταγραφούν οι στάσεις και αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για τον οικοτουρισμό και τις τρεις βασικές παραμέτρους της εφαρμογής του, και να μελετηθεί ερευνητικά το κατά πόσο είναι έτοιμοι να δεχτούν ένα τέτοιο μοντέλο αειφόρου ανάπτυξης της περιοχής.

---

⁷³ Βλ. και ενότητα 2.10.1..

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1. Βασική υπόθεση και ερευνητικά ερωτήματα

Η βασική υπόθεση την οποία καλείται να διερευνήσει η παρούσα μελέτη, σύμφωνα με το διατυπωμένο σκοπό και τους στόχους της είναι:

- Για να εφαρμοστεί με επιτυχία ένα πρόγραμμα οικοτουρισμού σε μια περιοχή, πρέπει η τοπική κοινωνία να είναι περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένη.

Οι ντόπιοι κάτοικοι στις περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές επιθυμούν την προστασία του περιβάλλοντος και διάκεινται ευνοϊκά στην οικοτουριστική ανάπτυξη του τόπου τους.

Οι επιμέρους ενότητες ερωτημάτων που προκύπτουν και πρέπει να διακριβωθούν είναι:

- Ποιες είναι οι αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για την προστασία του φυσικού πλούτου και του περιβάλλοντος της περιοχής; (*προστασία του περιβάλλοντος*)
- Τι είδους τουριστική ανάπτυξη πιστεύουν ότι μπορεί να ωφελήσει τον τόπο τους και τους ίδιους; (*ενδυνάμωση τοπικής κοινότητας*)
- Συσχετίζεται κατά την άποψή τους το στοιχείο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και ενημέρωσης με την τουριστική δραστηριοποίηση; (*περιβαλλοντική εκπαίδευση*)

Καθεμιά από τις επιμέρους ενότητες εξειδικεύεται σε μια σειρά από ερωτήματα, τα οποία απαρτίζουν τη βάση του ερευνητικού εργαλείου. Διερευνώνται επίσης και τα ακόλουθα:

- Διαφοροποιούνται οι στάσεις και οι αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για τον οικοτουρισμό σε σχέση με το φύλο τους;

- Υπάρχει σχέση ανάμεσα στη στάση τους για τον οικοτουρισμό και στην επαγγελματική τους ενασχόληση;
- Επηρεάζει ο τόπος μόνιμης κατοικίας τους τις αντιλήψεις τους για την τουριστική ανάπτυξη ή την προστασία του περιβάλλοντος της περιοχής;
- Ασκεί επίδραση το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων στη στάση και τις αντιλήψεις τους για τον οικοτουρισμό;

4.2. Επιλογή μεθοδολογίας

Ένα καθοριστικό στοιχείο για τη διενέργεια μιας εμπειρικής έρευνας είναι η επιλογή της κατάλληλης μεθόδου και των εργαλείων για τη συλλογή, την οργάνωση και την ανάλυση των δεδομένων. Οι προσεγγίσεις που ακολουθούνται για την άντληση των εμπειρικών δεδομένων, κατηγοριοποιούνται συνήθως στις ποσοτικές και στις ποιοτικές μεθόδους συλλογής στοιχείων.

Οι *ποσοτικές* μέθοδοι, όπως η δειγματοληπτική έρευνα με το τυποποιημένο ερωτηματολόγιο, έχουν σταθερή δομή και εφαρμόζονται όταν κύριος στόχος τής έρευνας είναι ο έλεγχος συγκεκριμένων θεωρητικών υποθέσεων για κάποιο κοινωνικό φαινόμενο. Επικεντρώνονται σε συγκεκριμένα ερωτήματα που δομούνται σε ένα πλέγμα επιλεγμένων μεταβλητών. Επιτρέπουν τη συσχέτιση δύο ή περισσότερων χαρακτηριστικών για μεγάλο αριθμό περιπτώσεων, με σκοπό την ανάδειξη της γενικής τάσης του πληθυσμού. Οι *ποιοτικές* μέθοδοι, όπως η συνέντευξη, επιχειρούν να κατανοήσουν τις κοινωνικές διαδικασίες μέσα από την εμπειρία των υποκειμένων. Στηρίζονται στη σε βάθος μελέτη μικρού σχετικά αριθμού περιπτώσεων και στις ολιστικές μεθόδους ανάλυσης και επεξήγησης. Είναι περισσότερο ευέλικτες και κρίνονται καταλληλότερες όταν επιδιώκεται η αποσαφήνιση και ανάπτυξη μιας θεωρίας (Κυριαζή, 2005).

Τα τελευταία χρόνια συνηθίζεται σε πολλές έρευνες η εφαρμογή πολλαπλών μεθόδων συλλογής των απαιτούμενων στοιχείων για τη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η μεθοδολογική *τριγωνοποίηση* –όπως ονομάζεται η χρήση διαφορετικών μεθόδων (ποσοτικών ή/και ποιοτικών) για την εξέταση του ίδιου φαινομένου ή της ίδιας μεθόδου για τη μελέτη διαφορετικών περιπτώσεων– είναι ένα από τα πολλά είδη τριγωνοποίησης στην κοινωνική έρευνα.⁷⁴ Χρησιμοποιείται περισσότερο από τα

⁷⁴ Είδη τριγωνοποίησης: μεθοδολογική, χρονική, τοπική, θεωρητικού πλαισίου, επιπέδων ανάλυσης, ερευνητών.

υπόλοιπα, γιατί εμπλουτίζει την ποικιλότητα των μεθοδολογικών εργαλείων και ενισχύει την ορθότητα των αποτελεσμάτων και τις διαστάσεις εξέτασής τους (Cohen & Manion, 1997). Για παράδειγμα, με τη μεθοδολογική τριγωνοποίηση μπορούν να διασταυρωθούν και να επικυρωθούν τα στοιχεία που έχουν προκύψει από ένα ερευνητικό ερωτηματολόγιο και δίνουν απαντήσεις στα «τι;» της έρευνας, με τα ευρήματα από συνεντεύξεις (μη δομημένες, ημιδομημένες, βάθους, ομαδικές, βιογραφικές, κτλ.), που δίνουν απαντήσεις στα «πώς;», «γιατί;», «με ποιον τρόπο;».

Συχνά πάντως, τόσο στην καθημερινή ζωή όσο και στην επιστήμη, είναι επιθυμητό να γίνονται διακρίσεις ποσοτικές με ενδείξεις για το βαθμό της διαφοράς παρά ποιοτικές για το είδος της διαφοράς, γεγονός που επηρεάζει την επιλογή της τεχνικής για τη συγκέντρωση των στοιχείων. Τα βασικά εργαλεία για την καταχώριση ποσοτικών διαφορών και τη στήριξη ποσοτικών κρίσεων και διακρίσεων είναι (Φίλιας, 2001, 163): α) τα ερωτηματολόγια που σχηματίζουν *κλίμακες στάσης*, και β) η χρήση των *κλιμάκων βαθμολόγησης*, όπου ένας παρατηρητής κρίνει τη *στάση* του ατόμου και την κατατάσσει σε μια κλίμακα.

Ο Thurstone (1959, όπ. αναφ. στο Μιχαλοπούλου, 2002, 14), ορίζοντας την έννοια της *στάσης* αναφέρει ότι είναι *το συνολικό άθροισμα των διαθέσεων και συναισθημάτων, προκαταλήψεων ή επιρροών, προλήψεων, ιδεών, φόβων, απειλών και πεποιθήσεων ενός ατόμου για κάποιο συγκεκριμένο θέμα*. Τη διαφοροποιεί από την έννοια της *γνώμης ή αντίληψης*, την οποία θεωρεί ως την *προφορική έκφραση* που υποδεικνύει και συμβολίζει τη *στάση* ενός ατόμου. Η μελέτη της γνώμης ενός πληθυσμού αποβλέπει περισσότερο στην καταμέτρηση του αριθμού των ατόμων που αντιδρούν με τον ίδιο τρόπο σε κάποιο ερέθισμα. Με την εξέταση της στάσης τους επιδιώκεται η τοποθέτησή τους σε μια συνεχή σειρά. Η κατάταξη των υποκειμένων μπορεί να γίνει με βάση το συνδυασμό των απαντήσεών τους σε ένα ερωτηματολόγιο που αποτελείται από ενότητες ερωτήσεων της ίδιας θεωρητικής έννοιας, δίνοντας μια ποσοτική μέτρηση της συνολικής στάσης τους αναφορικά με το εξεταζόμενο θέμα (Μιχαλοπούλου, 2002, 14-15).

Έχουν σχεδιαστεί και εφαρμοστεί διάφορες *κλίμακες μέτρησης στάσεων*, όπως είναι η κλίμακα κοινωνικής απόστασης-Bogardus, η κλίμακα Thurstone, η κλίμακα Guttman και η κλίμακα Likert. Η κλίμακα μέτρησης στάσεων τύπου *Likert* έχει χρησιμοποιηθεί σε μεγαλύτερο βαθμό από τις υπόλοιπες, κυρίως γιατί κατασκευάζεται πιο εύκολα και είναι περισσότερο αξιόπιστη από άλλες κλίμακες. Μπορεί να δώσει μεγαλύτερη διαβάθμιση στάσεων σε σχέση με τις κλίμακες τύπου Thurstone ή

Guttman. Επίσης, επιτρέπει τη χρήση προτάσεων που δε συνδέονται φανερά με τη στάση που μελετάται. Το βασικό μειονέκτημά της είναι πως δεν αποτελεί κλίμακα διαστήματος και δεν μπορούν να συναχθούν συμπεράσματα για τις ακριβείς ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στις διαφορετικές θέσεις της. Η διάταξη των συνολικών βαθμών σε μια κλίμακα τύπου Likert συνιστά *τακτική μέτρηση*⁷⁵ και έτσι μπορεί να εκτιμηθεί μόνο η τοποθέτηση του κάθε ερωτώμενου σε σύγκριση με τη στάση των άλλων (Κυριαζή, 2005· Μιχαλοπούλου, 2002· Φίλιας, 2001).

Στην κλίμακα τύπου Likert ο/η ερωτώμενος/η καλείται να τοποθετηθεί ως προς το βαθμό που συμφωνεί ή διαφωνεί με μια σειρά από προτάσεις. Οι απαντήσεις έχουν σταθερή μορφή. Για καθεμιά από τις προτάσεις έχει τη δυνατότητα να επιλέξει συνήθως ανάμεσα σε 5 κατηγορίες απάντησης (συμφωνώ απολύτως, συμφωνώ, δεν είμαι σίγουρος/η, διαφωνώ, διαφωνώ απολύτως), αν και ορισμένες φορές είτε χρησιμοποιούνται 3 ή 7 κατηγορίες είτε παραλείπεται η ενδιάμεση ουδέτερη θέση. Για να αποφεύγεται η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου από κεκτημένη ταχύτητα συντάσσονται ισάριθμες προτάσεις με θετική και αρνητική διατύπωση για τη στάση που μελετάται.

Οι κατηγορίες σε μια κλίμακα τύπου Likert 5 σημείων μπορούν να βαθμολογηθούν από 1 έως 5 για τις απαντήσεις της μιας κατεύθυνσης (θετικής ή αρνητικής στάσης) και από 5 έως 1 για τις απαντήσεις της αντίθετης κατεύθυνσης. Η γενική στάση του/της κάθε ερωτώμενου/ης προσδιορίζεται από το άθροισμα των βαθμών στις κατηγορίες που επιλέγει σε κάθε πρόταση. Υπάρχει επίσης η δυνατότητα να αναλυθεί και να σχολιαστεί η κάθε πρόταση ξεχωριστά από τη συνολική κλίμακα.

4.3. Συνοπτική περιγραφή της μεθοδολογίας

Σχεδιάστηκε ερευνητική διαδικασία σύμφωνα με το νατουραλιστικό υπόδειγμα και διενεργήθηκε στο φυσικό περιβάλλον των υποκειμένων, ώστε με ευέλικτο με-

⁷⁵ Με βάση της ιδιότητες της διάταξης και τους κανόνες απόδοσης μιας τιμής στο παρατηρούμενο φαινόμενο ή χαρακτηριστικό, προσδιορίζονται τέσσερις κλίμακες μέτρησης: α) *ονομαστική*, όταν οι αριθμοί της κλίμακας χρησιμοποιούνται για απλή ταξινόμηση των χαρακτηριστικών σε κατηγορίες (π.χ. φύλο, οικογενειακή κατάσταση), β) *τακτική*, όταν οι αριθμοί της κλίμακας αποδίδουν τη σχετική θέση και την ιεράρχηση με βάση ένα χαρακτηριστικό (π.χ. κοινωνικές τάξεις), γ) *διαστήματος*, όταν επιπλέον τα διαστήματα ανάμεσα στις τιμές των κατηγοριών είναι ίσα σε όλο το μήκος της κλίμακας (π.χ. θερμοκρασία), και δ) *λόγου*, όταν στην κλίμακα προσδιορίζεται το «απόλυτο μηδέν» και έχουν νόημα οι αναλογίες (π.χ. ηλικία, βάρος).

θοδολογικό τρόπο να συλλεχτούν τα απαραίτητα δεδομένα. Έγινε συνδυασμός της περιγραφικής στρατηγικής, για να απεικονιστεί η παρούσα κατάσταση και να προδιαγραφεί η μελλοντική τάση του πληθυσμού, και της συναφειακής στρατηγικής, για να αναδειχθεί η σχέση μεταξύ των μεταβλητών που καθορίστηκαν για την απεικόνιση της υφιστάμενης στάσης του πληθυσμού (Παρασκευόπουλος, 1993a).

Για τη διερεύνηση των ερωτημάτων χρησιμοποιήθηκε ως βασικό ερευνητικό εργαλείο ένα ερωτηματολόγιο στάσεων και αντιλήψεων, το οποίο αναπτύχθηκε ειδικά για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης. Εφαρμόστηκε σε αυτό η κλίμακα τύπου Likert. Το ερευνητικό μέσο ελέγχθηκε για την αξιοπιστία του με το συντελεστή άλφα και εξετάστηκε για την εγκυρότητα του περιεχομένου του. Απευθύνθηκε σε δείγμα κατοίκων της περιοχής μελέτης.

Για την περιγραφή των ευρημάτων έγινε υπολογισμός συχνοτήτων, μέσων τιμών και τυπικών αποκλίσεων. Αθροίστηκε η βαθμολογία των επιλογών των ερωτώμενων. Στη σύγκριση της μεταβλητότητας των απαντήσεων διενεργήθηκαν οι στατιστικές παραμετρικές τεχνικές του t-test για ανεξάρτητα δείγματα και της ανάλυσης διακύμανσης one-way ANOVA.

Η επεξεργασία των στοιχείων της έρευνας και η στατιστική ανάλυση έγινε με τη χρήση του προγράμματος Statistical Package for Social Science (SPSS) για Windows, ενώ η παρουσίαση των πινάκων και των γραφημάτων στο κείμενο με τα λογισμικά εφαρμογών του Microsoft Office.

4.4. Μέσο συλλογής δεδομένων

Το ερευνητικό εργαλείο πήρε την τελική του μορφή κατά το τελευταίο δεκαήμερο του Ιουλίου 2005 μετά και από επαφές με μέλη της παρoικιακής κοινότητας των Ολυμπιτών της Ρόδου. Στο ίδιο διάστημα πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις και συζητήσεις για τη συγκεκριμένη έρευνα με μέλη της WWF Ελλάς στην Αθήνα και της MOm στην Αθήνα και την Κάρπαθο.

Για τη διενέργεια της έρευνας προτιμήθηκε η κατασκευή μιας κλίμακας μέτρησης στάσεων τύπου Likert, η οποία εκτός από τα πλεονεκτήματα που αναφέρθηκαν στην ενότητα 4.2. και την πληροφόρηση που παρέχει για το αν το υποκείμενο της έρευνας έχει θετική ή αρνητική τοποθέτηση για το εξεταζόμενο θέμα, δίνει και το βαθμό έντασης της συνολικής του στάσης (Κυριαζή, 2005· Μιχαλοπούλου, 2002).

Οι βασικοί άξονες που έπρεπε να μελετηθούν, ώστε σύμφωνα με τη θεωρητική ανάλυση του 2^{ου} Κεφαλαίου να συναχθούν συμπεράσματα για τη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου απέναντι στον οικοτουρισμό, είναι η προστασία του περιβάλλοντος, η ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας και η περιβαλλοντική εκπαίδευση. Αρχικά συντάχθηκαν 86 συνολικά ερωτήσεις, από τις οποίες επιλέχθηκαν 29 κλειστές ερωτήσεις τοποθέτησης για να αποτελέσουν το βασικό κορμό του ερευνητικού εργαλείου. Οι ερωτήσεις χωρίστηκαν σε τρία τμήματα, ένα για κάθε διάσταση του οικοτουρισμού (βλ. Παράρτημα Ι).

Το πρώτο τμήμα του ερωτηματολογίου το αποτέλεσαν 12 ερωτήσεις που αφορούσαν την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας. Προηγήθηκε αυτός ο θεματικός τομέας για να προκληθεί το ενδιαφέρον των ερωτώμενων και να παρακινηθεί η περαιτέρω συνεργασία τους. Το μεσαίο τμήμα του ερωτηματολογίου περιέλαβε 10 ερωτήσεις σχετικές με την προστασία του περιβάλλοντος. Σε αυτό παρουσιάστηκαν περισσότερο απαιτητικά θέματα με ερωτήσεις που ήταν πιο δύσκολο να απαντηθούν, αφού πολλές φορές υπάρχει διάσταση ανάμεσα στην επιθυμία διατήρησης της φύσης και στο ατομικό συμφέρον. Στο τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου τοποθετήθηκαν 7 ερωτήσεις για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την κατάρτιση, ώστε με το στοιχείο της συμμετοχής που υπάρχει σε αυτές να παροτρυνθούν οι ερωτώμενοι να ολοκληρώσουν το ερευνητικό μέσο.

Σε καθεμιά από τις 29 κλειστές ερωτήσεις διαχωρίστηκαν πέντε επιλογές απάντησης (συμφωνώ απολύτως, συμφωνώ, δεν είμαι σίγουρος/η, διαφωνώ, διαφωνώ απολύτως). Στόχος της κάθε ερώτησης ήταν η διαφοροποίηση και η διασπορά των ερωτώμενων σε όλες τις κατηγορίες, ανάλογα με τις στάσεις και τις αντιλήψεις τους για την οικοτουριστική ανάπτυξη. Δόθηκε προσοχή στο να μη συμπεριληφθούν ουδέτερες και αδιάφορες ερωτήσεις ή ακόμα ακραίες ερωτήσεις στις οποίες το σύνολο των ερωτώμενων θα αντιδρούσε με τον ίδιο τρόπο. Για να αποφευχθούν οι κοινωνικά αποδεκτές ή κοινωνικοποιημένες απαντήσεις το ερωτηματολόγιο ήταν ανώνυμο. Προβλέφθηκαν ερωτήσεις με θετική και αρνητική διατύπωση. Συγκεκριμένα οι ερωτήσεις Α4, Α5, Α7, Α8, Α9, Α10, Α11, Β1, Β2, Β4, Β5, Β7, Β10, Γ2, Γ3, Γ4, Γ6 σχεδιάστηκαν να είναι θετικής κατεύθυνσης, ενώ οι ερωτήσεις Α1, Α2, Α3, Α6, Α12, Β3, Β6, Β8, Β9, Γ1, Γ5, Γ7 αρνητικής. Σε γενικές γραμμές για την κατάρτιση του ερωτηματολογίου ακολουθήθηκαν οι αρχές που αναφέρονται σε σχετικά εγχειρίδια (Cohen & Manion, 1997, 134-144· Κυριαζή, 2005, 127-141· Μιχαλοπούλου, 2002, 45-46· Παρασκευόπουλος, 1993b, 106-117· Φίλιας, 2001, 151-163).

Μετά τις τρεις ενότητες κλειστών ερωτήσεων τέθηκε *1 ανοικτή ερώτηση*, με την οποία ζητήθηκε από τους/τις ερωτώμενους/ες να διατυπώσουν τις προτάσεις τους για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Συντάχθηκε μόνο μία ανοικτή ερώτηση με προαιρετική την απάντησή της, γιατί από τις συζητήσεις που είχαν προηγηθεί αναμενόταν ότι τέτοιου τύπου ερωτήσεις θα είχαν μικρό ποσοστό ανταπόκρισης.

Οι ερωτήσεις για τη συλλογή των κοινωνικοδημογραφικών χαρακτηριστικών και τη συγκρότηση του δείγματος τοποθετήθηκαν στο τέλος του ερωτηματολογίου. Συμπεριλήφθηκαν στοιχεία για το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο, την οικογενειακή κατάσταση, την ηλικία, τον τόπο μόνιμης κατοικίας, το χρονικό διάστημα διαμονής στη Β. Κάρπαθο, το κύριο επάγγελμα και την πιθανή σχέση των υποκειμένων με τις τουριστικές δραστηριότητες.

Το ερωτηματολόγιο συνοδεύτηκε από επιστολή, που σκοπό είχε να ενημερώσει τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα για το αντικείμενό της και επίσης να τα κάνει να αισθανθούν άνετα και οικεία, ώστε να το συμπληρώσουν στο σύνολό του με ειλικρίνεια.

4.5. Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Η κύρια έρευνα διεξάχθηκε στο δεύτερο δεκαήμερο του μήνα Αυγούστου 2005 στους οικισμούς της Κοινότητας Ολύμπου. Το κάθε ερωτηματολόγιο δινόταν ιδιοχείρως από το μελετητή αυτής της εργασίας, ο οποίος ήταν παρών κατά τη συμπλήρωσή του και το παραλάμβανε μετά την αποπεράτωσή του από το/τη συμμετέχοντα/ουσα. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων και ιδιαίτερα στα μεγαλύτερης ηλικίας άτομα, οι ερωτήσεις διαβάζονταν από τον ίδιο, ο οποίος σημείωνε στη συνέχεια τις απαντήσεις των υποκειμένων. Δινόταν ιδιαίτερη προσοχή για την ουδέτερη εκφορά των ερωτήσεων, ώστε να μην επηρεάζεται ή να παρακινείται η απάντησή τους.

Το αξιοσημείωτο είναι ότι πολλές φορές οι απαντήσεις των ερωτώμενων επεκτείνονταν πέρα από την απλή αποτύπωση της άποψής τους στις κατηγορίες της κλίμακας τοποθέτησης. Έτσι, ενώ ο χρόνος που απαιτούνταν για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου ήταν περίπου 15-20 λεπτά, αρκετές φορές η ολοκλήρωσή του ξεπερνούσε τα 40 λεπτά και έπαιρνε τη μορφή της συζήτησης-συνέντευξης. Αυτό συνέβαινε περισσότερο με τα μεγαλύτερα σε ηλικία άτομα, αλλά και με αρκετούς νέους που ήθελαν εκτός από τη μονολεκτική απάντηση, να εκφράσουν την άποψη και

τις παρατηρήσεις τους για τα ερωτώμενα θέματα. Με αυτόν τον τρόπο, παρόλο ότι κάτι τέτοιο δεν ήταν στον πρωταρχικό σχεδιασμό, συλλέχτηκαν ορισμένα ενδιαφέροντα στοιχεία, τα οποία μαζί με τα ευρήματα της ανοιχτής ερώτησης επιτρέπουν τη διασταύρωση και το σχολιασμό των ποσοτικών δεδομένων της έρευνας.

4.6. Δείγμα της έρευνας

Η έρευνα απευθύνθηκε στον ηλικίας 15 ετών και πάνω πληθυσμό της Κοινότητας Ολύμπου Καρπάθου. Σύμφωνα με τα απογραφικά στοιχεία του 2001 απαρτίζεται από 653 άτομα, από τα οποία τα 326 (49,9%) είναι άντρες και τα 327 (50,1%) γυναίκες. Επειδή, όπως αναφέρθηκε στην ενότητα 3.5.1., οι κάτοικοι που στην πραγματικότητα μένουν όλο το χρόνο στους οικισμούς της κοινότητας δεν ξεπερνούν τα 300-350 άτομα και οι υπόλοιποι/ες έχουν διαφορετικό τόπο μόνιμης κατοικίας, προτιμήθηκε το δείγμα να είναι συμπτωματικό (Παρασκευόπουλος, 1984). Καταβλήθηκε πάντως προσπάθεια, ώστε οι αναλογίες των υποκειμένων στο δείγμα να είναι σύμφωνες με αυτές του πραγματικού πληθυσμού, όσον αφορά τον τόπο διαμονής στη Β. Κάρπαθο (Ολυμπος ή Διαφάνι), το φύλο, την ηλικία και την αριθμητική σχέση του μόνιμου πληθυσμού της περιοχής προς το σύνολο του πληθυσμού.

Συμπληρώθηκαν 114 ερωτηματολόγια ($N=114$), από τα οποία τα 66 (57,9%) από κατοίκους της Ολύμπου και τα 48 (42,1%) από κατοίκους του Διαφανίου. Υπήρχαν 4 ερωτηματολόγια στα οποία δεν είχαν συμπληρωθεί συνολικά 7 κλειστές ερωτήσεις τοποθέτησης. Αυτές καταχωρήθηκαν στην επιλογή *δεν είμαι σίγουρος/η*. Δεν αποκλείστηκαν από τον υπολογισμό της βαθμολογίας, για να μην αλλοιωθεί σημαντικά η γενική εικόνα ή η συσχέτιση των ευρημάτων με βάση τις κοινωνικοδημογραφικές μεταβλητές του δείγματος. Η πρακτική αυτή ακολουθήθηκε σε αναλογία με την άποψη των Van Es, Lorence, Morgan, & Church (1996), οι οποίοι σημειώνουν ότι ακόμα και απαντήσεις της μορφής «δεν ξέρω» στις περιβαλλοντικές έρευνες, συνδέονται με περιβαλλοντικές ανησυχίες και φανερώνουν σημαντική επίγνωση των στάσεων από την πλευρά των ερωτώμενων. Η ανοιχτή ερώτηση του ερευνητικού μέσου απαντήθηκε στα 40 από τα 114 ερωτηματολόγια της έρευνας, με καταγραφή της είτε από τα ίδια τα υποκείμενα είτε από το μελετητή, ο οποίος αποτύπωνε τα προφορικά σχόλια των ερωτώμενων.

Η εκπροσώπηση των δύο φύλων στην έρευνα έγινε ισότιμα. Το δείγμα αποτελούνταν από 57 (50,0%) άντρες και 57 (50,0%) γυναίκες. Η ηλικιακή διάρθρωση

επίσης, όπως φαίνεται στον Πίνακα 4.1, ακολούθησε σε μεγάλο βαθμό την αντίστοιχη του πραγματικού πληθυσμού της κοινότητας (απογραφή 2001).

Πίνακας 4.1: Ηλικιακή διάρθρωση και φύλο των ατόμων του δείγματος

	15-24		25-39		40-54		55-64		65-79		80+		Σύνολο	
	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ
Πληθυσμός έρευνας	46	49	68	66	92	65	48	40	57	78	15	29	326	327
Ποσοστό %	7,0	7,5	10,4	10,1	14,1	10,0	7,4	6,1	8,7	11,9	2,3	4,4	49,9	50,1
Δείγμα έρευνας	8	8	10	16	17	14	10	8	11	11	1	-	57	57
Ποσοστό %	7,0	7,0	8,8	14,0	14,9	12,3	8,8	7,0	9,6	9,6	0,9	-	50,0	50,0

Τα υπόλοιπα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος για την οικογενειακή κατάσταση, το κύριο επάγγελμα, τις γραμματικές γνώσεις και τον τόπο μόνιμης κατοικίας παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.2.

Ως προς την *οικογενειακή τους κατάσταση*, τα 36 άτομα (31,6%) ήταν άγαμοι/ες, τα 74 (64,9%) ήταν έγγαμοι/ες και τα 4 (3,5%) ήταν χήροι/ες-διαζευγμένοι/ες. Από τα 78 συνολικά άτομα των δύο τελευταίων κατηγοριών τα 10 (12,8%) είχαν από ένα παιδί, τα 34 (43,6%) από δύο, τα 15 (19,2%) από τρία, τα 10 (12,8%) από τέσσερα, τα 2 (2,6%) από πέντε, ενώ τα 7 (9,0%) δεν είχαν καθόλου παιδιά.

Τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα κατατάχτηκαν σε τρεις κατηγορίες αναφορικά με την *επαγγελματική τους ενασχόληση*. Στην πρώτη κατηγορία περιλήφθηκαν αυτοί/ές που το επάγγελμά τους είχε άμεση σχέση με τον τουρισμό (π.χ. δηλώθηκε τουριστικό κατάστημα, εστιατόριο, ξενοδοχειακή μονάδα), στη δεύτερη αυτοί/ές που το κύριο επάγγελμά τους δε σχετιζόταν με τον τουρισμό αλλά είχαν και μια δεύτερη τουριστική ενασχόληση (π.χ. δηλώθηκε τουριστικό σκάφος, ενοικιαζόμενα δωμάτια, τουριστικά είδη) και στην τρίτη αυτοί/ές που δεν ασκούσαν καμία επαγγελματική τουριστική δραστηριότητα. Συνολικά 25 άτομα του δείγματος (21,9%) ασχολούνταν με τον τουρισμό είτε ως κύριο επάγγελμα (9 άτομα, 7,9%) είτε ως δεύτερη ενασχόληση (16 άτομα, 14,0%). Η εργασία των περισσότερων όμως (89 άτομα, 78,1%), δεν αφορούσε τον τουρισμό.

Πίνακας 4.2: Κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά των ατόμων του δείγματος

		Άντρες	Γυναίκες	Σύνολο
Οικογενειακή κατάσταση	Άγαμος/η	17 (29,8%) 14,9%	19 (33,3%) 16,7%	36 31,6%
	Έγγαμος/η	39 (68,4%) 34,2%	35 (61,4%) 30,7%	74 64,9%
	Χήρος/α-Διαζευγμένος/η	1 (1,8%) 0,9%	3 (5,3%) 2,6%	4 3,5%
Κύριο επάγγελμα	Τουριστικό	4 (7,0%) 3,5%	5 (8,8%) 4,4%	9 7,9%
	Μη τουριστικό με τουριστική δεύτερη ενασχόληση	8 (14,0%) 7,0%	8 (14,0%) 7,0%	16 14,0%
	Μη τουριστικό	45 (78,9%) 39,5%	44 (77,2%) 38,6%	89 78,1%
Γραμματικές γνώσεις	Δημοτικού	15 (26,3%) 13,2%	20 (35,1%) 17,5%	35 30,7%
	Γυμνασίου/Λυκείου	21 (36,8%) 18,4%	21 (36,8%) 18,4%	42 36,8%
	Ανώτερης/τατης Εκπ/σης	21 (36,8%) 18,4%	16 (28,1%) 14,0%	37 32,5%
Τόπος μόνιμης κατοικίας	Β. Κάρπαθος	17 (29,8%) 14,9%	26 (45,6%) 22,8%	43 37,7%
	Αλλού	40 (70,2%) 35,1%	31 (54,4%) 27,2%	71 62,3%
				N=114

Όσον αφορά το *μορφωτικό τους επίπεδο*, τα 35 άτομα (30,7%) είχαν γραμματικές γνώσεις Δημοτικού, τα 42 άτομα (36,8%) Γυμνασίου/Λυκείου και τα 37 (32,5%) είχαν γραμματικές γνώσεις Ανώτερης/τατης Εκπαίδευσης. Είναι απαραίτητο πάντως να διευκρινιστεί ότι τα ποσοστά αυτά αλλάζουν σημαντικά και κατανέμονται με τελείως διαφορετικό τρόπο σε σχέση με τον τόπο μόνιμης κατοικίας τους (Πίνακας 4.3). Οι περισσότεροι από τους μόνιμους κατοίκους του δείγματος (60,5%) ήταν με γραμματικές γνώσεις Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ αντίθετα οι περισσότεροι από τους καταγόμενους από την περιοχή αλλά με διαφορετικό τόπο μόνιμης κατοικίας ήταν με γραμματικές γνώσεις Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (46,5%), με σημαντικό ποσοστό επίσης να είναι της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (40,8%).

Σε σχέση με τον *τόπο μόνιμης κατοικίας* τους, τα 43 άτομα (37,7%) του δείγματος έμεναν και δραστηριοποιούνταν όλο το χρόνο (12 μήνες) στη Β. Κάρπαθο (Ολυ-

Πίνακας 4.3: Κατανομή των ατόμων του δείγματος στις βαθμίδες εκπαίδευσης αναφορικά με τον τόπο μόνιμης κατοικίας τους

	Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης	Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	ΣΥΝΟΛΟ
Μόνιμοι κάτοικοι	26 (60,5%) 22,8%	13 (30,2%) 11,4%	4 (9,3%) 3,5%	43 (100,0%) 37,7%
Μη μόνιμοι κάτοικοι	9 (12,7%) 7,9%	29 (40,8%) 25,4%	33 (46,5%) 28,9%	71 (100,0%) 62,3%
ΣΥΝΟΛΟ	35 30,7%	42 36,8%	37 32,5%	114 100,0%

μπο ή Διαφάνι).⁷⁶ Τα 71 άτομα (62,3%) κατοικούσαν μόνιμα σε διαφορετικό μέρος της Ελλάδας (π.χ. Ρόδο, Αττική) και επισκέπτονταν τον τόπο καταγωγής τους για κάποιο χρονικό διάστημα, που κυμαινόταν από μερικές εβδομάδες έως μερικούς μήνες για κάθε χρόνο. Στον Πίνακα 4.4 παρουσιάζεται ταξινομημένος σε κατηγορίες ο χρόνος διαμονής τους στη Β. Κάρπαθο για κάθε έτος, ενώ στο Γράφημα 4.1 απεικονίζεται και ο αριθμός των αντρών και γυναικών στην κάθε κατηγορία.

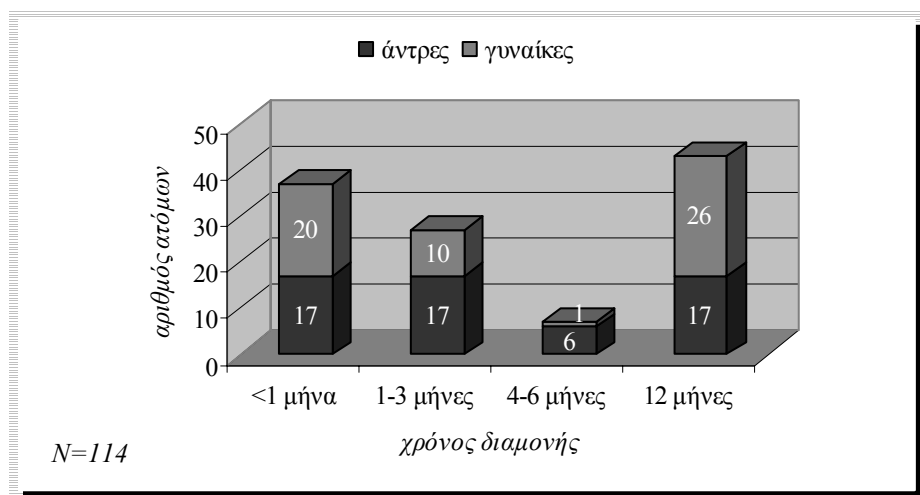
Πίνακας 4.4: Χρόνος διαμονής των ατόμων του δείγματος στη Β. Κάρπαθο

Χρόνος διαμονής ανά έτος	Απόλυτη συχνότητα (f)	Σχετική συχνότητα (rf)	Αθροιστική σχετική συχνότητα (crf)
<1 μήνα	37	32,46	32,46
1-3 μήνες	27	23,68	56,14
4-6 μήνες	7	6,14	62,28
-	-	-	-
12 μήνες	43	37,72	100,00
Σύνολο	114	100,00	

Στις κοινωνικοδημογραφικές μεταβλητές για την οικογενειακή κατάσταση, τις γραμματικές γνώσεις και το κύριο επάγγελμα δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές στην κατανομή των δύο φύλων σε αυτές. Όμως, σε σχέση με το χρονικό διάστημα παραμονής τους στη Β. Κάρπαθο παρατηρείται ικανή διαφοροποίηση ανάμεσα στους άντρες και στις γυναίκες. Οι γυναίκες του δείγματος που μένουν μόνιμα στη Β. Κάρπαθο (26 άτομα, 60,5%) είναι περισσότερες από τους άντρες (17 άτομα, 39,5%). Αντίθετα, οι ά-

⁷⁶ Αν θεωρηθεί ότι ο πραγματικός πληθυσμός που μένει στην περιοχή όλο το χρόνο είναι 300 άτομα, τότε ο λόγος του προς το σύνολο του πληθυσμού ($300/761=0,39$) είναι παρόμοιος με αυτόν του δείγματος ($43/114=0,38$).

Γράφημα 4.1: Κατανομή αντρών και γυναικών του δείγματος σε σχέση με το χρόνο διαμονής τους στη Β. Κάρπαθο

ντρες του δείγματος που μένουν στην περιοχή από 1 έως 3 μήνες (17 άτομα, 63,0%) είναι περισσότεροι από τις γυναίκες (10 άτομα, 37,0%). Επίσης, για το χρονικό διάστημα διαμονής από 4 έως 6 μήνες οι άντρες (6 άτομα, 85,7%) είναι πολύ περισσότεροι από τις γυναίκες (1 άτομο, 14,3%).

4.7. Αξιοπιστία και εγκυρότητα του ερευνητικού μέσου

Η χρησιμοποίηση κάποιου ερευνητικού μέσου προϋποθέτει ότι οι μετρήσεις του πληρούν ορισμένα απαραίτητα κριτήρια όσον αφορά την αξιοπιστία και την εγκυρότητά τους.

Η αξιοπιστία δείχνει το βαθμό σταθερότητας και συμφωνίας των μετρήσεων ανάμεσα σε επαναλαμβανόμενες διενέργειές τους κάτω από τις ίδιες συνθήκες. Εκφράζεται αριθμητικά με κάποιον συντελεστή αξιοπιστίας, που κυμαίνεται μεταξύ ,00 και 1,00. Επειδή ορισμένες φορές υπάρχουν δυσχέρειες στην εφαρμογή των επαναληπτικών μετρήσεων, προτιμάται εναλλακτικά η εξέταση της συνέπειας των απαντήσεων σε κάθε ερώτηση χωριστά, σε σύγκριση με τις απαντήσεις στις άλλες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου (*εσωτερική συνέπεια*). Ο συντελεστής που χρησιμοποιείται ευρύτατα στην ερευνητική πράξη για την εκτίμηση της εσωτερικής συνέπειας των στοιχείων ενός ερωτηματολογίου είναι ο *συντελεστής αξιοπιστίας α (alpha) του Cronbach*. Εφαρμόζεται στις περιπτώσεις που το ερευνητικό εργαλείο περιλαμβάνει κλειστές ερωτήσεις διαβαθμιστικής κλίμακας με περισσότερες από δύο επιλογές απάντησης και με ομοιογενές περιεχόμενο ερωτήσεων (Παρασκευόπουλος, 1993b). Ο

συντελεστής άλφα μιας κλίμακας για να θεωρείται ικανοποιητικός και να επιτρέπει την αποδοχή της, πρέπει να είναι τουλάχιστον ,70 (Howitt & Cramer, 2003· Κυριαζή, 2005).

Η αξιοπιστία του ερωτηματολογίου της συγκεκριμένης έρευνας, όσον αφορά το τμήμα των κλειστών ερωτήσεων του, ελέγχθηκε με το *συντελεστή άλφα*. Η αξιοπιστία άλφα των 29 στοιχείων της κλίμακας είναι ,74 (Πίνακας 4.5), γεγονός που δείχνει ότι το σύνολο του ερωτηματολογίου διαθέτει μια σχετικά καλή εσωτερική συνέπεια. Επίσης, από τα δεδομένα που έχουν καταχωρηθεί στον Πίνακα 4.5 φαίνεται ότι ακόμα και αν αφαιρεθεί κάποιο από τα στοιχεία της κλίμακας, η αξιοπιστία των υπόλοιπων δε μεταβάλλεται σημαντικά.

Πίνακας 4.5: Κλίμακα ανάλυσης αξιοπιστίας Άλφα

Στοιχείο	Άλφα αν διαγραφεί το στοιχείο	Στοιχείο	Άλφα αν διαγραφεί το στοιχείο
A1	,7198	B4	,7275
A2	,7254	B5	,7259
A3	,7340	B6	,7275
A4	,7280	B7	,7226
A5	,7401	B8	,7248
A6	,7320	B9	,7269
A7	,7295	B10	,7315
A8	,7324	Γ1	,7454
A9	,7395	Γ2	,7387
A10	,7258	Γ3	,7260
A11	,7192	Γ4	,7267
A12	,7255	Γ5	,7283
B1	,7181	Γ6	,7380
B2	,7221	Γ7	,7394
B3	,7224		
<i>N περιπτώσεων = 114</i> <i>N στοιχείων = 29</i> <i>Alpha = ,7361</i>			

Η *εγκυρότητα* δείχνει το βαθμό στον οποίο το ερευνητικό μέσο που χρησιμοποιείται μετρά αυτό που επιδιώκει να μετρήσει και καλύπτει αποκλειστικά την έννοια για την οποία καταρτίστηκε. Αν και δεν μπορεί να εξασφαλιστεί απόλυτα η εγκυρότητα των κοινωνικών μετρήσεων, υπάρχουν διάφοροι κοινά αποδεκτοί τρόποι

αξιολόγησής της. Η εγκυρότητα μπορεί να είναι εμπειρικής φύσεως (συντρέχουσα εγκυρότητα, προβλέπουσα εγκυρότητα) ή θεωρητικής φύσεως (επιφανειακή εγκυρότητα, εγκυρότητα περιεχομένου). Η *εγκυρότητα του περιεχομένου*, που επιδιώχθηκε σε αυτήν τη μελέτη, συντρέχει όταν το ερευνητικό εργαλείο περιέχει όλες τις πτυχές του χαρακτηριστικού ή του φαινομένου που αντιπροσωπεύει και πρόκειται να μετρήσει. Επειδή μια τέτοια διαδικασία είναι μάλλον υποκειμενική, απαιτείται εκτός από την άποψη του ερευνητή και η γνωμοδότηση κριτών για την επάρκεια του ερευνητικού εργαλείου (Κυριαζή, 2005).

Τα συνθετικά στοιχεία του οικοτουρισμού, όπως αυτά αναδείχθηκαν και καλύφθηκαν βιβλιογραφικά στο 2^ο Κεφάλαιο της εργασίας, αποτέλεσαν τη βάση των ενοτήτων του ερωτηματολογίου της συγκεκριμένης έρευνας. Έγινε συστηματική επιλογή των ερωτήσεων, έτσι ώστε τα επιμέρους στοιχεία που προσδιορίζουν τις βασικές παραμέτρους τού οικοτουρισμού να αντιπροσωπεύονται στις ενότητες του ερευνητικού μέσου. Επιπλέον, η τριμελής επιτροπή ελέγχου της παρούσας μελέτης έκανε αποδεκτό το ερωτηματολόγιο όσον αφορά την εγκυρότητα του περιεχομένου του.

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω ελέγχων, το ερωτηματολόγιο της έρευνας θεωρείται αφενός έγκυρο και αφετέρου αξιόπιστο.

4.8. Μέθοδος στατιστικής ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων

Για την περιγραφική στατιστική ανάλυση των ευρημάτων του ερωτηματολογίου υπολογίστηκαν οι απόλυτες (f), οι σχετικές (rf) και οι αθροιστικές σχετικές συχνότητες (crf) των απαντήσεων.

Οι πέντε επιλογές απάντησης σε καθεμιά από τις 29 κλειστές ερωτήσεις τύπου Likert του ερευνητικού μέσου βαθμολογήθηκαν από 1 έως 5, με τέτοιον τρόπο ώστε ο μεγαλύτερος βαθμός να αντιστοιχεί στην πιο ευνοϊκή στάση απέναντι στον οικοτουρισμό. Συγκεκριμένα, στις προτάσεις του ερωτηματολογίου που ήταν θετικής κατεύθυνσης η απάντηση *συμφωνώ απολύτως* βαθμολογήθηκε με 5 βαθμούς, η απάντηση *συμφωνώ* με 4, η απάντηση *διαφωνώ* με 2 και η απάντηση *διαφωνώ απολύτως* με 1 βαθμό. Η βαθμολογία αντιστράφηκε στις ερωτήσεις αρνητικής κατεύθυνσης και έτσι η απάντηση *συμφωνώ απολύτως* βαθμολογήθηκε με 1 βαθμό, η απάντηση *συμφωνώ* με 2, η απάντηση *διαφωνώ* με 4 και η απάντηση *διαφωνώ απολύτως* με 5 βαθμούς. Η

απάντηση δεν είμαι σίγουρος/η βαθμολογήθηκε και στις δύο περιπτώσεις με 3 βαθμούς.

Υπολογίστηκαν οι δεσπόζουσες τιμές, οι τυπικές αποκλίσεις και οι μέσες τιμές των επιλογών των ερωτώμενων, οι οποίες αντικατοπτρίζουν την ένταση της συμφωνίας τους με το περιεχόμενο των προτάσεων (Krausse, 1995). Επίσης, υπολογίστηκε και κατατάχτηκε η αθροιστική βαθμολογία των απαντήσεων των ερωτώμενων, τόσο για το σύνολο του ερωτηματολογίου όσο και για τις τρεις επιμέρους ενότητες του. Εξήχθησαν οι διάμεσοι, οι ελάχιστες τιμές, οι μέγιστες τιμές, οι μέσες τιμές και οι τυπικές αποκλίσεις, καθώς και το εύρος, η κυρτότητα και η λοξότητα των κατανομών.

Πραγματοποιήθηκε έλεγχος των ερευνητικών ερωτημάτων. Το κατάλληλο κριτήριο για τη μελέτη της σχέσης ανάμεσα σε μια κατηγορική μεταβλητή με δύο κατηγορίες και μια ποσοτική μεταβλητή είναι το παραμετρικό t-test για ανεξάρτητα δείγματα (independent samples t-test). Αν η κατηγορική μεταβλητή έχει περισσότερες από δύο κατηγορίες, τότε κατάλληλη τεχνική είναι η ανάλυση διακύμανσης με έναν παράγοντα (one-way ANOVA). Στην περίπτωση που στη θέση της ποσοτικής μεταβλητής υπάρχει μια ποιοτική, με τιμές όμως σε διαβαθμιστική κλίμακα (διαβάθμιση των υποκειμένων σε μια τακτική σειρά) και μονό αριθμό κατηγοριών (π.χ. συμφωνώ απόλυτα, συμφωνώ αρκετά, ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, διαφωνώ αρκετά, διαφωνώ απόλυτα), όπως συμβαίνει με τις μεταβλητές της συγκεκριμένης μελέτης, τότε μπορούν να ισχύσουν και σε αυτήν χωρίς σημαντικό σφάλμα τα ίδια επαγωγικά κριτήρια (Ανδρεαδάκης & Βάμβουκας, 2005).

Για την εφαρμογή των προαναφερθέντων παραμετρικών τεχνικών απαιτείται εκτός από την ανεξαρτησία των δειγμάτων, η κανονική κατανομή των μεταβλητών στον πληθυσμό από τον οποίο προέρχονται. Μπορούν όμως να χρησιμοποιηθούν χωρίς σημαντική παραμόρφωση, αν τα μεγέθη των δειγμάτων είναι αρκετά μεγάλα (≥ 30) (Τσάντας, Μουσιάδης, Μπαγιάτης, & Χατζηπαντελής, 1999). Σε κάθε περίπτωση, αυτό που προβληματίζει περισσότερο δεν είναι η κυρτότητα της κατανομής, αλλά η ασυμμετρία της.

Πιο σημαντική προϋπόθεση για τη χρήση των παραπάνω κριτηρίων είναι η ισότητα των διασπορών των τιμών της ποσοτικής μεταβλητής στις κατηγορίες της κατηγορικής μεταβλητής. Αν στο t-test για ανεξάρτητα δείγματα τα δεδομένα δεν ικανοποιούν αυτήν τη συνθήκη, τότε υιοθετείται η προσαρμοσμένη τιμή t για άνισες διασπορές (Ανδρεαδάκης & Βάμβουκας, 2005). Το SPSS κατά τον έλεγχο του t εξετάζει και την ισότητα των διακυμάνσεων με το στατιστικό του Levene (Levene's

Test for Equality of Variances). Αν αυτό έχει τιμή ,05 ή μικρότερη, χρησιμοποιείται το άνισο t-test επίπεδο σπουδαιότητας (Equal variances not assumed), ενώ αν $p > ,05$ το ίσο t-test (Equal variances assumed) (Ανδριώτης, 2003). Στην περίπτωση της one-way ANOVA, εάν τα δεδομένα δεν ικανοποιούν τη βασική προϋπόθεση της ισότητας των διασπορών, τότε εφαρμόζεται το μη παραμετρικό κριτήριο Kruskal-Wallis. Το SPSS παρέχει επίσης τη δυνατότητα για τη διενέργεια του ελέγχου Levene στην one-way ANOVA.

Με στήριξη τις προηγούμενες αναφορές, εξάγεται ότι τα κατάλληλα κριτήρια για την εξέταση των ερωτηματικών υποθέσεων της παρούσας έρευνας, τόσο για τη συνολική και την ανά ενότητα ερωτήσεων αθροιστική βαθμολογία των υποκειμένων όσο και για την κάθε πρόταση του ερωτηματολογίου ξεχωριστά, είναι το *t-test για ανεξάρτητα δείγματα* και η *ανάλυση διακύμανσης one-way ANOVA*. Το t-test εφαρμόζεται στην ανάλυση των ευρημάτων με βάση τις κατηγορικές μεταβλητές του φύλου, της επαγγελματικής ενασχόλησης και του τύπου μόνιμης κατοικίας, στις οποίες, όπως επισημαίνεται στις αντίστοιχες ενότητες, διαχωρίζονται δύο κατηγορίες. Η one-way ANOVA εφαρμόζεται στην ανάλυση των ευρημάτων με βάση την κατηγορική μεταβλητή του μορφωτικού επιπέδου των ατόμων του δείγματος, στην οποία διαχωρίζονται τρεις κατηγορίες. Ως *επίπεδο σημαντικότητας* στον έλεγχο των ερευνητικών ερωτημάτων χρησιμοποιείται το ,05 που είναι ευρέως αποδεκτό στις έρευνες των κοινωνικών επιστημών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1. Περιγραφική στατιστική μεταβλητών

5.1.1. Μεταβλητές της ενότητας για την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, στο πρώτο τμήμα (Α') του ερευνητικού μέσου περιλήφθηκαν οι ερωτήσεις που αφορούσαν την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας. Οι ερωτώμενοι⁷⁷ κλήθηκαν να τοποθετηθούν αναφορικά με το είδος της τουριστικής ανάπτυξης που πιστεύουν ότι μπορεί να ωφελήσει τους ίδιους και τον τόπο τους. Διατυπώθηκαν επίσης προτάσεις για την οικονομική, την ψυχολογική, την κοινωνική και την πολιτική ενδυνάμωση των κατοίκων, σύμφωνα με το πλαίσιο καθορισμού των επιδράσεων του οικοτουρισμού της Scheyvens (1999).⁷⁸ Στον Πίνακα 5.1 παρουσιάζονται οι απόλυτες και οι σχετικές συχνότητες των απαντήσεων των υποκειμένων της έρευνας στις 12 προτάσεις της πρώτης ενότητας του ερωτηματολογίου.

Στην πρώτη ερώτηση (A1) οι συμμετέχοντες έπρεπε να πάρουν θέση για το εάν θεωρούν ως πρότυπο της τουριστικής ανάπτυξης της Β. Καρπάθου τα δημοφιλή κέντρα μαζικού τουρισμού της Δωδεκανήσου, όπως είναι της Ρόδου και της Κω (Γράφημα 5.1). Στις απαντήσεις υπερίσχυσε η αρνητική τοποθέτηση. Συγκεκριμένα, 60 από τους ερωτώμενους (52,63%) διαφώνησαν (διαφωνώ, διαφωνώ απολύτως) με την πρόταση, αν και δεν μπορεί να παραγνωρισθεί το γεγονός ότι 41 (35,96%) ήταν θετικοί (συμφωνώ, συμφωνώ απολύτως) για μια τέτοια προοπτική.⁷⁹ 13 (11,40%) δή-

---

⁷⁷ Για την οικονομία του λόγου από εδώ και στο εξής θα χρησιμοποιείται το αρσενικό γένος των ονομάτων για να υποδηλώσει και τα δύο φύλα.

⁷⁸ Βλ. ενότητα 2.9.

⁷⁹ Τα ποσοτικά ευρήματα θα παρουσιάζονται αθροιστικά τόσο για τις επιλογές *συμφωνώ - συμφωνώ απολύτως* όσο και για τις επιλογές *διαφωνώ - διαφωνώ απολύτως*.

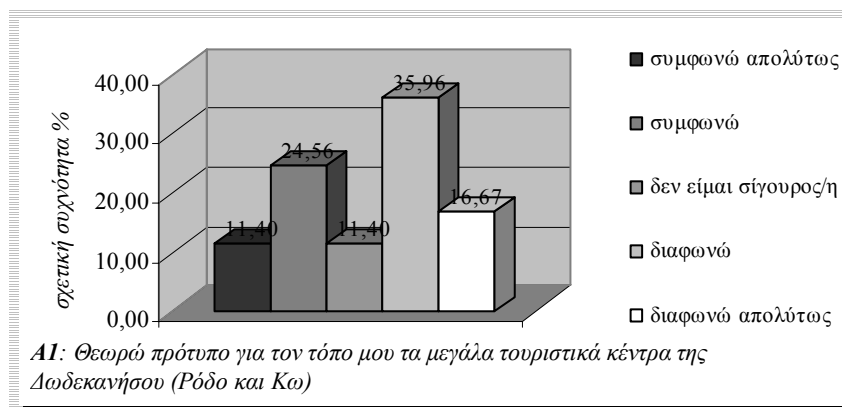
Πίνακας 5.1: Απόλυτες και σχετικές συχνότητες των απαντήσεων στην πρώτη ενότητα του ερωτηματολογίου για την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας

<i>ΤΜΗΜΑ Α'</i>		<i>Συμφωνώ απολύτως</i>	<i>Συμφωνώ</i>	<i>Δεν είμαι σίγουρος/η</i>	<i>Διαφωνώ</i>	<i>Διαφωνώ απολύτως</i>	
A1	Θεωρώ πρότυπο για τον τόπο μου τα μεγάλα τουριστικά κέντρα της Δωδεκανήσου (Ρόδο και Κω)	<i>f</i>	13	28	13	41	19
		<i>rf</i>	11,40	24,56	11,40	35,96	16,67
		<i>crf</i>	11,40	35,96	47,37	83,33	100,00
A2	Μερικές περιοχές στον τόπο μου (όπως του Αγίου Μηνά) πρέπει να αναπτυχθούν τουριστικά με μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες	<i>f</i>	25	34	11	32	12
		<i>rf</i>	21,93	29,82	9,65	28,07	10,53
		<i>crf</i>	21,93	51,75	61,40	89,47	100,00
A3	Είναι αναπόφευκτο ότι τα οικονομικά οφέλη από τον τουρισμό τα απολαμβάνουν στο μεγαλύτερο μέρος τους ορισμένες οικογένειες ή επιχειρηματίες	<i>f</i>	30	50	8	23	3
		<i>rf</i>	26,32	43,86	7,02	20,18	2,63
		<i>crf</i>	26,32	70,18	77,19	97,37	100,00
A4	Οι τουρίστες που προτιμούν την περιοχή μας πρέπει να έχουν διαφορετικές προτιμήσεις από αυτούς που πάνε σε τουριστικά κέντρα όπως η Ρόδος	<i>f</i>	42	51	11	9	1
		<i>rf</i>	36,84	44,74	9,65	7,89	,88
		<i>crf</i>	36,84	81,58	91,23	99,12	100,00
A5	Προτιμώ να μην απασχολούμαι αποκλειστικά με τις τουριστικές δραστηριότητες αλλά να έχω ένα συμπληρωματικό εισόδημα από αυτές	<i>f</i>	17	57	22	13	5
		<i>rf</i>	14,91	50,00	19,30	11,40	4,39
		<i>crf</i>	14,91	64,91	84,21	95,61	100,00
A6	Πρέπει να προσφέρουμε στους τουρίστες τον τρόπο διασκέδασης (μπαρ, μουσική, φαγητό) που βρίσκουν στα μεγάλα τουριστικά κέντρα	<i>f</i>	11	23	5	47	28
		<i>rf</i>	9,65	20,18	4,39	41,23	24,56
		<i>crf</i>	9,65	29,82	34,21	75,44	100,00
A7	Ένα βασικό κίνητρο των επισκεπτών στην περιοχή μας πρέπει να είναι η παρατήρηση και εκτίμηση της παράδοσής μας	<i>f</i>	72	37	3	2	
		<i>rf</i>	63,16	32,46	2,63	1,75	
		<i>crf</i>	63,16	95,61	98,25	100,00	
A8	Αν καταστρέψουμε το περιβάλλον του τόπου θα χάσουμε τον τουρισμό μας	<i>f</i>	63	41	7	2	1
		<i>rf</i>	55,26	35,96	6,14	1,75	,88
		<i>crf</i>	55,26	91,23	97,37	99,12	100,00
A9	Πρέπει να βοηθήσω τον τουρίστα της περιοχής να συμμετέχει σε δραστηριότητες που γίνονται στον τόπο μας	<i>f</i>	25	48	18	18	5
		<i>rf</i>	21,93	42,11	15,79	15,79	4,39
		<i>crf</i>	21,93	64,04	79,82	95,61	100,00
A10	Με ενδιαφέρει να ακούσω από τους τουρίστες για τον τόπο τους, τις συνήθειες και τον τρόπο ζωής τους	<i>f</i>	24	64	10	11	5
		<i>rf</i>	21,05	56,14	8,77	9,65	4,39
		<i>crf</i>	21,05	77,19	85,96	95,61	100,00
A11	Θέλω να συμμετέχω ενεργά στις αποφάσεις για το είδος και το βαθμό της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής	<i>f</i>	30	54	20	8	2
		<i>rf</i>	26,32	47,37	17,54	7,02	1,75
		<i>crf</i>	26,32	73,68	91,23	98,25	100,00
A12	Αισθάνομαι ότι δεν έχω τη δυνατότητα να επηρεάσω τη διαμόρφωση της τουριστικής ανάπτυξης στον τόπο μου	<i>f</i>	33	33	9	33	6
		<i>rf</i>	28,95	28,95	7,89	28,95	5,26
		<i>crf</i>	28,95	57,89	65,79	94,74	100,00

N=114

λωσαν δεν είμαι σίγουρος. Ορισμένοι κάτοικοι θεωρούν πως με την ανάπτυξη του τουρισμού οποιασδήποτε μορφής βοηθιέται ο τόπος. Ακόμη, αρκετοί πιστεύουν ότι εάν εκλείψει ο τουρισμός, θα ερημωθούν οι οικισμοί της Β. Καρπάθου. Πάντως, παρά τη γενική επιθυμία για τουριστική εξέλιξη της περιοχής, αναγνωρίζεται από πολλούς πως ο τόπος δεν έχει τα αναγκαία στοιχεία για να γίνει ένα μεγάλο τουριστικό κέντρο, όπως είναι άλλες περιοχές της Δωδεκανήσου.⁸⁰

Γράφημα 5.1: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α1

Στη δεύτερη πρόταση (Α2) τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα ρωτήθηκαν εάν ορισμένες περιοχές, όπως του Άγιου Μηνά –που μάλιστα πρόκειται να χαρακτηριστεί ως τόπος ήπιας τουριστικής ανάπτυξης–, πρέπει να αναπτυχθούν τουριστικά με τη δημιουργία μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων (Γράφημα 5.2). 59 άτομα (51,75%) εκφράστηκαν υπέρ αυτής της θέσης, 44 (38,60%) κατά και 11 (9,65%) είπαν δεν είμαι

Γράφημα 5.2: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α2

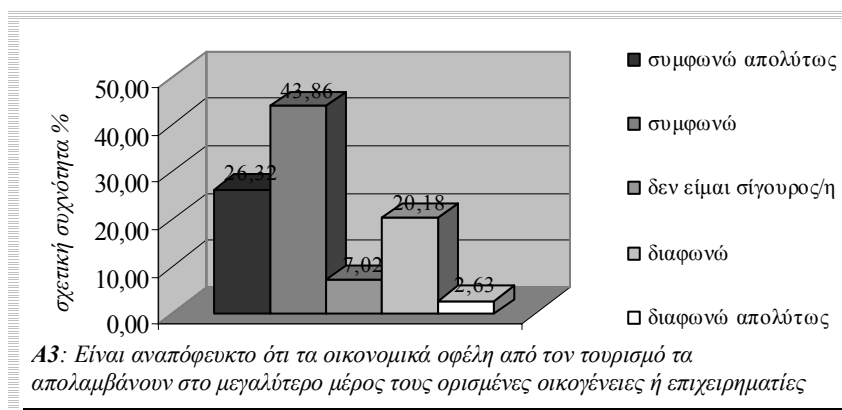

⁸⁰ Στο σχολιασμό των ποσοτικών ευρημάτων του ερωτηματολογίου χρησιμοποιούνται οι διατυπωμένες απόψεις των συμμετεχόντων στην ανοιχτή ερώτηση του ερωτηματολογίου, καθώς και τα σχετικά σχόλια και οι παρατηρήσεις που εκφράστηκαν από αρκετούς κατοίκους κατά τη συζήτηση με τον ερευνητή.

σίγουρος. Η ευρύτερη αίσθηση είναι ότι οι αξιόλογες παραλίες της Β. Καρπάθου πρέπει να αξιοποιηθούν και να γίνουν πόλος έλξης ικανού αριθμού τουριστών, αφού όμως πρώτα δημιουργηθούν σε αυτές οι αναγκαίες υποδομές (βελτίωση δρόμων, ρεύμα, νερό). Σχολιάστηκε ακόμα ότι υποστηρίζοντας κανείς τη δημιουργία μεγάλων τουριστικών μονάδων στην περιοχή, δεν είναι απαραίτητο να συμφωνεί με την ανέγερση μεγάλων οικοδομημάτων, αλλά να συντάσσεται με την κατασκευή μικρών καταλυμάτων, που πιθανόν θα καταλαμβάνουν μεγάλη έκταση μα θα δένουν αρμονικά με το περιβάλλον.

Στην τρίτη ερώτηση (A3) οι συμμετέχοντες έπρεπε να απαντήσουν στο αν πιστεύουν ότι τα οικονομικά οφέλη από τον τουρισμό τα απολαμβάνουν στο μεγαλύτερο μέρος τους ορισμένα μόνο άτομα της κοινότητας (Γράφημα 5.3). Η πλειοψηφία (80 άτομα, 70,18%) δήλωσε ότι αυτό είναι αναπόφευκτο, 8 άτομα είπαν (7,02%) δεν είμαι σίγουρος και 26 (22,81%) διαφώνησαν με αυτήν την άποψη. Οι πιο πολλοί κάτοικοι δηλαδή, θεωρούν ότι με την ανάπτυξη του τουρισμού σε έναν τόπο, αποκομίζονται περισσότερα οφέλη από όσους σχετίζονται άμεσα με αυτόν και έχουν τη δυνατότητα να δραστηριοποιηθούν ανάλογα. Ορισμένοι όμως, πιστεύουν πως με τον τουρισμό ωφελείται το σύνολο του πληθυσμού, αφού με την ανάπτυξή του αυξάνεται η απασχόληση και σε επαγγέλματα που δε σχετίζονται άμεσα με αυτόν (π.χ. οικοδομικές δραστηριότητες).

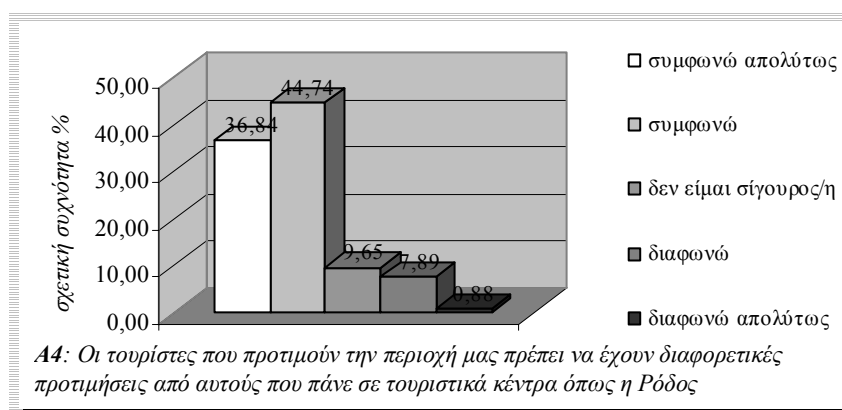
Γράφημα 5.3: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση A3

Στην πρόταση A4 οι ερωτώμενοι έπρεπε να τοποθετηθούν στο εάν οι τουρίστες που επιλέγουν τη Β. Κάρπαθο για τις διακοπές τους, πρέπει να έχουν διαφορετικές προτιμήσεις από αυτούς που πάνε στα μεγάλα τουριστικά κέντρα (Γράφημα 5.4). 93 άτομα (81,58%) συμφώνησαν, 10 (8,77%) διαφώνησαν και 11 (9,65%) δήλωσαν δεν

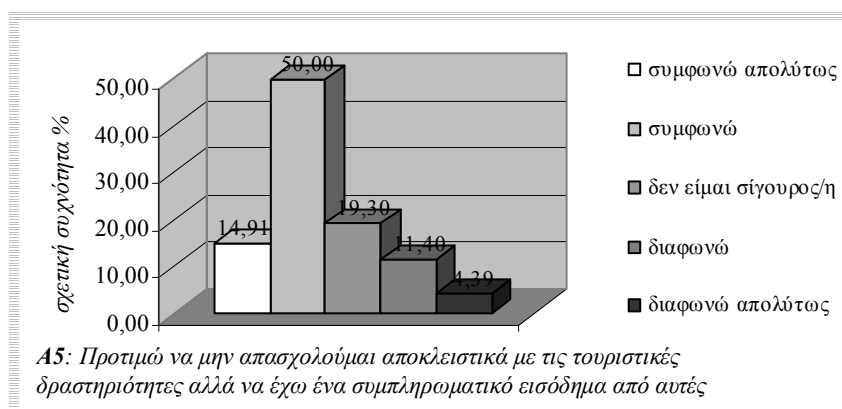
είμαι σίγουρος. Η πλειοψηφία των κατοίκων πιστεύει ότι οι τουρίστες προτιμούν τη Β. Κάρπαθο για διαφορετικούς λόγους από αυτούς που κάποιοι άλλοι επιλέγουν έναν τόπο μαζικού τουρισμού. Όπως αναφέρουν, δεν είναι λίγοι αυτοί που έρχονται στην περιοχή ίσως για 20 ή και περισσότερα συνεχόμενα έτη, επειδή επιζητούν ορισμένα στοιχεία όπως την ηρεμία, την επαφή με τη φύση και την ανθρώπινη επικοινωνία, που δεν τα βρίσκουν αλλού.

Γράφημα 5.4: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α4

Στην ερώτηση Α5 οι κάτοικοι έπρεπε να πουν αν θέλουν επαγγελματικά να ασχολούνται αποκλειστικά με τις τουριστικές δραστηριότητες ή αν προτιμούν να έχουν ένα συμπληρωματικό εισόδημα από αυτές (Γράφημα 5.5). Οι περισσότεροι (74 άτομα, 64,91%) δήλωσαν ότι επιθυμούν να μην ασχολούνται μόνο με τον τουρισμό,

Γράφημα 5.5: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α5

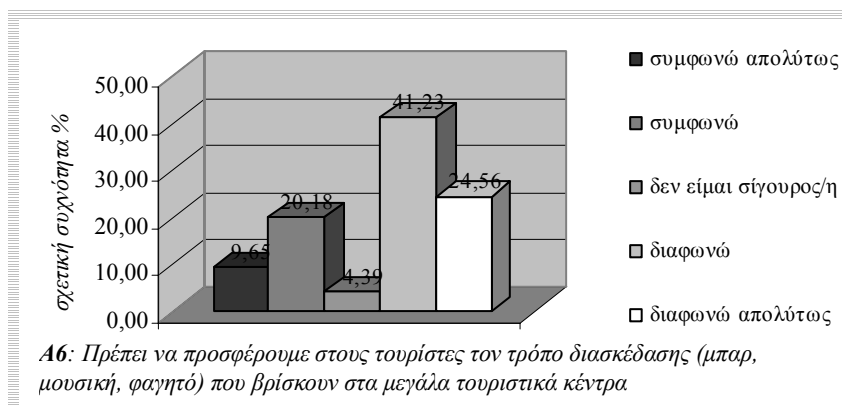

18 άτομα (15,79%) εξέφρασαν αντίθετη άποψη και 22 (19,30%) επέλεξαν δεν είμαι σίγουρος. Χαρακτηριστική είναι η θέση που εκφράστηκε πως από μόνος του ο τουριστικός κλάδος δεν μπορεί να στηρίξει την επαγγελματική ζωή σε έναν τόπο όπως

της Β. Καρπάθου για όλη τη διάρκεια του χρόνου. Εκτός, όπως λέχθηκε, αν ο στόχος είναι να καταστεί ένας εποχικός οικισμός, όπως το Φαληράκι της Ρόδου, που θα γεμίζει το καλοκαίρι και θα αδειάζει το χειμώνα.

Στην ερώτηση Α6, 34 άτομα (29,83%) συμφώνησαν με την άποψη ότι πρέπει να προσφέρεται στους τουρίστες της Β. Καρπάθου ο τρόπος διασκέδασης (μπαρ, μουσική, φαγητό) που υπάρχει στα μεγάλα τουριστικά κέντρα (Γράφημα 5.6). Οι περισσότεροι όμως (75 άτομα, 65,79%), διαφώνησαν με μια τέτοια προοπτική, ενώ 5 (4,39%) επέλεξαν δεν είμαι σίγουρος. Ορισμένοι νέοι εκδήλωσαν την επιθυμία να δημιουργηθούν κέντρα διασκέδασης στην περιοχή, για να έχουν και αυτοί τη δυνατότητα να απολαύσουν τη νυκτερινή ζωή. Από τους μεγαλύτερους, κάποιοι θεωρούν ότι για να είναι τουριστικά ανταγωνιστική η Β. Κάρπαθος, πρέπει να υπάρχουν εστιατόρια και μπαρ όπως και στα υπόλοιπα μέρη. Οι πιο πολλοί πάντως, αναφέρουν ότι κάτι τέτοιο δεν ταιριάζει με τον τόπο και ότι οι παραδοσιακοί επισκέπτες του θα δυσανασχητούσαν με μια τέτοια αλλαγή.

Γράφημα 5.6: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α6

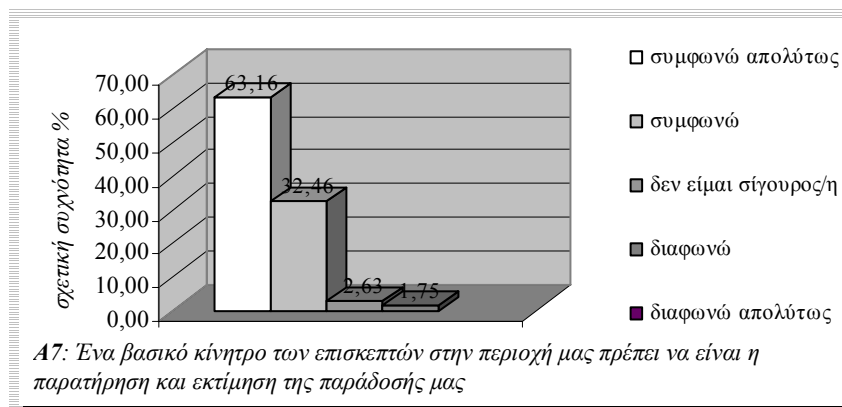

Στην πρόταση Α7 η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτώμενων (109 άτομα, 95,62%) θεωρεί ότι ένα βασικό κίνητρο των επισκεπτών της Β. Καρπάθου πρέπει να είναι η παρατήρηση και η εκτίμηση της τοπικής παράδοσης (Γράφημα 5.7). 2 άτομα (1,75%) δήλωσαν ότι διαφωνούν (η θέση διαφωνώ απολύτως δεν είχε καμία επιλογή) και 3 (2,63%) δεν είμαι σίγουρος. Τα αποτελέσματα σε αυτήν την ερώτηση μπορούν να ερμηνευτούν με την ιδιαίτερη βαρύτητα που δίνεται από το σύνολο των κατοίκων στα κοινωνικοπολιτιστικά χαρακτηριστικά του τόπου. Επισημαίνεται από τους ίδιους η σημασία της διατήρησης και της προβολής τους (αρχαιολογικοί χώροι, έθιμα, παραδοσιακή οικονομική ζωή, τραγούδια, μουσική, χοροί, παραδόσεις, κτλ.), ώστε

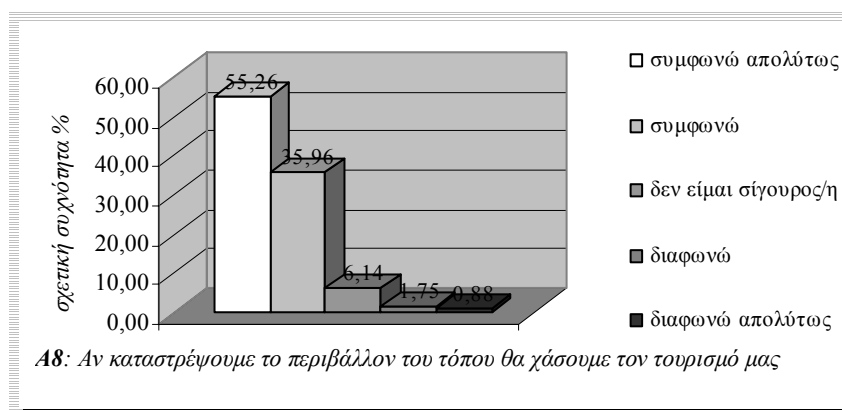
επιπρόσθετα να αποτελούν πόλο έλξης των επισκεπτών. Προτείνεται από πολλούς κατοίκους η δημιουργία Μουσείου τοπικής ενδυμασίας–εθίμων–επαγγελμάτων–εργαλείων–δραστηριοτήτων, το οποίο θα αναδεικνύει και θα κρατά ζωντανή την παράδοση και ορισμένα από τα στοιχεία που κοντεύουν να χαθούν.

Γράφημα 5.7: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α7

Στην ερώτηση Α8, που αφορούσε τη σύνδεση του τουρισμού με το περιβάλλον, 104 άτομα (91,22%) συμφώνησαν ότι αν καταστραφεί το φυσικό περιβάλλον, τότε θα εξαλειφθεί και ο τουρισμός από τον τόπο (Γράφημα 5.8). 7 άτομα (6,14%) απάντησαν δεν είμαι σίγουρος και 3 (2,63%) ότι ο τουρισμός θα συνεχίσει να υφίσταται σε κάθε περίπτωση. Η κατανομή των απαντήσεων ακολουθεί περίπου το ί-

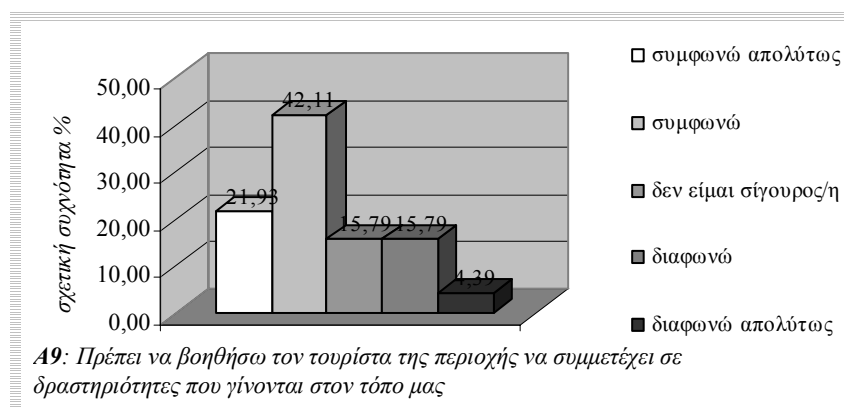
Γράφημα 5.8: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α8

διο μοτίβο με την προηγούμενη ερώτηση, φανερώνοντας τη σημασία που αποδίδεται από τους κατοίκους, όχι μόνο στο πολιτιστικό αλλά και στο φυσικό περιβάλλον της περιοχής, στοιχεία που αμφότερα τα θεωρούν ότι αποτελούν τα πλεονεκτήματα για την τουριστική ανάπτυξή της.

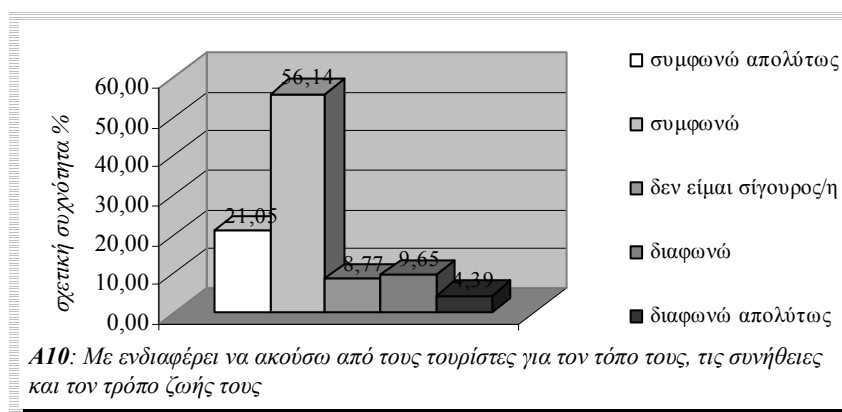
Με την πρόταση Α9 οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να πουν εάν θεωρούν ότι πρέπει να διευκολύνουν τους επισκέπτες της περιοχής να συμμετέχουν σε διάφορες δραστηριότητες και εκδηλώσεις που γίνονται στον τόπο (Γράφημα 5.9). 73 άτομα (64,04%) συμφώνησαν με αυτήν την πρόταση, 23 (20,18%) διαφώνησαν και 18 (15,79%) δήλωσαν δεν είμαι σίγουρος. Ο προβληματισμός των κατοίκων για την απάντηση σε αυτήν την ερώτηση είναι περισσότερο αποτέλεσμα της αμφιθυμίας τους ανάμεσα στη διάθεση από τη μια να βοηθήσουν τους τουρίστες να πάρουν μέρος και να γνωρίσουν τις δραστηριότητες και τα έθιμα του τόπου, και στην επιθυμία τους από την άλλη να μην αλλοιωθούν τα τοπικά ήθη και οι παραδόσεις. Εκφράστηκε για παράδειγμα η θέση ότι δεν είναι σωστό να συμμετέχουν οι τουρίστες στο χορό που γίνεται στα πανηγύρια του τόπου, για τον οποίο ισχύει κάποιο είδος «πρωτοκόλλου», αλλά ότι μπορούν να τον παρακολουθούν με σεβασμό στο χώρο και στη διαδικασία.

Γράφημα 5.9: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Α9

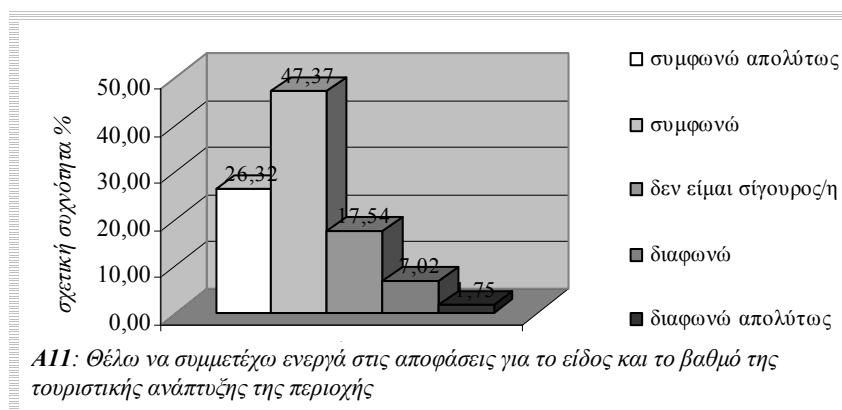
Καταφατική ήταν η απάντηση των περισσότερων κατοίκων (88 άτομα, 77,19%) στην ερώτηση Α10, με την οποία εκδήλωσαν το ενδιαφέρον τους να ακούσουν και να μάθουν από τους τουρίστες για το δικό τους τόπο και συνήθειες (Γράφημα 5.10). 10 άτομα (8,77%) απάντησαν δεν είμαι σίγουρος, ενώ 16 (14,04%) δεν έδειξαν να επιθυμούν να γνωρίσουν τον τρόπο ζωής των επισκεπτών τους. Όπως αναφέρουν ορισμένοι από τους κατοίκους, αν ήθελαν κάτι τέτοιο θα μπορούσαν να πάνε οι ίδιοι ως τουρίστες σε άλλα μέρη και να γνωρίσουν άλλους τόπους και λαούς. Σε κάθε περίπτωση πάντως, η πλειονότητα δείχνει να θέλει να έρθει σε ισότιμη επαφή και να διαδράσει με τους επισκέπτες της περιοχής, γνωρίζοντας και ανταλλάσσοντας με αυτούς κοινωνικοπολιτιστικά στοιχεία.

Γράφημα 5.10: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση A10

Στην προτελευταία ερώτηση της πρώτης ενότητας (A11) οι κάτοικοι έπρεπε να δηλώσουν αν θέλουν να συμμετέχουν ενεργά στις αποφάσεις για το είδος και το βαθμό της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής (Γράφημα 5.11). 84 άτομα (71,71%) δήλωσαν ότι επιθυμούν να έχουν λόγο για την τουριστική εξέλιξη του τόπου, 10 άτομα (8,77%) φάνηκαν να μη θέλουν να συμμετέχουν στις σχετικές αποφάσεις, ενώ 20 άτομα (17,54%) δεν είχαν διαμορφωμένη άποψη. Αυτό που επισημαίνεται από πολλούς κατοίκους είναι ότι δεν έχει τόσο σημασία αν θα είναι οι ίδιοι ή κάποιος άλλος

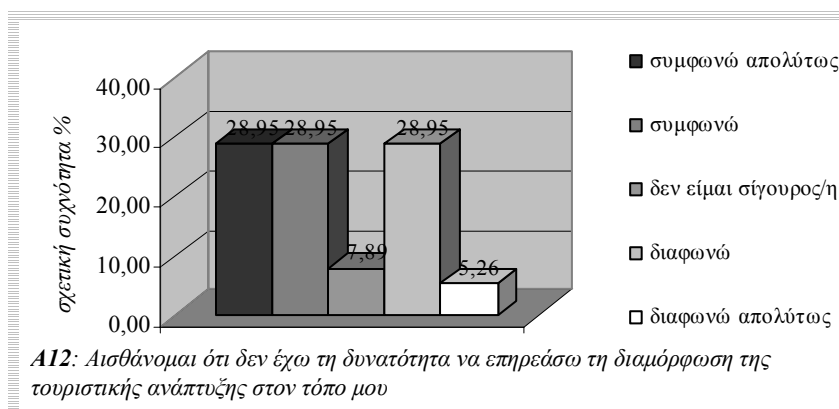
Γράφημα 5.11: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση A11

αυτοί που θα πάρουν τις αποφάσεις για τη διαμόρφωση της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής. Πιο σημαντικό είναι όσοι ασχολούνται με τον τουρισμό και την εξέλιξή του, να μην επιδιώκουν μόνο το προσωπικό τους οικονομικό όφελος, αλλά να εξετάζουν το γενικότερο συμφέρον και κυρίως το μέλλον του τόπου. Για κάτι τέτοιο χρειάζεται, όπως αναφέρουν, συντονισμός και όχι εγωισμός, και ακόμη να μη γίνονται τα πάντα (περιβάλλον, παραδόσεις) θυσία στο βωμό του τουρισμού.

Παρά την επιθυμία όμως για συμμετοχή, που αποτυπώθηκε στα ευρήματα της προηγούμενης ερώτησης, οι περισσότεροι κάτοικοι (66 άτομα, 57,90%) δήλωσαν στην τελευταία ερώτηση (A12) ότι αισθάνονται να μην έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν τη διαμόρφωση της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής (Γράφημα 5.12). Αντίθετα, 39 άτομα (34,21%) δήλωσαν ότι μπορούν να επιδράσουν στην εξέλιξή της, ενώ 9 (7,89%) επέλεξαν δεν είμαι σίγουρος. Χαρακτηριστική είναι η άποψη που εκφράστηκε από κατοίκους πως «το ποτάμι δε γυρίζει πίσω» και ότι όπως είναι να εξελιχθεί ο τουρισμός στην περιοχή θα εξελιχθεί, χωρίς οι ίδιοι να μπορούν να κάνουν τίποτα. Από άλλους κατοίκους τονίστηκε ότι ο τουρισμός στη Β. Κάρπαθο βρίσκεται

Γράφημα 5.12: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση A12

στα πρώτα του βήματα και πως οι τοπικοί ή οι περιφερειακοί παράγοντες, που μπορούν να καθορίσουν την εξέλιξή του, δεν πρέπει να είναι απόλυτοι στις όποιες αποφάσεις. Αυτές πρέπει να λαμβάνονται έπειτα από ενημέρωση και συζήτηση με τους ντόπιους κατοίκους, αλλά και τους παράγοντες άλλων περιοχών, ώστε να προλαμβάνονται τα λάθη και να οδηγείται ο τόπος σε μια ισορροπημένη τουριστική ανάπτυξη.

5.1.1.1 Συζήτηση των ευρημάτων για την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας

Εκτός από το σχολιασμό των ερωτήσεων, που έγινε στην προηγούμενη ενότητα μαζί με την περιγραφική στατιστική παρουσίαση των αποτελεσμάτων, μπορούν γενικά να διατυπωθούν και τα παρακάτω.

Τα ευρήματα δείχνουν ότι οι κάτοικοι της Β. Καρπάθου υιοθετούν σε σημαντικό βαθμό τις θέσεις και τα πρότυπα που προσβέονται από το οικοτουριστικό

παράδειγμα ανάπτυξης, όσον αφορά τα στοιχεία της ενδυνάμωσης της τοπικής κοινότητας. Αντιμετωπίζουν τον τουρισμό ως μια ικανή προοπτική για την ευημερία του τόπου, αλλά μάλλον δεν επιθυμούν τη μετατροπή της περιοχής σε ένα κέντρο μαζικού τουρισμού. Επίσης, δε θέλουν να στηρίζουν το εισόδημά τους αποκλειστικά στις τουριστικές δραστηριότητες.

Μολονότι δεν είναι σίγουροι στο σύνολό τους για το αν ο τουρισμός μπορεί να ωφελήσει όλο τον πληθυσμό ή για το αν οι ίδιοι έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν την εξέλιξη της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, ωστόσο εκφράζουν την επιθυμία τους για ενεργό συμμετοχή στις αποφάσεις σχετικά με το σχεδιασμό και την υλοποίηση της τουριστικής εξέλιξης του τόπου. Προς αυτήν την κατεύθυνση, προτιμούν την ανάπτυξη συγκεκριμένων περιοχών της Β. Καρπάθου, με σεβασμό όμως στο περιβάλλον και οπωσδήποτε όχι στα πρότυπα των μεγάλων τουριστικών κέντρων.

Αντιλαμβάνονται τη σημασία της διατήρησης του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος του τόπου ως πόλο έλξης ποιοτικού τουρισμού, ο οποίος πιστεύουν πως μπορεί να συνεισφέρει πραγματικά στη βελτίωση των οικονομικών συνθηκών και των υποδομών της κοινότητας. Θεωρούν ότι τα κίνητρα για τον τουρίστα της περιοχής είναι η παρατήρηση και η εκτίμηση της τοπικής παράδοσης και του φυσικού τοπίου. Υποστηρίζουν ότι τα έργα και οι προσφερόμενες τουριστικές υπηρεσίες πρέπει να είναι ανάλογες με τη φυσιογνωμία της Β. Καρπάθου, ώστε οι επισκέπτες να μπορούν να απολαμβάνουν τα ιδιαίτερα γνωρίσματα του τόπου και να έρχονται σε επαφή με την κουλτούρα και τους ανθρώπους του. Με αυτόν τον τρόπο πιστεύουν ότι ενδυναμώνεται ουσιαστικά η τοπική κοινότητα και δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την αειφόρο ανάπτυξη της περιοχής.

5.1.2. Μεταβλητές της ενότητας για την προστασία του περιβάλλοντος

Στο δεύτερο τμήμα (Β') του ερωτηματολογίου περιλήφθηκαν οι ερωτήσεις για την προστασία του περιβάλλοντος. Διατυπώθηκαν γενικές προτάσεις σχετικές με τις επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον, την έννοια της φέρουσας ικανότητας και την περιβαλλοντική συμπεριφορά των επισκεπτών, καθώς και πιο συγκεκριμένες που αφορούσαν ειδικά τη Β. Κάρπαθο.⁸¹ Στον Πίνακα 5.2 παρουσιάζονται οι απόλυτες και οι σχετικές συχνότητες των απαντήσεων των υποκειμένων της έρευνας στις 10 προτάσεις της δεύτερης ενότητας του ερωτηματολογίου.

⁸¹ Βλ. ενότητες 2.8., 3.3., 3.4..

Πίνακας 5.2: Απόλυτες και σχετικές συχνότητες των απαντήσεων στη δεύτερη ενότητα του ερωτηματολογίου για την προστασία του περιβάλλοντος

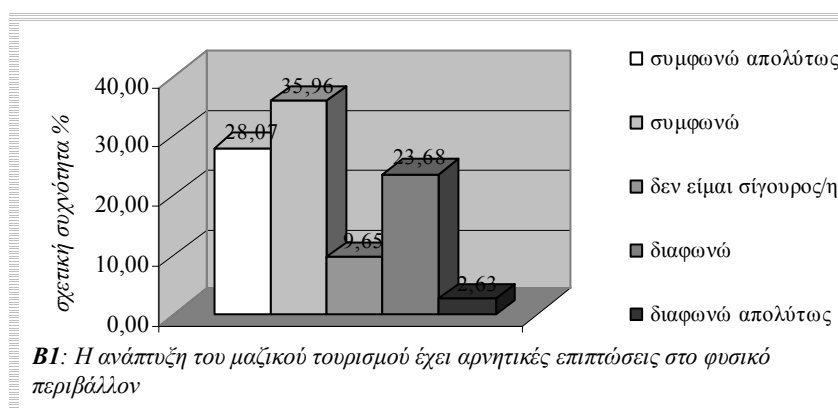
<i>ΤΜΗΜΑ Β'</i>		Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Δεν είμαι σίγουρος/η	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
B1	Η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού έχει αρνητικές επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον	<i>f</i>	32	41	11	27	3
		<i>rf</i>	28,07	35,96	9,65	23,68	2,63
		<i>crf</i>	28,07	64,04	73,68	97,37	100,00
B2	Ο αριθμός των τουριστών στην προστατευόμενη περιοχή της Β. Καρπάθου θα πρέπει να περιορίζεται σε χαμηλά επίπεδα	<i>f</i>	9	27	12	43	23
		<i>rf</i>	7,89	23,68	10,53	37,72	20,18
		<i>crf</i>	7,89	31,58	42,11	79,82	100,00
B3	Οι τουρίστες έρχονται για να ξεκουραστούν και να διασκεδάσουν. Δεν είναι απαραίτητο να τους απασχολεί η προστασία του περιβάλλοντος	<i>f</i>	9	15	4	55	31
		<i>rf</i>	7,89	13,16	3,51	48,25	27,19
		<i>crf</i>	7,89	21,05	24,56	72,81	100,00
B4	Πρέπει να ελέγχεται η κατανάλωση των φυσικών πόρων (όπως το νερό), που προορίζονται για χρήση από το τουριστικό κοινό	<i>f</i>	20	39	12	35	8
		<i>rf</i>	17,54	34,21	10,53	30,70	7,02
		<i>crf</i>	17,54	51,75	62,28	92,98	100,00
B5	Τα είδη και ο αριθμός των ζώων (φώκιες, πουλιά, ερπετά) πρέπει να μείνουν ανεπηρέαστα από την ανάπτυξη του τουρισμού στη Β. Κάρπαθο	<i>f</i>	54	50	5	4	1
		<i>rf</i>	47,37	43,86	4,39	3,51	,88
		<i>crf</i>	47,37	91,23	95,61	99,12	100,00
B6	Η τουριστική ανάπτυξη του τόπου μου βοηθιέται όταν δεν υπάρχουν περιορισμοί και έλεγχοι στην ανοικοδόμηση των σπιτιών και των τουριστ. μονάδων	<i>f</i>	8	11	16	51	28
		<i>rf</i>	7,02	9,65	14,04	44,74	24,56
		<i>crf</i>	7,02	16,67	30,70	75,44	100,00
B7	Είμαι διατεθειμένος να περιορίσω κάποιες δραστηριότητές μου (π.χ. ψάρεμα, κνήγι), αν αυτό έχει σαν στόχο την προστασία της περιοχής μου	<i>f</i>	42	52	15	4	1
		<i>rf</i>	36,84	45,61	13,16	3,51	,88
		<i>crf</i>	36,84	82,46	95,61	99,12	100,00
B8	Ο κόλπος του Τρίστομου πρέπει να είναι χωρίς περιορισμούς για όλες τις μορφές ψαρέματος	<i>f</i>	4	5	15	37	53
		<i>rf</i>	3,51	4,39	13,16	32,46	46,49
		<i>crf</i>	3,51	7,89	21,05	53,51	100,00
B9	Δεν πρέπει να υπάρχουν περισσότερες απαγορεύσεις για το κνήγι στον τόπο μου από αυτές των άλλων περιοχών της Ελλάδας	<i>f</i>	12	28	22	35	17
		<i>rf</i>	10,53	24,56	19,30	30,70	14,91
		<i>crf</i>	10,53	35,09	54,39	85,09	100,00
B10	Η ανακήρυξη της Β. Καρπάθου και Σαρίας ως προστατευόμενης περιοχής ωφελεί τα συμφέροντά μου στο μέλλον	<i>f</i>	26	34	37	13	4
		<i>rf</i>	22,81	29,82	32,46	11,40	3,51
		<i>crf</i>	22,81	52,63	85,09	96,49	100,00

N=114

Στην πρώτη ερώτηση του δεύτερου τμήματος του ερωτηματολογίου (B1) ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να πουν κατά πόσο συμφωνούν ή διαφωνούν με την άποψη ότι η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού επιδρά αρνητικά στο περιβάλλον (Γράφημα 5.13). 30 άτομα (26,31%) θεώρησαν ότι κάτι τέτοιο δεν ευσταθεί (διαφωνώ,

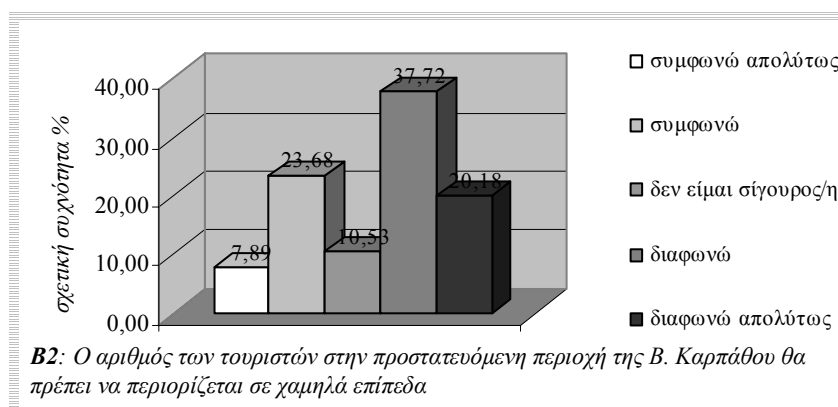
διαφωνώ απολύτως), 11 (9,65%) επέλεξαν δεν είμαι σίγουρος και 73 (64,03%) συμφώνησαν (συμφωνώ, συμφωνώ απολύτως) ότι η συγκέντρωση μεγάλου αριθμού τουριστών έχει άσχημες επιπτώσεις στο περιβάλλον. Τα ευρήματα της ερώτησης επιβεβαιώνουν την επίγνωση που έχουν οι περισσότεροι κάτοικοι της Β. Καρπάθου ότι οι πολλοί επισκέπτες σε μια περιοχή και η τουριστική δραστηριοποίηση μπορεί να επιδράσει αρνητικά στο φυσικό περιβάλλον.

Γράφημα 5.13: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση B1

Στην ερώτηση B2 η πλειοψηφία των ατόμων του δείγματος (66 άτομα, 57,90%) δε συμφώνησε με την πρόταση ότι ο αριθμός των τουριστών στην προστατευόμενη περιοχή της Β. Καρπάθου πρέπει να περιορίζεται σε χαμηλά επίπεδα (Γράφημα 5.14). 36 άτομα (31,57%) δέχτηκαν πως είναι καλό να υπάρχει ένα όριο

Γράφημα 5.14: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση B2

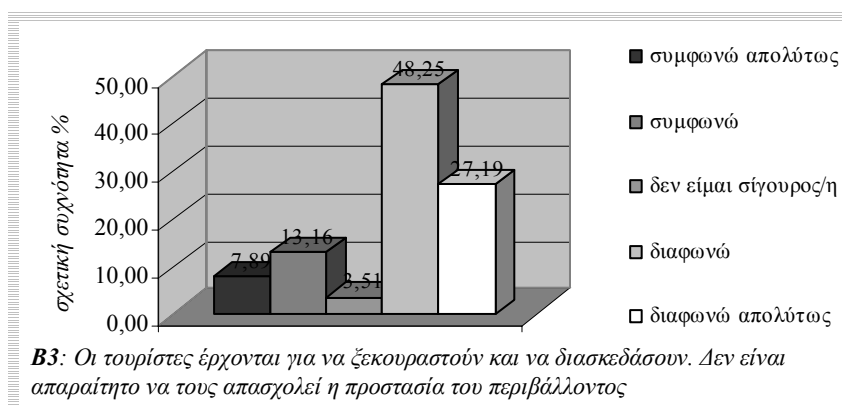

στις αφίξεις των επισκεπτών και 12 (10,53 %) δήλωσαν δεν είμαι σίγουρος. Τα αποτελέσματα σε αυτήν την ερώτηση μπορούν να ερμηνευτούν με το γεγονός ότι οι κάτοικοι επιθυμούν την ανάπτυξη της περιοχής, η οποία πιστεύουν ότι μπορεί να

επιτευχθεί με τον τουρισμό και την άφιξη μεγάλου αριθμού επισκεπτών. Πολλοί πάντως, επισημαίνουν αφενός ότι για αντικειμενικούς λόγους η Β. Κάρπαθος δεν μπορεί να δεχτεί μεγάλο αριθμό τουριστών και αφετέρου πως οι πολλοί επισκέπτες μπορεί να αλλοιώσουν τα φυσικά και τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά του τόπου.

Στην πρόταση Β3 οι ερωτώμενοι έπρεπε να πάρουν θέση για το εάν η προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να απασχολεί και τους τουρίστες μιας περιοχής (Γράφημα 5.15). 24 άτομα (21,05%) είπαν ότι η διαφύλαξη ενός τόπου δεν είναι κάτι που αφορά τους επισκέπτες του, αφού ο σκοπός που πηγαίνουν σ' αυτόν είναι για να ξεκουραστούν και να διασκεδάσουν. 4 άτομα (3,51%) δήλωσαν δεν είμαι σίγουρος και 86 (75,44%) ότι η προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να απασχολεί και τους τουρίστες. Αναγνωρίζεται δηλαδή, ότι η διατήρηση της φύσης σε μια περιοχή είναι κάτι που τους αφορά όλους και πως οι τουρίστες δεν απαλλάσσονται από το μερίδιο ευθύνης τους επειδή βρίσκονται προσωρινά σε μια περιοχή για λόγους αναψυχής.

Γράφημα 5.15: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Β3

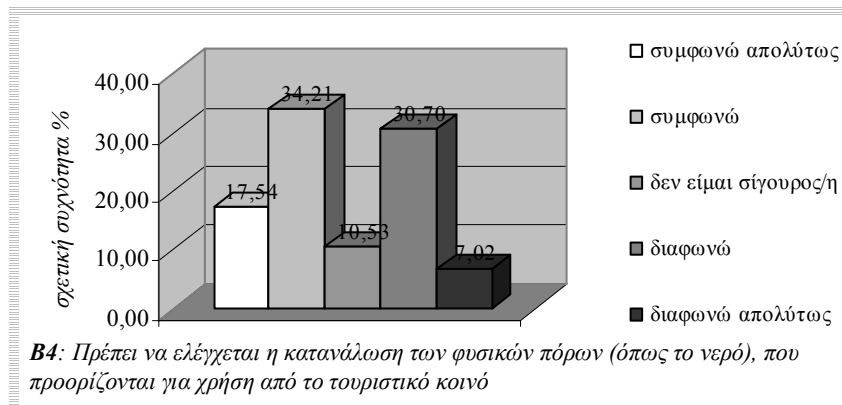

Οι τοποθετήσεις των κατοίκων στην ερώτηση Β4, στην οποία διατυπώθηκε ότι πρέπει να ελέγχεται η κατανάλωση των φυσικών πόρων που προορίζονται για χρήση από το τουριστικό κοινό, ποικίλουν (Γράφημα 5.16). Περίπου οι μισοί (59 άτομα, 51,75%) δήλωσαν ότι συμφωνούν, 43 (37,72%) ότι διαφωνούν και 12 (10,53%) είπαν δεν είμαι σίγουρος. Σε πολλούς φάνηκε παράδοξη η ιδέα του ελέγχου της χρήσης ορισμένων πόρων της περιοχής από τους τουρίστες. Ειδικότερα για το νερό, σχολίασαν ότι δεν είναι δυνατόν και δεν πρέπει να υπάρχει όριο στην κατανάλωσή του από τους επισκέπτες, επειδή, όπως αναφέρουν, αυτοί έτσι κι αλλιώς χρησιμοποιούν μικρές μόνο ποσότητές του. Αυτή η θέση πιθανόν να πηγάζει από το ότι η Β. Κάρπαθος δεν

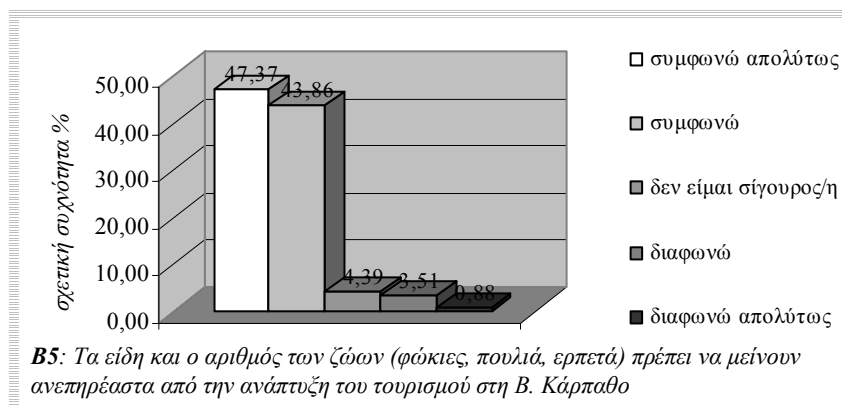
αντιμετωπίζει πρόβλημα πόσιμου νερού ούτε κατά τη θερινή περίοδο και έτσι δεν είναι ορατή η ανάγκη για περιορισμό της δαπάνης του.

Γράφημα 5.16: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση B4

Στην ερώτηση B5 η πλειονότητα των ερωτώμενων (104 άτομα, 91,23%) απάντησε ότι τα είδη και ο αριθμός των ζώων στη Β. Κάρπαθο πρέπει να μείνουν ανεπηρέαστα από την ανάπτυξη του τουρισμού (Γράφημα 5.17). 5 άτομα (4,39%) δε φάνηκαν να δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στη βιολογική ποικιλότητα και διαφώνησαν με την παραπάνω τοποθέτηση, ενώ 5 (4,39%) δήλωσαν δεν είμαι σίγουρος. Τα ευρήματα και από αυτήν την ερώτηση δείχνουν τη γενικότερη επιθυμία των κατοίκων της Β. Καρπάθου να μη διαταραχτεί το φυσικό περιβάλλον και η βιοποικιλότητά του από την ανάπτυξη του τουρισμού.

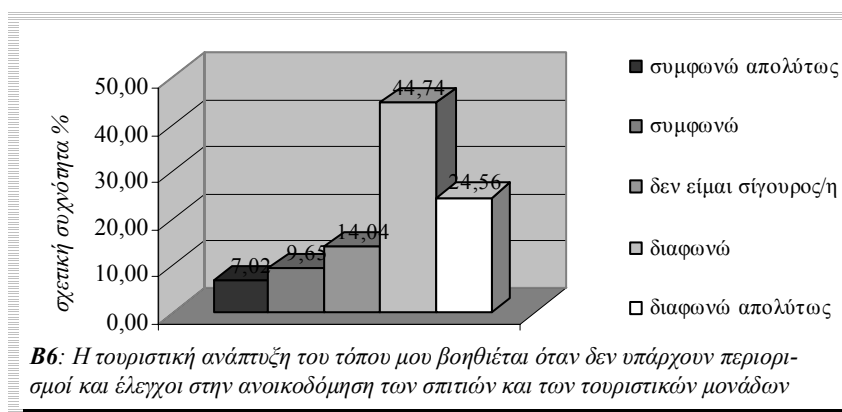
Γράφημα 5.17: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση B5

Με την πρόταση B6 εκφράστηκε ότι η τουριστική ανάπτυξη στη Β. Κάρπαθο βοηθιέται όταν δεν υπάρχουν περιορισμοί και έλεγχοι στην ανοικοδόμηση των σπιτιών και των τουριστικών μονάδων (Γράφημα 5.18). 19 άτομα (16,67%) συμφώ-

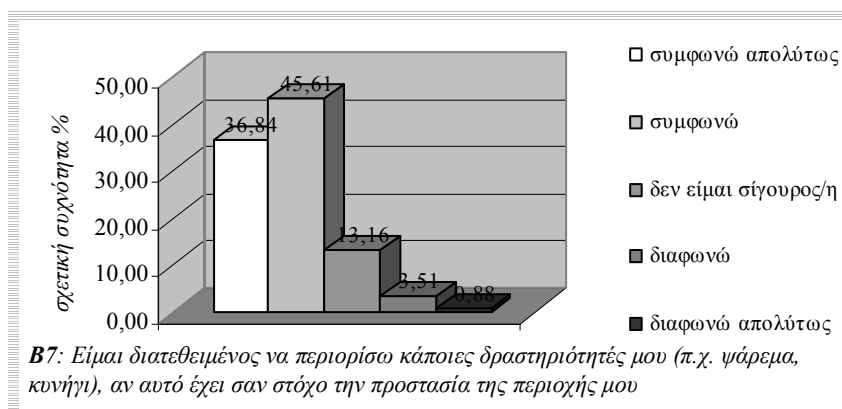
νησαν με αυτόν τον ισχυρισμό, 16 (14,04%) απάντησαν δεν είμαι σίγουρος και 79 (69,30%) διαφώνησαν. Οι περισσότεροι κάτοικοι δηλαδή, θεωρούν ότι πρέπει να υφίστανται έλεγχοι στη συντήρηση των παλιών και αυστηροί όροι δόμησης για την ανέγερση των νέων κτιρίων. Τονίζουν ότι η αρχιτεκτονική τους πρέπει να ταιριάζει με το τοπίο και τα υπάρχοντα κτίρια, ώστε ο οικισμός της Ολύμπου, ο οποίος μάλιστα έχει κηρυχθεί παραδοσιακός, να διατηρεί τη φυσιογνωμία του. Προτείνουν οι καινούργιες ξενοδοχειακές μονάδες να έχουν τη μορφή παραδοσιακών ξενώνων. Εκφράστηκε πάντως και κάποια δυσφορία για το θέμα αυτό από ορισμένους κατοίκους, αφού όπως αναφέρουν, συναντούν εμπόδια στο να διαρρυθμίσουν λειτουργικά κάποια παλιά κτίρια, τα οποία θέλουν να τα κάνουν κατοικήσιμα.

Γράφημα 5.18: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση B6

Οι περισσότεροι κάτοικοι (94 άτομα, 82,45%) δήλωσαν στην ερώτηση B7 ότι είναι διατεθειμένοι να περιορίσουν κάποιες δραστηριότητές τους, αν αυτό έχει σαν στόχο την προστασία του τόπου τους (Γράφημα 5.19). 5 άτομα (4,39%) εξέφρασαν α-

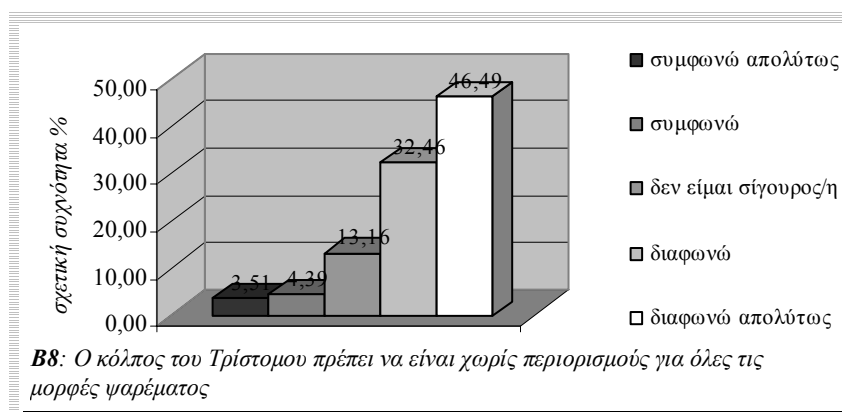
Γράφημα 5.19: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση B7

ντίθετη άποψη, ενώ 15 (13,16%) επέλεξαν την απάντηση δεν είμαι σίγουρος. Αν και η συγκεκριμένη ερώτηση δε σχολιάστηκε ιδιαίτερα, φαίνεται από τα ποσοτικά ευρήματά της ότι οι κάτοικοι διατηρούν θετική στάση απέναντι στην προστασία του τόπου τους, αποδεχόμενοι την ελάττωση κάποιων ενεργειών τους, που επιβαρύνουν τα οικοσυστήματά του.

Με την ερώτηση B8 προτάθηκε ότι ο όρμος του Τρίστομου πρέπει να είναι χωρίς περιορισμούς για όλες τις μορφές ψαρέματος (Γράφημα 5.20). Η πλειοψηφία των ερωτώμενων (90 άτομα, 78,95%) διαφώνησε με τη δήλωση και δέχτηκε ότι πρέπει να υπάρχουν περιορισμοί για το ψάρεμα στην περιοχή αυτή. 15 άτομα (13,16%) απάντησαν δεν είμαι σίγουρος και 9 (7,90%) συμφώνησαν με την πρόταση. Εκφράστηκε η άποψη ότι οι ντόπιοι δε θα πρέπει να περιορίζονται στο ψάρεμά τους, αν αυτό γίνεται με τα μέσα και στο βαθμό που προβλέπουν οι κανονισμοί. Αναφέρθηκε ότι αυστηροί έλεγχοι πρέπει να πραγματοποιούνται στους ερασιτέχνες και τους επαγγελματίες αλιείς, οι οποίοι έρχονται και ψαρεύουν στις θάλασσες της Β. Καρπάθου από άλλα μέρη. Ειπώθηκε επίσης ότι θα πρέπει να προβλέπεται η καταβολή αποζημίωσης στους επαγγελματίες ψαράδες, τόσο για την πιθανή υποχρέωσή τους να ελαττώσουν τη δραστηριοποίησή τους, όσο και για τις ζημιές που τους προκαλούνται από τις φώκιες.

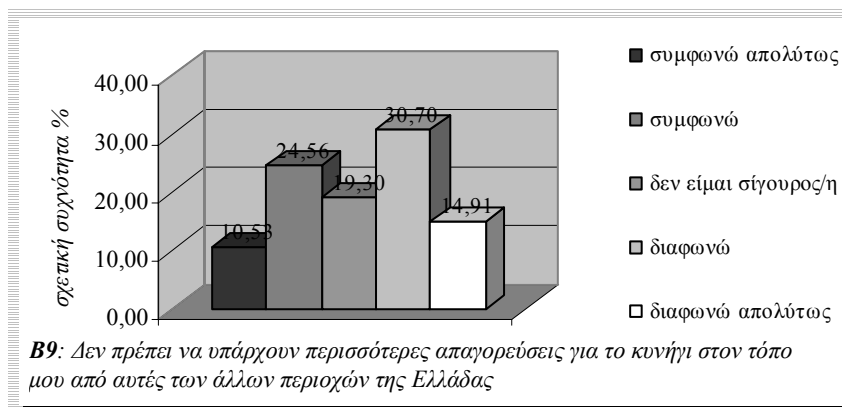
Γράφημα 5.20: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση B8

Οι απαντήσεις στην ερώτηση B9, για το αν πρέπει να υπάρχουν περισσότεροι περιορισμοί για το κυνήγι στην περιοχή από αυτούς που ισχύουν σε άλλους τόπους της Ελλάδας, κατέλαβαν όλη την κλίμακα των τοποθετήσεων (Γράφημα 5.21). 52 άτομα (45,61%) είπαν ότι τα μέτρα πρέπει να είναι αυξημένα στη Β. Κάρπαθο, 40 (35,09%) ότι αυτό δεν είναι απαραίτητο και 22 (19,30%) απάντησαν δεν είμαι σίγουρος. Αυτό

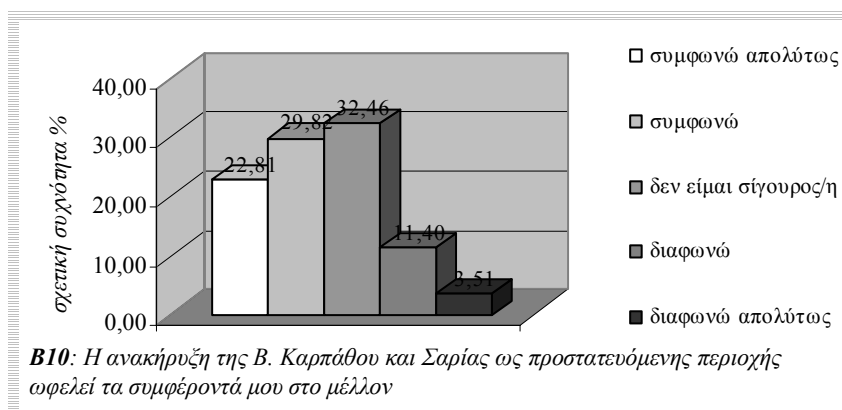
που προκύπτει από τις συζητήσεις του ερευνητή με αρκετά από τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα είναι ότι πολλοί δε γνωρίζουν τη σπουδαιότητα της ορνιθοπανίδας του τόπου, αναδεικνύοντας έτσι την ανάγκη για ανάλογη ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των κατοίκων της περιοχής.

Γράφημα 5.21: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση B9

Στην τελευταία πρόταση της δεύτερης ενότητας του ερωτηματολογίου (B10) ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να πουν αν πιστεύουν ότι η ανακήρυξη της Β. Καρπάθου και Σαρίας σε προστατευόμενη περιοχή, ωφελεί τα συμφέροντά τους στο μέλλον (Γράφημα 5.22). Η συγκεκριμένη ερώτηση είναι η μόνη σε όλο το ερωτημα-

Γράφημα 5.22: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση B10

τολόγιο, στην οποία η επιλογή δεν είμαι σίγουρος (37 άτομα, 32,46%) υπερέβη τις υπόλοιπες επιλογές, θετικές ή αρνητικές. Πιο αναλυτικά, συμφωνώ απολύτως απάντησαν 26 άτομα (22,81%), συμφωνώ 34 (29,82%), διαφωνώ 13 (11,40%) και διαφωνώ απολύτως 4 άτομα (3,51%). Ωστόσο, και σε αυτήν την ερώτηση οι ευνοϊκές

αποκρίσεις συνολικά (60 άτομα, 52,63%) υπερτερούν των αποφατικών (17 άτομα, 14,91%), δείχνοντας αφενός ότι οι κάτοικοι διάκεινται ευνοϊκά στην ανακήρυξη του τόπου τους σε προστατευόμενη περιοχή και αφετέρου ότι θεωρούν πως αυτό θα βοηθήσει και μακροπρόθεσμα στην ανάπτυξη της Β. Καρπάθου και του πληθυσμού της.

5.1.2.1 Συζήτηση των ευρημάτων για την προστασία του περιβάλλοντος

Επιπρόσθετα στον επιμέρους σχολιασμό που πραγματοποιήθηκε προηγουμένως, μαζί με την παρουσίαση των περιγραφικών στατιστικών στοιχείων τής κάθε ερώτησης, μπορεί γενικά να ειπωθεί ότι η τοπική κοινωνία της Β. Καρπάθου παρουσιάζεται περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένη, εκφράζοντας παράλληλες θέσεις με τα περισσότερα σημεία των βασικών αρχών του οικοτουρισμού για την προστασία του περιβάλλοντος.

Οι κάτοικοι υποστηρίζουν την αναγκαιότητα της διενέργειας ελέγχων στις ποικίλες ανθρώπινες δραστηριότητες και τονίζουν τη σημασία τους για τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος. Φαίνονται πρόθυμοι να αποδεχτούν τον περιορισμό ορισμένων δραστηριοτήτων τους, οι οποίες ενέχονται στην επιβάρυνση της λειτουργίας των οικοσυστημάτων. Δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στη βιολογική ποικιλότητα, η οποία τονίζουν ότι δεν πρέπει να διαταραχτεί από την τουριστική ανάπτυξη. Θεωρούν επίσης, ότι οι τουρίστες δεν απαλλάσσονται από την ευθύνη για την προστασία του περιβάλλοντος στους τόπους προορισμού τους.

Ξεχωριστή σημασία δίνουν οι κάτοικοι της Β. Καρπάθου στη διατήρηση του πολιτιστικού περιβάλλοντος του τόπου. Ιδιαίτερα τα μεγαλύτερης ηλικίας άτομα, χωρίς αυτό να υποβαθμίζει τη σπουδαιότητα που αποδίδουν και οι νεώτεροι στην τοπική παράδοση, πρεσβεύουν ότι η αλλοίωση των χαρακτηριστικών του τόπου δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να αποτελέσει το αντίτιμο της τουριστικής ανάπτυξης.

Πάντως, αν και η τοπική κοινότητα δέχεται ότι η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού έχει αρνητικές επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον, δε φαίνεται να συμφωνεί στο σύνολό της με μια προσαρμοσμένη και μικρή κλίμακα επισκεπτών στην περιοχή. Είναι από τα λίγα σημεία στα οποία οι απόψεις των κατοίκων αντικρούουν με τις θέσεις του οικοτουρισμού και οπωσδήποτε παρουσιάζει ενδιαφέρον να μελετηθούν στη συνέχεια οι επιλογές των ερωτώμενων στη συγκεκριμένη πρόταση, σε σχέση με τα κοινωνικοδημογραφικά τους στοιχεία.

5.1.3. Μεταβλητές της ενότητας για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την κατάρτιση

Στο τρίτο τμήμα (Γ') του ερωτηματολογίου περιλήφθηκαν οι ερωτήσεις για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την κατάρτιση που απαιτείται για την εφαρμογή οικοτουριστικών πρωτοβουλιών.⁸² Στον Πίνακα 5.3 παρουσιάζονται οι απόλυτες και οι σχετικές συχνότητες των απαντήσεων των υποκειμένων του δείγματος στις 7 προτάσεις της τρίτης ενότητας του ερωτηματολογίου.

Πίνακας 5.3: Απόλυτες και σχετικές συχνότητες των απαντήσεων στην τρίτη ενότητα του ερωτηματολογίου για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την κατάρτιση

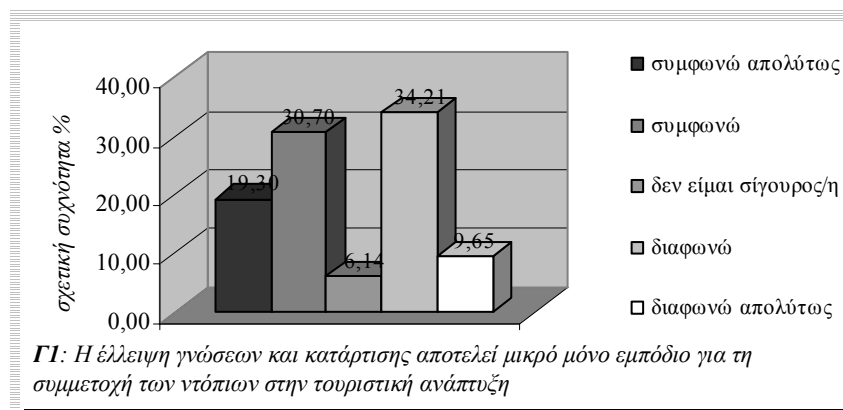
ΤΜΗΜΑ Γ'		Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Δεν είμαι σίγουρος/η	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως	
Γ1	Η έλλειψη γνώσεων και κατάρτισης αποτελεί μικρό μόνο εμπόδιο για τη συμμετοχή των ντόπιων στην τουριστική ανάπτυξη	<i>f</i>	22	35	7	39	11
		<i>rf</i>	19,30	30,70	6,14	34,21	9,65
		<i>crf</i>	19,30	50,00	56,14	90,35	100,00
Γ2	Έχω τις γνώσεις και τις ικανότητες για να αναλάβω την περιήγηση και ξενάγηση των τουριστών στην προστατευόμενη περιοχή	<i>f</i>	15	30	27	27	15
		<i>rf</i>	13,16	26,32	23,68	23,68	13,16
		<i>crf</i>	13,16	39,47	63,16	86,84	100,00
Γ3	Είμαι διατεθειμένος/η να αφιερώσω χρόνο για να παρακολουθήσω ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα σχετικό με τον τουρισμό και το περιβάλλον	<i>f</i>	38	55	12	7	2
		<i>rf</i>	33,33	48,25	10,53	6,14	1,75
		<i>crf</i>	33,33	81,58	92,11	98,25	100,00
Γ4	Έχω τη διάθεση να παρέχω πρόθυμα πληροφορίες στους επισκέπτες για τα τοπικά ήθη, έθιμα και τις παραδόσεις μας	<i>f</i>	56	48	7	2	1
		<i>rf</i>	49,12	42,11	6,14	1,75	0,88
		<i>crf</i>	49,12	91,23	97,37	99,12	100,00
Γ5	Οι τουρ. πράκτορες δεν είναι απαραίτητο να έχουν γνώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος ή τις επιδράσεις σε αυτό από την τουριστική ανάπτυξη	<i>f</i>	5	7	7	55	40
		<i>rf</i>	4,39	6,14	6,14	48,25	35,09
		<i>crf</i>	4,39	10,53	16,67	64,91	100,00
Γ6	Ο τουρίστας πρέπει να περιορίσει τη διασκέδασή του για να έχει την ευκαιρία να ενημερωθεί για το περιβάλλον της περιοχής	<i>f</i>	15	36	23	34	6
		<i>rf</i>	13,16	31,58	20,18	29,82	5,26
		<i>crf</i>	13,16	44,74	64,91	94,74	100,00
Γ7	Η δημιουργία κέντρου περιβαλλοντικής ενημέρωσης στην περιοχή ταιριάζει περισσότερο για τις επισκέψεις σχολικών ομάδων και όχι για τις επισκέψεις τουριστικών γκρουπ	<i>f</i>	11	23	10	54	16
		<i>rf</i>	9,65	20,18	8,77	47,37	14,04
		<i>crf</i>	9,65	29,82	38,60	85,96	100,00

N=114

⁸² Βλ. ενότητα 2.10.3..

Η ερώτηση Γ1 θέλησε να διερευνήσει τις απόψεις των κατοίκων σχετικά με το εάν η έλλειψη γνώσεων και κατάρτισης, αποτελεί κατά τη γνώμη τους μικρό εμπόδιο για τη συμμετοχή στην τουριστική ανάπτυξη (Γράφημα 5.23). 50 άτομα (43,86%) διαφώνησαν με την πρόταση, 7 (6,14%) απάντησαν δεν είμαι σίγουρος και 57 (50%) δήλωσαν ότι κάτι τέτοιο αποτελεί μικρό μόνο εμπόδιο. Οι επιλογές συμφωνώ και συμφωνώ απολύτως στη συγκεκριμένη ερώτηση στηρίζονται από τους ίδιους τους κατοίκους με το γεγονός ότι αρκετοί ντόπιοι μεγαλύτερης ηλικίας, χωρίς να έχουν ιδιαίτερες γνώσεις για τον τουρισμό ή να γνωρίζουν επαρκώς κάποια ξένη γλώσσα, καταφέρνουν να δουλεύουν το τουριστικό μαγαζί τους ή να εξυπηρετούν τους τουρίστες στα ενοικιαζόμενα δωμάτια που έχουν. Δεν είναι λίγοι όμως οι κάτοικοι, που προκρίνουν την επιμόρφωση όσων ασχολούνται με τον τουρισμό, με σκοπό, όπως αναφέρουν, τη βελτίωση της συμπεριφοράς και την καλλιέργεια της αίσθησης του επαγγελματισμού. Πιστεύουν ότι πρέπει να διοργανώνονται σεμινάρια, με τα οποία θα εκπαιδεύονται όλοι οι εμπλεκόμενοι, ώστε αφενός να παρέχονται καλύτερες υπηρεσίες και αφετέρου να μην αντιμετωπίζεται ο τουρισμός εφήμερα και εισπρακτικά αλλά με σχεδιασμό και προοπτική για τα επόμενα χρόνια.

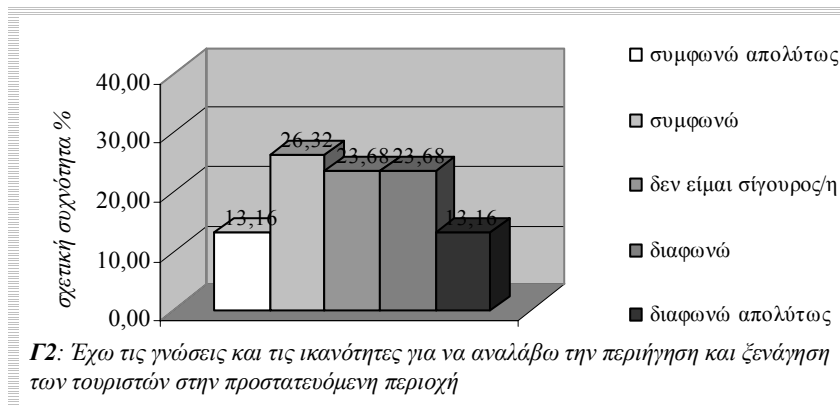
Γράφημα 5.23: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Γ1

Στην ερώτηση Γ2 ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να πουν αν θεωρούν πως έχουν τις γνώσεις και τις ικανότητες για να αναλάβουν την περιήγηση και την ξενάγηση των τουριστών στην προστατευόμενη περιοχή (Γράφημα 5.24). 45 άτομα (39,48%) είπαν ότι τις διαθέτουν, 42 (36,84) απάντησαν αρνητικά, ενώ μεγάλος αριθμός (27 άτομα, 23,68%) δήλωσε δεν είμαι σίγουρος. Οι τοποθετήσεις δηλαδή, μοιράστηκαν σε όλη την κλίμακα των απαντήσεων. Αυτό συνέβηκε περισσότερο για το λόγο ότι ενώ πολλοί κάτοικοι πιστεύουν πως γνωρίζουν το φυσικό και πολιτιστικό

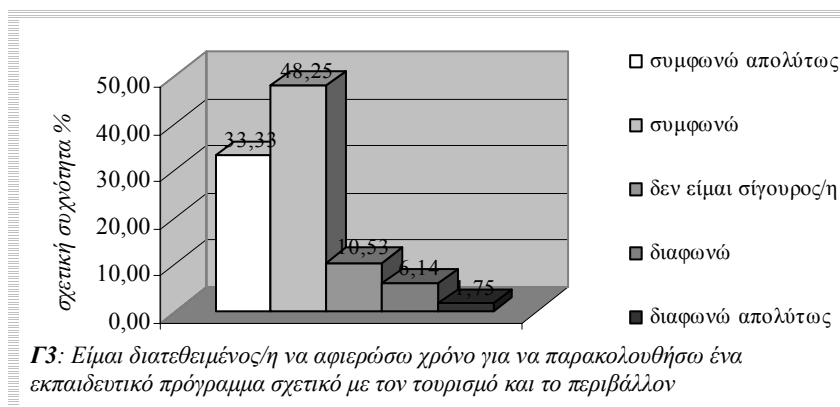
περιβάλλον τού τόπου, θεωρούν ότι δεν έχουν τις ικανότητες (γλώσσα, κτλ.) για να μεταδώσουν τα στοιχεία αυτά σε αλλοδαπούς κυρίως επισκέπτες.

Γράφημα 5.24: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Γ2

Στην ερώτηση Γ3 οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να δηλώσουν αν είναι διατεθειμένοι να αφιερώσουν χρόνο για να παρακολουθήσουν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα σχετικό με τον τουρισμό και το περιβάλλον (Γράφημα 5.25). Η πλειονότητα (93 άτομα, 81,58%) απάντησε θετικά, 9 άτομα (7,89%) αρνητικά και 12 (10,53%) είπαν δεν είμαι σίγουρος. Από τη συζήτηση μαζί τους φάνηκε ότι είναι ανοιχτοί σε οποιαδήποτε επιμόρφωση και ενημέρωση μπορεί να τους παρασχεθεί. Εξάλλου, όπως χαρακτηριστικά ανέφεραν ορισμένα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, καλό είναι να τα μαθαίνει όλα ο άνθρωπος όσο ζει.

Γράφημα 5.25: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Γ3

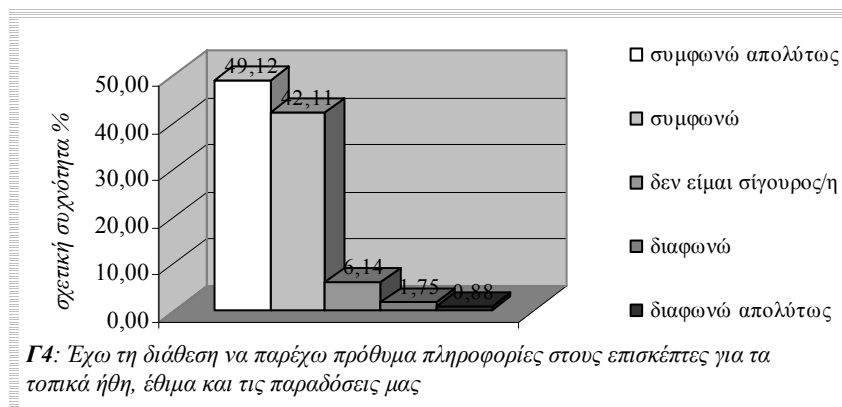

Πρόθυμοι επίσης φάνηκαν, σύμφωνα με τις απαντήσεις τους στην ερώτηση Γ4, οι περισσότεροι από τους ερωτώμενους (104 άτομα, 91,23%) στο να παρέχουν πληροφορίες στους επισκέπτες για τα τοπικά ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις τους

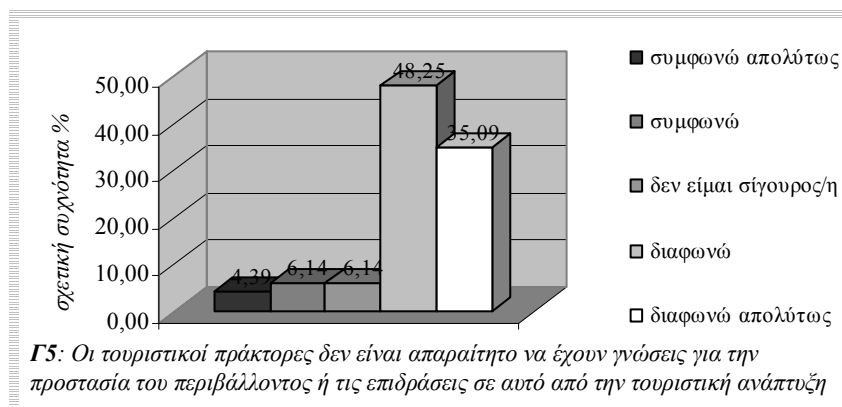
(Γράφημα 5.26). 3 άτομα (2,63%) τοποθετήθηκαν αρνητικά και 7 (6,14%) επέλεξαν δεν είμαι σίγουρος. Όπως τονίζουν πάντως πολλοί από τους κατοίκους, εκτός από την πληροφόρηση που οι ίδιοι δίνουν με ευχαρίστηση στους τουρίστες, είναι απαραίτητη η δημιουργία ενός κέντρου ενημέρωσης των επισκεπτών για τις παραδόσεις και τα έθιμα του τόπου.

Γράφημα 5.26: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Γ4

Στην πρόταση Γ5 διατυπώθηκε ότι οι τουριστικοί πράκτορες δεν είναι απαραίτητο να έχουν γνώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος ή τις επιδράσεις σε αυτό από την τουριστική ανάπτυξη (Γράφημα 5.27). 7 άτομα (6,14%) απάντησαν δεν είμαι σίγουρος, 12 (10,53%) συμφώνησαν με την πρόταση, ενώ οι περισσότεροι (95 άτομα, 83,34%) διαφώνησαν. Οι κάτοικοι της Β. Καρπάθου δηλαδή, θεωρούν ότι αυτοί που

Γράφημα 5.27: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Γ5

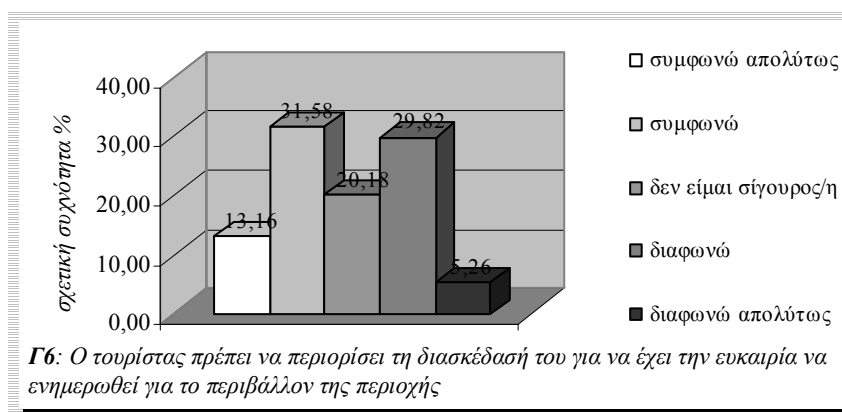

διακινούν τους τουρίστες στον τόπο τους, πρέπει όχι μόνο να γνωρίζουν για το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον της περιοχής, αλλά επίσης οφείλουν να ενημερώνουν και να καθοδηγούν κατάλληλα τους τουρίστες. Στόχος, όπως αναφέρουν, πρέπει να είναι η

εκτίμηση και η προστασία της φύσης, της τοπικής παράδοσης και της ιστορίας της περιοχής.

Κατανεμημένες σε όλη την κλίμακα ήταν οι απαντήσεις στην ερώτηση Γ6, με την οποία οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να τοποθετηθούν στο εάν νομίζουν ότι οι τουρίστες πρέπει να περιορίσουν τη διασκέδασή τους, ώστε να έχουν την ευκαιρία να ενημερωθούν για το περιβάλλον της περιοχής (Γράφημα 5.28). 51 άτομα (44,74%) συμφώνησαν με την πρόταση, 40 (35,08%) διαφώνησαν και 23 (20,18%) δήλωσαν δεν είμαι σίγουρος. Όπως επισημαίνουν αρκετοί κάτοικοι, είναι απαραίτητο να γνωρίσουν οι τουρίστες τον τόπο στο σύνολό του, ώστε να μπορέσουν να κατανοήσουν, να αγαπήσουν και να σεβαστούν τον πλούτο και τις ιδιαιτερότητές του.

Γράφημα 5.28: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Γ6

Η τελευταία πρόταση του ερωτηματολογίου (Γ7) ανέφερε ότι η δημιουργία κέντρου περιβαλλοντικής ενημέρωσης στην περιοχή ταιριάζει περισσότερο για τις επισκέψεις σχολικών ομάδων και όχι για τις επισκέψεις τουριστικών γκρουπ (Γράφη-

Γράφημα 5.29: Ποσοστιαία κατανομή των απαντήσεων στην πρόταση Γ7

μα 5.29). 10 άτομα (8,77%) δήλωσαν δεν είμαι σίγουρος, 34 (29,83%) συμφώνησαν και 70 (61,41%) διαφώνησαν με αυτήν την πρόταση. Τα ευρήματα αυτής της ερώτησης επιβεβαιώνουν την πεποίθηση των περισσότερων κατοίκων ότι οι επισκέπτες της περιοχής, είτε βρίσκονται εκεί για εκπαιδευτικούς σκοπούς είτε για λόγους αναψυχής, πρέπει να έρχονται σε επαφή με υπεύθυνο τρόπο και να γνωρίζουν με αξιόπιστη πληροφόρηση το περιβάλλον του τόπου. Τονίζεται η σημασία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, η οποία πρέπει να συνοδεύει όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένων και των ταξιδιών αναψυχής.

5.1.3.1 Συζήτηση των ευρημάτων για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την κατάρτιση

Τα αποτελέσματα από τις απαντήσεις των κατοίκων στην τρίτη ενότητα του ερωτηματολογίου, αλλά και ο καταγραμμένος σχολιασμός που παρουσιάστηκε προηγουμένως, συντείνουν στο ότι η τοπική κοινότητα της Β. Καρπάθου έχει διαμορφωμένη θετική στάση απέναντι στην περιβαλλοντική εκπαίδευση και στη συνεισφορά της στην προστασία του περιβάλλοντος.

Οι ίδιοι οι κάτοικοι δείχνουν διατεθειμένοι να θέλουν να ενημερωθούν για το περιβάλλον, για τους κινδύνους που διατρέχει, για τα μέτρα προστασίας του και για τη σχέση του με την τουριστική ανάπτυξη. Την ίδια κατάρτιση πιστεύουν πως πρέπει να έχουν απαραίτητως και όλοι οι εμπλεκόμενοι στον τουρισμό. Η τοπική κοινωνία αναγνωρίζει επίσης, τη σπουδαιότητα της δημιουργίας ενός κέντρου περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην περιοχή. Η λειτουργία του δε θεωρείται σημαντική μόνο για το ρόλο που μπορεί να παίξει στην τυπική εκπαίδευση, αλλά και γιατί μπορεί να αποτελέσει πόλο διερμηνείας και ανάδειξης του περιβάλλοντος της Β. Καρπάθου. Από την πλειονότητα των κατοίκων επισημαίνεται ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση πρέπει να συνοδεύει το τουριστικό ταξίδι και να αποτελεί μέρος της εμπειρίας όλων των επισκεπτών της περιοχής.

Όσον αφορά την αναγκαιότητα των γνώσεων και της κατάρτισης για τη συμμετοχή στην τουριστική ανάπτυξη, οι αντιλήψεις των κατοίκων μοιράζονται τόσο για το βαθμό στον οποίο θεωρούν ότι έχουν τις απαιτούμενες ικανότητες, όσο και για τη σπουδαιότητα που αποδίδουν σε αυτά τα στοιχεία. Δεν παύουν όμως, να εκφράζουν με τα σχόλιά τους ότι οι γνώσεις και οι ικανότητες διαδραματίζουν σπουδαίο ρόλο στην οικοτουριστική ανάπτυξη, όπως άλλωστε και σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα.

5.2. Περιγραφική στατιστική βαθμολόγησης επιλογών

Οι πέντε επιλογές απάντησης σε καθεμιά από τις 29 κλειστές ερωτήσεις τύπου Likert του ερευνητικού μέσου, βαθμολογήθηκαν από 1 έως 5 στις αρνητικής και από 5 έως 1 στις θετικής κατεύθυνσης προτάσεις του, σύμφωνα με τον τρόπο που περιγρά-

Πίνακας 5.4: Μέσες και δεσπόζουσες τιμές της βαθμολογίας των επιλογών σε κάθε ερώτηση

Ερώτηση	Δεσπόζουσα τιμή	Μέση Τιμή	Τυπική απόκλιση	Άθροισμα επιλογών
A1 (-)	4	3,22	1,30	367
A2 (-)	2	2,75	1,35	314
A3 (-)	2	2,29	1,14	261
A4 (+)	4	4,09	,93	466
A5 (+)	4	3,60	1,02	410
A6 (-)	4	3,51	1,32	400
A7 (+)	5	4,57	,64	521
A8 (+)	5	4,43	,76	505
A9 (+)	4	3,61	1,13	412
A10 (+)	4	3,80	1,02	433
A11 (+)	4	3,89	,93	444
A12 (-)	1, 2, 4	2,53	1,32	288
B1 (+)	4	3,63	1,20	414
B2 (+)	2	2,61	1,27	298
B3 (-)	4	3,74	1,22	426
B4 (+)	4	3,25	1,26	370
B5 (+)	5	4,33	,79	494
B6 (-)	4	3,70	1,15	422
B7 (+)	4	4,14	,84	472
B8 (-)	5	4,14	1,04	472
B9 (-)	4	3,15	1,25	359
B10 (+)	3	3,57	1,07	407
Γ1 (-)	4	2,84	1,34	324
Γ2 (+)	4	3,03	1,25	345
Γ3 (+)	4	4,05	,92	462
Γ4 (+)	5	4,37	,76	498
Γ5 (-)	4	4,04	1,03	460
Γ6 (+)	4	3,18	1,15	362
Γ7 (-)	4	3,36	1,23	383

φτηκε στην ενότητα 4.8. για τη μέθοδο της στατιστικής ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων.

Στον Πίνακα 5.4 δίνονται οι δεσπόζουσες τιμές, οι μέσες τιμές και η τυπική απόκλιση της βαθμολογίας των επιλογών των ερωτώμενων σε κάθε πρόταση χωριστά. Με εξαίρεση 3 προτάσεις της πρώτης ενότητας του ερωτηματολογίου (A2, A3, A12), 1 της δεύτερης (B2) και 1 της τρίτης (Γ1), οι υπόλοιπες 24 ερωτήσεις (82,76%) έχουν μέση τιμή βαθμολόγησης των επιλογών του συνόλου των συμμετεχόντων μεγαλύτερη από 3,00. Αρκετές μάλιστα, (9 ερωτήσεις, 31,03%) υπερβαίνουν τη μέση τιμή 4,00, φανερώνοντας την έντονη συμφωνία ή διαφωνία των υποκειμένων της έρευνας με τις θετικής ή αρνητικής κατεύθυνσης προτάσεις αντίστοιχα.

Στην τελευταία στήλη του ίδιου πίνακα καταγράφεται το συνολικό άθροισμα της βαθμολογίας των επιλογών των ερωτώμενων σε καθεμιά από τις προτάσεις. Το πιθανό άθροισμα μπορούσε να κυμανθεί μεταξύ του 114 (114 άτομα x 1 βαθμός) και του 570 (114 άτομα x 5 βαθμοί). Το καταγραμμένο άθροισμα έχει ελάχιστη τιμή 261 και μέγιστη 521, επιβεβαιώνοντας την προηγούμενη αναφορά και αναδεικνύοντας τον υψηλό βαθμό συμφωνίας των ατόμων του δείγματος με τις αρχές του οικοτουρισμού, όπως αυτές εκφράζονται μέσα από τις δηλώσεις του ερωτηματολογίου.

Οι συχνότητες του συνόλου των επιλογών των ατόμων του δείγματος (114 άτομα x 29 ερωτήσεις = 3.306 επιλογές) παρουσιάζονται ανά κατηγορία βαθμολόγησης τους στον Πίνακα 5.5. Κυριάρχησαν (1.266 επιλογές, 38,29%) οι απαντήσεις που

Πίνακας 5.5: Συχνότητες επιλογών ανά κατηγορία βαθμολόγησής τους

Βαθμολογία επιλογής	Απόλυτη συχνότητα (f)	Σχετική συχνότητα (rf)	Αθροιστική σχετική συχνότητα (crf)
5	844	25,53	25,53
4	1.266	38,29	63,82
3	379	11,46	75,29
2	551	16,67	91,95
1	266	8,05	100,00
Σύνολο	3.306	100,00	

βαθμολογήθηκαν με 4 (συμφωνώ στις ερωτήσεις θετικής κατεύθυνσης και διαφωνώ στις ερωτήσεις αρνητικής κατεύθυνσης). Μεγάλο ποσοστό (844 επιλογές, 25,53%) κατείχαν οι απαντήσεις που βαθμολογήθηκαν με 5 (συμφωνώ απολύτως στις ερωτήσεις θετικής κατεύθυνσης και διαφωνώ απολύτως στις ερωτήσεις αρνητικής

κατεύθυνσης). Η πλειονότητα δηλαδή των απαντήσεων των ερωτώμενων (63,82%), φανέρωνε θετική στάση απέναντι στον οικοτουρισμό, ενώ η επιλογή *δεν είμαι σίγουρος* προτιμήθηκε 379 φορές και κατέλαβε το 11,46% των επιλογών.

Στάση που δε διάκειται ευνοϊκά στην οικοτουριστική ανάπτυξη ή δε συμφωνεί με το θεωρητικό πλαίσιο του οικοτουρισμού αποτυπώθηκε σε 551 επιλογές απάντησης (16,67%) που βαθμολογήθηκαν με 2 (*συμφωνώ* στις ερωτήσεις αρνητικής κατεύθυνσης και *διαφωνώ* στις ερωτήσεις θετικής κατεύθυνσης) και σε 266 επιλογές απάντησης (8,05%) που βαθμολογήθηκαν με 1 (*συμφωνώ απολύτως* στις ερωτήσεις αρνητικής κατεύθυνσης και *διαφωνώ απολύτως* στις ερωτήσεις θετικής κατεύθυνσης). Συνολικά, περίπου στο ένα τέταρτο των απαντήσεων (817 επιλογές, 24,71%) εκφράστηκαν θέσεις που δε συνάδουν με τις αρχές του οικοτουρισμού.

Για κάθε ερωτώμενο προστέθηκαν οι βαθμοί που αντιστοιχούσαν στις επιλογές των απαντήσεων του στις 29 κλειστές ερωτήσεις του ερευνητικού εργαλείου. Το άθροισμα της βαθμολόγησης μπορούσε να κυμανθεί ανάμεσα στην ελάχιστη τιμή των 29 βαθμών (29 ερωτήσεις x 1 βαθμός) και τη μέγιστη των 145 βαθμών (29 ερωτήσεις x 5 βαθμοί), με μέση τιμή τους 87 βαθμούς.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 5.6 η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων (105 άτομα, 92,11%) υπερέβη τη μέση τιμή του δυνατού αθροίσματος βαθμολόγησης. Η ελάχιστη τιμή της παρατηρούμενης κατανομής είναι 73 και η μέγιστη 127. Με μέση τιμή 103,41 τα άτομα του δείγματος συγκεντρώνουν μια πολύ ικανοποιητική βαθμολογία, η οποία αντανακλά όχι μόνο τη θετική στάση τους για τον οικοτουρισμό, αλλά και την ισχυρή εκδήλωση των αντιλήψεών τους. Επίσης, η αρνητική λοξότητα (-,089) της κατανομής δείχνει την ελαφρά απόκλισή της προς τις δεξιές μεγαλύτερες τιμές της, ενώ η αρνητική κύρτωση (-,280) μια μάλλον πλατύκυρτη κατανομή.⁸³

Για πιο σαφή απεικόνιση και αντίληψη της συγκεντρωτικής αθροιστικής βαθμολογίας των ατόμων του δείγματος της έρευνας, το εύρος των 54 βαθμών της παρατηρούμενης κατανομής (73-127) χωρίστηκε σε πέντε ίσα διαστήματα, στα οποία κατατάχθηκαν οι καταγραμμένες τιμές (Πίνακας 5.7).

Η ταξινομημένη κατανομή που αναπαριστάται στο Γράφημα 5.30 είναι κωδωνοειδής συμμετρική με αρνητική κυρτότητα (-,654) και αρνητική λοξότητα (-,058),

⁸³ Για να χαρακτηριστεί μια κατανομή πλατύκυρτη πρέπει το ποσοστό τιμών που περιλαμβάνεται μεταξύ μιας τυπικής απόκλισης πάνω και μιας τυπικής απόκλισης κάτω της μέσης τιμής να είναι μικρότερο του 68% (Παρασκευόπουλος, 1984). Στη συγκεκριμένη περίπτωση το αντίστοιχο ποσοστό είναι 64,91%.

Πίνακας 5.6: Συχνότητες συνολικής αθροιστικής βαθμολογίας

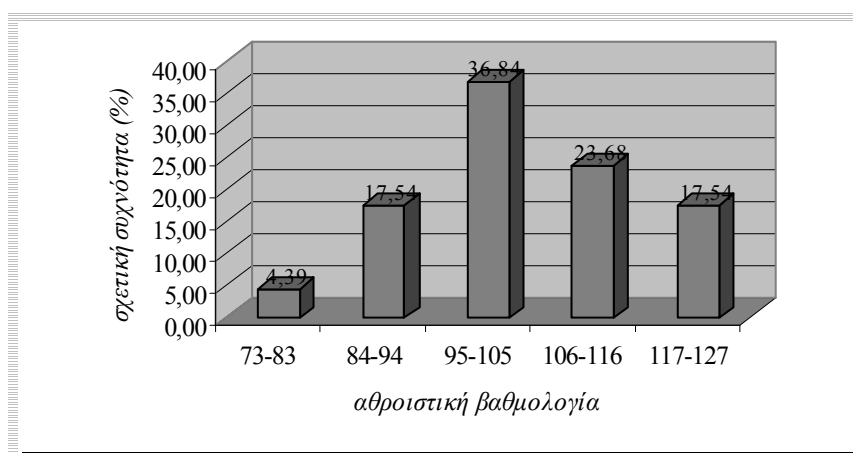
Συνολική βαθμολογία	Απόλυτη συχνότητα (f)	Σχετική συχνότητα (rf)	Αθροιστική σχετική συχνότητα (crf)
127	1	,88	,88
126	1	,88	1,75
123	1	,88	2,63
122	1	,88	3,51
121	4	3,51	7,02
120	3	2,63	9,65
119	3	2,63	12,28
118	3	2,63	14,91
117	3	2,63	17,54
115	2	1,75	19,30
114	1	,88	20,18
112	3	2,63	22,81
111	4	3,51	26,32
110	2	1,75	28,07
109	2	1,75	29,82
108	1	,88	30,70
107	5	4,39	35,09
106	7	6,14	41,23
105	4	3,51	44,74
104	6	5,26	50,00
103	3	2,63	52,63
102	7	6,14	58,77
101	4	3,51	62,28
100	2	1,75	64,04
99	5	4,39	68,42
98	2	1,75	70,18
97	3	2,63	72,81
96	2	1,75	74,56
95	4	3,51	78,07
94	2	1,75	79,82
93	5	4,39	84,21
92	3	2,63	86,84
91	4	3,51	90,35
90	2	1,75	92,11
86	3	2,63	94,74
85	1	,88	95,61
83	1	,88	96,49
82	1	,88	97,37
80	1	,88	98,25
79	1	,88	99,12
73	1	,88	100,00
<i>Σύνολο</i>	<i>114</i>	<i>100,00</i>	
<i>Μέση τιμή: 103,41</i>	<i>Τυπική απόκλιση: 11,10</i>	<i>Λοζότητα: -,089</i>	
<i>Διάμεσος: 103,50</i>	<i>Εύρος: 54</i>	<i>Κυρτότητα: -,280</i>	

Πίνακας 5.7: Συχνότητες ταξινομημένης συνολικής αθροιστικής βαθμολογίας

Συνολική βαθμολογία	Απόλυτη συχνότητα (f)	Σχετική συχνότητα (rf)	Αθροιστική σχετική συχνότητα (crf)
73-83	5	4,39	4,39
84-94	20	17,54	21,93
95-105	42	36,84	58,77
106-116	27	23,68	82,46
117-127	20	17,54	100,00
Σύνολο	114	100,00	

χαρακτηριστικά που άλλωστε έχει και η αναλυτική κατανομή που περιγράφηκε προηγουμένως. Το 36,84% των τιμών κατέχει το κεντρικό τμήμα της, ενώ τα 17,54% και 23,68% τα δύο υψηλότερα βαθμολογικά διαστήματά της, και τα 4,39% και 17,54% τα δύο χαμηλότερα. Γίνονται και γραφικά εμφανείς οι ανώτερες θέσεις που καταλαμβάνουν οι συγκεντρωτικές βαθμολογίες των ερωτώμενων στη συνολική κλίμακα (29-145) μέτρησης των στάσεων τους, αναφορικά με την οικοτουριστική ανάπτυξη της Β. Καρπάθου.

Γράφημα 5.30: Γραφική παράσταση ταξινομημένης συνολικής βαθμολογίας

Οι υψηλές αθροιστικές τιμές παρατηρούνται ξεχωριστά και στις τρεις επιμέρους ενότητες του ερωτηματολογίου (Ενδυνάμωση Τοπικής Κοινότητας, Προστασία Περιβάλλοντος, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση). Από τα στοιχεία που έχουν καταχωρηθεί στον Πίνακα 5.8, φαίνεται ότι οι παρατηρούμενες μέσες τιμές σε καθεμιά από αυτές (42,29 για την πρώτη, 36,26 για τη δεύτερη και 24,86 για την τρίτη) υπερβαίνουν κατά πολύ τις πιθανές μέσες τιμές (36, 30, 21 αντίστοιχα). Οι κατώτερες τιμές

Πίνακας 5.8: Τιμές αθροιστικής βαθμολογίας στις επιμέρους ενότητες του ερωτηματολογίου

		Ενδυνάμωση τοπικής κοινότητας	Προστασία περιβάλλοντος	Περιβαλλοντική εκπαίδευση
Δυνατές τιμές	ελάχιστη	12	10	7
	μέγιστη	60	50	35
	μέση τιμή	36	30	21
Παρατηρούμενες τιμές	ελάχιστη	28	24	18
	μέγιστη	53	49	33
	εύρος	25	25	15
	διάμεσος	42,50	36,50	25,00
	μέση τιμή	42,29	36,26	24,86
	τυπική απόκλιση	5,22	5,34	3,11

(28, 24, 18) είναι υπερδιπλάσιες από τις ελάχιστες δυνατές (12, 10, 7) και οι ανώτερες (53, 49, 33) πλησιάζουν πολύ τις μέγιστες δυνατές (60, 50, 35).

5.2.1. Συζήτηση αποτελεσμάτων για την αθροιστική βαθμολογία

Τα συμπεράσματα από τα στοιχεία της αθροιστικής βαθμολογίας των επιλογών, τόσο για το σύνολο των προτάσεων του ερωτηματολογίου όσο και για τις τρεις επιμέρους ενότητές του, προκύπτουν αβίαστα και επιβεβαιώνουν τα ευρήματα από την περιγραφική ανάλυση των απαντήσεων στις ερωτήσεις του ερευνητικού μέσου. Οι ανώτερες θέσεις που καταλαμβάνουν τα μέλη της τοπικής κοινωνίας της Β. Καρπάθου στην κλίμακα στάσεων και αντιλήψεων απέναντι στον οικοτουρισμό και στους τρεις βασικούς άξονές του φανερώνει ότι:

- Οι αντιλήψεις τους είναι σαφώς σύμφωνες με τις αρχές του οικοτουρισμού.
- Έχουν υψηλό βαθμό ευαισθητοποίησης για τα περιβαλλοντικά προβλήματα και επιθυμούν την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος της Β. Καρπάθου.
- Δίνουν ξεχωριστή σημασία στην αναγκαιότητα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης όλων των εμπλεκομένων στην οικοτουριστική δραστηριότητα, αλλά και στην κατάρτιση που επιτρέπει την αποτελεσματική συμμετοχή τους στο εγχείρημα.
- Η στάση τους είναι έντονα θετική και κρίνεται ευνοϊκή για την ανάπτυξη οικοτουριστικών πρωτοβουλιών στη Β. Κάρπαθο, με σκοπό την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας και την προαγωγή της αειφόρου ανάπτυξης της περιοχής.

5.3. Έλεγχος ερευνητικών ερωτημάτων

Με τα διερευνητικά ερωτήματα (ή ερωτηματικές υποθέσεις) της μελέτης επιδιώκεται να εξεταστεί εάν οι στάσεις και αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για τον οικοτουρισμό, διαφοροποιούνται σε σχέση με το φύλο (άντρες-γυναίκες), την επαγγελματική ενασχόληση (τουριστική-μη τουριστική), τον τόπο μόνιμης κατοικίας (Β. Κάρπαθος-άλλος τόπος) ή το μορφωτικό τους επίπεδο (Α/θμιας-Β/θμιας-Γ/θμιας).

Τα κατάλληλα κριτήρια ελέγχου για τις μεταβλητές της παρούσας έρευνας, όπως τεκμηριώθηκε στην ενότητα 4.8 του προηγούμενου κεφαλαίου, είναι το *t-test για ανεξάρτητα δείγματα* για τις κατηγορικές μεταβλητές με δύο κατηγορίες (π.χ. φύλο) και η *ανάλυση διακύμανσης one-way ANOVA* για την κατηγορική μεταβλητή μορφωτικό επίπεδο, η οποία έχει περισσότερες από δύο κατηγορίες.

5.3.1. Ανάλυση των ευρημάτων με βάση το φύλο

Η κατηγορική μεταβλητή φύλο περιλαμβάνει την κατηγορία *άντρες* ($N=57$) και την κατηγορία *γυναίκες* ($N=57$). Οι μηδενικές υποθέσεις (H_0) που ελέγχονται σε αυτήν την ενότητα με το *t-test για ανεξάρτητα δείγματα* (independent samples t-test) είναι:

- (H_{01}): Το φύλο δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για τον οικοτουρισμό.
- (H_{02}): Το φύλο δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας μέσω του οικοτουρισμού.
- (H_{03}): Το φύλο δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για την προστασία του περιβάλλοντος.
- (H_{04}): Το φύλο δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την κατάρτιση αναφορικά με τον οικοτουρισμό.

Στον Πίνακα 5.9 έχουν καταχωρηθεί οι μέσες τιμές (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD) της συγκεντρωτικής βαθμολογίας των αντρών και των γυναικών του δείγματος, όσον αφορά τη συνολική στάση τους απέναντι στον οικοτουρισμό, αλλά και για τις τρεις βασικές παραμέτρους του ξεχωριστά. Δίνονται επίσης, οι τιμές από τον έλεγχο Levene και από τον έλεγχο της στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων τιμών.

Επειδή οι διακυμάνσεις των δύο ομάδων αναφοράς στη συνολική βαθμολογία ήταν στατιστικά μη σημαντικές ($F=,894$, $p=,346$), χρησιμοποιήθηκε η τιμή του t-test

Πίνακας 5.9: Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων τιμών της αθροιστικής βαθμολογίας αναφορικά με το φύλο

Αθροιστική βαθμολογία	Αντρες (N=57)		Γυναίκες (N=57)		Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας			Levene's test	
	M	SD	M	SD	t	df	p	F	Sig.
Σύνολο ερωτηματολογίου	105,12	10,33	101,70	11,65	1,658	112	,100	,894	,346
Ενδυνάμωση κοινότητας	43,05	4,98	41,53	5,38	1,573	112	,119	,790	,376
Προστασία περιβάλλοντος	37,16	5,32	35,37	5,25	1,807	112	,073	,038	,846
Περιβαλλοντική εκπαίδευση	24,91	2,89	24,81	3,35	,180	112	,858	1,537	,218

για ίσες διακυμάνσεις. Η κρίσιμη t-τιμή με $df=60$ σε επίπεδο σημαντικότητας 5% αμφίπλευρης κατευθύνσεως είναι 2,000 (Παρασκευόπουλος, 1984). Η απόλυτη t-τιμή του κριτηρίου στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι μικρότερη από την κρίσιμη τιμή, δηλαδή είναι στατιστικώς ασήμαντη ($t=1,658$, $df=112$, 2-tailed $p=,100$). Συνεπώς, αφού η μέση τιμή της συνολικής αθροιστικής βαθμολογίας των αντρών ($M=105,12$, $SD=10,33$) δεν είναι σημαντικά υψηλότερη από αυτήν των γυναικών ($M=101,70$, $SD=11,65$), η μηδενική υπόθεση H_01 ότι δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες, όσον αφορά τη στάση και τις αντιλήψεις τους για τον οικοτουρισμό, ενδέχεται να είναι ορθή και παραμένει αποδεκτή.

Αποδεκτές παραμένουν και οι υπόλοιπες μηδενικές υποθέσεις (H_02 , H_03 , H_04) της ενότητας φύλο, αφού ανάλογα είναι τα αποτελέσματα για τις δύο ομάδες αναφοράς στους τρεις επιμέρους άξονες της αθροιστικής βαθμολογίας. Οι διακυμάνσεις ήταν στατιστικά μη σημαντικές ($F=,790$, $p=,376$ στον πρώτο, $F=,038$, $p=,846$ στο δεύτερο, $F=1,537$, $p=,218$ στον τρίτο άξονα) και γι' αυτό χρησιμοποιήθηκε η τιμή του t-test για ίσες διακυμάνσεις και στις τρεις περιπτώσεις.

Από τα δεδομένα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.9 προκύπτει ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ($t=1,573$, $df=112$, 2-tailed $p=,119$) μεταξύ των απόψεων των αντρών ($M=43,05$, $SD=4,98$) και των γυναικών ($M=41,53$, $SD=5,38$), για την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας της Β. Καρπάθου μέσω της οικοτουριστικής ανάπτυξης.

Επίσης, δεν υπάρχει σημαντική στατιστική διαφορά ($t=1,807$, $df=112$, 2-tailed $p=,073$) ανάμεσα στις απόψεις των αντρών ($M=37,16$, $SD=5,32$) και των γυναικών ($M=35,37$, $SD=5,25$), για την προστασία του περιβάλλοντος της περιοχής και για το ρόλο του στην οικοτουριστική ανάπτυξη του τόπου.

Τέλος, δεν παρουσιάζεται σημαντική στατιστική διαφορά ($t=1,80$, $df=112$, 2-tailed $p=,858$) μεταξύ των απόψεων των αντρών ($M=24,91$, $SD=2,89$) και των γυναικών ($M=24,81$, $SD=3,35$), για τη σημασία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και της κατάρτισης στο οικοτουριστικό εγχείρημα.

Διερευνήθηκε ακόμα, αν οι μέσες τιμές των απαντήσεων των δύο ομάδων αναφοράς, διαφοροποιούνται σημαντικά σε καθεμιά από τις 29 κλειστές ερωτήσεις του ερευνητικού μέσου. Στον Πίνακα 5.10 δίνονται οι τέσσερις συνολικά προτάσεις του ερωτηματολογίου (A1, A12, B8, Γ7), στις οποίες υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στις μέσες τιμές των απαντήσεων των αντρών και των γυναικών. Στις ερωτήσεις A1 ($F=,063$, $p=,802$), και B8 ($F=1,028$, $p=,313$) χρησιμοποιήθηκε η τιμή του t-test για ίσες διακυμάνσεις. Στις προτάσεις A12 ($F=4,603$, $p=,034$) και Γ7 ($F=5,454$, $p=,021$) υιοθετήθηκε η προσαρμοσμένη τιμή του t-test για άνισες διασπορές.

Πίνακας 5.10: Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων τιμών της βαθμολογίας στην κάθε ερώτηση αναφορικά με το φύλο

Ερώτηση	Άντρες ($N=57$)		Γυναίκες ($N=57$)		Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας			Levene's test	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>
A1	3,49	1,27	2,95	1,29	2,271	112	,025	,063	,802
A12	2,77	1,36	2,28	1,24	2,016	112	,046	4,603	,034
B8	4,33	,91	3,95	1,12	2,012	112	,047	1,028	,313
Γ7	3,12	1,30	3,60	1,12	-2,091	112	,039	5,454	,021

Στην ερώτηση A1 της πρώτης ενότητας του ερωτηματολογίου (ενδυνάμωση τοπικής κοινότητας) υπάρχει σημαντική στατιστική διαφορά ($t=2,271$, $df=112$, 2-tailed $p=,025$) υπέρ των αντρών ($M=3,49$, $SD=1,27$), οι οποίοι σε μεγαλύτερο βαθμό από τις γυναίκες ($M=2,95$, $SD=1,29$) θεωρούν ότι τα μεγάλα τουριστικά κέντρα της Δωδεκανήσου, όπως είναι της Ρόδου και της Κω, δε συνιστούν πρότυπο για τη Β. Κάρπαθο.

Στην ερώτηση A12 της πρώτης ενότητας του ερωτηματολογίου υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ($t=2,016$, $df=112$, 2-tailed $p=,046$) υπέρ των αντρών ($M=2,77$, $SD=1,36$), οι οποίοι αισθάνονται σε μεγαλύτερο βαθμό από τις γυναίκες ($M=2,28$, $SD=1,24$) ότι έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν τη διαμόρφωση της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής.

Στην ερώτηση B8 της δεύτερης ενότητας του ερωτηματολογίου (προστασία περιβάλλοντος) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ($t=2,012$, $df=112$, 2-tailed $p=,047$) υπέρ των αντρών ($M=4,33$, $SD=,91$), οι οποίοι διαφωνούν σε μεγαλύτερο βαθμό από τις γυναίκες ($M=3,95$, $SD=1,12$) με την άποψη να είναι ο κόλπος του Τρίστομου χωρίς περιορισμούς για όλες τις μορφές ψαρέματος.

Στην ερώτηση Γ7 της τρίτης ενότητας του ερωτηματολογίου (περιβαλλοντική εκπαίδευση) υπάρχει σημαντική στατιστική διαφορά ($t=-2,091$, $df=112$, 2-tailed $p=,039$) υπέρ των γυναικών ($M=3,60$, $SD=1,12$), οι οποίες σε μεγαλύτερο βαθμό από τους άντρες ($M=3,12$, $SD=1,30$) θεωρούν ότι η δημιουργία κέντρου περιβαλλοντικής ενημέρωσης στην περιοχή ταιριάζει τόσο για τις επισκέψεις των σχολικών ομάδων όσο και για τις επισκέψεις των τουριστικών γκρουπ.

5.3.2. Ανάλυση των ευρημάτων με βάση το επάγγελμα

Στην κατηγορική μεταβλητή επάγγελμα διαχωρίστηκαν δύο κατηγορίες. Στην πρώτη περιλήφθηκαν τα άτομα του δείγματος των οποίων η κύρια ή η δευτερεύουσα επαγγελματική απασχόληση σχετίζεται με τον τουρισμό ($N=25$). Προτιμήθηκε η συνένωση των δύο υποκατηγοριών της μεταβλητής (κύρια απασχόληση – δευτερεύουσα απασχόληση), κυρίως λόγω του μικρού αριθμού ατόμων σε καθεμιά από αυτές (9 και 16 αντίστοιχα). Στη δεύτερη κατηγορία περιλήφθηκαν τα άτομα των οποίων το επάγγελμα δε σχετίζεται με τον τουρισμό ($N=89$). Οι μηδενικές υποθέσεις (H_0) που ελέγχονται σε αυτήν την ενότητα με το *t-test για ανεξάρτητα δείγματα* (independent samples t-test) είναι:

- (H_{01}): Η επαγγελματική τουριστική απασχόληση δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για τον οικοτουρισμό.
- (H_{02}): Η επαγγελματική τουριστική απασχόληση δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας μέσω του οικοτουρισμού.
- (H_{03}): Η επαγγελματική τουριστική απασχόληση δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για την προστασία του περιβάλλοντος.
- (H_{04}): Η επαγγελματική τουριστική απασχόληση δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την κατάρτιση αναφορικά με τον οικοτουρισμό.

Στον Πίνακα 5.11 παρουσιάζονται οι μέσες τιμές (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD) της συγκεντρωτικής βαθμολογίας των ατόμων του δείγματος που σχετίζονται επαγγελματικά με τον τουρισμό και των ατόμων του δείγματος που δεν έχουν καμιά τουριστική ενασχόληση, όσον αφορά τη συνολική στάση τους απέναντι στον οικοτουρισμό, αλλά και για τις τρεις θεμελιώδεις παραμέτρους του ξεχωριστά. Δίνονται επίσης, οι τιμές από τον έλεγχο Levene και από τον έλεγχο της στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων τιμών.

Πίνακας 5.11: Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων τιμών της αθροιστικής βαθμολογίας αναφορικά με το επάγγελμα

Αθροιστική βαθμολογία	Τουριστικό (N=25)		Μη τουριστικό (N=89)		Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας			Levene's test	
	M	SD	M	SD	t	df	p	F	Sig.
Σύνολο ερωτηματολογίου	100,40	10,21	104,26	11,24	-1,545	112	,125	,100	,752
Ενδυνάμωση κοινότητας	41,68	5,22	42,46	5,23	-,660	112	,511	,001	,971
Προστασία περιβάλλοντος	33,84	4,47	36,94	5,39	-2,635	112	,010	1,482	,226
Περιβαλλοντική εκπαίδευση	24,88	3,24	24,85	3,09	,037	112	,971	,004	,951

Επειδή οι διακυμάνσεις των δύο ομάδων αναφοράς στη συνολική βαθμολογία ήταν στατιστικά μη σημαντικές ($F=,100$, $p=,752$), χρησιμοποιήθηκε η τιμή του t-test για ίσες διακυμάνσεις. Η απόλυτη t-τιμή του κριτηρίου στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι μικρότερη από την κρίσιμη τιμή, δηλαδή είναι στατιστικώς ασήμαντη ($t=-1,545$, $df=112$, 2-tailed $p=,125$). Συνεπώς, αφού η μέση τιμή της συνολικής αθροιστικής βαθμολογίας των ατόμων που ασχολούνται επαγγελματικά με τον τουρισμό ($M=100,40$, $SD=10,21$) δεν είναι σημαντικά χαμηλότερη από αυτήν των ατόμων που δεν ασχολούνται επαγγελματικά με τον τουρισμό ($M=104,26$, $SD=11,24$), η μηδενική υπόθεση H_01 ότι η τουριστική επαγγελματική απασχόληση δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για τον οικοτουρισμό, ενδέχεται να είναι ορθή και παραμένει αποδεκτή.

Αποδεκτές παραμένουν επίσης, οι μηδενικές υποθέσεις H_02 και H_04 της ενότητας επάγγελμα. Οι διακυμάνσεις τους ήταν στατιστικά μη σημαντικές ($F=,001$, $p=,971$ και $F=,004$, $p=,951$ αντίστοιχα) και γι' αυτό χρησιμοποιήθηκε η τιμή του t-test για ίσες διακυμάνσεις και στις δύο περιπτώσεις.

Από τα δεδομένα που έχουν καταχωρηθεί στον Πίνακα 5.11 προκύπτει ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ($t=-,660$, $df=112$, 2-tailed $p=,511$) μεταξύ των απόψεων των ατόμων με τουριστικό επάγγελμα ($M=41,68$, $SD=5,22$) και των ατόμων με μη τουριστικό επάγγελμα ($M=42,46$, $SD=5,23$) για την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας της Β. Καρπάθου μέσω της οικοτουριστικής ανάπτυξης.

Επίσης, δεν υπάρχει σημαντική στατιστική διαφορά ($t=,037$, $df=112$, 2-tailed $p=,971$) ανάμεσα στις απόψεις των ατόμων με τουριστικό επάγγελμα ($M=24,88$, $SD=3,24$) και των ατόμων με μη τουριστικό επάγγελμα ($M=24,85$, $SD=3,09$) για τη σημασία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και της κατάρτισης στο οικοτουριστικό εγχείρημα.

Αντίθετα, με τον έλεγχο t για ίσες διακυμάνσεις ($F=1,482$, $p=,226$), που χρησιμοποιήθηκε στην εξέταση της μηδενικής υπόθεσης H_03 , βρέθηκε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ($t=-2,635$, $df=112$, 2-tailed $p=,010$) μεταξύ των απόψεων των ατόμων με τουριστικό επάγγελμα ($M=33,84$, $SD=4,47$) και των ατόμων με μη τουριστικό επάγγελμα ($M=36,94$, $SD=5,39$), όσον αφορά την προστασία του περιβάλλοντος της περιοχής και του ρόλου του στην οικοτουριστική ανάπτυξη του τόπου. Η διαφορά είναι υπέρ των ατόμων που δε σχετίζονται επαγγελματικά με τις τουριστικές δραστηριότητες.

Διερευνήθηκε ακόμα, αν οι μέσες τιμές των απαντήσεων των δύο ομάδων αναφοράς, διαφοροποιούνται σημαντικά σε καθεμιά από τις 29 κλειστές ερωτήσεις του ερευνητικού μέσου. Στον Πίνακα 5.12 δίνονται οι πέντε συνολικά προτάσεις του ερωτηματολογίου (A2, A11, B2, B3, Γ3), στις οποίες υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μέσων τιμών των απαντήσεων των εργαζόμενων σε τουριστικά ή σε άλλα επαγγέλματα. Στις προτάσεις A2 ($F=,138$, $p=,711$), A11 ($F=1,771$, $p=,186$),

Πίνακας 5.12: Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων τιμών της βαθμολογίας στην κάθε ερώτηση αναφορικά με το επάγγελμα

Ερώτηση	Τουριστικό (N=25)		Μη τουριστικό (N=89)		Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας			Levene's test	
	M	SD	M	SD	t	df	p	F	Sig.
A2	2,16	1,34	2,92	1,32	-2,544	112	,012	,138	,711
A11	4,28	,68	3,79	,97	2,380	112	,019	1,771	,186
B2	2,16	1,25	2,74	1,25	-2,059	112	,042	,464	,497
B3	3,16	1,37	3,90	1,13	-2,464	112	,019	8,103	,005
Γ3	4,40	,65	3,96	,96	2,171	112	,032	,301	,585

B2 ($F=,464$, $p=,497$) και Γ3 ($F=,301$, $p=,585$) χρησιμοποιήθηκε η τιμή του t-test για ίσες διακυμάνσεις. Στην πρόταση B3 ($F=8,103$, $p=,005$) υιοθετήθηκε η προσαρμοσμένη τιμή του t-test για άνισες διασπορές.

Στην ερώτηση A2 της πρώτης ενότητας του ερωτηματολογίου (ενδυνάμωση τοπικής κοινότητας) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ($t=-2,544$, $df=112$, 2-tailed $p=,012$) υπέρ των απασχολούμενων σε μη τουριστικά επαγγέλματα ($M=2,92$, $SD=1,32$), οι οποίοι διαφωνούν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους εργαζόμενους σε τουριστικά επαγγέλματα ($M=2,16$, $SD=1,34$) με την άποψη ότι μερικές περιοχές της Β. Καρπάθου πρέπει να αναπτυχθούν με μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες.

Στην ερώτηση A11 της πρώτης ενότητας του ερωτηματολογίου υπάρχει σημαντική στατιστική διαφορά ($t=2,380$, $df=112$, 2-tailed $p=,019$) υπέρ των εργαζόμενων σε τουριστικά επαγγέλματα ($M=4,28$, $SD=,68$), οι οποίοι θέλουν σε μεγαλύτερο βαθμό από αυτούς που δε σχετίζονται επαγγελματικά με τον τουρισμό ($M=3,79$, $SD=,97$) να συμμετέχουν ενεργά στις αποφάσεις για το είδος και το βαθμό της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής.

Στην ερώτηση B2 της δεύτερης ενότητας του ερωτηματολογίου (προστασία περιβάλλοντος) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ($t=-2,059$, $df=112$, 2-tailed $p=,042$) υπέρ των εργαζόμενων σε μη τουριστικά επαγγέλματα ($M=2,74$, $SD=1,25$), οι οποίοι υποστηρίζουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους εργαζόμενους σε τουριστικά επαγγέλματα ($M=2,16$, $SD=1,25$) ότι ο αριθμός των τουριστών στην προστατευόμενη περιοχή της Β. Καρπάθου θα πρέπει να περιορίζεται σε χαμηλά επίπεδα.

Στην ερώτηση B3 της δεύτερης ενότητας του ερωτηματολογίου υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ($t=-2,464$, $df=112$, 2-tailed $p=,019$) υπέρ των ατόμων που δεν ασχολούνται επαγγελματικά με τον τουρισμό ($M=3,90$, $SD=1,13$), οι οποίοι υποστηρίζουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους εργαζόμενους σε τουριστικά επαγγέλματα ($M=3,16$, $SD=1,37$) ότι η προστασία του περιβάλλοντος είναι ένα θέμα που οπωσδήποτε πρέπει να απασχολεί και τους τουρίστες.

Στην ερώτηση Γ3 της τρίτης ενότητας του ερωτηματολογίου (περιβαλλοντική εκπαίδευση) υπάρχει σημαντική στατιστική διαφορά ($t=2,171$, $df=112$, 2-tailed $p=,032$) υπέρ των εργαζόμενων σε τουριστικά επαγγέλματα ($M=4,40$, $SD=,65$), οι οποίοι είναι διατεθειμένοι σε μεγαλύτερο βαθμό από αυτούς που δε σχετίζονται επαγγελματικά με τον τουρισμό ($M=3,96$, $SD=,96$) να αφιερώσουν χρόνο για να παρακολουθήσουν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα σχετικό με τον τουρισμό και το περιβάλλον.

5.3.3. Ανάλυση των ευρημάτων με βάση τον τόπο μόνιμης κατοικίας

Στην κατηγορική μεταβλητή τόπος μόνιμης κατοικίας διαχωρίστηκαν δύο κατηγορίες. Στην πρώτη περιλήφθηκαν τα άτομα του δείγματος που μένουν και δραστηριοποιούνται όλο το χρόνο στη Β. Κάρπαθο ($N=43$). Στη δεύτερη κατηγορία περιλήφθηκαν αυτοί που κατοικούν μόνιμα σε διαφορετικό μέρος της Ελλάδας και επισκέπτονται τον τόπο καταγωγής τους για ορισμένο χρονικό διάστημα κάθε έτος ($N=71$). Οι μηδενικές υποθέσεις (H_0) που ελέγχονται σε αυτήν την ενότητα με το *t-test* για ανεξάρτητα δείγματα (independent samples t-test) είναι:

- (H_{01}): Ο τόπος μόνιμης διαμονής δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για τον οικοτουρισμό.
- (H_{02}): Ο τόπος μόνιμης διαμονής δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας μέσω του οικοτουρισμού.
- (H_{03}): Ο τόπος μόνιμης διαμονής δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για την προστασία του περιβάλλοντος.
- (H_{04}): Ο τόπος μόνιμης διαμονής δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την κατάρτιση αναφορικά με τον οικοτουρισμό.

Στον Πίνακα 5.13 παρουσιάζονται οι μέσες τιμές (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD) της συγκεντρωτικής βαθμολογίας των ατόμων του δείγματος που μένουν μόνιμα στη Β. Κάρπαθο και των ατόμων του δείγματος που δε μένουν μόνιμα στη Β. Κάρπαθο, όσον αφορά τη συνολική στάση τους απέναντι στον οικοτουρισμό, αλλά και για τις τρεις βασικές διαστάσεις του ξεχωριστά. Δίνονται επίσης, οι τιμές από τον έλεγχο Levene και από τον έλεγχο της στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων τιμών.

Επειδή οι διακυμάνσεις των δύο ομάδων αναφοράς στη συνολική βαθμολογία ήταν στατιστικά μη σημαντικές ($F=,002$, $p=,961$), χρησιμοποιήθηκε η τιμή του t-test για ίσες διακυμάνσεις. Η απόλυτη t-τιμή του κριτηρίου στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι μεγαλύτερη από την κρίσιμη τιμή, δηλαδή είναι στατιστικώς σημαντική ($t=-3,181$, $df=112$, 2-tailed $p=,002$) και επιτρέπει την απόρριψη της μηδενικής υπόθεσης H_{01} . Συνεπώς, αφού η μέση τιμή της συνολικής αθροιστικής βαθμολογίας των ατόμων που κατάγονται από τη Β. Κάρπαθο αλλά έχουν διαφορετικό τόπο μόνιμης κατοικίας ($M=105,89$, $SD=10,52$) είναι σημαντικά υψηλότερη από αυτήν των

Πίνακας 5.13: Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων τιμών της αθροιστικής βαθμολογίας αναφορικά με τον τόπο μόνιμης κατοικίας

Αθροιστική βαθμολογία	Μόνιμοι (N=43)		Μη μόνιμοι (N=71)		Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας			Levene's test	
	M	SD	M	SD	t	df	p	F	Sig.
Σύνολο ερωτηματολογίου	99,33	10,93	105,89	10,52	-3,181	112	,002	,002	,961
Ενδυνάμωση κοινότητας	40,49	5,53	43,38	4,73	-2,967	112	,004	1,375	,243
Προστασία περιβάλλοντος	34,28	4,83	37,46	5,30	-3,213	112	,002	,739	,392
Περιβαλλοντική εκπαίδευση	24,56	3,10	25,04	3,12	-,804	112	,423	,212	,646

μόνιμων κατοίκων της Β. Καρπάθου (M=99,33, SD=10,93), γίνεται αποδεκτή η εναλλακτική υπόθεση ότι ο τόπος μόνιμης κατοικίας ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για τον οικοτουρισμό.

Από τα δεδομένα που έχουν καταχωρηθεί στον Πίνακα 5.13 προκύπτει ότι μπορούν να απορριφθούν και οι μηδενικές υποθέσεις H_02 και H_03 της ενότητας τόπος μόνιμης κατοικίας. Οι διακυμάνσεις τους ήταν στατιστικά μη σημαντικές (F=1,375, p=,243 και F=,739, p=,392 αντίστοιχα) και γι' αυτό χρησιμοποιήθηκε η τιμή του t-test για ίσες διακυμάνσεις και στις δύο περιπτώσεις.

Βρέθηκε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά (t=-2,967, df=112, 2-tailed p=,004) ανάμεσα στη στάση και τις απόψεις των ατόμων που ζουν μόνιμα στη Β. Κάρπαθο (M=40,49, SD=5,53) και των ατόμων με διαφορετικό τόπο μόνιμης κατοικίας (M=43,38, SD=4,73), όσον αφορά την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας της Β. Καρπάθου μέσω της οικοτουριστικής ανάπτυξης. Η διαφορά είναι υπέρ των ατόμων που δεν κατοικούν μόνιμα στην περιοχή.

Επίσης, βρέθηκε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά (t=-3,213, df=112, 2-tailed p=,002) μεταξύ των απόψεων των ατόμων που ζουν μόνιμα στην περιοχή (M=34,28, SD=4,83) και των ατόμων με διαφορετικό τόπο μόνιμης κατοικίας (M=37,46, SD=5,30), όσον αφορά την προστασία του περιβάλλοντος της περιοχής και του ρόλου του στην οικοτουριστική ανάπτυξη του τόπου. Η διαφορά είναι υπέρ των ατόμων που δεν κατοικούν μόνιμα στην περιοχή.

Αντίθετα, με τον έλεγχο t για ίσες διακυμάνσεις (F=,212, p=,646) που χρησιμοποιήθηκε στην εξέταση της μηδενικής υπόθεσης H_04 , βρέθηκε ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά (t=-,804, df=112, 2-tailed p=,423) μεταξύ των απόψεων των μόνιμων κατοίκων (M=24,56, SD=3,10) και αυτών που δεν κατοικούν

μόνιμα στην περιοχή (M=25,04, SD=3,12), όσον αφορά τη σημασία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και της κατάρτισης στο οικοτουριστικό εγχείρημα.

Διερευνήθηκε επίσης, αν οι μέσες τιμές των απαντήσεων των δύο ομάδων αναφοράς, διαφοροποιούνται σημαντικά σε καθεμιά από τις 29 κλειστές ερωτήσεις του ερευνητικού μέσου. Στον Πίνακα 5.14 δίνονται οι εφτά συνολικά προτάσεις (A7, A12, B1, B2, B3, B7, Γ5) του ερωτηματολογίου, στις οποίες υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μέσων τιμών των απαντήσεων των μόνιμων και των μη μόνιμων κατοίκων της Β. Καρπάθου. Στις προτάσεις A7 (F=1,630, p=,204), B2 (F=,977, p=,325), B7 (F=,281, p=,597) και Γ5 (F=2,704, p=,103) χρησιμοποιήθηκε η τιμή του t-test για ίσες διακυμάνσεις. Στις προτάσεις A12 (F=5,047, p=,027), B1 (F=5,186, p=,025) και B3 (F=14,133, p=,000) υιοθετήθηκε η προσαρμοσμένη τιμή του t-test για άνισες διασπορές.

Πίνακας 5.14: Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων τιμών της βαθμολογίας στην κάθε ερώτηση αναφορικά με τον τόπο μόνιμης κατοικίας

Ερώτηση	Μόνιμοι (N=43)		Μη μόνιμοι (N=71)		Έλεγχος στατιστικής σημαντικότητας			Levene's test	
	M	SD	M	SD	t	df	p	F	Sig.
A7	4,40	,62	4,68	,63	-2,322	112	,022	1,630	,204
A12	2,19	1,18	2,73	1,36	-2,258	112	,026	5,047	,027
B1	3,30	1,26	3,38	1,12	-2,258	112	,027	5,186	,025
B2	2,19	1,22	2,87	1,23	-2,900	112	,004	,977	,325
B3	3,26	1,35	4,03	1,04	-3,222	112	,002	14,133	,000
B7	3,86	,94	4,31	,73	-2,854	112	,005	,281	,597
Γ5	3,72	1,14	4,23	,91	-2,598	112	,011	2,704	,103

Στην ερώτηση A7 της πρώτης ενότητας του ερωτηματολογίου (ενδυνάμωση τοπικής κοινότητας) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά (t=-2,322, df=112, 2-tailed p=,022) υπέρ μη μόνιμων κατοίκων της Β. Καρπάθου (M=4,68, SD=,63), οι οποίοι σε μεγαλύτερο βαθμό από τους μόνιμους κατοίκους (M=4,40, SD=,62) θεωρούν ότι ένα βασικό κίνητρο των επισκεπτών στην περιοχή πρέπει να είναι η παρατήρηση και η εκτίμηση της τοπικής παράδοσης.

Στην ερώτηση A12 της πρώτης ενότητας του ερωτηματολογίου υπάρχει σημαντική στατιστική διαφορά (t=-2,258, df=112, 2-tailed p=,026) υπέρ των μη μόνιμων κατοίκων (M=2,73, SD=1,36), οι οποίοι σε μεγαλύτερο βαθμό από τους μόνιμους

κατοίκους ($M=2,19$, $SD=1,18$) αισθάνονται ότι έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν τη διαμόρφωση της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής.

Στην ερώτηση B1 της δεύτερης ενότητας του ερωτηματολογίου (προστασία περιβάλλοντος) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ($t=-2,258$, $df=112$, 2-tailed $p=,027$) υπέρ αυτών που δε μένουν μόνιμα στη Β. Κάρπαθο ($M=3,38$, $SD=1,12$), οι οποίοι υποστηρίζουν σε μεγαλύτερο βαθμό από όσους μένουν μόνιμα στην περιοχή ($M=3,30$, $SD=1,26$) ότι η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού έχει αρνητικές επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον.

Στην ερώτηση B2 της δεύτερης ενότητας του ερωτηματολογίου υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ($t=-2,900$, $df=112$, 2-tailed $p=,004$) υπέρ των μη μόνιμων κατοίκων ($M=2,87$, $SD=1,23$), οι οποίοι υποστηρίζουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους μόνιμους κατοίκους ($M=2,19$, $SD=1,22$) ότι ο αριθμός των τουριστών στην προστατευόμενη περιοχή της Β. Καρπάθου θα πρέπει να περιορίζεται σε χαμηλά επίπεδα.

Στην ερώτηση B3 της δεύτερης ενότητας του ερωτηματολογίου υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ($t=-3,222$, $df=112$, 2-tailed $p=,002$) υπέρ των μη μόνιμων κατοίκων ($M=4,03$, $SD=1,04$), οι οποίοι υποστηρίζουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους μόνιμους κατοίκους ($M=3,26$, $SD=1,35$) ότι η προστασία του περιβάλλοντος είναι ένα θέμα που πρέπει οπωσδήποτε να απασχολεί και τους τουρίστες.

Στην ερώτηση B7 της δεύτερης ενότητας του ερωτηματολογίου υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ($t=-2,854$, $df=112$, 2-tailed $p=,005$) υπέρ των μη μόνιμων κατοίκων ($M=4,31$, $SD=,73$), οι οποίοι είναι διατεθειμένοι σε μεγαλύτερο βαθμό από τους μόνιμους κατοίκους ($M=3,86$, $SD=,94$) να περιορίσουν ορισμένες δραστηριότητές τους, αν αυτό θα έχει σαν στόχο την προστασία της περιοχής.

Στην ερώτηση Γ5 της τρίτης ενότητας του ερωτηματολογίου (περιβαλλοντική εκπαίδευση) υπάρχει σημαντική στατιστική διαφορά ($t=-2,598$, $df=112$, 2-tailed $p=,011$) υπέρ των μη μόνιμων κατοίκων ($M=4,23$, $SD=,91$), οι οποίοι θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους μόνιμους κατοίκους ($M=3,72$, $SD=1,14$) ότι οι τουριστικοί πράκτορες είναι απαραίτητο να έχουν γνώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος και για τις επιδράσεις σε αυτό από την τουριστική ανάπτυξη.

5.3.4. Ανάλυση των ευρημάτων με βάση το μορφωτικό επίπεδο

Η κατηγορική μεταβλητή μορφωτικό επίπεδο περιλαμβάνει την κατηγορία γραμματικές γνώσεις Α/θμιας εκπαίδευσης ($N=35$), την κατηγορία γραμματικές γνώσεις

B/θμιας εκπαίδευσης ($N=42$) και την κατηγορία γραμματικές γνώσεις Γ/θμιας εκπαίδευσης ($N=37$). Οι μηδενικές υποθέσεις (H_0) που ελέγχονται σε αυτήν την ενότητα με την ανάλυση διακύμανσης *one-way ANOVA* είναι:

- (H_{01}): Το μορφωτικό επίπεδο δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για τον οικοτουρισμό.
- (H_{02}): Το μορφωτικό επίπεδο δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας μέσω του οικοτουρισμού.
- (H_{03}): Το μορφωτικό επίπεδο δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για την προστασία του περιβάλλοντος.
- (H_{04}): Το μορφωτικό επίπεδο δεν ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την κατάρτιση αναφορικά με τον οικοτουρισμό.

Στον Πίνακα 5.15 έχουν καταχωρηθεί οι μέσες τιμές (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD) της συγκεντρωτικής βαθμολογίας των ατόμων του δείγματος με γραμματικές γνώσεις Α/θμιας, των ατόμων με γραμματικές γνώσεις Β/θμιας και των ατόμων με γραμματικές γνώσεις Γ/θμιας εκπαίδευσης, όσον αφορά τη συνολική στάση τους απέναντι στον οικοτουρισμό, αλλά και για τους τρεις βασικούς άξονες του ξεχωριστά.

Πίνακας 5.15: Περιγραφική στατιστική της ανάλυσης διακύμανσης αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο και έλεγχος της ομοιογένειας των διακυμάνσεων

Αθροιστική βαθμολογία	Α/θμιας ($N=35$)		Β/θμιας ($N=42$)		Γ/θμιας ($N=37$)		Έλεγχος ομοιογένειας διακυμάνσεων	
	M	SD	M	SD	M	SD	<i>Levene statistic</i>	<i>Sig.</i>
Σύνολο ερωτηματολογίου	98,40	11,00	101,02	9,57	110,86	8,93	,033	,968
Ενδυνάμωση κοινότητας	39,94	5,33	41,43	4,57	45,49	4,25	,856	,428
Προστασία περιβάλλοντος	34,00	4,71	34,86	4,86	40,00	4,47	,780	,461
Περιβαλλοντική εκπαίδευση	24,46	3,23	24,74	3,12	25,38	2,99	,000	1,000

Δίνεται επίσης, ο έλεγχος της ομοιογένειας των διακυμάνσεων. Οι διακυμάνσεις και στις τέσσερις περιπτώσεις παρουσιάζουν ομοιογένεια, καθώς σε όλες η πιθανότητα από τον έλεγχο Levene δεν είναι στατιστικώς σημαντική ($p>,05$), γεγονός που επιτρέπει τη χρήση και την ερμηνεία του λόγου F από τη διενέργεια της ANOVA.

Στο Πίνακα 5.16 δίνονται τα αποτελέσματα από τη μη συσχετισμένη ανάλυση διακύμανσης (one-way ANOVA) για την αθροιστική βαθμολογία στο σύνολο του ερωτηματολογίου, καθώς και οι αναλύσεις για τις βαθμολογίες στα τμήματα της ενδυνάμωσης της τοπικής κοινότητας, της προστασίας του περιβάλλοντος και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Πίνακας 5.16: Αποτελέσματα της ανάλυσης διακύμανσης αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο

Ανάλυση διακύμανσης		df	Μέσο τετράγωνο	Λόγος F	Sig.
Σύνολο ερωτηματολογίου	Μεταξύ των ομάδων	2	1586,961	16,396	,000
	Μέσα στις ομάδες	111	96,790		
Ενδυνάμωση κοινότητας	Μεταξύ των ομάδων	2	301,016	13,520	,000
	Μέσα στις ομάδες	111	22,265		
Προστασία περιβάλλοντος	Μεταξύ των ομάδων	2	389,481	17,710	,000
	Μέσα στις ομάδες	111	21,992		
Περιβαλλοντική εκπαίδευση	Μεταξύ των ομάδων	2	8,123	,837	,436
	Μέσα στις ομάδες	111	9,707		

Από τα δεδομένα του Πίνακα 5.16 προκύπτει ότι η μόνη μηδενική υπόθεση της ενότητας μορφωτικό επίπεδο, η οποία ενδέχεται να είναι ορθή και παραμένει αποδεκτή είναι η H_04 . Δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των τριών ομάδων αναφοράς στο τμήμα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, αφού το επίπεδο σημαντικότητας που βασίστηκε στο δείκτη F είναι μεγαλύτερο από την κρίσιμη τιμή του ,05 ($F_{2,111}=,837$, $p=,436$). Συνεπώς, το μορφωτικό επίπεδο παρουσιάζεται να μην ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου, όσον αφορά το τμήμα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και της κατάρτισης στο οικοτουριστικό εγχείρημα.

Αντίθετα, η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου των ατόμων του δείγματος βρέθηκε σημαντική ($F_{2,111}=16,396$, $p=,000$) στο σύνολο του ερωτηματολογίου, γεγονός που επιτρέπει την απόρριψη της H_01 και την αποδοχή της εναλλακτικής υπόθεσης ότι το μορφωτικό επίπεδο ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της κοινότητας της Β. Καρπάθου για τον οικοτουρισμό.

Στα αποτελέσματα της ανάλυσης διακύμανσης με εξαρτημένη μεταβλητή τη βαθμολογία των ατόμων στο σύνολο του ερωτηματολογίου και παράγοντα το μορφωτικό τους επίπεδο, διενεργήθηκε ο post hoc έλεγχος πολλαπλής σύγκρισης Bonferroni (Πίνακας 5.17). Ο έλεγχος δείχνει ότι τόσο έναντι των ατόμων με μορφω-

τικό επίπεδο Α/θμιας εκπαίδευσης (M=98,40, SD=11,00), όσο και των ατόμων με μορφωτικό επίπεδο Β/θμιας εκπαίδευσης (M=101,02, SD=9,57) υπάρχει σημαντική διαφορά (p=,000 και p=,000 αντίστοιχα) υπέρ των ατόμων με μορφωτικό επίπεδο Γ/θμιας εκπαίδευσης (M=110,86, SD=8,93). Δεν εμφανίζεται σημαντική στατιστική διαφορά (p=,739) μεταξύ των μέσων τιμών των ατόμων με μορφωτικό επίπεδο Α/θμιας και των ατόμων με μορφωτικό επίπεδο Β/θμιας εκπαίδευσης.

Πίνακας 5.17: Πολλαπλή σύγκριση αποτελεσμάτων της ανάλυσης διακύμανσης με εξαρτημένη μεταβλητή τη βαθμολογία στο σύνολο του ερωτηματολογίου

	μορφωτικό επίπεδο (I)	μορφωτικό επίπεδο (J)	Μέση διαφορά (I-J)	SE	Sig.
Σύνολο ερωτηματολογίου	Α/θμιας	Β/θμιας	-2,62	2,252	,739
		Γ/θμιας	-12,46*	2,320	,000
	Β/θμιας	Α/θμιας	2,62	2,252	,739
		Γ/θμιας	-9,84*	2,218	,000
	Γ/θμιας	Α/θμιας	12,46*	2,320	,000
		Β/θμιας	9,84*	2,218	,000
* μέση διαφορά σημαντική σε επίπεδο ,05					

Η ανάλυση διακύμανσης έδειξε επίσης (Πίνακας 5.16), μια συνολικά σημαντική επίδραση του μορφωτικού επιπέδου των ατόμων του δείγματος για το τμήμα του ερωτηματολογίου που αναφέρεται στην ενδυνάμωση της κοινότητας ($F_{2,111}=13,520$, $p=,000$), γεγονός που επιτρέπει την απόρριψη της H_0 και την αποδοχή της εναλλακτικής υπόθεσης ότι το μορφωτικό επίπεδο ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου, όσον αφορά την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας μέσω της οικοτουριστικής ανάπτυξης.

Στα αποτελέσματα της ανάλυσης διακύμανσης με εξαρτημένη μεταβλητή τη βαθμολογία των ατόμων στο τμήμα του ερωτηματολογίου για την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας και παράγοντα το μορφωτικό τους επίπεδο, διενεργήθηκε ο post hoc έλεγχος πολλαπλής σύγκρισης Bonferroni (Πίνακας 5.18). Ο έλεγχος δείχνει ότι τόσο έναντι των ατόμων με μορφωτικό επίπεδο Α/θμιας εκπαίδευσης (M=39,94, SD=5,33), όσο και των ατόμων με μορφωτικό επίπεδο Β/θμιας εκπαίδευσης (M=41,43, SD=4,57) υπάρχει σημαντική διαφορά (p=,000 και p=,001 αντίστοιχα) υπέρ των ατόμων με μορφωτικό επίπεδο Γ/θμιας εκπαίδευσης (M=45,49, SD=4,25). Δεν εμφανίζεται σημαντική στατιστική διαφορά (p=,515) μεταξύ των μέσων τιμών των ατόμων με μορφωτικό επίπεδο Α/θμιας και των ατόμων με μορφωτικό επίπεδο Β/θμιας εκπαίδευσης.

Πίνακας 5.18: Πολλαπλή σύγκριση αποτελεσμάτων της ανάλυσης διακύμανσης με εξαρτημένη μεταβλητή τη βαθμολογία στο τμήμα της ενδυνάμωσης της τοπικής κοινότητας

	μορφωτικό επίπεδο (I)	μορφωτικό επίπεδο (J)	Μέση διαφορά (I-J)	SE	Sig.
Ενδυνάμωση κοινότητας	Α/θμιας	Β/θμιας	-1,49	1,080	,515
		Γ/θμιας	-5,54*	1,113	,000
	Β/θμιας	Α/θμιας	1,49	1,080	,515
		Γ/θμιας	-4,06*	1,064	,001
	Γ/θμιας	Α/θμιας	5,54*	1,113	,000
		Β/θμιας	4,06*	1,064	,001
* μέση διαφορά σημαντική σε επίπεδο ,05					

Τέλος, η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου των ατόμων του δείγματος βρέθηκε συνολικά σημαντική ($F_{2,111}=17,710$, $p=,000$) στο τμήμα του ερωτηματολογίου για την προστασία του περιβάλλοντος (Πίνακας 5.16), γεγονός που επιτρέπει την απόρριψη της H_0 και οδηγεί στην αποδοχή της εναλλακτικής υπόθεσης ότι το μορφωτικό επίπεδο ασκεί επίδραση στη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου, όσον αφορά την προστασία του περιβάλλοντος της περιοχής και του ρόλου του στην οικοτουριστική ανάπτυξη του τόπου.

Στα αποτελέσματα της ανάλυσης διακύμανσης με εξαρτημένη μεταβλητή τη βαθμολογία των ατόμων στο τμήμα του ερωτηματολογίου για την προστασία του περιβάλλοντος και παράγοντα το μορφωτικό τους επίπεδο, διενεργήθηκε ο post hoc έλεγχος πολλαπλής σύγκρισης Bonferroni (Πίνακας 5.19). Ο έλεγχος δείχνει ότι τόσο

Πίνακας 5.19: Πολλαπλή σύγκριση αποτελεσμάτων της ανάλυσης διακύμανσης με εξαρτημένη μεταβλητή τη βαθμολογία στο τμήμα της προστασίας του περιβάλλοντος

	μορφωτικό επίπεδο (I)	μορφωτικό επίπεδο (J)	Μέση διαφορά (I-J)	SE	Sig.
Προστασία περιβάλλοντος	Α/θμιας	Β/θμιας	-,86	1,073	1,000
		Γ/θμιας	-6,00*	1,106	,000
	Β/θμιας	Α/θμιας	,86	1,073	1,000
		Γ/θμιας	-5,14*	1,057	,000
	Γ/θμιας	Α/θμιας	6,00*	1,106	,000
		Β/θμιας	5,14*	1,057	,000
* μέση διαφορά σημαντική σε επίπεδο ,05					

έναντι των ατόμων με μορφωτικό επίπεδο Α/θμιας εκπαίδευσης ($M=34,00$, $SD=4,71$), όσο και των ατόμων με μορφωτικό επίπεδο Β/θμιας εκπαίδευσης ($M=34,86$, $SD=4,86$) υπάρχει σημαντική διαφορά ($p=,000$ και $p=,000$ αντίστοιχα) υπέρ των ατόμων με

μορφωτικό επίπεδο Γ/θμιας εκπαίδευσης ($M=40,00$, $SD=4,47$). Δεν εμφανίζεται σημαντική στατιστική διαφορά ($p=1,000$) μεταξύ των μέσων τιμών των ατόμων με μορφωτικό επίπεδο Α/θμιας και των ατόμων με μορφωτικό επίπεδο Β/θμιας εκπαίδευσης.

5.3.5. Συζήτηση αποτελεσμάτων από τον έλεγχο των ερευνητικών ερωτημάτων

Τα δεδομένα από τον έλεγχο των ερευνητικών ερωτημάτων, που διενεργήθηκε σε σχέση με τα κοινωνικοδημογραφικά στοιχεία του δείγματος, παρουσιάζουν σε γενικές γραμμές ότι η στάση και οι αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για τον οικοτουρισμό δεν επηρεάζονται από τους παράγοντες φύλο και επαγγελματική απασχόληση, αλλά δέχονται επίδραση από τους παράγοντες τόπος μόνιμης κατοικίας και μορφωτικό επίπεδο.

Πιο συγκεκριμένα, το φύλο δε φαίνεται να ασκεί επίδραση σε καμιά από τις παραμέτρους του οικοτουρισμού και πολύ περισσότερο στη συνολική θετική αντιμετώπισή του από τους κατοίκους. Η διαφοροποίηση των απαντήσεων σε σχέση με το φύλο, που παρατηρήθηκε σε ορισμένες μόνο από τις ερωτήσεις του ερευνητικού μέσου –όπως στο ότι οι άντρες δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τις γυναίκες πως έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν τη διαμόρφωση της τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή– μπορεί καταρχήν να αιτιολογηθεί με τα στερεότυπα του ρόλου των δύο φύλων, που σε κάποιο βαθμό υφίστανται ακόμα, ιδιαίτερα στους μικρούς τόπους της ελληνικής υπαίθρου.

Το επάγγελμα επίσης, δεν παρουσιάζεται να επιδρά στη συνολική στάση των κατοίκων απέναντι στον οικοτουρισμό. Δείχνει να επηρεάζει μόνο τον άξονα της προστασίας του περιβάλλοντος, για τον οποίο αυτοί που δε σχετίζονται επαγγελματικά με τον τουρισμό εκδηλώνουν πιο θετική στάση, συγκεντρώνοντας υψηλότερες βαθμολογίες. Όσον αφορά τις απαντήσεις στις επιμέρους ερωτήσεις της ενότητας, τα άτομα της ίδιας ομάδας υποστηρίζουν περισσότερο μια μικρή κλίμακα τουριστών στην περιοχή και πρεσβεύουν σε μεγαλύτερο βαθμό πως η προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να ενδιαφέρει και τους τουρίστες. Στις ερωτήσεις των άλλων δύο τομέων του ερωτηματολογίου παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι εργαζόμενοι στα τουριστικά επαγγέλματα θέλουν σε πιο μεγάλο βαθμό να παρακολουθήσουν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τον τουρισμό και το περιβάλλον, καθώς και το ότι δηλώνουν πιο έντονα την επιθυμία τους να συμμετέχουν ενεργά στις αποφάσεις για

την τουριστική ανάπτυξη της Β. Καρπάθου. Αυτά τα στοιχεία πιθανόν να μην ξενίζουν το μελετητή τους, αφού φαίνονται λογικά σε σχέση με την επαγγελματική ενασχόληση και τα ενδιαφέροντα των συγκεκριμένων ομάδων αναφοράς. Το ίδιο μάλλον συμβαίνει και με το εύρημα ότι οι απασχολούμενοι στον τουρισμό διαφωνούν σε μικρότερο βαθμό με το ενδεχόμενο της δημιουργίας μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων στην περιοχή.

Τα δεδομένα δείχνουν ότι με εξαίρεση τη διάσταση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, ο τόπος μόνιμης κατοικίας ασκεί επίδραση στη συνολική στάση των κατοίκων για τον οικοτουρισμό, καθώς επίσης και στις βασικές διαστάσεις του για την προστασία του περιβάλλοντος και την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας. Οι μη μόνιμοι κάτοικοι της κοινότητας Ολύμπου παρουσιάζουν πιο θετική στάση για την ήπια αυτή μορφή τουρισμού. Είναι πιθανόν, η στάση τους να υπαγορεύεται από την επιθυμία τους να μην αλλοιωθούν τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά του τόπου καταγωγής τους και να διατηρηθεί το φυσικό περιβάλλον του χωρίς επιπρόσθετες επιβαρύνσεις. Οι ίδιοι βέβαια, αν και ντόπιοι, δε ζουν όλο το χρόνο στη Β. Κάρπαθο και έτσι τους είναι μάλλον πιο εύκολο να εκφράσουν τη λεκτική τους δέσμευση για τον περιορισμό των δράσεων ως μέσο για την προστασία του περιβάλλοντος. Στις επιμέρους ερωτήσεις, οι μη μόνιμοι κάτοικοι υποστηρίζουν περισσότερο από τους μόνιμους πως ο αριθμός των τουριστών θα πρέπει να περιορίζεται σε χαμηλά επίπεδα, ότι η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού έχει αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και πως η προστασία του περιβάλλοντος αφορά και τους επισκέπτες της περιοχής.

Τα ευρήματα τέλος, από τον έλεγχο των ερευνητικών ερωτημάτων, δείχνουν πως και πάλι με εξαίρεση τη διάσταση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, το μορφωτικό επίπεδο ασκεί επίδραση στη συνολική στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων της Β. Καρπάθου για τον οικοτουρισμό, καθώς επίσης και στους άξονες της προστασίας του περιβάλλοντος και της ενδυνάμωσης της τοπικής κοινότητας. Η διαφορά δεν εντοπίζεται ανάμεσα στα άτομα με γραμματικές γνώσεις Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης, αλλά ανιχνεύεται υπέρ των μελών της τοπικής κοινωνίας με μορφωτικό επίπεδο Γ/θμιας εκπαίδευσης. Τα άτομα αυτής της ομάδας αναφοράς εκδηλώνουν πιο θετική στάση απέναντι στον οικοτουρισμό και υποστηρίζουν σε πιο μεγάλο βαθμό θέσεις που συμφωνούν με τις αρχές του εναλλακτικού αυτού τουριστικού τύπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

6.1. Συμπεράσματα από το θεωρητικό πλαίσιο

6.1.1. Θεωρητικά πορίσματα

Ο οικοτουρισμός γεννήθηκε σε περιοχές του αναπτυσσόμενου κόσμου με σκοπό να συμβάλει στην προστασία των οικοσυστημάτων και της βιοποικιλότητάς τους, προσφέροντας ταυτόχρονα εναλλακτικές ευκαιρίες απασχόλησης και εισοδήματος στους ντόπιους κατοίκους. Ως έκφραση απόψεων και αρχών αντικατοπτρίζει σε μεγάλο βαθμό οικοκεντρικές θέσεις. Εμφορεύεται από θέματα προστασίας του περιβάλλοντος και ζητήματα όπως τα δικαιώματα των ατόμων και τα καθήκοντά τους προς τους άλλους, τις σωρευτικές συνέπειες της εκμετάλλευσης μιας περιοχής και τα αποτελέσματα των ενεργειών του πολίτη στην ευημερία των οικοσυστημάτων.

Ο Ceballos-Lascuráin (1996), που καθιέρωσε τον όρο, τον προσδιορίζει ως *το περιβαλλοντικά υπεύθυνο ταξίδι και η επίσκεψη σε σχετικά αδιατάραχτες φυσικές περιοχές, που αποσκοπεί στην απόλαυση και εκτίμηση της φύσης (και κάθε πολιτισμικού στοιχείου του παρόντος ή του παρελθόντος), και το οποίο προωθεί την προστασία της φύσης, ελαχιστοποιεί τις αρνητικές επιδράσεις των επισκεπτών και παρέχει ευεργετικά ενεργή κοινωνικο-οικονομική ανάμιξη του ντόπιου πληθυσμού* (σελ. 20).

Από τη θεωρητική μελέτη συνάγεται αφενός ότι ο οικοτουρισμός αποτελεί μια εναλλακτική μορφή τουρισμού, που προάγει την κοινωνική, την οικονομική και την περιβαλλοντική διάσταση της αειφόρου ανάπτυξης, και αφετέρου πως μπορεί να εφαρμοστεί άριστα σε προστατευόμενες περιοχές και σε περιβαλλοντικά ή πολιτισμικά ευαίσθητους τύπους.

Η πρόταση που διαμορφώνεται στην παρούσα μελέτη είναι ότι ο οικοτουρισμός συνιστά έναν τουριστικό τύπο προσανατολισμένο στο περιβάλλον, που συμβαδίζει με τις φυσικές και τις κοινωνικές αξίες του τόπου προορισμού. Στα πλαίσια αυτά η μελέτη τον διακρίνει από τις άλλες μορφές τουρισμού και προχωρεί στη δημιουργία ενός μοντέλου, το οποίο στηρίζει την ανάπτυξή του στις εξής τρεις θεμελιώδεις και προαπαιτούμενες διαστάσεις:

- στην προστασία του περιβάλλοντος,
- στην ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας, και
- στην περιβαλλοντική εκπαίδευση.

Η λειτουργία τους στα πλαίσια του συγκεκριμένου μοντέλου οικοτουρισμού όχι μόνο δεν είναι ανταγωνιστική, αλλά αντίθετα τα επιμέρους στοιχεία τους συσχετίζονται και αλληλεξαρτώνται δυναμικά, όπως επισημαίνεται και με τις ακόλουθες αναφορές:

- Ο οικοτουρισμός διακρίνεται για τις ισχυρές περιβαλλοντικές του θέσεις, αφού δημιουργεί συνειδητά μια συμβιωτική σχέση ανάμεσα στον τουρισμό και το περιβάλλον.
- Επιδιώκει μικρές και προσαρμοσμένες κλίμακες επισκεπτών και δραστηριοτήτων. Στους οικοτουριστικούς προορισμούς εφαρμόζονται μια σειρά από τεχνικές, που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των επισκεπτών και μειώνουν τις αρνητικές επιδράσεις στο περιβάλλον.
- Οι οικοτουρίστες παρουσιάζονται να είναι καλύτερα εκπαιδευμένοι και να ενδιαφέρονται κατά κανόνα περισσότερο για την υγεία των οικοσυστημάτων από τους υπόλοιπους τουρίστες.
- Με την ανάπτυξη του οικοτουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές, οι ντόπιοι κάτοικοι ενεργούν ως υπερασπιστές των φυσικών πόρων και της βιοποικιλότητας, αφού με αυτόν τον τρόπο απολαμβάνουν οφέλη σε πολλαπλά επίπεδα.
- Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη διαμόρφωση του οικοτουρισμού σε ένα ικανό εργαλείο, που θα συνεισφέρει αποτελεσματικά τόσο στην προστασία της φύσης όσο και στην ποιότητα ζωής της κοινότητας.
- Με την εμπλοκή των κατοίκων στις διαδικασίες προγραμματισμού και διαχείρισης του οικοτουρισμού, αποφεύγεται η πολλές φορές αρνητική προδιάθεσή τους για τη δημιουργία μιας προστατευόμενης ζώνης.

- Με την εφαρμογή του οικοτουρισμού η τοπική κοινωνία ενδυναμώνεται οικονομικά, πολιτικά, ψυχολογικά και κοινωνικά.
- Οι ντόπιοι ενισχύονται για τη διατήρηση της αυθεντικότητας και της αυτονομίας του πολιτισμού τους, με αποτέλεσμα να αποφεύγονται οι αρνητικές πολιτισμικές επιδράσεις και να ωφελούνται οι επισκέπτες από την τουριστική εμπειρία.
- Ο οικοτουρισμός είναι ένα μέσο, που δίνει στους τουρίστες την ευκαιρία να ανακαλύψουν το περιβάλλον και να αλληλεπιδράσουν με αυτό. Τα ταξίδια που ολοκληρώνονται με προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, προσφέρουν στους συμμετέχοντες μαθησιακές και βιωματικές εμπειρίες, που αλλάζουν τις αντιλήψεις και τα αισθήματά τους για το φυσικό κόσμο.
- Με την ερμηνεία και ανάδειξη των προστατευόμενων περιοχών προορισμού, προωθείται η περιβαλλοντική διαχείρισή τους. Οι επισκέπτες ενημερώνονται και ενθαρρύνονται για τον εθελοντικό έλεγχο της συμπεριφορά τους, έτσι ώστε να μη βλάπτουν με τις ενέργειές τους το περιβάλλον.
- Οι ντόπιοι κάτοικοι έχουν τη δυνατότητα, μετά από δική τους κατάλληλη κατάρτιση, να αναλάβουν ενεργό ρόλο στη διερμηνεία του τόπου τους, αποκομίζοντας καταρχάς οικονομικά οφέλη, αλλά κυρίως αλληλεπιδρώντας με τους τουρίστες και προάγοντας το σεβασμό και την εκτίμηση για το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον της περιοχής τους.

6.1.2. Συμπεράσματα για την περιοχή μελέτης

Από τη διερεύνηση της βιβλιογραφίας προκύπτει ότι οι πρακτικές του οικοτουρισμού στην Ελλάδα βρίσκονται ακόμα σε πρώιμο στάδιο, παρόλο που σε όλη την ηπειρωτική και τη νησιωτική έκτασή της υπάρχουν προστατευόμενες περιοχές, οι οποίες θεωρούνται οικοτουριστικά αξιοποιήσιμοι προορισμοί. Το δίκτυο Natura 2000, που υλοποιείται τα τελευταία χρόνια, αποτελεί ίσως μια μοναδική ευκαιρία για το συνδυασμό της προστασίας των οικολογικών στοιχείων των περιοχών, της ενδυνάμωσης των ντόπιων κατοίκων και της προώθησης νέων προτύπων αειφόρου ανάπτυξης μέσω του οικοτουρισμού.

Η Β. Κάρπαθος και Σαρία είναι μια προστατευόμενη περιοχή στο ιδιαίτερο γεωμορφολογικό περιβάλλον της οποίας απαντώνται ποικίλες μορφές ενδιαιτημάτων, με μεγάλο αριθμό σπάνιων, ενδημικών ή απειλούμενων φυτικών και ζωικών ειδών. Απο-

τελεί σημαντικό οικότοπο για την ερπετοπανίδα και την ορνιθοπανίδα. Στα θαλάσσια οικοσυστήματά της υπάρχει ποικιλία θαλάσσιων ειδών και στις βραχώδεις σπηλιές των ακτών της διαβιώνει και αναπαράγεται η Μεσογειακή φώκια.

Διοικητικά, οι δύο οροθετημένοι οικισμοί της Β. Καρπάθου (Όλυμπος, Διαφάνι), εξαιρέθηκαν από τη συνένωση των υπόλοιπων κοινοτήτων της νήσου Καρπάθου και συγκρότησαν την Κοινότητα Ολύμπου, κυρίως λόγω της γεωγραφικής απομόνωσης της περιοχής και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της πολιτιστικής και της κοινωνικής ταυτότητάς της. Η Όλυμπος συνιστά σημείο αναφοράς σε εθνικό επίπεδο για τη ζωντανή λαϊκή της παράδοση. Ο οικισμός έχει κηρυχθεί παραδοσιακός, ενώ στην περιοχή υπάρχουν και σημαντικές ζώνες αρχαιολογικού ενδιαφέροντος.

Ο τόπος έχει εγκαταλειφθεί σε μεγάλο ποσοστό τις τελευταίες δεκαετίες από το μόνιμο πληθυσμό του. Οι κάτοικοι που στην πραγματικότητα μένουν όλο το χρόνο στους οικισμούς της κοινότητας δεν ξεπερνούν τους 300-350, από τους οποίους οι περισσότεροι είναι ηλικιωμένοι. Η περιοχή έχει ορεινό ανάγλυφο, μικρές καλλιεργούμενες εκτάσεις και ελάχιστες δυνατότητες για κτηνοτροφική ή αλιευτική εξέλιξη. Έτσι, δεν μπορεί με τα σημερινά δεδομένα να είναι ανταγωνιστική στους κλάδους του πρωτογενή της τομέα, ο οποίος πρέπει να σημειωθεί ότι έχει παραμεληθεί σημαντικά. Ακόμα, δεν ενδείκνυται για την ανάπτυξη μορφών μαζικού τουρισμού και δε διαθέτει τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία ανάλογης υποδομής. Σήμερα, η Β. Κάρπαθος και Σαρία έχει σχετικά μικρή τουριστική κίνηση και δεν αποτελεί ισχυρό πόλο έλξης ή βασικό τουριστικό προορισμό.

Η μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η Β. Κάρπαθος είναι ιδανική για την προώθηση ήπιων και εναλλακτικών τουριστικών τύπων, όπως του οικοτουρισμού, στη βάση του φυσικού και πολιτιστικού της πλούτου. Η διατήρηση και προβολή των ξεχωριστών γνωρισμάτων της περιοχής, πιθανόν να είναι το κλειδί για την προσέλκυση ελεγχόμενου ποιοτικού τουρισμού, που θα συνεισφέρει στην προστασία των στοιχείων της, θα οδηγήσει στην κοινωνική και οικονομική της ανάπτυξη και θα λειτουργήσει ως οδηγός ενάντια στην απομόνωση και στην εγκατάλειψη του τόπου από τους κατοίκους του.

6.1.3. Προσφορά του προτεινόμενου θεωρητικού μοντέλου

Με την παρούσα εργασία επιχειρείται η διατύπωση ενός ολοκληρωμένου θεωρητικού μοντέλου, το οποίο φαίνεται να είναι ρεαλιστικό για την εφαρμογή του σε

προστατευόμενους τόπους όπως της Β. Καρπάθου και Σαρίας. Οι διαστάσεις του μοντέλου (προστασία περιβάλλοντος, ενδυνάμωση τοπικής κοινότητας, περιβαλλοντική εκπαίδευση) καλύπτουν την αειφόρο οικοτουριστική ανάπτυξη μιας περιβαλλοντικά και πολιτιστικά ευαίσθητης περιοχής, συνδέοντας την προστασία του περιβάλλοντος, με την ευημερία της τοπικής κοινωνίας και την περιβαλλοντική ενημέρωση και ευαισθητοποίηση όλων των εμπλεκομένων.

Με αυτόν τον τρόπο το προτεινόμενο μοντέλο συμβάλλει στον επιστημονικό διάλογο για τον οικοτουρισμό και δημιουργεί ερευνητικό πεδίο για περαιτέρω εξέταση των παραγόντων του. Αναδεικνύει επίσης, τη σημασία που έχει η μελέτη των αντιλήψεων των ντόπιων κατοίκων για τον οικοτουρισμό στην υλοποίηση ανάλογων πρωτοβουλιών. Με την εξέταση των απόψεων των τοπικών κοινωνιών για τις παραμέτρους του οικοτουριστικού μοντέλου, μπορούν να εξαχθούν ικανά πορίσματα για τις πιθανότητες ευόδωσης του εγχειρήματος.

Στα πλαίσια αυτής της μελέτης διενεργήθηκε έρευνα με σκοπό να συναχθούν συμπεράσματα για τη στάση των μελών της τοπικής κοινότητας της Β. Καρπάθου για τον οικοτουρισμό, αλλά και για τις δυνατότητες εφαρμογής του στην περιοχή, αφού η επιτυχής οικοτουριστική ανάδειξη και ανάπτυξη της εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την αποδοχή του μοντέλου αυτού από τους κατοίκους της.

6.2. Περιορισμοί και δεσμεύσεις των ερευνητικών συμπερασμάτων

Ο οικοτουρισμός, όπως φαίνεται και από τη θεωρητική του ανάλυση, συνιστά ένα σύνθετο και πολύπλευρο φαινόμενο, τα επιμέρους στοιχεία του οποίου αλληλεξαρτώνται και αλληλεπιδρούν με ποικίλους τρόπους μεταξύ τους. Σημαντική προϋπόθεση για την εφαρμογή του είναι η συνεργασία των αρχών, της τουριστικής βιομηχανίας, των τουριστών και των ντόπιων. Γίνεται εμφανές λοιπόν, ότι υπάρχουν ορισμένοι περιορισμοί που αφορούν το σχεδιασμό και τη διενέργεια της παρούσας έρευνας. Συγκεκριμένα:

- Η μελέτη επικεντρώθηκε στις τρεις διαστάσεις του οικοτουρισμού, που τεκμηριώθηκαν ως οι βασικοί άξονες υλοποίησής του.
- Στα πλαίσια της συγκεκριμένης έρευνας δεν ήταν απολύτως εφικτό να καλυφθούν όλες οι εκφάνσεις των διαστάσεων του οικοτουριστικού μοντέλου με ερωτήσεις που θα μπορούσαν να απευθυνθούν στο σύνολο της τοπικής κοινωνίας της Β. Καρπάθου.

- Η έρευνα απευθύνθηκε μόνο στους ντόπιους κατοίκους της περιοχής μελέτης. Δε διερευνήθηκαν οι στάσεις και αντιλήψεις των μελών των υπόλοιπων ομάδων που συμμετέχουν στην υλοποίηση του οικοτουρισμού (τουρίστες, αρχές, φορείς).

Προτείνονται επομένως για περαιτέρω μελέτη τα παρακάτω:

- Εξέταση των μεταβλητών του οικοτουρισμού και κυρίως του τρόπου σύνδεσης και επιρροής τους στο τελικό αποτέλεσμα της οικοτουριστικής ανάπτυξης.
- Διεύρυνση του δείγματος και πιθανόν απογραφική έρευνα των στάσεων όλων των κατοίκων της περιοχής.
- Συγκέντρωση ερευνητικών δεδομένων και για τις υπόλοιπες ομάδες που παίζουν ρόλο στο οικοτουριστικό εγχείρημα.
- Εκλέπτυνση και εμπλουτισμός των ερευνητικών μέσων των επόμενων μελετών του τομέα, έχοντας ως οδηγό για το σχεδιασμό τους τα δεδομένα αυτής της εργασίας για την Κοινότητα της Ολύμπου Καρπάθου.

Επίσης, η στατιστική ανάλυση της έρευνας είναι περιγραφική και εξετάζει επαγωγικά πώς ορισμένοι μόνο κοινωνικοδημογραφικοί παράγοντες επηρεάζουν τις απαντήσεις των υποκειμένων. Έτσι, δεν αναζητήθηκε τυχόν διαφοροποίηση των απαντήσεων των υποκειμένων στην κάθε ερώτηση ξεχωριστά, σε σχέση με το μορφωτικό τους επίπεδο. Σε επόμενες μελέτες θα μπορούσε να διερευνηθεί η εξέταση των παραγόντων αυτών ή ακόμα να διερευνηθούν τα αίτια για τα οποία κάποιες μεταβλητές ασκούν επίδραση στη διαμόρφωση των στάσεων και αντιλήψεων των κατοίκων.

Τέλος, πρέπει να επισημανθούν ορισμένοι περιορισμοί στη δυνατότητα γενίκευσης και σε άλλες περιοχές των πορισμάτων που αποκομίζονται από τη συγκεκριμένη έρευνα. Καθεμιά διαφορετική περιοχή της Ελλάδας, στην οποία επιχειρείται η υλοποίηση μιας οικοτουριστικής πρωτοβουλίας, έχει τα δικά της διακριτά γνωρίσματα, που επηρεάζουν σε διαφορετικό βαθμό τις παραμέτρους που καθορίζουν την επιτυχή εφαρμογή του οικοτουρισμού. Για την ασφαλή γενίκευση των αποτελεσμάτων χρειάζεται να διενεργηθούν και άλλες παρόμοιες και συγκριτικές μελέτες σε διαφορετικούς τόπους και πληθυσμούς της Ελλάδας και με ποικίλο υπόβαθρο χαρακτηριστικών.

Με αυτόν τον τρόπο, θα ανιχνευθούν και θα κατανοηθούν πλήρως οι στάσεις και αντιλήψεις των τοπικών κοινωνιών και θα προαχθεί σημαντικά η γνώση για την

υλοποίηση του οικοτουριστικού εγχειρήματος σε περιβαλλοντικά και πολιτιστικά ευαίσθητες περιοχές.

6.3. Ερευνητικά συμπεράσματα και προτάσεις

6.3.1. Κεντρικό συμπέρασμα

Το κεντρικό συμπέρασμα, που προκύπτει από την εμπειρική διερεύνηση στην παρούσα μελέτη, είναι πως οι στάσεις και αντιλήψεις των κατοίκων της Κοινότητας Ολύμπου είναι σύμφωνες με τις αρχές του οικοτουρισμού και ότι τα χαρακτηριστικά σήμερα της τοπικής κοινωνίας της Β. Καρπάθου ευνοούν την υλοποίηση οικοτουριστικών πρωτοβουλιών. Οι κάτοικοι αποδέχονται το οικοτουριστικό μοντέλο για τη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής. Είναι αξιοσημείωτη η ιδιαίτερη σημασία που αποδίδουν στη διατήρηση και την προβολή των ξεχωριστών γνωρισμάτων του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος του τόπου, καθώς και η ένταση με την οποία εκδηλώνουν τις συγκεκριμένες επιλογές τους.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, η συνολική στάση των κατοίκων απέναντι στον οικοτουρισμό δεν επηρεάζεται από το φύλο και την επαγγελματική τους απασχόληση. Αντίθετα, ο τόπος μόνιμης κατοικίας εντός ή εκτός της περιοχής και το μορφωτικό επίπεδο ασκούν επίδραση στις αντιλήψεις τους για την εναλλακτική αυτή μορφή τουρισμού. Συγκεκριμένα, οι μη μόνιμοι κάτοικοι της Κοινότητας Ολύμπου είναι πιο θετικοί από τους μόνιμους κατοίκους της στην προοπτική για οικοτουριστική ανάπτυξη της Β. Καρπάθου. Επίσης, τα άτομα με γραμματικές γνώσεις τριτοβάθμιας εκπαίδευσης εκφράζουν πιο ευνοϊκή στάση για τον οικοτουρισμό από τους υπόλοιπους κατοίκους, ενώ δεν παρατηρείται διαφορά στις απόψεις μεταξύ των ατόμων με γραμματικές γνώσεις πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Πρέπει βέβαια να επισημανθεί ότι με βάση τα κοινωνικοδημογραφικά στοιχεία του δείγματος, το μορφωτικό επίπεδο και ο τόπος μόνιμης κατοικίας πιθανόν να συνδέονται ως χαρακτηριστικά των ίδιων ατόμων, αφού πολλοί από τους μη μόνιμους κατοίκους της περιοχής είναι με γραμματικές γνώσεις τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ οι περισσότεροι από τους μόνιμους κατοίκους της είναι με γραμματικές γνώσεις πρωτοβάθμιας ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Τα συμπεράσματα για καθέναν από τους τρεις άξονες του προτεινόμενου οικοτουριστικού μοντέλου δίνονται στις επόμενες ενότητες.

6.3.2. Συμπεράσματα σε σχέση με τον άξονα της προστασίας του περιβάλλοντος

Η τοπική κοινωνία της Κοινότητας Ολύμπου παρουσιάζεται περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένη και εκφράζει αντιλήψεις συμβατές με το οικοτουριστικό πλαίσιο για την προστασία του περιβάλλοντος. Οι κάτοικοι διάκεινται ευνοϊκά στην ανακήρυξη της Β. Καρπάθου και Σαρίας σε προστατευόμενη περιοχή, αφού θεωρούν πως μια τέτοια εξέλιξη λειτουργεί θετικά και για τη διατήρηση της φυσιογνωμίας αλλά και για τη μακροπρόθεσμη οικονομική βιωσιμότητα του χώρου αναφοράς.

Δέχονται τον περιορισμό ορισμένων δραστηριοτήτων τους, που αποτελούν απειλή για το φυσικό πλούτο της περιοχής, εκφράζοντας ισχυρή λεκτική δέσμευση για αυτό. Συμφωνούν επίσης, με την αναγκαιότητα της διενέργειας ελέγχων για την προστασία των οικολογικά ευαίσθητων στοιχείων της Β. Καρπάθου. Αναγνωρίζουν την αξία των ζωντανών οργανισμών και εκδηλώνουν την επιθυμία τους να μη διαταραχτεί η βιοποικιλότητα της περιοχής από την ανάπτυξη του τουρισμού. Καταγράφεται ωστόσο, ελλιπής ενημέρωση των κατοίκων για τον πλούτο και τη σημασία της ορνιθοπανίδας του τόπου, γεγονός που προβάλλει την ανάγκη για περαιτέρω ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας με την ανάδειξη αυτών των στοιχείων και την οργάνωση κατάλληλων προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Οι κάτοικοι της Β. Καρπάθου αντιλαμβάνονται ότι η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού και ο μεγάλος αριθμός τουριστών επιβαρύνουν σημαντικά τα οικοσυστήματα του τόπου. Δηλώνουν επίσης, πως οι τουρίστες οφείλουν και αυτοί να ενδιαφέρονται για τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος και να υιοθετούν περιβαλλοντικά υπεύθυνη συμπεριφορά. Μολαταύτα, δε συμφωνούν ιδιαίτερα με μια προσαρμοσμένη μικρή κλίμακα επισκεπτών στην περιοχή, αντιβαίνοντας σε μια από τις βασικές θέσεις του οικοτουρισμού. Την άποψη αυτήν την εκφράζουν πιο έντονα οι μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής και τα άτομα των οποίων το επάγγελμα σχετίζεται με τον τουρισμό, πιθανώς επειδή προσβλέπουν στην άνοδο του οικονομικού και βιοτικού επιπέδου τους με την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού στην περιοχή.

Το δεδομένο αυτό συμφωνεί με τα πορίσματα άλλων ερευνών, σύμφωνα με τα οποία οι ντόπιοι κάτοικοι στους μικρούς τόπους αντιμετωπίζουν θετικά την τουριστική ανάπτυξη, τουλάχιστον στα πρώτα της στάδια (Wall, 1996), και ακόμη ότι η ενημέρωση για τις πιθανές αρνητικές επιπτώσεις της (κοινωνικές, οικονομικές, φυσικές) δε

μειώνει την επιθυμία τους για αύξηση της τουριστικής κίνησης στην περιοχή τους (Campbell, 1999).

Σε κάθε περίπτωση, η παραπάνω διαπίστωση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι απαιτείται μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση και ενημέρωση των κατοίκων για τα οφέλη της αειφόρου ανάπτυξης, έτσι ώστε να γίνει συνείδηση ότι το μακροχρόνιο οικονομικό και κοινωνικό όφελος από τη διατήρηση των περιβαλλοντικών εισροών είναι μεγαλύτερο από το βραχυχρόνιο οικονομικό όφελος, στο οποίο οδηγεί η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού.

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας δείχνουν ότι το επάγγελμα επηρεάζει και γενικότερα τη στάση των ατόμων απέναντι στην προστασία του περιβάλλοντος. Αυτοί που δε σχετίζονται επαγγελματικά με τον τουρισμό, αποτυπώνουν πιο θετική στάση για τη διατήρηση της φύσης. Πιο θετική στάση επίσης, καταγράφουν οι μη μόνιμοι κάτοικοι της κοινότητας και τα άτομα με μορφωτικό επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Αντίθετα, το φύλο δε φαίνεται να επιδρά στη στάση των κατοίκων της Β. Καρπάθου για την προστασία του περιβάλλοντος. Τα ευρήματα σχετικά με το φύλο, έρχονται σε αντίθεση με τα συμπεράσματα άλλων μελετών (Hunter et al., 2004· Zelezny et al. 2000), αφού σύμφωνα με αυτά οι γυναίκες τείνουν περισσότερο από τους άντρες να έχουν περιβαλλοντικά προσανατολισμένη συμπεριφορά και να ενδιαφέρονται περισσότερο για τη φύση. Η διαφορά των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας ως προς το φύλο σε σχέση με άλλες μελέτες, ενδεχομένως να οφείλεται στο περιεχόμενο των ερωτήσεων της, το οποίο στο μεγαλύτερο μέρος του αφορά τη στάση των κατοίκων για το φυσικό και το κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον και όχι για τις καθημερινές τους οικιακές δραστηριότητες. Μια περαιτέρω μελέτη θα μπορούσε ίσως να συσχετίσει το συγκεκριμένο αποτέλεσμα με το γεγονός ότι ιστορικά η Β. Κάρπαθος παρουσιάζει στοιχεία μητριαρχικής κοινωνίας.

6.3.3. Συμπεράσματα σε σχέση με τον άξονα της ενδυνάμωσης της τοπικής κοινότητας

Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και η ανάπτυξη του οικοτουρισμού ανάγονται σε παράγοντες καλλιέργειας της αυτοεκτίμησης και του κύρους των κατοίκων απέναντι σε τρίτους, ενώ ευρύτερα αποτελούν στοιχεία οικονομικής, ψυχολογικής, κοινωνικής και πολιτικής ενδυνάμωσής τους.

Η τοπική κοινωνία της Β. Καρπάθου αναγνωρίζει την αξία τόσο του φυσικού όσο και του πολιτιστικού περιβάλλοντος του τόπου. Θεωρεί επίσης, πως αν τα στοιχεία αυτά χαθούν, θα σταματήσει η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής και θα ερημωθούν ακόμα περισσότερο οι οικισμοί της. Οι κάτοικοι δείχνουν να θέλουν να αλληλεπιδράσουν με τους επισκέπτες του τόπου τους. Αντιλαμβάνονται ότι το βασικό κίνητρο των τουριστών που επισκέπτονται την περιοχή είναι αφενός να απολαύσουν την ηρεμία, την ανθρώπινη επικοινωνία και τη σχέση με τη φύση και αφετέρου να έρθουν σε επαφή με τα λαογραφικά και πολιτιστικά στοιχεία της Β. Καρπάθου. Πιστεύουν ότι οι τουρίστες εκτιμούν ιδιαίτερα την αξία της τοπικής παράδοσης, γεγονός που τους ενδυναμώνει κοινωνικά και ψυχολογικά, και τους στηρίζει στην προσπάθεια για τη διαφύλαξή τους.

Οι κάτοικοι αναγνωρίζουν ακόμη, ότι η ενδυνάμωσή τους δεν μπορεί να βασιστεί στο να γίνει η Β. Κάρπαθος ένα μεγάλο τουριστικό κέντρο, δεδομένου ότι δεν πληρεί και τις προϋποθέσεις για κάτι τέτοιο. Πιστεύουν όμως ότι ορισμένες αξιόλογες παραλίες της, που βρίσκονται σε απόσταση από τους οικισμούς, πρέπει να αξιοποιηθούν κατάλληλα και να αναπτυχθούν τουριστικά ακόμα και με μεγάλες μονάδες, ώστε να προσφέρουν την απαραίτητη οικονομική και κοινωνική στήριξη στον τόπο. Τη συγκεκριμένη άποψη την εκφράζουν περισσότερο όσοι σχετίζονται με τα τουριστικά επαγγέλματα, στοχεύοντας ίσως στην αύξηση της επιχειρηματικής τους δραστηριότητας. Την ίδια στιγμή πάντως, η τοπική κοινωνία εκδηλώνει την επιθυμία της να μην εκφυλιστεί η Β. Κάρπαθος σε μια περιοχή μαζικού τουρισμού, που θα αλλοιώσει τα ξεχωριστά και διακριτά χαρακτηριστικά της. Δίνει έμφαση στο ότι τα έργα και οι προσφερόμενες τουριστικές υπηρεσίες πρέπει να είναι ανάλογες με τη φυσιογνωμία και την κλίμακα του τόπου.

Συμβατή με την οικοτουριστική αντίληψη είναι η θέση που εκφράζουν οι ντόπιοι κάτοικοι ότι επαγγελματικά προτιμούν να μην απασχολούνται αποκλειστικά με τις τουριστικές δραστηριότητες, αλλά να έχουν ένα συμπληρωματικό εισόδημα από αυτές. Σε αντίθεση όμως με το ιδανικό οικοτουριστικό σχήμα ενδυνάμωσης της τοπικής κοινότητας, θεωρούν ότι η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής δεν πρόκειται να ωφελήσει όλο τον πληθυσμό της, αλλά περισσότερο αυτούς που σχετίζονται με τον τουρισμό και δραστηριοποιούνται ανάλογα.

Πάντως, οι κάτοικοι θέλουν να έχουν ενεργό συμμετοχή στις αποφάσεις για το είδος και το βαθμό της τουριστικής εξέλιξης της Β. Καρπάθου. Τονίζουν τη σπουδαιότητα της ουσιαστικής συμμετοχής τους στο εγχείρημα και τη σημασία της συλλογικής

λήψης των αποφάσεων για τον τουρισμό και το περιβάλλον, ώστε σύμφωνα και με το θεωρητικό πλαίσιο του οικοτουρισμού να επιτυγχάνεται η πολιτική ενδυνάμωση των κατοίκων και να οδηγείται ο τόπος με άξονα το κοινωνικό όφελος. Τα αποτελέσματα συμφωνούν με τα ευρήματα άλλων ερευνών –αξίζει να αναφερθεί μελέτη που πραγματοποιήθηκε στο Εθνικό Πάρκο Δρυμού Πρεσπών (Trakolis, 2001)–, όπου οι ντόπιοι κάτοικοι επισημαίνουν την ανάγκη για διαχειριστικά σχήματα, στα οποία οι τοπικές κοινότητες θα συμμετέχουν ενεργά και θα έχουν ισότιμο ρόλο στις διαδικασίες σχεδιασμού και υλοποίησης.

Είναι χαρακτηριστικό ακόμα, ότι οι κάτοικοι της Β. Καρπάθου θεωρούν τους εαυτούς τους ώριμους για να κάνουν προτάσεις σχετικά με την ανάπτυξη και ανάδειξη του τόπου. Ενδεικτικά, προτείνουν τη δημιουργία ενός λαογραφικού μουσείου, το οποίο θα προβάλλει τα παραδοσιακά στοιχεία και θα διατηρεί και θα μεταδίδει την κληρονομιά του τόπου. Ωστόσο, παρά την επιθυμία τους για συμμετοχή, οι κάτοικοι αισθάνονται πως δεν έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν τη διαμόρφωση της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, φανερώνοντας με τη στάση τους αυτή ότι περισσότερο είναι «άτομα με εξωτερικό χώρο ελέγχου».

Ο χώρος ελέγχου (locus of control) ανακλά την αντίληψη που έχει ένα άτομο για το αν θεωρεί ότι μπορεί να επιφέρει αλλαγές μέσω της δικής του συμπεριφοράς (Hines et al., 1986, όπ. αναφ. στο Hwang et al., 2000· Kollmuss & Agyeman, 2002). Οι άνθρωποι με ισχυρό εσωτερικό χώρο ελέγχου πιστεύουν ότι οι πράξεις τους μπορούν να προκαλέσουν μεταβολές στις επικρατούσες καταστάσεις και συνθήκες. Τα ίδια άτομα έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να αναλάβουν οικολογικές δράσεις και να θέλουν να συμμετέχουν σε συγκεκριμένες ενέργειες, παρακινούμενα από εσωτερικά κίνητρα (Hsu & Roth, 1999). Οι άνθρωποι με εξωτερικό χώρο ελέγχου νιώθουν ότι οι πράξεις τους είναι χωρίς ιδιαίτερη σημασία, αφού, κατά την άποψή τους, οι αλλαγές μπορούν να επιτευχθούν πιο πολύ με την επέμβαση άλλων ισχυρών προσώπων (Θεός, κυβέρνηση), ή να συμβούν κατά τύχη και όχι ως αποτέλεσμα της προσωπικής τους συμπεριφοράς.

Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν να υπάρχει διαφορά στην έκφραση του χώρου ελέγχου των μελών της τοπικής κοινωνίας, σε σχέση με το φύλο και τον τόπο μόνιμης κατοικίας τους. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες, καθώς επίσης και οι μόνιμοι κάτοικοι της Β. Καρπάθου, χαρακτηρίζονται σε μεγαλύτερο βαθμό από έναν εξωτερικό χώρο ελέγχου. Όσον αφορά το φύλο, η στάση αυτή των γυναικών μπορεί ίσως να ερμηνευτεί, από τη μια ως αποτέλεσμα της διαφορετικής κοινωνικοποίησης των δύο

φύλων και της λειτουργίας τους μέσα στα πλαίσια των σχηματοποιημένων προσδοκιών του ρόλου τους (Zelezny et al., 2000), και από την άλλη με το ότι οι άντρες είναι περισσότερο ενεργοί σε περιβαλλοντικές οργανώσεις και δράσεις (Ozanne et al., 1999).

Πάντως, το φύλο δεν παρουσιάζεται στα ευρήματα της έρευνας να επηρεάζει και γενικότερα τη στάση και τις αντιλήψεις των κατοίκων για την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας μέσω της οικοτουριστικής ανάπτυξης. Το ίδιο συμβαίνει και με τον παράγοντα της επαγγελματικής ενασχόλησης με τον τουρισμό. Αντίθετα, ο τόπος μόνιμης κατοικίας εντός ή εκτός της περιοχής μελέτης και το μορφωτικό επίπεδο δείχνουν να ασκούν επίδραση. Οι μη μόνιμοι κάτοικοι και τα άτομα με μορφωτικό επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης έχουν πιο θετική άποψη για τον οικοτουρισμό ως μέσο για την ευημερία της τοπικής κοινωνίας και την ισόρροπη τουριστική ανάπτυξη της Β. Καρπάθου.

6.3.4. Συμπεράσματα σε σχέση με τον άξονα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης

Από την εμπειρική διερεύνηση προκύπτει ότι οι κάτοικοι της Κοινότητας Ολύμπου έχουν διαμορφωμένη θετική στάση για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και για τη σημασία της στην οικοτουριστική ανάπτυξη του τόπου. Σε αντίθεση με τους προηγούμενους άξονες, παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός ότι καμιά από τις υπό μελέτη κοινωνικοδημογραφικές μεταβλητές (φύλο, επαγγελματική απασχόληση, τόπος μόνιμης κατοικίας, μορφωτικό επίπεδο) δεν ασκεί επίδραση στις αντιλήψεις τους για το ρόλο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και ενημέρωσης.

Τα μέλη της τοπικής κοινωνίας είναι διατεθειμένα να αφιερώσουν χρόνο για να παρακολουθήσουν εκπαιδευτικά προγράμματα σχετικά με τον τουρισμό, τη φύση και τα μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος. Ανάλογη ενημέρωση για το περιβάλλον της περιοχής θεωρούν ότι πρέπει να έχουν οι επισκέπτες της Β. Καρπάθου και κυρίως οι πράκτορες που διακινούν τους τουρίστες στην περιοχή, ώστε να μπορούν να τους καθοδηγούν και να τους ενημερώνουν για το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Στόχος πιστεύουν ότι πρέπει να είναι η εκτίμηση και η διατήρηση της φύσης και της παράδοσης του τόπου.

Οι κάτοικοι έχουν τη διάθεση να παρέχουν πρόθυμα πληροφορίες στους επισκέπτες για τα ήθη, τα έθιμα και το περιβάλλον της Β. Καρπάθου, αλλά δεν είναι απόλυτα σίγουροι αν έχουν τις απαραίτητες ικανότητες για να μεταδώσουν με

υπεύθυνο τρόπο τα στοιχεία αυτά στους τουρίστες. Εμφανίζεται δηλαδή, επιτακτική η ανάγκη για τη σχετική ενημέρωση και επιμόρφωση των κατοίκων, ώστε μετά την απόκτηση των κατάλληλων δεξιοτήτων, να μπορούν να αναλάβουν οι ίδιοι τη διερμηνεία του περιβάλλοντος της Β. Καρπάθου, πράξη που θα τους ενδυναμώσει κοινωνικά και οικονομικά. Αυτό είναι σύμφωνο με πορίσματα άλλων μελετών (ενδεικτικά Walpole & Goodwin, 2000), στα οποία τονίζεται ότι οι αναπτυξιακοί στόχοι του οικοτουρισμού διασφαλίζονται, όταν προάγεται η τοπική συμμετοχή με την εκπαίδευση των κατοίκων σε θέματα γλώσσας και τοπικής ή φυσικής ιστορίας, καθώς και με την απόκτηση από μέρους τους επιχειρηματικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων κατασκευής και διάθεσης χειροποίητων τοπικών προϊόντων.

Τέλος, αναδεικνύεται σημαντική για την περιοχή η δημιουργία ενός κέντρου περιβαλλοντικής ενημέρωσης, η σπουδαιότητα του οποίου αναγνωρίζεται και από την τοπική κοινωνία. Η λειτουργία του μπορεί να προσφέρει σημαντικά στην ανακάλυψη του περιβάλλοντος και στην αλληλεπίδραση με αυτό, τόσο στα πλαίσια της τυπικής όσο και της άτυπης περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, παρέχοντας ενημέρωση και γόνιμο προβληματισμό, διοργανώνοντας δραστηριότητες και ευαισθητοποιώντας τους κατοίκους και τους επισκέπτες. Επίσης, μπορεί να παίζει καθοριστικό ρόλο, προβάλλοντας τον τόπο ως οικοτουριστικό προορισμό και συμβάλλοντας ενεργά στη διατήρηση της φυσιογνωμίας και στη βιώσιμη ανάπτυξη της Β. Καρπάθου.

6.4. Επίλογος

Ο οικοτουρισμός αποτελεί μια εναλλακτική μορφή τουρισμού, που οργανώνεται για μικρές ομάδες τουριστών, με κύριο κίνητρο την παρατήρηση και εκτίμηση της φύσης και των παραδοσιακών πολιτισμών που απαντώνται σε σχετικά ανενόχλητες φυσικές περιοχές. Με την εφαρμογή του επιδιώκεται να ελαχιστοποιηθούν οι αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό και το κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον και να διασφαλιστεί ότι η τουριστική ανάπτυξη δε θα υπερβεί τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής. Ο οικοτουρισμός χαρακτηρίζεται από την ισχυρή ερμηνεία του για την αειφόρο ανάπτυξη. Με την πρωτοβουλία του προωθούνται με βιώσιμο τρόπο τόσο η διατήρηση του περιβάλλοντος, όσο και η κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη του τόπου εφαρμογής του. Ευνοεί την ενεργό συμμετοχή των ντόπιων και ενισχύει την ευημερία της τοπικής κοινωνίας. Διακρίνεται για τα στοιχεία της ερμηνείας και ανάδειξης του περιβάλλοντος, ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο την περιβαλλοντική

συνειδητοποίηση όλων των εμπλεκομένων στην οικοτουριστική δραστηριότητα. Στηρίζεται στις επαρκείς γενικές γνώσεις για τα περιβαλλοντικά ζητήματα και ταυτόχρονα δημιουργεί ανάγκες για ενημέρωση και εκπαίδευση σε ειδικά θέματα περιβάλλοντος και αειφόρου ανάπτυξης.

Η εφαρμογή τού προτεινόμενου σε αυτήν τη μελέτη οικοτουριστικού μοντέλου, που αναπτύσσεται στους άξονες της *προστασίας του περιβάλλοντος*, της *ενδυνάμωσης της τοπικής κοινότητας* και της *περιβαλλοντικής εκπαίδευσης*, αποτελεί για τη φυσιογνωμία της προστατευόμενης περιοχής της Β. Καρπάθου και Σαρίας μια εξαιρετική αειφόρο προοπτική. Με την υλοποίησή του επιτυγχάνεται μια ήπια τουριστική ανάπτυξη, που συνδυάζει τη διατήρηση των οικολογικών στοιχείων και της παράδοσης του τόπου με την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας.

Μια από τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την επιτυχία τού μοντέλου είναι η αποδοχή του από τους κατοίκους της περιοχής, η οποία εξαρτάται από το βαθμό ευαισθητοποίησής τους σε σχέση με την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Η εξέταση των στάσεων και αντιλήψεων των κατοίκων της Κοινότητας Ολύμπου αναφορικά με τους τρεις βασικούς οικοτουριστικούς άξονες που επιχειρείται στην παρούσα εργασία, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι υπάρχει η ωριμότητα από την τοπική κοινωνία της Β. Καρπάθου για την αποδοχή ενός τέτοιου μοντέλου αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι κάτοικοι επιθυμούν τη διατήρηση των στοιχείων του φυσικού τοπίου και της παράδοσης του τόπου και εκφράζουν θετικές απόψεις για τον οικοτουρισμό και τις παραμέτρους του.

Είναι γεγονός ότι η οποιαδήποτε γενίκευση των εμπειρικών ευρημάτων απαιτεί τη διενέργεια επιπρόσθετων ερευνών, όπως αυτές προτείνονται και στις ενότητες του παρόντος κεφαλαίου. Παρά όμως τις επιφυλάξεις που δημιουργούν οι περιορισμοί της μελέτης, τα ευρήματα επιβεβαιώνουν τη βασική υπόθεση της εργασίας ότι οι ντόπιοι κάτοικοι σε περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές, όπως αυτή που μελετήθηκε, επιθυμούν την προστασία του περιβάλλοντος και διάκινται ευνοϊκά στην οικοτουριστική ανάπτυξη του τόπου τους. Για τις περιπτώσεις στις οποίες η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση είναι ήδη παρούσα, η ανάληψη πρωτοβουλιών περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε θέματα που αφορούν τις επιχειρηματικές οικοτουριστικές πρακτικές είναι σκόπιμη και ευπρόσδεκτη από τις τοπικές κοινωνίες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Al-Sayed, M., & Al-Langawi, A. (2003). Biological resources conservation through ecotourism development. *Journal of Arid Environments*, 54, 225-236.
- Αναστασάτος, Ν. (2005). *Σχολείο και Περιβάλλον: Από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Ατραπός.
- Ανδρεαδάκης, Ν.Σ., & Βάμβουκας, Μ.Ι. (2005). *Οδηγός για την εκπόνηση και τη σύνταξη γραπτής ερευνητικής εργασίας*. Αθήνα: Ατραπός.
- Ανδριώτης, Κ.Β. (2003). *Ποσοτική Έρευνα και Ανάλυση Δεδομένων με τη Χρήση του SPSS 11.5*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.
- ΑΝΔΩ (2002). *Μελέτη Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου: Κάρπαθος – Κάσος*. Ρόδος: Αναπτυξιακή Δωδεκανήσου.
- Björk, P. (2000). Ecotourism from a Conceptual Perspective, an Extended Definition of a Unique Tourism Form. *International Journal of Tourism Research*, 2, 189-202.
- Black, R., & King, B. (2002). Human Resource Development in Remote Island Communities: an Evaluation of Tour-guide Training in Vanuatu. *International Journal of Tourism Research*, 4, 103-117.
- Boo, E. (1991). Making Ecotourism Sustainable: Recommendations for Planning, Development, and Management. In T. Whelan (Ed.), *Nature Tourism: Managing for the Environment* (pp. 187-199). Washington: Island Press.
- Buckley, R. (2000). Neat Trends: Current Issues in Nature, Eco- and Adventure Tourism. *International Journal of Tourism Research*, 2, 437-444.
- Buckley, R. (2004a). Impacts positive and Negative: Links Between Ecotourism and Environment. In R. Buckley (Ed.), *Environmental Impacts of Ecotourism* (pp. 5-14). Oxfordshire, U.K.: CABI Publishing.
- Buckley, R. (2004b). Partnerships in Ecotourism: Australian Political Frameworks. *International Journal of Tourism Research*, 6, 75-83.
- Burger, J. (2000). Landscapes, tourism, and conservation. *The Science of the Total Environment*, 249, 39-49.
- Campbell, L.M. (1999). Ecotourism in Rural Developing Communities. *Annals of Tourism Research*, 26(3), 534-553.
- Ceballos-Lascuráin, H. (1996). *Tourism, ecotourism and protected areas: The state of nature-based tourism around the world and guidelines for its development*. Gland, Switzerland: IUCN.
- Clayton, C., & Mendelsohn, R. (1993). The Value of Watchable Wildlife: a Case study of McNeil River. *Journal of environmental Management*, 39, 101-106.

- Cohen, L., & Manion, L. (1997). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας* (μτφ. Χ. Μητσοπούλου, & Μ. Φιλοπούλου). Αθήνα: Μεταίχμιο-Έκφραση.
- Cottrell, S.P., & Graefe, A.R. (1997). Testing a Conceptual Framework of Responsible Environmental Behavior. *The Journal of Environmental Education*, 29(1), 17-27.
- Crabtree, B., & Bayfield, N. (1998). Developing sustainability indicators for mountain ecosystems: a study of the Cairngorms, Scotland. *Journal of Environmental Management*, 52, 1-14.
- Γεωργόπουλος, Α. (2000). *Γη, Ένας Μικρός και Εύθραυστος Πλανήτης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γεωργόπουλος, Α. (2002). *Περιβαλλοντική ηθική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γεωργόπουλος, Α., & Τσαλίκη, Ε. (1993). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Αρχές - Φιλοσοφία - Μεθοδολογία - Παιχνίδια και Ασκήσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Δημητρίου, Α. (2002). Πολυσημαντική θεώρηση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και τα προβλήματα της στην εκπαιδευτική διαδικασία. Στο: Ν. Πολεμικός, Μ. Καϊλα, & Φ. Καλαβάσης (Επιμ.), *Εκπαιδευτική, Οικογενειακή και Πολιτική Ψυχοπαθολογία* (τόμ. Γ': Αποκλίσεις στο χώρο της εκπαίδευσης, σελ. 257-275). Αθήνα: Ατραπός.
- Diamantis, D. (1998a). Consumer Behavior and ecotourism Products. *Research Notes. Annals of Tourism Research*, 25(2), 515-528.
- Diamantis, D. (1998b). Environmental Auditing: A tool in ecotourism development. *Eco-Management and Auditing*, 5, 15-21.
- Diamantis, D. (2000). Ecotourism and Sustainability in Mediterranean Islands. *Thunderbird International Business Review*, 42(4), 427-443.
- Dietz, T., Kalof, L., & Stern, P.C. (2002). Gender, Values, and Environmentalism. *Social Science Quarterly*, 83(1), 353-364.
- Dimopoulos, D.I., & Pantis, J.D. (2003). Knowledge and Attitudes Regarding Sea Turtles in Elementary Students on Zakynthos, Greece. *The Journal of Environmental Education*, 34 (3), 30-38.
- Dowling, R.K. (2000). Developing Ecotourism into the Millennium. Conference Reports. *International Journal of Tourism Research*, 2, 203-208.
- Drake, S. (1991). Local Participation in Ecotourism Projects. In T. Whelan (Ed.), *Nature Tourism: Managing for the Environment* (pp. 132-163). Washington: Island Press.
- ΕΚΠΑΑ (2001a). *Βιώσιμη Ελλάδα και το Μεσογειακό Σχέδιο Δράσης – Κείμενα Εργασίας Αριθμός 9*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης.
- ΕΚΠΑΑ (2001b). *Ελλάδα: Η Κατάσταση του Περιβάλλοντος – Μια συνοπτική έκθεση*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης.

- ΕΚΠΑΑ (2003). *Σχέδιο Έκθεσης Δεικτών Αειφορίας – Ελλάδα 2003*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης.
- ΕΟΕ (1994). *Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά της Ελλάδας: Μία Γνωριμία με τους Σημαντικούς Βιοτόπους της Ελλάδας*. Αθήνα: Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία.
- ΕΟΤ/WWF Ελλάς (2000). *Σχεδιασμός Δράσεων Πιλοτικού Χαρακτήρα για την Ανάπτυξη του Οικολογικού Τουρισμού*. Αθήνα: Υπουργείο Ανάπτυξης - Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού.
- Epler Wood, M.E. (2002). *Ecotourism: Principles, Practices & Policies for Sustainability*. UNEP-TIES: United Nations Publication.
- ΕΣΥΕ (Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας). Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <http://www.statistics.gr/StatMenu.asp> (2/8/2005).
- Fennell, D.A. (2001). *Οικοτουρισμός* (επιμ. Σ. Καραγιάννης, μτφ. Α. Αποστολοπούλου). Αθήνα: Έλλην.
- Fennell, D.A. (2002). *Ecotourism Programme Planning*. Oxon U.K.: CABI Publishing.
- Fennell, D.A., & Butler, R.W. (2003). A Human Ecological Approach to Tourism Interactions. *International Journal of Tourism Research*, 5, 197-210.
- Fokiali, P. (1997). Tourism and Environment. *Hellenic Foundation for European and Foreign Policy, Occasional Paper 97(9)*.
- Fokiali, P. (1998). Survival of Tourism in the Mediterranean: the Example of Rhodes. *First International Scientific Congress "Tourism and Culture for Sustainable Development"*, Athens, March 19-21.
- Fokiali, P. (2003). Tourism and Sustainable Development in the Mediterranean – The Case of Rhodes: Too Late for Research in Carrying Capacity? *Prelude*, 45, 15-34.
- Fokiali-Tsolakidis, P. (1989). Carrying Capacity of Tourism into the Dodecanese: The Employment Factor. *International Conference on Tourism and Environment*, Tenerife, October 12-15.
- Font, X., & Tribe, J. (2001). Promoting Green Tourism: the Future of Environmental Awards. *International Journal of Tourism Research*, 3, 9-21.
- Giddings, B., Hopwood, B., & O'Brien, G. (2002). Environment, Economy and Society: Fitting them together into sustainable development. *Sustainable Development*, 10, 187-196.
- Goodwin, H., & Roe, D. (2001). Tourism, Livelihoods and Protected areas: Opportunities for Fair-trade Tourism in and Around National Parks. *International Journal of Tourism Research*, 3, 377-391.
- Gössling, S. (1999). Ecotourism: a means to safeguard biodiversity and ecosystem functions? *Ecological Economics*, 29, 303-320.
- Hampton, M.P. (2005). Heritage, Local Communities and Economic Development. *Annals of Tourism Research*, 32(3), 735-759.

- Hayes, B.C. (2001). Gender, Scientific knowledge, and Attitudes toward the Environment: A Cross-National analysis. *Political Research Quarterly*, 54(3), 657-671.
- Heath, M.F., & Evans, M.I. (Eds.) (2000). *Important Bird Areas in Europe: Priority sites for conservation* (Vol. 2: Southern Europe). Cambridge, UK: BirdLife International.
- Howard, K., & Sharp, J.A. (2001). *Η Επιστημονική Μελέτη: Οδηγός σχεδιασμού και διαχείρισης πανεπιστημιακών ερευνητικών εργασιών* (μτφ. Β.Π. Νταλάκου, επιμ. Κ.Μ. Σοφούλης). Αθήνα: Gutenberg.
- Howitt, D., & Cramer, D. (2003). *Στατιστική με το SPSS 11 για WINDOWS* (μτφ. Κ. Καρανικόλας). Αθήνα: Κλειδάριθμος.
- Hsu, S.-J., & Roth, R.E. (1999). Predicting Taiwanese Secondary Teachers' Responsible Environmental Behavior Through Environmental Literacy Variables. *The Journal of Environmental Education*, 30(4), 11-18.
- Hunter, C. (1997). Sustainable Tourism as an Adaptive Paradigm. *Annals of Tourism Research*, 24(4), 850-867.
- Hunter, L.M., Hatch, A., & Johnson, A. (2004). Cross-National Gender Variation in Environmental Behaviors. *Social Science Quarterly*, 85(3), 677-694.
- Hwang, Y.-H., Kim, S.-I., & Jeng, J.-M. (2000). Examining the Causal Relationships Among Selected Antecedents of Responsible Environmental Behavior. *The Journal of Environmental Education*, 31(4), 19-25.
- Θεοδωροπούλου, Ε., & Αποστολόπουλος, Κ.Δ. (2003). Συνδυασμός Οικο-αγροτουρισμού και Βιολογικής Γεωργίας: μια Εναλλακτική Μορφή Ανάπτυξης της Ελληνικής Υπαίθρου. Στο: Η. Μπεριάτος & Δ. Ψαλτόπουλος (Επιμ.), *Περιβάλλον και Ανάπτυξη της Υπαίθρου: Οικονομικές, Γεωγραφικές και Περιβαλλοντικές Πτυχές* (σελ. 154-165). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Θεοδωροπούλου, Ε., & Καΐλα, Μ. (2005). Προς μια Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στη βάση της αρχής της σύνδεσης των γνώσεων. Στο: Μ. Καΐλα, Ε. Θεοδωροπούλου, Α. Δημητρίου, Γ. Ξανθάκου, & Ν. Αναστασάτος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, ερευνητικά δεδομένα και εκπαιδευτικός σχεδιασμός* (σελ. 23-34). Αθήνα: Ατραπός.
- Καΐλα, Μ., & Θεοδωροπούλου, Ε. (1997). *Ο εκπαιδευτικός*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καλαϊτζίδης, Δ., & Ουζούνης, Κ. (2000). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Θεωρία και πράξη*. Ξάνθη: Σπανίδα.
- Καραβέλλας, Δ., Κατσαδωράκης, Γ., Μαραγκού, Π., Νάντσου, Θ., & Σβορώνου, Ε. (2003). *Διαχείριση Προστατευόμενων Περιοχών: Οδηγός Ορθής Πρακτικής*. Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ/WWF Ελλάς.

- Karagiannis, S., & Apostolou, A. (2004). Knowledge Management in Eco-tourism: A Case Study. In D. Karagiannis & U. Reimer (Eds.), *Practical Aspects of Knowledge Management* (pp. 508-521). Vienna, Austria: Proceedings 5th International Conference, December 2-3.
- Καραμέρης, Α. (χ.χ.). Προϋποθέσεις και προοπτικές ανάπτυξης του οικοτουρισμού. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <http://www.ecotour.gr/WhitePaperEcotourism.doc> (8/3/2005).
- Kimmel, J.R. (1999). Ecotourism as Environmental Learning. *The Journal of Environmental Education*, 30(2), 40-44.
- Kiss, A. (2004). Is community-based ecotourism a good use of biodiversity conservation funds? Opinion. *Trends in Ecology and Evolution*, 19(5), 232-237.
- Knapp, D., Volk, T.L., & Hungerford, H.R. (1997). The Identification of Empirically Derived Goals for Program Development in Environmental Interpretation. *The Journal of Environmental Education*, 28(3), 24-34.
- Κοινότητα Ολύμπου (2002). *Μελέτη Δημιουργίας Δικτύου Πεζοπορικών Διαδρομών στη Βόρεια Κάρπαθο*. Όλυμπος Καρπάθου: ΤΕ Ατραπός.
- Κοκκώσης, Χ., & Τσάρτας, Π. (2001). *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*. Αθήνα: Κριτική.
- Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2002). Mind the Gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research*, 8(3), 239-260.
- Κομίλης, Π.Ε. (2001). *Οικοτουρισμός: Η εναλλακτική προοπτική αιεφόρου τουριστικής ανάπτυξης*. Αθήνα: Προπομπός.
- Κουτσούμπας, Δ. (2005). Θαλάσσια βιοποικιλότητα και βιώσιμη ανάπτυξη στη Μεσόγειο ως άξονες για Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Στο: Μ. Καΐλα, Ε. Θεοδοροπούλου, Α. Δημητρίου, Γ. Ξανθάκου, & Ν. Αναστασάτος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, ερευνητικά δεδομένα και εκπαιδευτικός σχεδιασμός* (σελ. 448-465). Αθήνα: Ατραπός.
- Krauss, G.H. (1995). Tourism and waterfront renewal: assessing residential perception in Newport, Rhode Island, USA. *Ocean & Coastal Management*, 26(3), 179-203.
- Κυριαζή, Ν. (2005). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών* (8^η έκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Li, W. (2004). Environmental management indicators for ecotourism in China's nature reserves: A case study in Tianmushan Nature Reserve. *Tourism Management*, 25, 559-564.
- Lim, C., & McAleer, M. (in press). Ecologically sustainable tourism management. *Environmental Modeling & Software*, pp. 8.

- Lindberg, K., Enriquez, J., & Sproule, K. (1996). Ecotourism Questioned: Case Studies from Belize. *Annals of Tourism Research*, 23(3), 543-562.
- Littlefair, C. (2004). Reducing Impacts Through Interpretation, Lamington National Park. In R. Buckley (Ed.), *Environmental Impacts of Ecotourism* (pp. 297-307). Oxfordshire, U.K.: CABI Publishing.
- Loon, R.M., & Polakow, D. (2001). Ecotourism Ventures: Rags or Riches? *Annals of Tourism Research*, 28(4), 892-907.
- Μαντζάρα, Μπ., & Κωνσταντιανός, Β. (2001). Οι υδατικοί πόροι της Μεσογείου. Στο: Μ. Μοδινός (Επιμ.), *Η Οικογεωγραφία της Μεσογείου* (σελ. 213-232). Αθήνα: Στοχαστής.
- Masberg, B.A., & Savige, M. (1996). Incorporating Ecotourist Needs Data Into the Interpretive Planning Process. *The Journal of Environmental Education*, 27, 34-40.
- Mason, J. (2003). *Η Διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας* (μτφ. Ε. Δημητριάδου, επιμ. Ν. Κυριαζή). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- McDaniel J., & Alley, K.D. (2005). Connecting local environmental knowledge and land use practises: A human ecosystem approach to urbanization in West Georgia. *Urban Ecosystems*, 8, 23-38.
- McIntyre, G., Hetherington, A., & Inskeep, E. (1993). *Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners*. Madrid, Spain: WTO.
- McKercher, B. (2002). Towards a Classification of Cultural Tourists. *International Journal of Tourism Research*, 4, 29-38.
- Mieczkowski, Z. (1995). *Environmental Issues of Tourism and Recreation*. Lanham, Maryland: University Press of America.
- Μιχαλοπούλου, Κ. (2002). *Κλίμακες Μετρήσεως Στάσεων* (3^η έκδ.). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μπόζος, Σ., & Τζουάνου-Τζάκου, Χ. (2004). *Ελληνικές Περιοχές Natura 2000 και οι Φορείς Διαχείρισής τους*. Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ.
- Mühlhäusler, P., & Peace, A. (2001). Discourses of ecotourism: the case of Fraser Island, Queensland. *Language & Communication*, 21, 359-380.
- Müllner, A., Linsenmair, K.E., & Wikelski, M. (2004). Exposure to ecotourism reduces survival and affects stress response in hoatzin chicks (*Opisthocomus hoazin*). *Biological Conservation*, 118, 549-558.
- Niesenbaum, R.A., & Gorka, B. (2001). Community-Based Eco-Education: Sound Ecology and Effective Education. *The Journal of Environmental Education*, 33(1), 12-16.
- Ντάφης, Σ., Παπαστεργιάδου, Ε., Γεωργίου, Κ., Μπαμπαλώνας, Δ., Γεωργιάδης, Θ., Παπαγεωργίου, Μ., Λαζαρίδου, Θ., & Τσιαούση, Β. (1997). *Οδηγία 92/43/ΕΟΚ Το Έργο Οικοτόπων στην Ελλάδα: Δίκτυο ΦΥΣΗ 2000*. Αθήνα: Γενική Διεύθυνση ΧΙ

- Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων – Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας – Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων Υγροτόπων.
- Ξανθάκου, Γ., & Αναστόπουλος, Χ. (2002). Από την περιβαλλοντική αγωγή στην αγωγή για τη βιωσιμότητα: η ελληνική παθογένεια στο δημοτικό σχολείο. Στο: Ν. Πολεμικός, Μ. Καΐλα, & Φ. Καλαβάσης (Επιμ.), *Εκπαιδευτική, Οικογενειακή και Πολιτική Ψυχοπαθολογία* (τόμ. Γ': Αποκλίσεις στο χώρο της εκπαίδευσης, σελ. 276-288). Αθήνα: Ατραπός.
- Ξανθάκου, Γ., & Καΐλα, Μ. (2002). *Το δημιουργικής επίλυσης πρόβλημα*. Αθήνα: Ατραπός.
- Obua, J. (1997). The Potential, Development and Ecological Impact of Ecotourism in Kibale National Park, Uganda. *Journal of Environmental Management*, 50, 27-38.
- Ogutu, Z.A. (2002). The Impact of Ecotourism on Livelihood and Natural Resource Management in Eselenkei, Amboseli Ecosystem, Kenya. *Land Degradation & Development*, 13, 251-256.
- Olindo, P. (1991). The Old Man of Nature Tourism: Kenya. In T. Whelan (Ed.), *Nature Tourism: Managing for the Environment* (pp. 23-38). Washington: Island Press.
- Orams, M.B. (1995). Towards a more desirable form of ecotourism. *Tourism Management*, 16(1), 3-8.
- Orams, M.B., & Hill, G.J.E. (1998). Controlling the Ecotourist in a Wild Dolphin Feeding Program: Is Education the Answer? *The Journal of Environmental Education*, 29(3), 33-38.
- Ozanne, L.K., Humphrey, C.R., & Smith, P.M. (1999). Gender, Environmentalism, and Interest in Forest Certification: Mohai's Paradox Revisited. *Society & Natural Resources*, 12, 613-622.
- Palmer, J.A. (1998). *Environmental Education in the 21st Century: Theory, practice, progress and promise*. London and New York: Routledge.
- Παπαδημητρίου, Β. (1998). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Σχολείο: Μια Διαχρονική Θεώρηση*. Αθήνα: Τυπωθήτω - Γ. Δάρδανος.
- Παπακωνσταντινίδης, Λ.Α. (2002). *Εναισθητοποιημένη Τοπική Κοινωνία*. Αθήνα: Τυπωθήτω - Γ. Δάρδανος.
- Παρασκευόπουλος, Ι.Ν. (1984). *Στοιχεία Περιγραφικής και Επαγωγικής Στατιστικής*. Αθήνα: Ιδίου.
- Παρασκευόπουλος, Ι.Ν. (1993a). *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας* (τόμ. Α'). Αθήνα: Ιδίου.
- Παρασκευόπουλος, Ι.Ν. (1993b). *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας* (τόμ. Β'). Αθήνα: Ιδίου.

- Parpairis, A.D. (1998). The Concept of Carrying Capacity of Tourism Development in Coastal Ecosystems. Paper presented at the *Kriton Curi International Symposium on Environmental Management in the Mediterranean Region*, June 18-20, Antalya, Turkey.
- Pepper, D. (1996). *Modern Environmentalism*. London: Routledge.
- Reid, D.G., Mair, H., & George, W. (2004). Community Tourism Planning: A Self-Assessment Instrument. *Annals of Tourism Research*, 31(3), 623-639.
- Ross, S., & Wall, G. (1999a). Ecotourism: towards congruence between theory and practice. *Tourism Management*, 20, 123-132.
- Ross, S., & Wall, G. (1999b). Evaluating ecotourism: The case of North Sulawesi, Indonesia. *Tourism Management*, 20, 673-682.
- Rovinski, Y. (1991). Private Reserves, Parks, and Ecotourism in Costa Rica. In T. Whelan (Ed.), *Nature Tourism: Managing for the Environment* (pp. 39-57). Washington: Island Press.
- Ryan, C. (2002). Equity, management, power sharing and sustainability – issues of the ‘new tourism’. *Tourism Management*, 23, 17-26.
- Ryel, R., & Grasse, T. (1991). Marketing Ecotourism: Attracting the Elusive Ecotourist. In T. Whelan (Ed.), *Nature Tourism: Managing for the Environment* (pp. 164-186). Washington: Island Press.
- Σβορώνου, Ε. (2003). *Μέθοδοι Διαχείρισης του Οικοτουρισμού και του Τουρισμού σε Προστατευόμενες Περιοχές*. Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ/WWF Ελλάς.
- Scheyvens, R. (1999). Ecotourism and the empowerment of local communities. *Tourism Management*, 20, 245-249.
- Sirakaya, E. (1997). Attitudinal Compliance with Ecotourism Guidelines. *Annals of Tourism Research*, 24(4), 919-950.
- Σκαναβή, Κ., & Σαρρή, Ε. (2003). Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Από το Ρίο στο Γιοχάνεσμπουργκ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 133, 77-88.
- Spangenberg, J.H. (2004). Reconciling Sustainability and Growth: Criteria, indicators, policies. *Sustainable Development*, 12, 74-86.
- Στάμου, Γ.Α., & Παρασκευόπουλος, Σ. (2005). Αναπαραστάσεις της περιβαλλοντικής προστασίας στο λόγο επισκεπτών της προστατευόμενης περιοχής του δάσους της Δαδιάς: Η κριτική ανάλυση λόγου στη μελέτη της οικοτουριστικής εμπειρίας. Στο: Μ. Καΐλα, Ε. Θεοδωροπούλου, Α. Δημητρίου, Γ. Ξανθάκου, & Ν. Αναστασάτος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, ερευνητικά δεδομένα και εκπαιδευτικός σχεδιασμός* (σελ. 125-135). Αθήνα: Ατραπός.
- TIES (2000). Ecotourism statistical fact sheet. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο του *The International Ecotourism Society*: <http://www.ecotourism.org/research/stats/files/stats.pdf> (6/6/2005).

- Trakolis, D. (2001). Local people's perceptions of planning and management issues in Prespes Lakes National Park, Greece. *Journal of Environmental Management*, 61, 227-241.
- Τσαμπούκου-Σκαναβή, Κ. (2004). *Περιβάλλον και Κοινωνία: Μια σχέση σε αδιάκοπη εξέλιξη*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.
- Τσάντας, Ν., Μουσιάδης, Χ., Μπαγιάτης, Ν., & Χατζηπαντελής, Θ. (1999). *Ανάλυση Δεδομένων με τη Βοήθεια Στατιστικών Πακέτων SPSS 7.5 Excel '97 S-Plus 3.3*. Θεσσαλονίκη: Ζήτη.
- Tsaur, S.-H., Lin, Y.-C., & Lin, J.-H. (in press). Evaluating ecotourism sustainability from the integrated perspective of resource, community and tourism. *Tourism Management*, pp. 14.
- Twidale, C.R. & Bourne, J.A. (2003). Commentary: practices, problems and principles for ecotourism – a case study. *Tourism Geographies*, 5(4), 482-492.
- ΥΠΕΧΩΔΕ (χ.χ.). *Η Οδηγία των Οικοτόπων 92/43/ΕΟΚ και το Δίκτυο NATURA 2000*. Αθήνα: Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.
- ΥΠΕΧΩΔΕ/ΜΟμ (χ.χ.). *Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη Β. Καρπάθου – Σαρίας*. Αθήνα: Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.
- UNCED (1992: Rio de Janeiro, Brazil) (1993). *Agenda 21: programme of action for sustainable development: Rio Declaration on Environment and Development: Statement of Forest Principles: the final text of agreements negotiated by governments at the United Nations Conference on Environment and Development (UNCED), 3-14 June 1992, Rio de Janeiro, Brazil*. New York: United Nations Department of Public Information.
- UNEP (2004). *Μέθοδοι και Εργαλεία για τις Μελέτες Συστημικής Ανάλυσης και Ανάλυσης Προοπτικών στη Μεσόγειο* (μτφ. Γ. Σπιλάνης & Β. Παπακριβόπουλος, επιμ. Γ. Σπιλάνης). Αθήνα: Τυπωθήτω-Γ. Δάρδανος.
- Van Es, J.C., Lorence, D.P., Morgan, G.W., & Church, J.A. (1996). Don't Know Responses in Environmental Surveys. *The Journal of Environmental Education*, 27(3), 13-18.
- Wall, G. (1996). Perspectives on tourism in selected Balinese villages. *Annals of Tourism Research*, 23(1), 123-137.
- Wallace, G.N., & Pierce, S.M. (1996). An Evaluation of Ecotourism in Amazonas, Brazil. *Annals of Tourism Research*, 23(4), 843-873.
- Walpole, M.J., & Goodwin, H.J. (2000). Local economic impacts of dragon tourism in Indonesia. *Annals of Tourism Research*, 27(3), 559-576.
- Wearing, S., & Neil, J. (1999). *Ecotourism: Impacts, Potentials and Possibilities*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Weaver, D.B. (April, 2001). Ecotourism as Mass Tourism: Contradiction or Reality? *Cornell University*, 104-112.

- WTO (1997). *International Tourism: A Global Perspective*. Madrid, Spain: World Tourism Organization.
- WTO (2001). *Sustainable Development of Ecotourism: A Compilation of Good Practices*. Madrid, Spain: World Tourism Organization.
- WTO (2004). *International Tourism: The Great Turning Point* (Vol. 3). Madrid, Spain: World Tourism Organization.
- WWF Ελλάς (2004). *Αξιολόγηση του Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών της Ελλάδας: Από τη θεωρία στην πράξη. Κείμενο Πολιτικής*. Αθήνα: WWF Ελλάς.
- Φύλιας, Β. (Εποπτ.) (2001). *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις Τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών* (2^η έκδ.). Αθήνα: Gutenberg.
- Φλογαίτη, Ε. (1993). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.
- Φώκιαλη, Π., Ξανθάκου, Γ., Καμπουροπούλου, Μ., Γκόβαρης, Χ., & Καϊλα, Μ. (2004). Η αειφόρος ανάπτυξη στην εκπαίδευση: Προσέγγιση στα πλαίσια ενός διαθεματικού εκπαιδευτικού προγράμματος. Στο: Χ. Γκόβαρης, Κ. Βρατσάλης, & Μ. Καμπουροπούλου (Επιμ.), *Επιστήμη και Τέχνη* (σελ. 99-116). Αθήνα: Ατραπός.
- Φώκιαλη-Τσολακίδου, Π. (1988, Δεκέμβριος). Επιδράσεις του τουρισμού στην ανάπτυξη: Η περίπτωση της Δωδεκανήσου. *Τουρισμός και Οικονομία*, 108-117.
- Φώκιαλη-Τσολακίδου, Π. (1994). Διεθνής ανταγωνισμός στον τουρισμό και διεθνείς τάσεις. *Οικονομικά Χρονικά*, 77, 21-27.
- Zelezny, L.C., Chua, P.-P., & Aldrich, C. (2000). Elaborating on Gender Differences in Environmentalism. *Journal of Social Issues*, 56(3), 443-457.
- Zimmermann, L.K. (1996). Knowledge, Affect, and the Environment: 15 Years of Research (1979-1993). *The Journal of Environmental Education*, 27(3), 41-44.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ⁸⁴

---

⁸⁴ Το ερωτηματολόγιο παρατίθεται με προσαρμοσμένα διαστήματα και μεγέθη γραμματοσειρών.

Όλυμπος Καρπάθου, 10-8-2005.

Αγαπητέ/ή φίλε/η,

Ονομάζομαι Γιώργος Πιπίνος και κατάγομαι από τη Ρόδο. Είμαι δάσκαλος και μεταπτυχιακός φοιτητής του Πανεπιστημίου Αιγαίου στην «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση». Στα πλαίσια της διπλωματικής μου εργασίας μελετώ τον οικοτουρισμό στις προστατευόμενες περιοχές και ειδικότερα τη δυνατότητα για οικοτουριστική ανάπτυξη στην περιοχή Natura 2000 της Β. Καρπάθου.

Ο οικοτουρισμός είναι μια μορφή τουρισμού που σε αντίθεση με το μαζικό τουρισμό οργανώνεται για μικρές ομάδες τουριστών σε σχετικά αδιάταραχτες φυσικές περιοχές. Θεωρητικά τουλάχιστον επιδιώκει την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, την απόλαυση αυτών των στοιχείων από τους τουρίστες χωρίς να τα εξαντλούν ή να τα υποβαθμίζουν, την ευημερία της τοπικής κοινωνίας, και την ενίσχυση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης τόσο των επισκεπτών όσο και των κατοίκων.

Υπάρχει πραγματικά πολύ μεγάλη ελληνική και ξένη βιβλιογραφία για τον οικοτουρισμό, όπως και πάρα πολλές σχετικές ιστοσελίδες στο διαδίκτυο. Πιστεύω όμως ότι και η έρευνα αυτή που αναφέρεται στην περιοχή σου θα είναι ιδιαίτερα χρήσιμη.

Γι' αυτό, χωρίς να χρειάζεται να έχεις ακούσει ή να γνωρίζεις οπωσδήποτε κάτι για τον οικοτουρισμό, θα ήθελα να μου πεις την άποψή σου για ορισμένα βασικά στοιχεία της οικοτουριστικής ανάπτυξης, που αφορούν: α) την ευημερία της τοπικής κοινότητας, β) την προστασία του περιβάλλοντος, και γ) την περιβαλλοντική εκπαίδευση. Για το σκοπό αυτό σου επισυνάπτω ένα ερωτηματολόγιο, το οποίο θα πρέπει να σου τονίσω από την αρχή ότι είναι ανώνυμο, και θα σε παρακαλούσα να διαβάσεις προσεκτικά τις προτάσεις του και να σημειώσεις αν συμφωνείς ή διαφωνείς με καθεμιά από αυτές.

Μπορείς να κρατήσεις αυτήν την πρώτη σελίδα του ερωτηματολογίου με τα στοιχεία μου και να επικοινωνήσεις μαζί μου όποτε θέλεις για οποιαδήποτε πληροφορία σχετικά με τον οικοτουρισμό ή για να μάθεις τα συνολικά αποτελέσματα της έρευνας μετά την ολοκλήρωση της (υπολογίζω ότι θα έχω τελειώσει την επεξεργασία των στοιχείων μέχρι το τέλος του χρόνου).

Η διεύθυνσή μου είναι: Κυρά της Ρω 4
85100 Ρόδος

το τηλέφωνό μου: 22410 67686

και το e-mail μου: gripinos@rhodes.aegean.gr

Σε ευχαριστώ πολύ για τη συνεργασία σου.

ΤΜΗΜΑ Α΄

Στο πρώτο τμήμα του ερωτηματολογίου έχουν περιληφθεί οι ερωτήσεις για τον οικοτουρισμό, που αφορούν την ευημερία της τοπικής κοινότητας.

Για καθεμιά από αυτές επέλεξε με κάποιο σημάδι στο κατάλληλο κουτάκι (π.χ.) μια μόνο από τις θέσεις που σε εκφράζει περισσότερο και που είναι: α) Συμφωνώ απολύτως, β) Συμφωνώ, γ) Δεν είμαι σίγουρος/η, δ) Διαφωνώ, ε) Διαφωνώ απολύτως.

	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Δεν είμαι σίγουρος/η	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως
1. Θεωρώ πρότυπο για τον τόπο μου τα μεγάλα τουριστικά κέντρα της Δωδεκανήσου (Ρόδο και Κω).	☐	☐	☐	☐	☐
2. Μερικές περιοχές στον τόπο μου (όπως του Αγίου Μηνά) πρέπει να αναπτυχθούν τουριστικά με μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Είναι αναπόφευκτο ότι τα οικονομικά οφέλη από τον τουρισμό τα απολαμβάνουν στο μεγαλύτερο μέρος τους ορισμένες οικογένειες ή επιχειρηματίες.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Οι τουρίστες που προτιμούν την περιοχή μας πρέπει να έχουν διαφορετικές προτιμήσεις από αυτούς που πάνε σε τουριστικά κέντρα όπως η Ρόδος.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Προτιμώ να μην απασχολούμαι αποκλειστικά με τις τουριστικές δραστηριότητες αλλά να έχω ένα συμπληρωματικό εισόδημα από αυτές.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Πρέπει να προσφέρουμε στους τουρίστες τον τρόπο διασκέδασης (μπαρ, μουσική, φαγητό) που βρίσκουν στα μεγάλα τουριστικά κέντρα	☐	☐	☐	☐	☐
7. Ένα βασικό κίνητρο των επισκεπτών στην περιοχή μας πρέπει να είναι η παρατήρηση και εκτίμηση της παράδοσής μας.	☐	☐	☐	☐	☐
8. Αν καταστρέψουμε το περιβάλλον του τόπου θα χάσουμε τον τουρισμό μας.	☐	☐	☐	☐	☐
9. Πρέπει να βοηθήσω τον τουρίστα της περιοχής να συμμετέχει σε δραστηριότητες που γίνονται στον τόπο μας.	☐	☐	☐	☐	☐
10. Με ενδιαφέρει να ακούσω από τους τουρίστες για τον τόπο τους, τις συνήθειες και τον τρόπο ζωής τους.	☐	☐	☐	☐	☐
11. Θέλω να συμμετέχω ενεργά στις αποφάσεις για το είδος και το βαθμό της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής.	☐	☐	☐	☐	☐
12. Αισθάνομαι ότι δεν έχω τη δυνατότητα να επηρεάσω τη διαμόρφωση της τουριστικής ανάπτυξης στον τόπο μου.	☐	☐	☐	☐	☐

ΤΜΗΜΑ Β΄

Στο δεύτερο τμήμα του ερωτηματολογίου έχουν περιληφθεί οι ερωτήσεις για τον οικοτουρισμό, που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος.

Για καθεμιά από αυτές επέλεξε με κάποιο σημάδι στο κατάλληλο κουτάκι (π.χ.) μια μόνο από τις θέσεις που σε εκφράζει περισσότερο και που είναι: α) Συμφωνώ απολύτως, β) Συμφωνώ, γ) Δεν είμαι σίγουρος/η, δ) Διαφωνώ, ε) Διαφωνώ απολύτως.

	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Δεν είμαι σίγουρος/η	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως
1. Η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού έχει αρνητικές επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Ο αριθμός των τουριστών στην προστατευόμενη περιοχή της Β. Καρπάθου θα πρέπει να περιορίζεται σε χαμηλά επίπεδα.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Οι τουρίστες έρχονται για να ξεκουραστούν και να διασκεδάσουν. Δεν είναι απαραίτητο να τους απασχολεί η προστασία του περιβάλλοντος.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Πρέπει να ελέγχεται η κατανάλωση των φυσικών πόρων (όπως το νερό), που προορίζονται για χρήση από το τουριστικό κοινό.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Τα είδη και ο αριθμός των ζώων (φώκιες, πουλιά, ερπετά) πρέπει να μείνουν ανεπηρέαστα από την ανάπτυξη του τουρισμού στη Β. Κάρπαθο.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Η τουριστική ανάπτυξη του τόπου μου βοηθιέται όταν δεν υπάρχουν περιορισμοί και έλεγχοι στην ανοικοδόμηση των σπιτιών και των τουριστικών μονάδων.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Είμαι διατεθειμένος/η να περιορίσω κάποιες δραστηριότητές μου (π.χ. ψάρεμα, κυνήγι), αν αυτό έχει σαν στόχο την προστασία της περιοχής μου.	☐	☐	☐	☐	☐
8. Ο κόλπος του Τρίστομου πρέπει να είναι χωρίς περιορισμούς για όλες τις μορφές ψαρέματος.	☐	☐	☐	☐	☐
9. Δεν πρέπει να υπάρχουν περισσότερες απαγορεύσεις για το κυνήγι στον τόπο μου από αυτές των άλλων περιοχών της Ελλάδας.	☐	☐	☐	☐	☐
10. Η ανακήρυξη της Β. Καρπάθου και Σαρίας ως προστατευόμενης περιοχής ωφελεί τα συμφέροντά μου στο μέλλον.	☐	☐	☐	☐	☐

ΤΜΗΜΑ Γ΄

Στο τρίτο τμήμα του ερωτηματολογίου έχουν περιληφθεί οι ερωτήσεις για τον οικοτουρισμό, που αφορούν την περιβαλλοντική εκπαίδευση.

Για καθεμιά από αυτές επέλεξε με κάποιο σημάδι στο κατάλληλο κουτάκι (π.χ.) μια μόνο από τις θέσεις που σε εκφράζει περισσότερο και που είναι: α) Συμφωνώ απολύτως, β) Συμφωνώ, γ) Δεν είμαι σίγουρος/η, δ) Διαφωνώ, ε) Διαφωνώ απολύτως.

	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ	Δεν είμαι σίγουρος/η	Διαφωνώ	Διαφωνώ απολύτως
1. Η έλλειψη γνώσεων και κατάρτισης αποτελεί μικρό μόνο εμπόδιο για τη συμμετοχή των ντόπιων στην τουριστική ανάπτυξη.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Έχω τις γνώσεις και τις ικανότητες για να αναλάβω την περιήγηση και ξενάγηση των τουριστών στην προστατευόμενη περιοχή.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Είμαι διατεθειμένος/η να αφιερώσω χρόνο για να παρακολουθήσω ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα σχετικό με τον τουρισμό και το περιβάλλον.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Έχω τη διάθεση να παρέχω πρόθυμα πληροφορίες στους επισκέπτες για τα τοπικά ήθη, έθιμα και τις παραδόσεις μας.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Οι τουριστικοί πράκτορες δεν είναι απαραίτητο να έχουν γνώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος ή τις επιδράσεις σε αυτό από την τουριστική ανάπτυξη.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Ο τουρίστας πρέπει να περιορίσει τη διασκέδασή του για να έχει την ευκαιρία να ενημερωθεί για το περιβάλλον της περιοχής.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Η δημιουργία κέντρου περιβαλλοντικής ενημέρωσης στην περιοχή ταιριάζει περισσότερο για τις επισκέψεις σχολικών ομάδων και όχι για τις επισκέψεις τουριστικών γκρουπ.	☐	☐	☐	☐	☐

– Θα ήθελες να προτείνεις κάτι σχετικό με την τουριστική ανάπτυξη στην περιοχή σου; Μπορείς να το σημειώσεις στις παρακάτω γραμμές.

Σου θυμίζω ότι το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο. Την έρευνα δεν την απασχολεί ποιο είναι το πρόσωπο που δίνει τις απαντήσεις. Για στατιστικούς όμως λόγους και για την ταξινόμηση των απαντήσεων σε κατηγορίες θα χρειαστεί να επιλέξεις με κάποιο σημάδι (π.χ.) το κατάλληλο κουτάκι ή να συμπληρώσεις ορισμένα στοιχεία.

1. Φύλο: άντρας γυναίκα

2. Γραμματικές γνώσεις:
Δημοτικού Γυμνασίου/Λυκείου Ανώτερης/ατης Εκπαίδευσης

3. Οικογενειακή κατάσταση:
άγαμος/η έγγαμος/η χήρος/α - διαζευγμένος/η
αριθμός παιδιών: .....

4. Ηλικία: .....

5. Κύριο επάγγελμα: .....

- 5α. Αν το κύριο επάγγελμά σου δεν αφορά τις τουριστικές δραστηριότητες, έχεις κάποια δεύτερη ενασχόληση που να σχετίζεται με αυτές (π.χ. ενοικίαση δωματίων, τουριστικό σκάφος, κτλ.);
Ποια; .....

6. Τόπος μόνιμης κατοικίας (π.χ. Όλυμπος, Διαφάνι, Ρόδος, κτλ.): .....

- 6α. Στην περίπτωση που ο τόπος μόνιμης κατοικίας σου δεν είναι στη Βόρεια Κάρπαθο, πόσο χρονικό διάστημα μένεις συνήθως κάθε χρόνο σ' αυτήν (π.χ. 10 ημέρες, 3 εβδομάδες, 4 μήνες);
.....

Και πάλι σε ευχαριστώ για τη συνεργασία σου !

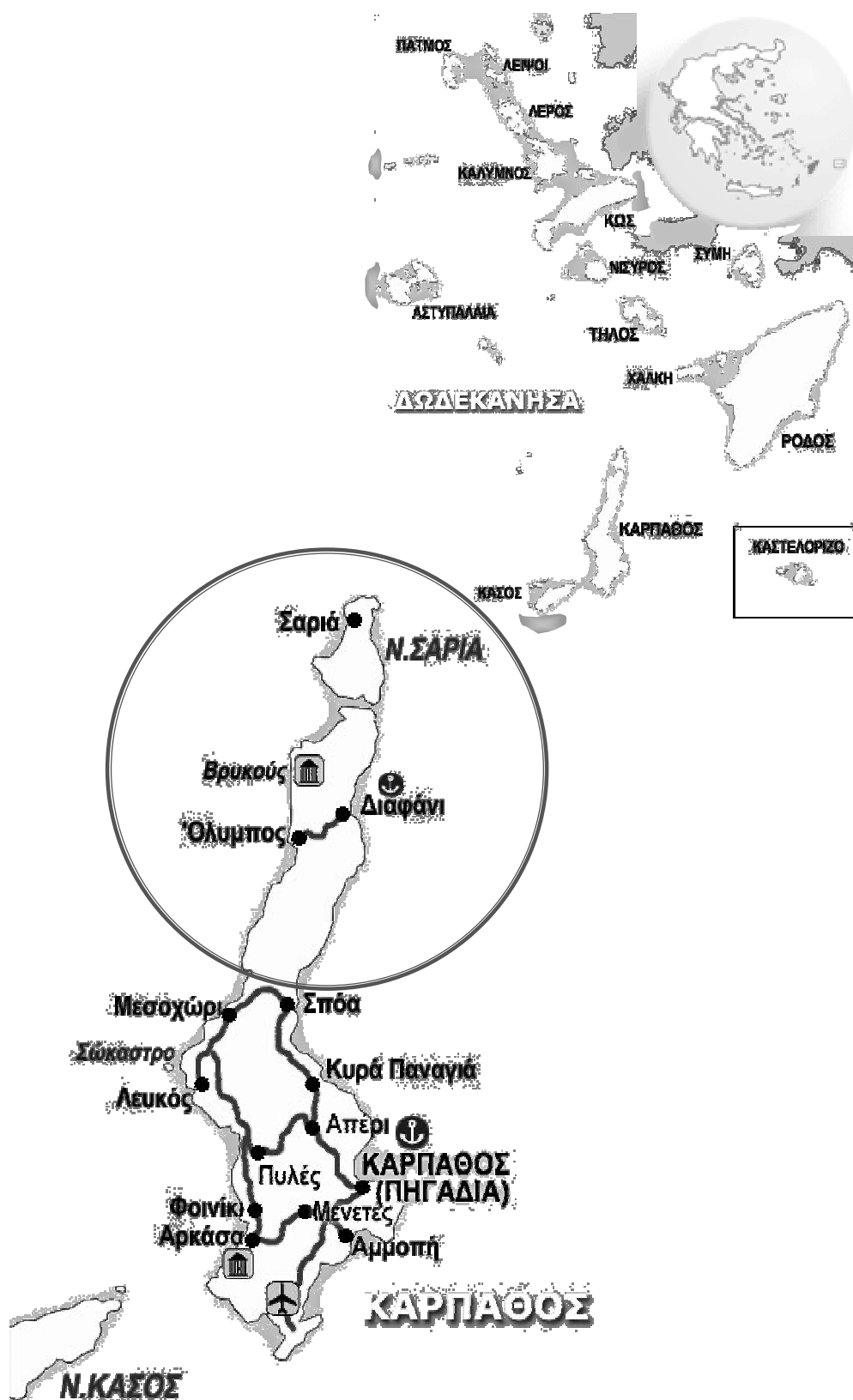

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΑΠΟ ΤΗ Β. ΚΑΡΠΑΘΟ ΚΑΙ ΤΗ ΣΑΡΙΑ⁸⁵

---

⁸⁵ Οι φωτογραφίες είναι του Α. Καλογήρου και περιέχονται στο Κοινότητα Ολύμπου (2002).

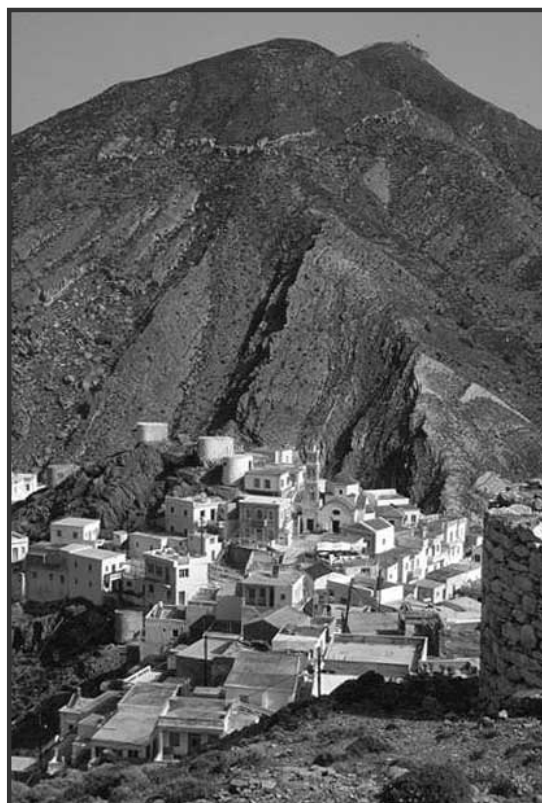

Πεταλοειδείς μύλοι στο διάσελο της Ολύμπου

Πετρόκτιστο μονοπάτι προς την Όλυμπο

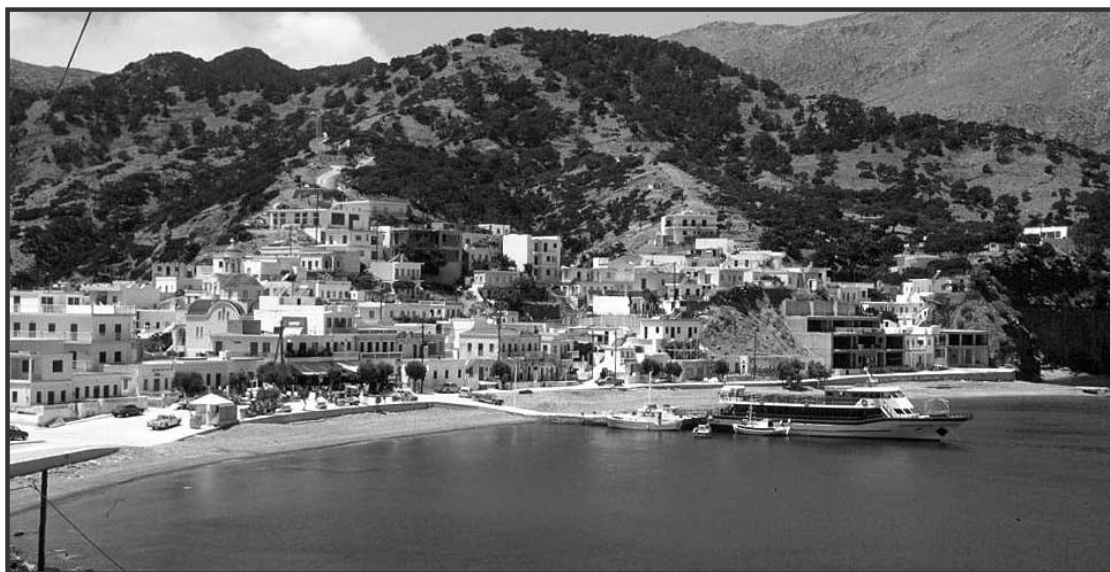
Η Όλυμπος από τους πάνω μύλους

Παραδοσιακό σπίτι στην Όλυμπο

Δειλινό στα δρομάκια της Ολύμπου

Το Διαφάνι

Η Αυλώνα

Η τοποθεσία Αποσκίνου

Διαδρομή σε ένα από τα υπάρχοντα μονοπάτια

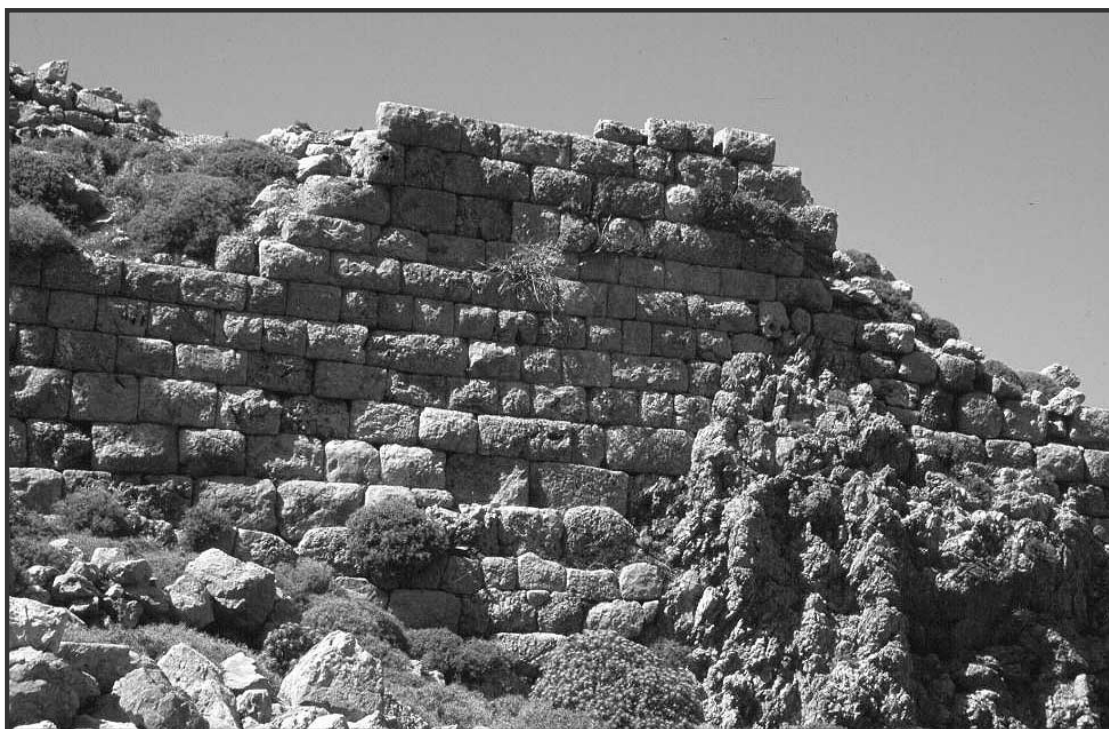
Η παραλία της Βανάνας

Η παραλία στο Φορόκλι

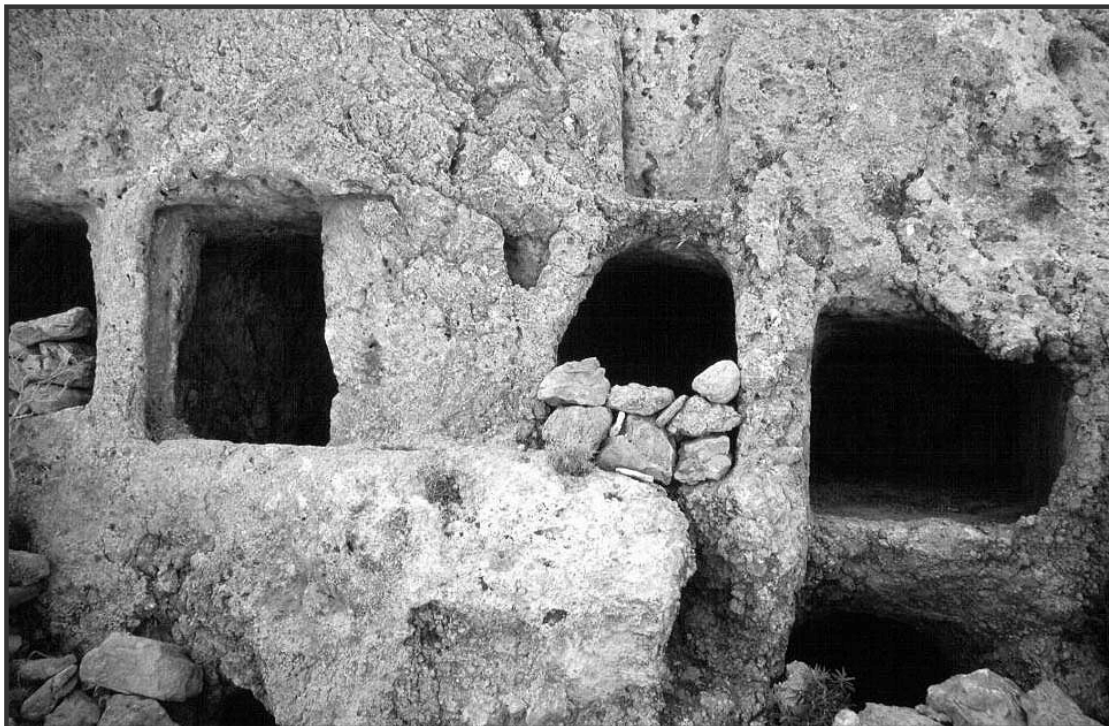

Ο όρμος της Βρυκούντας, όπου ήταν το λιμάνι της αρχαίας πόλης

Τα τείχη της αρχαίας πόλης

Λαξευτοί τάφοι στη Βρυκούντα

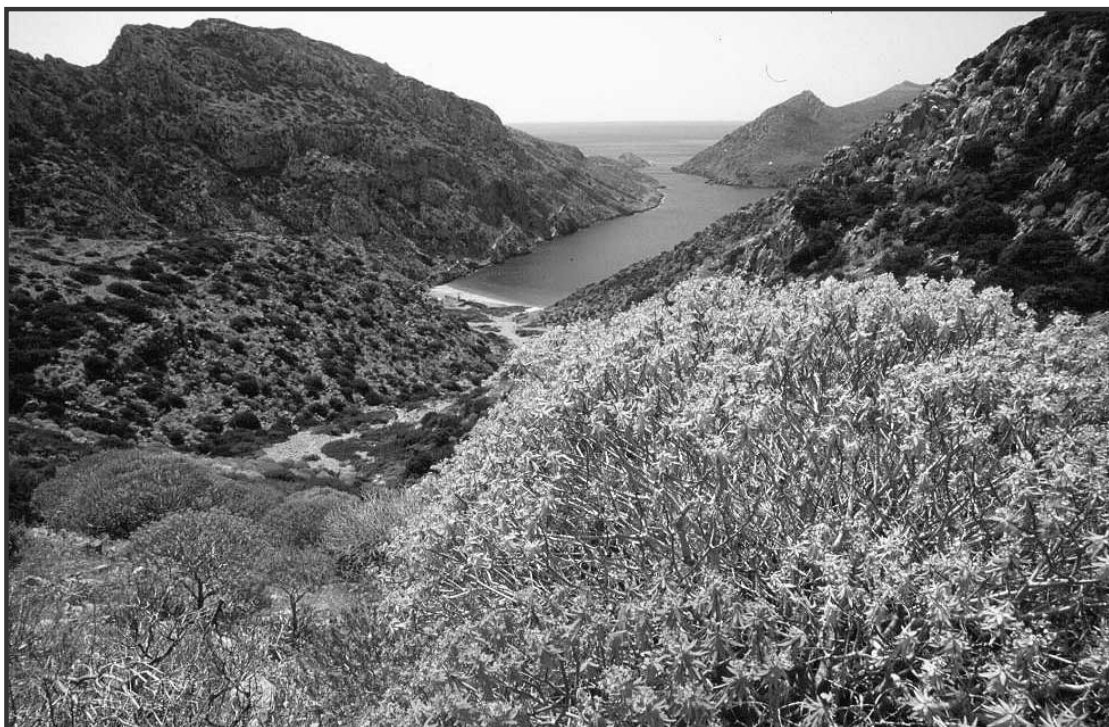
Η θέα από το διάσελο πάνω από το Τρίστομο

Ο όρμος του Τρίστομου

Σπίτια στο Τρίστομο

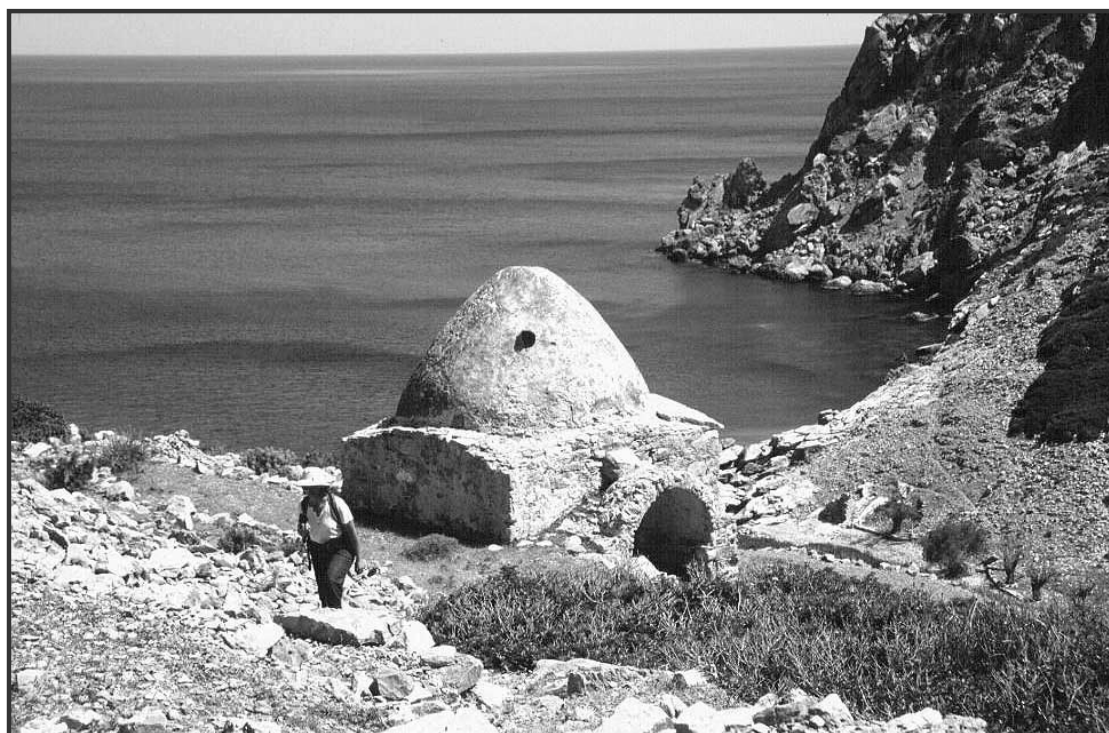
Η Σαρία την άνοιξη

Ο όρμος των Παλατιών

Ο έρημος σήμερα οικισμός του Άργους

«Σαρακηνικός» μεσαιωνικός οικισμός στη Σαρία

ΠΕΡΙΛΗΨΗ - ABSTRACT

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο οικοτουρισμός αποτελεί έναν εναλλακτικό τουριστικό τύπο, που είναι συνυφασμένος με τις περιβαλλοντικά και πολιτισμικά ευαίσθητες περιοχές. Μια από τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την επιτυχία κάποιας οικοτουριστικής πρωτοβουλίας είναι η αποδοχή της από τους κατοίκους της περιοχής, η οποία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ευαισθητοποίησή τους σε θέματα διατήρησης του πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος.

Η παρούσα εργασία αποπειράται να διερευνήσει το βαθμό στον οποίο οι τοπικές κοινωνίες των προστατευόμενων περιοχών έχουν αναπτυγμένες θετικές στάσεις και αντιλήψεις για το περιβάλλον και τον οικοτουρισμό, θέλοντας να συναγάγει συμπεράσματα για το βαθμό ωριμότητάς τους και την ετοιμότητα αποδοχής ενός οικοτουριστικού προτύπου ανάπτυξης.

Ως περιοχή μελέτης επιλέγεται η Β. Κάρπαθος και Σαρία στο ΝΑ άκρο του Αιγαίου, η οποία είναι ιδανική για την προώθηση ήπιων και εναλλακτικών τουριστικών μορφών. Διαθέτει τα απαραίτητα γνωρίσματα και τις προϋποθέσεις για οικοτουριστική ανάπτυξη στη βάση του φυσικού και πολιτιστικού της πλούτου. Η διατήρηση και προβολή των ξεχωριστών γνωρισμάτων της περιοχής, πιθανόν να είναι το κλειδί για την προσέλκυση ελεγχόμενου ποιοτικού τουρισμού, που θα συνεισφέρει στην προστασία της φυσιογνωμίας της και θα οδηγήσει στην αειφόρο κοινωνική και οικονομική ανάπτυξή της.

Οι κυρίαρχοι στόχοι της παρούσας μελέτης υλοποιούνται σε δύο μέρη: α) εξετάζεται σε βάθος το θεωρητικό πλαίσιο του οικοτουρισμού και επιχειρείται η διατύπωση ενός ολοκληρωμένου μοντέλου που αναφέρεται σε προστατευόμενους τόπους όπως της Β. Καρπάθου και Σαρίας, και β) διερευνώνται οι στάσεις και αντιλήψεις των κατοίκων της Κοινότητας Ολύμπου Καρπάθου σχετικά με ενδεχόμενη οικοτουριστική ανάπτυξη της περιοχής στα πλαίσια του μοντέλου αυτού.

Στο θεωρητικό μέρος προσδιορίζεται εννοιολογικά ο οικοτουρισμός ως μια εναλλακτική μορφή τουρισμού, που οργανώνεται για μικρές ομάδες τουριστών, με κύριο κίνητρο την παρατήρηση και εκτίμηση της φύσης και των παραδοσιακών πολιτισμών που απαντώνται σε σχετικά ανενόχλητες φυσικές περιοχές. Με την εφαρμογή του οικοτουριστικού εγχειρήματος ελαχιστοποιούνται οι αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στο φυσικό και το κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον. Διασφαλίζεται ότι η τουριστική ανάπτυξη δεν υπερβαίνει τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής και προωθείται η αειφόρος ανάπτυξή της. Προάγεται με βιώσιμο τρόπο τόσο η διατήρηση του περιβάλλοντος, όσο και η κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη του τόπου εφαρμογής του. Ευνοείται η ενεργός συμμετοχή των ντόπιων και ενισχύεται η ευημερία της τοπικής κοινότητας. Για την επιτυχή υλοποίηση της οικοτουριστικής πρωτοβουλίας είναι σημαντική η περιβαλλοντική εκπαίδευση και συνειδητοποίηση όλων όσοι σχετίζονται με την οικοτουριστική δραστηριότητα.

Η πρόταση που διαμορφώνεται στην παρούσα μελέτη είναι ότι ένα οικοτουριστικό μοντέλο, προκειμένου να είναι συμβατό με το υπό ευρεία έννοια περιβάλλον, πρέπει να συμβαδίζει με τις φυσικές και τις κοινωνικές αξίες του τόπου προορισμού, ιδιαίτερα όταν πρόκειται να εφαρμοστεί σε προστατευόμενες περιοχές και σε περιβαλλοντικά ή πολιτισμικά ευαίσθητους τόπους. Στα πλαίσια αυτά η μελέτη προχωρεί στη δημιουργία ενός προτύπου, του οποίου η ανάπτυξη πραγματοποιείται σε τρεις θεμελιώδεις και προαπαιτούμενες διαστάσεις:

α) την προστασία του περιβάλλοντος, β) την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας, και γ) την περιβαλλοντική εκπαίδευση. Η λειτουργία τους όχι μόνο δεν είναι ανταγωνιστική, αλλά αντίθετα τα επιμέρους στοιχεία τους συσχετίζονται και αλληλεξαρτώνται δυναμικά. Η υλοποίηση του προτεινόμενου οικοτουριστικού μοντέλου αποτελεί για τη φυσιογνωμία της προστατευόμενης περιοχής της Β. Καρπάθου και Σαρίας μια εξαιρετική αειφόρο προοπτική. Με την εφαρμογή του συνδυάζεται η διατήρηση των οικολογικών στοιχείων και της παράδοσης του τόπου, με την ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας και με την περιβαλλοντική ενημέρωση και ευαισθητοποίηση όλων των εμπλεκομένων.

Στο εμπειρικό μέρος επιδιώκεται η διερεύνηση των στάσεων και αντιλήψεων των κατοίκων για καθεμιά από τις παραπάνω τρεις διαστάσεις του οικοτουριστικού μοντέλου. Μέσα από τη μελέτη των στάσεων γίνεται εκτίμηση του βαθμού ετοιμότητας των κατοίκων για την αποδοχή και την υιοθέτησή του, που αποτελεί προϋπόθεση για την επιτυχία της εφαρμογής του.

Στα πλαίσια της βασικής υπόθεσης, η οποία ορίζει ότι οι ντόπιοι κάτοικοι στις περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές επιθυμούν την προστασία του περιβάλλοντος και διάκινται ευνοϊκά σε ένα ολοκληρωμένο οικοτουριστικό πρότυπο ανάπτυξης του τόπου τους (προστασία περιβάλλοντος, ενδυνάμωση τοπικής κοινότητας, περιβαλλοντική εκπαίδευση), συντάσσεται ένα ερωτηματολόγιο με τρεις βασικές ενότητες. Κάθε ενότητα αφορά μια διάσταση του οικοτουριστικού μοντέλου και αναλύεται σε επιμέρους ερωτήματα. Ο βασικός κορμός του ερευνητικού εργαλείου απαρτίζεται από είκοσι εννιά ερωτήσεις τοποθέτησης κλειστού τύπου, χωρισμένες σε τρία τμήματα, ένα για κάθε διάσταση του μοντέλου, και μία ανοιχτή ερώτηση με προαιρετική την απάντησή της. Εφαρμόζεται η κλίμακα τύπου Likert 5 σημείων, η οποία εκτός από την πληροφόρηση που παρέχει για το αν το υποκείμενο της έρευνας έχει θετική ή αρνητική τοποθέτηση για το εξεταζόμενο θέμα, δίνει και το βαθμό της έντασης της συνολικής του στάσης. Το ερευνητικό μέσο ελέγχεται για την αξιοπιστία του με το συντελεστή άλφα και εξετάζεται για την εγκυρότητα του περιεχομένου του. Η έρευνα απευθύνεται στον ηλικίας 15 ετών και πάνω πληθυσμό της Κοινότητας Ολύμπου Καρπάθου.

Για την περιγραφική στατιστική ανάλυση των ευρημάτων του ερωτηματολογίου υπολογίζονται οι απόλυτες και οι σχετικές συχνότητες των απαντήσεων. Επίσης, υπολογίζεται και κατατάσσεται η αθροιστική βαθμολογία των επιλογών των ερωτώμενων τόσο για το σύνολο του ερωτηματολογίου όσο και για τις τρεις επιμέρους ενότητές του. Διαπιστώνεται το εύρος των κατανομών και εξάγονται οι μέσες τιμές και οι τυπικές αποκλίσεις. Στη σύγκριση της μεταβλητότητας των απαντήσεων διενεργούνται οι στατιστικές παραμετρικές τεχνικές του t-test για ανεξάρτητα δείγματα και της ανάλυσης διακύμανσης one-way ANOVA. Η επεξεργασία των στοιχείων της έρευνας και η στατιστική ανάλυση γίνεται με τη χρήση του προγράμματος SPSS για Windows.

Το κεντρικό συμπέρασμα που προκύπτει από την εμπειρική διερεύνηση στην παρούσα μελέτη είναι πως οι στάσεις και αντιλήψεις των κατοίκων της Κοινότητας Ολύμπου είναι σύμφωνες με τις αρχές του οικοτουρισμού, καθώς και ότι τα χαρακτηριστικά σήμερα της τοπικής κοινωνίας της Β. Καρπάθου ευνοούν την υλοποίηση οικοτουριστικών πρωτοβουλιών.

Οι κάτοικοι αποδέχονται το οικοτουριστικό μοντέλο για τη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής. Είναι αξιοσημείωτη η ιδιαίτερη σημασία που αποδίδουν στη διατήρηση και την

προβολή των ξεχωριστών γνωρισμάτων του φυσικού τοπίου και της παράδοσης του τόπου, αλλά και η ένταση με την οποία εκδηλώνουν τις συγκεκριμένες επιλογές τους. Παρουσιάζουν υψηλό βαθμό ευαισθητοποίησης για το περιβάλλον και εκφράζουν αντιλήψεις συμβατές με το οικοτουριστικό πλαίσιο για την προστασία του. Έχουν διαμορφωμένη θετική στάση για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και για τη σημασία της στην οικοτουριστική ανάπτυξη του τόπου. Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και η ανάπτυξη του οικοτουρισμού ανάγονται σε παράγοντες οικονομικής, ψυχολογικής, κοινωνικής και πολιτικής ενδυνάμωσής τους.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, η συνολική στάση των κατοίκων απέναντι στον οικοτουρισμό δεν επηρεάζεται από το φύλο και την επαγγελματική τους απασχόληση. Αντίθετα, ο τόπος μόνιμης κατοικίας εντός ή εκτός της περιοχής μελέτης και το μορφωτικό επίπεδο ασκούν επίδραση στις αντιλήψεις τους για την εναλλακτική αυτή μορφή τουρισμού. Συγκεκριμένα, οι μη μόνιμοι κάτοικοι της Κοινότητας Ολύμπου είναι πιο θετικοί από τους μόνιμους κατοίκους της στην προοπτική για οικοτουριστική ανάπτυξη της Β. Καρπάθου. Επίσης, τα άτομα με γραμματικές γνώσεις τριτοβάθμιας εκπαίδευσης εκφράζουν πιο ευνοϊκή στάση για τον οικοτουρισμό από τους υπόλοιπους κατοίκους.

Από την εξέταση των στάσεων και αντιλήψεων των κατοίκων της Κοινότητας Ολύμπου σχετικά με τους τρεις βασικούς οικοτουριστικούς άξονες, συνάγεται ότι υπάρχει μεγάλος βαθμός ωριμότητας της τοπικής κοινωνίας της Β. Καρπάθου για την αποδοχή ενός τέτοιου μοντέλου αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης. Επιβεβαιώνεται λοιπόν η βασική υπόθεση της εργασίας και οδηγείται η μελέτη στο τελικό συμπέρασμα ότι οι ντόπιοι κάτοικοι στις περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές επιθυμούν την προστασία του περιβάλλοντος και διάκεινται ευνοϊκά στην οικοτουριστική ανάπτυξη του τόπου τους.

ABSTRACT

Ecotourism is a form of alternative tourism that is closely related to environmentally and culturally sensitive regions. One of the essential prerequisites for the success of an initiative in ecotourism is to be accepted by the region's inhabitants. This depends mainly on their sensitization in issues related to the conservation of cultural and natural environment.

This research attempts to investigate whether the local communities of the protected regions have developed positive perspectives and attitudes for the environment and ecotourism and draws conclusions for their level of maturity and readiness to accept an ecotourist development model.

Northern Carpathos and Saria in the southeastern part of the Aegean Sea have been chosen as study regions as they are ideal for the promotion of mild and alternative forms of tourism. The region has the necessary characteristics and prerequisites for the development of ecotourism, based on the region's natural and cultural richness. The conservation and promotion of the region's distinctive characteristics may be the key for attracting carefully guided quality tourism that will contribute toward the protection of the region's main features and will lead to its sustained social and economic development.

The main objectives of this study have been carried out in two parts: a) The theoretical framework of ecotourism has been studied thoroughly and the elaboration of a complete model has been attempted that will be related to protected regions such as Northern Carpathos and Saria, and b) The perspectives and attitudes of the inhabitants of Olympos community in Carpathos regarding a future development of ecotourism in the region, following the frame of the model elaborated.

In the theoretical part, the concept of ecotourism is described as an alternative form of tourism that is organized for small groups of tourists with the main objective to observe and appreciate the traditional cultures that we can find in relatively unspoiled regions. With the implementation of ecotourism in an area, most of the negative consequences of tourism on the natural, social and cultural environment are minimized. Furthermore, it is ensured that the development of tourism will not exceed the region's carrying capacity, and thus its sustainable development is promoted. With ecotourism both the conservation of the environment and the social and economic development of the local communities are upgraded. Moreover, the local people's active participation and the local community's welfare are supported. The environmental education and awareness of all the people involved in ecotourist activities are important for the successful implementation of an initiative in ecotourism.

The proposal of this study is the following: in order that an ecotourism model is compatible with the wider environment, it must be compatible with the natural and social values of the place of destination, especially if it is going to be implemented at protected regions and in environmentally or culturally sensitive regions. In this frame the study will elaborate a model, the development of which will be implemented in three fundamental and prerequisite dimensions: a) the protection of the environment, b) the empowerment of the local community, and c) environmental education. The above objectives are not antagonistic, but rather they are dynamically interrelated and interdependent. The implementation of the

proposed ecotourism model constitutes an extremely sustainable perspective for the character of the protected region of northern Carpathos and Saria, that is combined with both the restoration of the ecological characteristics and the traditions of the region, in conjunction with the empowerment of the local community and the environmental awareness and sensitization of all the parties involved.

With reference to the empirical part, the objective is to investigate the local people's perspectives and attitudes related to each of the three dimensions of the ecotourism model discussed above. Through the study of these attitudes, the level of readiness is estimated regarding the model's acceptance and endorsement, which is a prerequisite for the successful implementation of the model.

In the frame of the primary hypothesis, which supposes that local inhabitants in the environmentally sensitive regions want the protection of the environment and favor a comprehensive ecotourism development model for their region (protection of the environment, empowerment of the local community, environmental education) a questionnaire has been elaborated comprising of three main units. Each unit refers to a dimension of the ecotourism model and is analyzed in specific questions. The main body of the research tool consists of twenty-nine closed-type questions, divided into three sections, one for each dimension of the model, and an optional open question. A 5-point Likert type scale has been used, which, apart from the information it provides as to whether the subject's opinion on the issue is positive or negative, gives the level of intensity of the subject's whole attitude. The reliability of the research means have been checked with the help of alpha coefficient as well as the validity of its content. The research has been aimed for the population of Olympos community at Carpathos who are more than 15 years old.

In the statistical analysis of the questionnaire's findings, the absolute and relative frequencies of the answers have been calculated. Moreover, the cumulative grading of the participants' answers both for the whole questionnaire and for the three sections are calculated and classified. The distribution width is found and the means and standard deviations are calculated. For the comparison of the answers' volatility the parametric statistical techniques of t-test for independent samples and the variation analysis one-way ANOVA have been implemented. The processing of the research data and the statistical analysis has been done using SPSS for Windows software.

The main conclusion that has been drawn from the empirical investigation in this study is that the perspectives and attitudes of the inhabitants of Olympos community agree with the principles of ecotourism and that the characteristics of the local community of northern Carpathos favor the implementation of ecotourism initiatives.

The inhabitants accept the ecotourism model for sustainable development of the region. It is worth mentioning that the restoration and promotion of the natural environment's and traditions' distinctive characteristics of the region are particularly important for the inhabitants, but also the intensity with which they demonstrated their particular choices. The inhabitants show a high level of sensitization for the environment and they express attitudes that are compatible with the ecotourism frame for environmental protection. They have formed a positive attitude toward environmental education and its importance in the region's

ecotourism development. The protection of the natural and cultural environment and the development of ecotourism become important elements for the improvement of their economic, psychological, social and political conditions.

According to the conclusions of this study, the overall attitude of the inhabitants toward tourism is not influenced by either gender or profession. On the contrary, their permanent residence inside or outside the study region and their level of education influence the inhabitants' attitudes for this alternative form of tourism. More particularly, the non-permanent residents of Olympos were more positive, compared to the permanent residents, in ecotourism and the possibility for a development of ecotourism in northern Carpathos. Moreover, people who were higher education graduates have expressed a more favorable attitude, compared with the rest population.

From the examination of the perspectives and attitudes of the people who live at Olympos community, relative to the three main ecotourism aspects, it is concluded that there is a high level of maturity in the local community of Carpathos in accepting such a model of sustainable tourist development. Consequently, the fundamental hypothesis of the study has been verified, and the study leads to the final conclusion that the local inhabitants at environmentally sensitive regions want to protect the environment and they favor the development of ecotourism in their region.

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκφράζει τις απόψεις του συγγραφέα της και όχι απαραίτητα των μελών της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής της.

